דוד בערגעלסאָן

אָפּגאַנג

דוד בערגעלסאָן

ווערק.

נייע פאַרבעסערטע אויסגאַבע

WOSTOK

פארלאג »וואָסטאָק« בערלין C 2

An der Spandauer Brücke 2

1922

דוד בערגעלסאָן

באנד I

אָפּגאַנג

4A
43146

✶

פארלאג »וואָסטאָק« בערלין C 2
An der Spandauer Brücke 2
1922

Copyright by Wostok (Der Osten)
Verlag und Büchervertriebsgesellschaft m. b. H. Berlin
1922

3
Bibliotheca
Universitatis
Tartuensis
1941: 8876
119589

Druck der Spamerschen Buchdruckerei in Leipzig

אָפּגאַנג

»וארא והנה חר אחד בקיר...
ואחתר... והנה פתח אחד«...
יחזקאל ח.

ואראה והנה חר אחד בקיר... ואחתר
...והנה פתח אחד.

יחזקאל ח.

I

שפעט נאָך א האַלבן טאָג האָט מען מקבר געווען מלכן אויפן קליינשטעטלדיגן ראַקיטנער בית־עולם.

אַלע זיינען אַוועקגעגאַנגען אַרויפבאַרג מיט דער בחורשער לויה, און אין שטאָט, וואָס ליגט, ווי אין א נעסט, אויסגעבעט צווישן גרינע באַארבעטע בערג, איז דעמאָלט אַקעגן א פּאָר שעה געווען אַזוי שטיל, גלייַך אין איר איז מער קיינער נישט געבליבן.

א פשוטע גוישע פור איז דעמאָלט אָנגעלאָפן באַרג־אַראָפּ מיט צעיאָגטע פערד און האָט איילנדיג דורכגעשווינדלט צווישן די צוויי שורות טאפאלן, וואָס אין אָנהייב בעריזשינעצער וועג; אירע רעדער האָבן געשווינט געיאָגט איבער דער הילצערנער גרעבליע, וואָס אין איין עק שטאָט, און זייער טרייסלדיגע קלאַפּערייַ האָט אָפּגעהילכט ביז דער הילצערנער גרעבליע, וואָס אין צווייטן עק.

דאָרט, אין אָטדעם צווייטן נידעריגן עק, האָט א וואַסערל שטיל געמורמלט אַרום א שטיין; א גויע האָט געוואַשן גרעט, אַן עפּלבוים איז געשטאַנען און געבליהט, און גאָר־ניט — קיינעם האָט ניט געאַרט, וואָס דער הימל איז צו שבועות צו גאַנצע טעג פאַרוואָלקנט.

פלוצים האָבן זיך דערהערט גלעקלאך קלינגען. איבער דער שטאָט האָט זיך געשווינט פאַרשפרייט די ידיעה, אַז פון וואָקזאַל איז אָנגעקומען מלכּס שוועסטער, די פרעמדשטעטלדיגע פראָוויזאָרין. מ׳האָט וועגן דעם גע־געבן צו וויסן אויפן בית־עולם, מ׳איז מיט מלכּס שוועסטער אהין אַרויפגעפאָרן, און די קבורה האָט זיך פאַרהאַלטן. אַלע האָבן זי דעמאָלט געזעהן צום ערשטן מאָל, אָטדי פרעמדשטעטלדיגע שוועסטער מלכּס. זי איז געשטאַנען צווישן די יונגע קארשנבוימער לעבן אָפענעם קבר און האָט געוויינט. און אלעמען איז דאָרטן באגלייַך פרעמד געוועזן סיַי איר פּנים, סיַי איר קול.

פון דער לויה האָט מען זיך אומגעקערט שפּעטליך אין בין השמשות.

מ׳איז זיך פונאנדערגעגאנגען איינציגווייַז און פאָרלאכ־ווייַז; און דער דאָקטאָר גראַביי איז געווען פארשוויצט און הייזעריג — ער האָט אויפן בית־עולם געכאַפּט א צוגלופּט און האָט פארלוירן דאָס קול.

ס׳איז געווען כּמארנע אינדרויסן; ס׳האָט געשמעקט מיט נאָהענטן רעגן, און וועגן וואָס צו רעדן איז ניט געווען.

אינמיטן איַינגעבראָכענעם האלבקייַלאכדיגן מארק איז געשטאנען א רעדל. א וואוקסיגער צעפּאטלטער ייד האָט געשטעקט אינמיטן רעדל און האָט געשאָקלט מיט דער היפּשער שטויביגגראָהליכער באָרד.

דאָס איז געווען יצחק־בער, דער גרויסגופיגער קאסיר פון ראקיטנער וואלד.

ער אַליין האָט צוריק מיט א יאָר אנדערהאלבן ערגיץ פון זיינע מקומות אראָפּגעבראכט אהער מלכּן, דעם שע־מעוודיג לאנגן בחור, און האָט אים איַינגערעדט, ער זאָל דאָ עפענען דעם קליינעם אפטייקמאגאזין. און איצט איז ער געווען דערשלאָגן מיט מלכּס טויט.

אין די יונגע יאָרן איז ער געווען ערגיץ א שוחט צי א רב, אָט דער יצחק־בער. ער האָט געקאָנט גוט לערנען, נאָר ער איז געווען אן אפּיקורס, קיינמאָל ניט געגאנגען אין שול און האָט שטאַרק פײַנט געהאט פרומע יידן.

אויפן בית־עולם מיט דער לויה איז ער ניט געגאנגען, ווײַל ער האָט ניט פארגונען די פרומע יידן, וואָס זיי פאָרען זיך איצט לעבן מלכן, און האָט ניט געוואָלט הערן „די פסוקים, וואָס זיי זאָגן דאָרטן“; איז ער געשטאנען דאָ אינמיטן מארק צווישן א רעדל יידן און האָט דערציילט, וויאַזוי מלך איז פארן טויט געבליבן דערזעלבער, וואָס אין לעבן; ווי אַזוי ער איז צוויי מעת־לעת נאָכאנאנד געלעגן מיט א פּאכיר אייז אויפן הארצן און האָט גע־שמייכלט:

„איין שמייכל, האָט יצחק־בער מפרש געווען“, פאר זײַן מוטער דער אלמנה, וואָס האַלט ערגיץ אין זײַן געבורטשטעטל דעם טאָפּטאק און לאָזט דאָרטן אלע יאָר עפּעס אראָפּ פונם נחת, וואָס זי האָט געקלערט אין אים צו האבן; איין שמייכל פאר זיך אַליין, פארן אייגענעם ניט אײַנגעגעבענעם לעבן, הייסט עס; און איין שמייכל... איין שמייכל מעג זײַן פאר זיין חבר חיים־משהן, וואָס פלעגט זאָגן, אַז פארן טויט וועט ער זיך נאָך אָפּרעכענען מיט גאָט מיט א „נו?“, מיט א „נו“, וואָס וועט זײַן דער טייטש: נו, האָט מען מיך אהער אראָפּגעבראכט, נו, בין איך דאָ געווען, נו?...

דער רעגן האָט שוין אָנגעהייבן טריפן, נאר יצחק־בער האט נאך אלץ גערעדט, און דער עולם ארום אים איז נאך אלץ געשטאנען. פון דרך־ארץ צום געשטארבענעם איז מען דא ארום אים געשטאנען און פון דרך־ארץ צו אים אַליין, דעם גרויסגופיגן און צעפּאטלטן, וואָס איז אַמאָל געווען א שוחט צי א רב און האט פיינט פרומע יידן און

גייט קיינמאל ניט אין שול און איז איצט ניט געגאנגען אויפן בית־עולם מיט דער לויה.

דער רעגן האָט שוין נאָכדעם געגאָסן א גאַנצע נאַכט — דאָס איז געווען דער ערשטער לאַנגער און רעגלמעסיגער זומערדיגער רעגן.

מיט יעדן אומגעריכטן בליץ האָבן זיך פלוצים, ווי אומגעריכט, אויפגעכאַפּט דער מילקוימען מיט די צוויי קלויסטערשפּיצן, וואָס איןביידע עקן ישוב, אונטער די בערג.

מאָדנע נאַקעט, ווי ניט קיין היגע, האָבן די שפּיצן א שימער געטאָן מיט זייער צעשראָקן גאָלד אינדערווייטן, נאָר ניט דערקאָנט ניט זיך אַליין און ניט די געגנט אַרום און האָבן אייַנגעדרימלט צוריק מיט א מינע פון אויס־געוועבטן פּחד און פון בטלען חלומות:

»טפו! טפו! צו שונאימס קעפּ«.

א גאַנצע צווייטע האַלבע נאַכט האָט ראַקיטנע די שטאָט געהערט אין שלאָף, ווי רוהיג ס'טריפן די רינוועס פון אירע דעכער. טראָפּנס פאַלן דאָ אין א פעסל אַן אונטערגעשטעלטן, דאָ אויף א שטיין אַן איינגעפלאַסטערטן, און דערמאָנען, אַז אין שטאָט האָט זיך געפעלט א מענש:

»טאַקע געוואָרן ווינציגער מיט א מענש«.

און גאַנץ פריה, ווען פונאונטער צעריסענע שווימענ־דיגע שטיקער וואָלקן האָט זיך דער רעגן ווידער אין אַלכסון געלאָזט גיסן, איז שוין א געדונגענע בעל־עגלהשע פור געהאט געשטאַנען אין עק שטאָט, לעבן מלכס קליינעם אַפּטייקמאַגאַזין — געשטאַנען, זיך גענעצט אויפן רעגן און געוואַרט.

אין א געלעגענער בעל־עגלהשער בורקע מיט א מענערשן שירעם אין האַנט איז פון שטיבל ארויסגעגאַנגען

מלכס שוועסטער, די פרעמדשטעטלדיגע פּראָוויזאָרין, און שווער, ווי געפּענטעט, גענומען ארויפקלעטערן אויף דער הויכער בעל־עגלהשער בריטשקע.

אַז איר האָבן געוואָלט העלפן חנקע לויבער און עטל קאַדיס — די קורסיסטין, וואָס האָט אינגיכן געזאָלט א כלה ווערן פאַר מלכן — האָט זי זיך פון זייער הילף אָפּ־געזאָגט; געמאַכט א פּאָר פּאַרעקשנטע, ניט קיין זיכערע תּנועות און זיך סוף־כּל־סוף אַרײַנגעוואָרפן אין בריטשקע אַרײַן מיטן בויך, ווי איינער, וואָס זעצט זיך רייטן אויף א פערד. נאָר בשעת די מיידלאַך זײַנען געבליבן וואַרטן אויף איר לעצטן וואָרט, האָט זיך פּלוצים אַרויסגעגליטשט דער שירעם פון איר האַנט. אויבנאָן, אויפן אָנגענעצטן קישעלע, האָט זי מיטאמאָל געגעבן א ציה אַרײַן דעם קאָפּ אין די אַקסלען, זיך אַרײַנגעהויקערט, אַזוי אַז די בורקע האָט גענומען אויסזעהן, ווי אָנגעפילט מיט א בינטל שמאַטעס, און זי האָט אויסגעשאָסן מיט א משונה יאושדיגן קוויטש:

»אוי, מלך! ... מלך!« ...

דעמאָלט איז די פור מיטאמאָל אָפּגעפאָרן פון שטוב און האָט געלאָזט נאָך זיך לאַנגע צוויי רעדער־סימנים אין דער גלענצנדיג פרישער ראַקיטנער בלאָטע — דאָס האָט דער בעל־עגלה מיטאמאָל זיך צעוויאָקעט אויף די פערד: ער האָט פיינט געהאט ווייבערש געוויין.

אינמיטן מאַרק האָט מען די פור אָפּגעשטעלט — דאָס איז געווען יצחק־בער, דער גרויסגופיגער קאַסיר פון ראַקיטנער וואַלד. האַלטנדיג די הענט פאַררוקט אין די אַרבל און פאַרריסן העכער דער ברוסט, האָט ער געקוקט פאַר זיך מיט זײַנע גרויסע אויסגעקוליעטע אויגן. ער האָט ניט געפילט, ווי דער רעגן נעצט אים, ווי דער ווינט בלאָזט אים זיין לאַנגער שטויביג־גראָהעליכער באָרט אָנאַזײַט.

צעבראָכן פון א נאַכט ניט שלאָפן, האָט ער זיך געהויקערט מיט זײַן גאַנצן צעפּאַטלטן וואוקס און האָט הוסטנדיג גע־שריגן צו מלכס שוועסטער אויפן קול:

»וואו זשע איז געבליבן דער שליסל?... פון מלכס שטיבל דער שליסל?«

די פור מיט מלכס שוועסטער איז סוף־כּל־סוף פאַר־שוואונדן אויפן וועג צום וואָקזאַל. יצחק־בער האָט אויס־געדרייט אַהער זיינע פּרא־אדמדיגע ברייטע פּלייצעס און, מיט הענט פאַררוקט אין די אַרבל, האָט ער אַוועקגע־שפּאַנט צו דער קאַסירערשער אַרבעט, וואָס אין גרויסן ראַקיטנער וואַלד.

און נאָכדעם איז שוין דער רעגן געגאַנגען שטאַרקער. און מלכס שטיבל איז שוין געווען פאַרשלאָסן פונדרויסן, און דער שליסל — אײַנגעהילט אינם אויסגעוועבטן פאַר־פומירטן טיכעלע, וואָס בײַ עטל קאַדיס אין רידיקיל. איצט זיינען אַהיים געגאַנגען שלאָפן חנקע ליובער און עטל קאַדיס — די צוויי מיידלאַך, וואָס זײַנען געשטאַנען נעהענטער צום געשטאָרבענעם מלכן, ווי אַלע אַנדערע דאָ אין שטאָט. נעכטן בייטאָג איז געווען פריקרע צו קוקן, ווי זיי שלעפּן זיךביידע אינאיינעם נאָך מלכס בחורשער לויה, און איצט איז געווען פריקרע צו זעהן, ווי זיי שלעפּן זיך ביידע אהיים שלאָפן.

אויפמאָרגן בײַטאָג האָט דער רעגן נאָך אַלץ געגאָסן. הײַזער אין שטאָט זײַנען געשטאַנען אויסגעצוואגן, אײַנגעהויקערט. אויף דער פאַרחושכטער גאַס האָט גע־שמעקט מיט נאַסן מבול און מיט געניץ.

פאַרנאַכט האָט זיך גענומען לייטערן.

שיקסעלאַך האָבן אַרויסגעטריבן די גענז. א בעל־עגלה איז, נאָך צוויי מעת־לעת רוהען, דורכגעלאָפן איבער דער

שטאָט מיט אויסגעפּאַשעטע פערד מיט פיס, וואָס שפּריצן בלאָטע פונאונטער פריש פאַרבונדענע עקן, און נידעריג אַרויס דער שטאָט האָט זיך פאַרן פאַרגיין די זון באַוויזן.

אין עק גאַס איז א ייד זיך דורכגעגאַנגען ניט ווייט פון זײַן שטוב און האָט דערזעהן: מלכס שטיבל מיטן אַפּטייקמאַגאַזין איז פאַרשלאָסן פונדרויסן; דער שלאָס אויף דער טיר הענגט, און אינווייניג לעבן איינעם פון די פענסטערס ברענט אַן עלית־נשמה־פלעמל. דער ייד האָט וועגן דעם דערציילט בײַ זיך אינדערהיים און בײַ די אַרומיגע שכנים, און אַלע האָבן געפונען, אַז וויבאַלד קיינער וואוינט שוין מער ניט בײַ מלכן אין שטיבל, דאַרף מען אָטדאָס לעמפל אויסלעשן — ס'קאָן ווערן א שרפה.

מ'האָט וועגן דעם געשיקט אָנזאָגן צו חנקע ליובער און צו עטל קאדיס דער קורסיסטין. ביידע מיידלאַך האָבן ניט געוואוסט פון עפּעס צו זאָגן. עטל קאדיס האָט גע־ענטפערט א ביסל ברוגז און קאַלט, ווי א שבעה־זיצערין.

»ס'איז דאָרט ניט געבליבן קיין פלעמל.«

נאָר אויפמאָרגן בײַטאָג, ווען די מיידלאַך זײַנען אַהין אַרײַנגעקומען, האָבן זיי געטראָפן אין צווייטן קלענערן חדרל א פאַרדרייט לעמפל.

די נגידישע נײַנצניאָריגע חנקע ליובער איז געווען זעהר לייטיש אויפגעצויגן; איר יונג געשטאָרבענע מוטער האָט זי פון תמיד אָן געלערנט, זיך קיינמאָל ניט צו שווערן. זי איז געווען שטאַרק בלאַס און דערשראָקן און האָט געזאָגט, אַז זי געדענקט ניט, זי זאָל דאָס לעמפל פאַרן אַוועקגיין אָנצינדן. זי האָט מורא געהאַט פאַר א ליגן און האָט באַלד צוגעגעבן:

»יעדנפאַלס איז זי נײַנציג פּראָצענט זיכער, אַז ניט זי האָט עס געטאָן.«

שפעטער האָט מען זיך דערוואוסט: חוה פויזנער – דעם רײַכן קרעמער עזריאל פויזנערס גערעטן מיידל, האָט א טאָג נאָך מלכס טויט זיך אומגעקערט אַהיים. שפעט פאַרנאַכט האָט מען זי געזעהן דורכגיין אַרויף, צו מלכס שטוב, און נאָך איר איז מיט א גרויסן בונט שליסלען אין די הענט נאָכגעגאַנגען זייער עלטערער קלייט־משרת יוסל. ס'איז געווען ניט צו פאַרשטיין: איינער א שלאָס אויף דער אײַזערנער טיר פון עזריאל פויזנערס גרויסער כל־בו־קלייט האָט ווירקליך געכאַפּט דעם אָנבליק פונם שלאָס, וואָס הענגט אויף מלכס שטיבל; חוה פויזנער אַליין אָבער איז די לעצטע צייט פאַר עפּעס אין כעס געווען אויף מלכן און האָט זיך מיט אים, ווי מיט א כיון, ניט באַגעגנט.

געוואָר געוואָרן איז מען עס אָקאָרשט אין עטליכע טעג אַרום. עטל קאַדיסעס מוטער, די פריה געבליבענע אַלמנה, איז דעמאָלט ניט געווען אינדערהיים. אין שטאָט האָט מען געזאָגט, אַז זי איז שוין ווידער בגנבה אַוועקגעפאָרן צו איר רײַכן שטאַרק קמצנישן שווער, פון וועמען זי פאַרלייקנט פון נאָכן מאַנס טויט ציטעריג איר קליינעם פאַרמעגן און בײַ וועמען זי רײַסט אויס מיט גרויס מאַ־טערניש אַלע חודש אויף צו לעבן. די בלאָנדע מיטל־מעסיג געפאַקטע חנקע ליובער איז דעמאָלט געקומען צו עטל קאַדיס אַהיים. זי איז געשטאַנען אַקעגן עטלען מיט בלאַסע אונטערגעקליבענע נאָזלעכער און האָט איר ניט געהאט דערויף, וואָס צו זאָגן. כדי ניט צו קוקן עטלען אין פנים אַרײַן, האָט זי זיך אַוועקגעדרייט אָנאַזײַט און גענומען קוקן אין פענסטער.

און עטל קאַדיס האָט אויך דערויף גאָרנישט ניט געזאָגט. זי האָט געהאט א פאַרשטיינערט טונקלבלאַס און אויסגעצויגן פנים, און פונאונטער אירע גרויע אויגן, וואָס האָבן געקוקט אומעטיג, ווי די אויגן פון אַ שאָף

האָבן זיך געשוואַרצט היפּשע טיפע גריבער: זי איז פון תּמיד אָן געווען א שוויַיגעדיגע, א שלעכטע און ביטערע, ווי איר אייגן ניטגעלונגען לעבן. איינמאָל — דאָס איז געווען צוריק מיט אָנדערהאַלבן יאָר — האָט זי פּלוצים אינמיטן סעזאָן פאַרלאָזט אירע ניט דערענדיגטע קורסן און האָט אָפּגעשוויגן מער ווי צוויי חדשים א פאַרשפּאַרטע אין איר צימער, וואָס ביַי איר מוטער אינדערהיים. אין שטאָט האָט מען געזאָגט, אַז זי שוויַיגט פון שלעכטס־קייט, שוויגט זי. דעמאָלט האָט זיך אונטערגעכאַפּט מלך, אויף ווענען גאַנץ ראַקיטנע האָט איר מקנא גע־ווען, און איצט איז שוין אַראָפּ אָטדי לעצטע האָפענונג אויך, און זי אַליין איז שוין ווידער געשלאָפן שלעכט ביינאַכט, פונקט ווי אַמאָל, איידער זי האָט זיך באַקענט מיט מלכן. אין שטאָט האָט מען זי געהאט אין מויל אומעטום. מ׳האָט וועגן איר גערעדט אין אַלע פאַר־מעגליכע הייזער, וואו מ׳האָט זיך ביַיטאָג צונויפגעקליבן טיי טרינקען. מ׳האָט געשמועסט:

»אויב א מענשן גייט ניט, איז גליַיכער, ער זאָל שוין גאָר ניט לעבן אויף דער וועלט«.

און נאָך האָט מען געזאָגט:

»נו גוט«. זאָל זיַין, ווי פרעגער, דער פאַרוואַלטער פון תּלמוד־תּורה, זאָגט: »עטל קאַדיס«, זאָגט ער, »גייט ארום גאַנצע טעג און טראַכט: מיט וואָס נאָך, אשטייגער, וואָלט זי געקאָנט פאַרוואונדערן די וועלט. אָבער איין זאַך קאָן מען דאָך פונדעסטוועגן ניט אָפּלייקענען — זי האָט א גוטן קאָפּ, עטל. זי פאַרשטייט די לאַגע אירע — און גאָר גוט איז איר דאָך ניט«.

און זי האָט זיך מיט קיינעם ניט אָנגעקערט און האָט ניט געוואָלט וויסן, וואָס מען רעדט וועגן איר אין שטאָט און וואָס מען טראַכט:

נאָר זעלטן זעלטן האָט מען זי געקאָנט זעהן אַרויפגיין איינע אַליין אַרויף דער גאַס· דאָס איז זי געגאַנגען צו עוזר ליובער אין רײַכן הויז; זי האָט דאָרטן גענומען מיט זיך חנקען און איז געגאַנגען, זיך דורכרעדן וועגן מלכן מיטן גרויסגופיגן יצחק־בערן, דעם קאַסיר פון ראַקיטנער גרויסן וואַלד·

II

יצחק־בער דער וואַלדקאַסיר האָט געהאַט א קראַנקע ווײַב· קיינמאָל האָט מען זי ניט געזעהן אין שטאָט· און אַליין איז ער געווען א צעפּאַטלטער — א ייד א גבר· ער האָט געהאַט גרויסע אויסגעקוליעטע אויגן, וואָס האָבן דערמאנט אָן פאָרנדיגע לאַמטערנס פון א לויפנדיגן צוג, און אין שטאָט האָט מען אים דערפאַר א נאָמען געגעבן »דער באַן«·

»יצחק־בער דער באַן גייט«, אַזוי האָט מען געזאָגט אלעמאָל, ווען מ׳האָט דערזעהן פונווײַטן זײַן גרויסגופיגע פיגור מיט דער ברייטער צעפּאַטלטער טונקלגראָער באָרד·

שוין פיר יאָר זינט מ׳האָט אים אַראָפּגעבראַכט אַהער פונדערפרעמד און אים אַוועקגעזעצט פאַר א קאַסיר אין ראַקיטנער וואַלד, נאָר אין שטאָט קער ער זיך נאָך אַלץ מיט קיינעם ניט אָן; ער האָט זיי ניט איבעריג ליב, די שטאָטאידן, און פון נאָך מלכס טויט אָן זעהט ער נאָך אַלץ אויס א ביסל דערשלאָגן· ס׳מאַכט זיך, אַז איינער פון די יידן, וואָס קומען צו אים אין וואַלד האָלץ קויפן, רירט אים מיט עפּעס אָן בײַם קנעפּל· יצחק־בער גלאַנצט דעמאָלט אויס מיטבייזן די גרויסע אויסגעקוליעטע באַנ־אויגן און גיט דעם יידן א התראה, אַז ער, יצחק־בער, האָט פײַנט חניפה:

ער האָט זיך דערפאַר שוין צעקריגט אַזוי גרויס, ווי מיט פינף בעלי־בתים וואַלדסוחרים, און עקיבאסאָנען, דעם איצטיגן בעל־הבית זײַנעם — דעם איצטיגן חנפענען אַלע זײַנע פּיראונדרײַסיג »מענשן«, נאָר ניט ער, יצחק־בער.

ער איז בכלל א מענש אַן אָנגעווייטאָגטער. אַז ער ווערט אויפגעטראָגן, קאָן ער צוגעבן, אַז ער האָט זיך שוין אמאָל צעקריגט מיט גאָט אויך:

»יאָ, יאָ... נאָך אמאָל, ווען איך בין נאָך געוועזן א יונגער מאַן, האָב איך זיך מיט אים צעקריגט«.

נאָר אַז די מיידלאַך, עטל קאַדיס און חנקע ליובער, קומען צו אים אויסגעפּוצטערהייט אַזוי אין א פרייען זומערדיגן זונטאָג בײַטאָג און טרעפן אים אינמיטן וואַלד אויף דער לאָנקע, וואָס איז פאַרגאָסן מיט זון און איז פאַרוואַלגערט מיט פרישע פון דער וואָך אָנגעהאַקטע שפּענער; אַז ער פאַרציהט זיך דאָרטן מיטן שטאַרקן רויך פון זײַן פשוט צונויפגעדרייטן פּאַפּיראָס און הייבט זיי אָן דערציילן, ווי אַזוי מלך מיט זיין חבר חיים משהן האָבן אויסגעזעהן אמאָל, בשעת זיי האָבןביידע גע־עקסטערנעוועט אין יענער גרויסער שטאָט, וואָס נעבן איר אין א וואַלד איז ער, יצחק־בער, דאָס ערשטע מאָל אין לעבן געוועזן א קאַסיר, — דעמאָלט ווערט ער אַליין שוין אויך עפּעס ווייכער, בוימלדיגער:

»ער, יצחק־בער, זאָגט ער, איז א מבין אויף אַזעלכע ײנגלאַך«.

ער פאַרלייגט די הענט טיף אין די אַרבל, פאַררײַסט זיי, ווי זײַן שטייגער איז, שטאַרק הויך, צו דער ברוסט און גיט צו:

»אַלמאי זאָל, ער זאָגן? אים, יצחק־בערן, האָט גאָט מיט אַזעלכע קינדער ניט געבענשט«.

און נאָכדעם בלייבט ער אַזוי שטיין מיט זײַן גאַנצער צעפּאַטלטער וואוקס און טוט זיך א שאָקל אקעגן די

מיידלאַך, וואָס זיצן אין דער מיט לאָנקע אויף אָן אָפּ־געטעסעטן קלאָץ; ער הייבט אונטער די גרויסע געדיכטע ברעמען, צעעפנט די היפשע געבענשטע לעפצן און זוכט פאַר אָטדי יינגלאַך דאָס פּאַסיגע וואָרט. ער זוכט לאנג און געפינט ניט. נאָר אז ער רעדט נאָכדעם לאַנג וועגן זיי, שווימען דאָך סוף כל סוף אַרויס די פיגורן פון צוויי יינגלאַך חברים, וואָס זײַנען זיך געקומען לערנען אין דער גרויסער שטאָט: איינער פון זיי, דער יינגערער, איז שוין דעמאָלט געווען א שעמעוודיג לאַנגער, א בלאָנדער; אַז ער האָט געשמייכלט, האָט עס געהייסן:

»ער ווייסט עפּעס, נאָר ער וויל דערפון ניט רעדן«.

און דער צווייטער — א רויטליכער ברען, א שטיק קוועקזילבער, און דערצו א גוואלדיגער מזל־טוב. דאָס ברענענדיגע מאַטעמאַטיקקעפּל ברענגט ער מיט זיך טאַקע פונדאַנען, פון ראַקיטנע, פונוואנען ער שטאַמט און וואו ער האָט אַמאָל געלערנט אין חדר.

אוןביידע דרייען זיי זיך ארום דאָרטן אין דער טומלדיג גרויסער שטאָט, און ביידע געדענקען, אז זיי טראָגן קליינע קוים מערקזאמע הויקערלאַך אויף די יינגלישע פּלייצעס.

»די ירושה־מתנה, אַזוי רופן זיי אָטדי הויקערלאך און שמייכעלן איינער צום צווייטן, די ירושה־מתנה פונם קליינשטעטלדיגן יידן דעם טאטן«.

און ביידע דרייען זיי זיך דאָרטן ארום פּארטייען, וואָס טומלען. ביידע לייגן דאָרטן צו אן אויער און זײַנען צעפרידן:

»ס'איז גוט!«

אַז איינער פון זיי באַמערקט דאָרטן אין שטאָט עפּעס א נײַס, קומט ער מיט דעם פריילין צו לויפן צום צווייטן:

»האָסט געהערט?«

ער איז נתפּעל:

»הערסטו«, זאָגט ער, »די וועלט וואָלט ניט ווערט געווען א גראָשן, ווען זי לאָזט זיך ניט באַטראַכטן«.

דער צווייטער כאַפּט עס באַלד אונטער:

»וואָס זשע«, שמייכלט ער, »א באַקאַלייקלייטל, אַ? ... מיט א גלעקל?« ...

און דער ערשטער ענטפערט גלײַך אָפּ:

»און נאָך מיט וואַסער א גלעקל!« ...

עטל קאַדיס זיצט אין איר שוואַרצן קלייד און הערט עס שווייגנדיג און קאַלט, ווי ס'פּאַסט פאַר א מיידל, וואָס האָט שוין איין מאָל אָפּגעשוויגן מער ווי צוויי חדשים און וואָס האָט שוין באַגראָבן איר חתן – ס'איז שווער, אַז זי זאָל פון עפּעס כאַפּן התפעלות. חנקע אָבער זיצט די גאַנצע צייט לײַטיש, ווי איר יונג געשטאָרבענע מוטער האָט זי פון תמיד אָן געלערנט לײַטיש צו זיצן, און פאַרטראַכט זיך א ווײַלע וועגן דעם, וואָס יצחק־בער האָט א סך שוואַרצן ברוד אונטער די היפּשע נעגל; יצחק־בער איז אַזאַ וואוילער, נאָר אָט ... ווען ער זייפט זיך אויס די נעגל. אַז זי באַפרײַט זיך סוף־כל־סוף פון אָטדעם געדאַנק אירן, איז איר שוין שווער צו כאַפּן, וואָס די יינגלאַך – מלך מיט חיים־משהן זיינען דאָרטן אין דער גרויסער שטאָט אויסן מיטן וואָרט – »א באַקאַליי־קלייטל«, אפשר מיינען זיי מיט דעם די גרויסע שטאָט, וואו זיי עקסטערנעווען און דרייען זיך אַרום, און אפשר רופן זיי גאָר אַזוי די גאַנצע ערדישע וועלט, וואָס יצחק־בער דערמאַנט זי תּמיד ניט צוגוטן.

»גאָטס באַקאַלייקלייט רופן זיי אָטדי ערדישע וועלט און דערמאַנען זי תּמיד ניט צוגוטן«.

פון יצחק־בערס רייד איז אויך משמע, אַז עמיצער רעכנט דעם רוב מענשן אַרום זיך פאַר פערד:

„וואָס ווייסן זיי?“ מ׳האָט זיי איינגעשפּאַנט, שלעפּן זיי.

נאָר אויך דאָ איז שווער צו וויסן, ווער רעכנט אזוי? יצחק־בער? ציִ אפשר גאָר זיי — די צוויי יינגלאך חברים. קלאָר איז נאָר אין זאַך: ארום די יינגלאך ווימלען דאן גרויסשטעטיגע רעשדיגע טעג; זיי שלינגען מענשישע ווילנס, אָטדי טעג, און לאָזן אלעמאָל ארויס אויף דער גאס נײַע גימנאזיסטקעס שפּאצירן. און ארום און ארום קלאפּן רעדער אָן די שטיינער — דראָשקעס פליהען אָפּ און אויף. גרויסשטעטישע טאטעס ארבעטן מיט די מוחות — זיי זאָגן זיך ניט אָפּ פון שיינע איידעמס צו האָבן, נאָר אליין זיינען זיי דערוויַיל שטארק באַשעפטיגט און באוועגן זיך דאָרטן ארום די יינגלאך מיט פאבריקן, וואָס לאָזן רויך, מיט צוגן, וואָס ברענגען מענשן, מיט קלייטן, וואָס זײַנען איבערגעפּולט מיט שפע, און מיט טײַכן, וואָס וויגן האָלצווארג אויף זייערע שויסן. די גוואלדיג גרויסע שטאָט איז ווי אײַנגעהילט אין נעפּל. נאָר פון וואָס באשטייט דען א גרויסע שטאָט, וואָס איז איינגעהילט אין נעפּל, אויב ניט פון לעפּישע שאָטנס, וואָס ליארימען און שרעקן און וועבן דער וועלט תּהו ובהו?

קומט צו גיין איינמאל חיים־משה, דער עלטערער פון די צוויי יינגלאך, און זאגט, אז ער וויל שוין בעסער א שטענדיגן ווינטערדיגן טאג.

זאלן אהן אויפהער שיטן אויף אטדער שטאט געדיכטע נעפּלדיגע שנייען; זאל זײַן חושך, און אין איין צו־זאמענגאס זאלן דערוואָרגן ווערן אלע ווילדע געשרייען פון אטדעם לעפּישן תּהו ובהו — מע דארף ניט, זאגט ער, — קיין וועלט, וואס טויט מענשן, איידער זי באַפרידיגט זייערע פארלאנגען.

בנוגע צו ביידע, — אזוי קלערן די יינגלאך — איז זיך גאט זעהר ניט לייטיש באגאנגען — נאך אין סאַמע אנ־הייב, בשעת ער האט זיי באשאפן, איז ער זיך ניט לייטיש באגאנגען. גלייך ער וואלט דעמאלט האבן א סך שיינע וועלטן אויף אויסצוקלייבן און האט זיי, ווי אויפצולהכעיס, אראפגעלאזן דוקא אויף אטדער, דער אומווערדיגער. איז אבער קלאגן זיך ניט שייך; מישן זיך — אויך ניט. איז גארניט: איז מען דא גֶרים... וועט מען זיך אַזוי ארומדרייען, מ׳וועט זעהן, הערן און מ׳וועט שווייגן. מ׳האט אן אייגן צוגעטראכט ווארט און מ׳חזרט עס אלעמאל איבער:

»דער שטומער פּראָטעסט... דער אייביגער שטומער פּראָטעסט«.

און אמאָל באַגעגנט מען זיך מיט אים, יצחק־בערן, און ער דערציילט זיי, אַז זינט ער האָט ביַי זיך גע־פּועלט, אַז די וועלט בלייבט אַזוי, ווי זי איז, ניט צום איבערמאַכן, קאָן ער זיך באַגיין אָהן איר, און זי אָהן אים — אים אַרט שוין לחלוטין ניט, וואָס קיינער רופט אים דאָ ניט נישט אויף קיין חתונות און נישט אויף קיין בריתן... געפּעלט עס זיי, די יאַטן. זיי קוקן זיך פאַר־וואונדערט אַדורך און שמייכעלן:

»זעה נאָר, פאַרהאַן נאָך איינער«...

און א נאָמען גיט מען אים באַלד א גרייטן:

»רב גֶר נומער 3«.

צו אים אין וואַלד קומט מען שוין נאָכדעם אָפּט — ס׳איז סך הכל א וויאָרסט דריי פון שטאָט — מ׳בייַט זיך מיט די ספרים, וואָס מע לייענט.

ער, יצחק־בער אַליין, זאָגט צו זיי:

»הערט־זשע אויס, קינדערלאַך! שמועסן איז נישטאָ מכוח וואָס — די וועלט איז שוין ארומגעשמועסט. אלא

וואָס דען? פאַרהאַן אינאָוונט אַן אויסגעשטערנטער הימל׳ דאַרף מען זוכן אויף אים לייטישע וועלטן: מע דאַרף לערנען«.

און מ׳הייבט אָן לערנען; מערסטן — אַסטאָנאָמיע. אין די פאַרנעפּלטע ספערן האָט מען א ביסל א ידיעה נאָך פונפריהער. דערצו העלפט נאָך גאָט א קאָמעטע צו יענער צײַט. קויפן חברה — די צוויי חברים הייסט עס — אַן אַלטן טעלעסקאָפּ ערגעצוואו אין שטאָט אויפן טאָלט־שאָק; שוין א ביסל א קאַליע אַפילו; מע ברענגט אים צו פירן צו אים, יצחק־בערן, אין וואַלד אַרײַן און מע שטעלט אים אַרויף אויפן שטרויענעם דאַך פון זײַן שטיבל, און נאָכדעם קלעטערט מען שוין אַהין אַלע אָוונט: פריהער זיי — מלך מיט חיים־משהן, און נאָכדעם ער, יצחק־בער מיט דער באָרד. אינווייניג, אין שטיבל, ליגט דעמאָלט אויפן בעטל זי, די יידענע זײַנע. זי איז אלע יאָרן א קראַנקע. זי גענִיצט, שפּרעכט זיך אַליין א גוט אויג און שעלט זיך:

»אַלטער! אַז אָך און וויי צו דײַנע יאָרן ··· קריכסט אויפן דאַך! ··· האָסט איין שכל מיט יינגלאַך«.

און נאָך:

»דאָס ערשטע מאָל אין לעבן, שרײַט זי, זעה איך, אַז אַן עלטערער מענש זאָל אַזוי ניט שאַנעווען זיין געזונט«.

אויס פרומקײַט האַלט זי מיט אים קיין שלום ניט נאָך פונאַמאָל, פון די יונגע יאָרן. איר איז די צײַט לאַנג, געניצט זי און שעלט זיך. נאָר חיים־משה מיט מלכן ברענגען איר פון שטאָט א נײַעם טײַטשחומש מיט א »קב־הישר«. מלך שמייכלט און שווײַגט, און חיים־משה רעדט איר אײַן, אַז א יידענע, אַז זי איז פרום און קוקט תמיד אַריין אין א ספר, קאָן זי מנחיל זײַן דעם מאַן עולם הבא.

»אַזוי, אַזוי ... אַזוי טוען אָפּ אין משך פון איינעם א זומער מלך מיט זײַן חבר חיים־משהן«.

און וואָס איז געווען דער סוף?

»וואָס קאָן זײַן דער סוף פון צוויי ייִנגלאַך, וואָס האָבן א ידיעה אין די פאַרנעפּלטע ספערן?«

איינער איז אַרויס א מושלם, אַזוי זאָגט יצחק־בער — דאָס איז דער עלטערער, חיים־משה — דער רויטליכער ברען — יצחק־בער באַקומט פּלוצים אַזאַ פרום פנים, גלײַך ער דאַוונט מיט גרויס כונה. ער שליסט צו די אויגן, שאָקלט אַהין און צוריק מיטן קאָפּ און זאָגט אויף אים עדות:

»ער האָט מיט וואָס צו אַרויס אויף דער וועלט. נאָר ער איז אַן עקשן — ער וויל ניט« ...

און דער צווייטער, דער בלאָנדער און שעמעוודיק לאַנגער מלך? איינמאל איז אַהער, צו יצחק־בערן אין וואַלד אַרײַן, מגולגל געוואָרן א פרעמדער יונגערמאַן. ער איז געווען א וואוקסיגער און זעהר א שטילער. ער האָט געהאַט א דערשלאָגן אויסזעהן. אפשר האָט אים א וואָסער ס׳ניט איז אומגליק געטראָפן. אין ראַקיטנע האָט מען געזאָגט, אַז ער איז פריהער געווען פאַרשיקט. גאַנצע צוויי יאָר איז ער געווען פאַרשיקט. איטליכס מאָל, וואָס צו יצחק־בערן אין שטוב זײַנען אַרײַנגעקומען מענשן פון שטאָט, האָט מען דעם יונגען מאַן אויפגיך אַרײַנגעפּאַקט צו דער יצחק־בעריכען אין אַלקער און מ׳האָט פאַרמאַכט נאָך אים די טירן. ער האָט דאָ אָפּגעלעבט מער ווי אנדערהאלבן יאָר; ער האָט דאָ געהאַט דעם קליינעם אַפּ־טייקמאַגאַזין, ער איז געווען עטל קאדיס חתן און איז גע־שטאָרבן.

אַז יצחק־בער בלײַבט שטיל, בלײַבט אויך שטאַרק שטיל די גאַנצע לאנקע לעבן אים, און פון דער לופט, וואָס אַרום,

הייבט אָן ווי אַרומצוקריכן און נאגן דער נאָכפּסחדיגער זומערדיג פרישער טאָג פון מלכס טויט. ס׳געדענקט זיך. ווי אין גאַס פאַר מלכס שטיבל זיינען דעמאָלט א גאַנצן בייטאָג געשטאַנען דער דאקטאָר גראַביי מיט זיין שוועגערין בראָמבערג, דער בעל־הבית פונם גרויסן סקלאַד פון ערד־מאַשינעס מיט זיין פרוי, וואָס טראָגט פּענסנע, חנקע ליובער, עטל קאדיס, יצחק־בער און נאָך א סך אַנדערע מענשן, און איטליכס מאָל, וואָס א פרעמדע פור איז אָנגעקומען קיין ראקיטנע, האָט זי זיך אָפּגעשטעלט, און מענשן האָבן זיך דערפרעגט, ווער איז דאָס געשטאָרבן. מ׳האָט זיי געענטפערט:

»מלך, מלך פונם קליינעם אַפּטייקמאַגאַזין«.

נאָר זיי האָבן נית געוואוסט, ווער מלך איז. און נאָכדעם האָט מען זיך שוין דאָרטן אויפן בית־עולם געאמפּערט מיט חברה־קדישא צוליבן אָרט. יונגע מענשן האָבן קעגן א האַלבע שעה געטענעט פון דער זייט אוהל אויפן קול. נאָר די אַלטע האָבן זיך סוף־כל־סוף דערשלאָגן זייערס, ווייל אויף מלכס טויט איז געווען א חשד, א גרויסער חשד... מלכן האָט מען געלייגט אין עק בית־עולם, ביים קאַרשנבוים לעבן דעם בעריזשינעצער אַפּטייקערס קלענערן ברודער, דעם דאָקטער — לעבן נאָך גאָר א יונגן בחור א דאָקטער, וואָס פון צו פלייסיגן לערנען האָט ער באַקומען א לונגנפעלער און האָט זיך אויס־געהיילט מיט קארבאָל... אויף זיין מצבה איז געווען אויסגעקריצט מיט גאָלדענע רוסישע ווערטער:

»א קרבן פון ליבע צו הייליגער וויסנשאַפט«.

III

אַז די מיידלאַך קערן זיך נאָכדעם אום צוריק אַהיים, געדענקען זיי שוין מן־הסתם יעדערע פאַר זיך, אַז איצט

באַשיצט זיך מלכס קבר אונטערן שאָטן פון אָטדער דאָק־טערשער געהייליגטער מצבה. זיי שווײַגן און קוקן ניט איינע צו דער צווייטער.

אַרום איז שטיל, און די שאָטנס פון די בוימער פאַלן שוין ממש טונקעלע און פיל גרעסער, ווי די שאָטנס פון האַלבנטאָג. די מיידלאַך דראַפּען זיך אַרויף אויף אַן אָנגעשפּאָלטענעם ראָוו און לאָזן זיך ארויס פונם וואַלד ניט מיטןברייטן פאַרשטויבטן שליאַך, נאָר מיטן שמאָלן שטעגעלע, וואָס איז באַליבט, ווי א פאַרקירצטער זומער־דיגער וועג, באַהאַלטן אינם היפּישן וואַקסנדיגן גראָז פון גרינע, באַאַרבעטע פעלדער. אָט לאָזט זיך דאָס שטע־געלע אַראָפּ אין א גרינעם טאָל, וואו אַן איינזאַמער קוואַל, א ברונעם רוהט תמיד מיט א הייליגער כשרער רוהיגקייט: ביי אָטדעם קוואַל איז תמיד שבת. אָט הייבט זיך דאָס שטעגעלע אַרויף אויף א קליינעם באַרג און מיטאַמאָל, ווי א שמאָלע לאַנגע האַנט, טוט זיך עס א שטרעק אויס צו יענעם לינקן עק ראַקיטנע, וואָס מיט די צוויי קלויסטער־שפּיצן און מיט דער שוליאַרמולקע אינמיטן — פון דאָרטן פילט זיך שוין אַהער די גאַנצע מידקייט מיטן סוף פונם לאַנגן זוניגן טאָג. פון די פיל אָנגעוואָרפענע טשערעפּענע דעכער פילט זיך אַהער אָטדי מידקייט, און פון דער לעצטער זון, וואָס אויף זיי און אויף זייערע קוימענס. ס׳קלינגט דאָרט אַן איינציגער מיטעלער קלויסטערגלאָק. מיט מידע אָפּגעריסענע קלאַנגען באַגלייט ער פון דאָרטן אַרויס דעם טאָג, און די קלאַנגען קומען אַהער פאַרדאגהטע, אָפּגעשוואַכטע און דערציילן דאָ דעם טאָגס שבחים:

»געוועזן א שיינער טאָג, א ריינער טאָג«.

עטל קאדיס די קורסיסטין האָט נאָך אַלץ אַן אויסזעהן פון א פרוי, וואָס טיף אין זיך פילט זי מיט אַלע חושים,

ווי דאָס לעבן טוט איר אויפצולהכעיס· זי קאָן דערצו מיט גאָרנישט ניט העלפן, שווײַגט זי· און חנקע ליובער קאָן זיך שוין מער ניט איינהאַלטן און וויל וויסן, צי ס׳איז אמת אָט דאָס, וואָס מ׳האָט איר געזאָגט ביי עזריאל פויז־נער אין דער גרויסער כּל־בו־קלייט· דאָרטן האָט מען איר דערציילט: יצחק־בער האָט אַנומעלטן געקויפט אין וואַלד אַרײַן א קעסטל צוועקעס, האָט ער געזאָגט, אַז ער האָט געהאַט א בריוו — אינגיכן דאַרף אַהער אַראָפּ־קומען מלכס חבר — חיים־משה·

»ס׳איז אמת?« פרעגט זי ביי עטלען, »ער דאַרף טאַקע אַהער אַראָפּקומען, חיים־משה?«

»ס׳איז אמת, ענטפערט עטל«·

און ווידער טראַכט זי וועגן עפּעס, עטל קאַדיס, קוקט אויף עמיצן אַרויס און שווייַגט·

נאָר אָט פאַרשפּרייטן זיך איינמאָל קלאַנגען, אז ער איז שוין אַהער אַראָפּגעקומען, מלכס חבר חיים־משה· אין א פּשוטן וואָכעדיגן פאַרנאַכט פאַרשפּרייט זיך אָטדאָס נייַס און בלאָנזשעט ארום איבער דער שטאָט צוזאַמען מיטן מידן גלעקערקלאַנג פון צוריקגעקומענע און אויסגעליידיגטע וואָקזאַל־בעל־עגלהשע פאַעטאָנעס· עמיצער איז שוין אפילו געפאָרן מיט אים פון וואָקזאַל אויף א בעל־עגלהשן פאַעטאָן און דערציילט נאָכדעם ביי זיך אינדער־היים בשעת טייטרינקען:

»ער איז פאַרפאָרן גלייך צו יצחק־בער דעם וואַלד־קאַסיר, חיים־משה«·

דאָס דערציילט פישל ריכטמאַן, וואָס איז אַמאָל אויך געוועזן אַן עקסטערן, און איצט וואוינט ער אין טאָל אויף דער אַלטער שטאָט און האַנדלט, ווי דער שווער זיינער, מיט זעק· ער האַלט ביי זיך א קינד אויף די הענט און

דערציילט, אַז חיים־משה איז געבליבן דערזעלביגער פריי־ליכער, וואָס אַמאָל. אים, פישלען, באַקוקט ער אזוי פריילּיך פון אלע זייטן, בשעת ער זעצט זיך ארויף מיט אים פונם וואָקזאַל אויף איין פאַעטאָן, און פרעגט ביי אים:

»איז וואָס־זשע זאָגסטו, פישל? די באָרד, זאָגסטו, וואַקסט, און די צרות — אויך?«

»יאָ, ענטפערט אים פישל: ס׳איז טאַקע אַזוי: די באָרד וואקסט, און די צרות — אויך. אָבער פונוואנען ווייסטו, חיים־משה? כ׳האָב דען געזאָגט?«

דערנאָך שווייגן זיי א ביסל, אין חיים־משה פרעגט ווידער:

»זאָג מיר נאָר, פישל, פון וואָס איז דאָס מלך פלוצים געשטאָרבן?«

»פון וואָס זאָל ער שטארבן?« ענטפערט פישל: »פון וואָס שטארבן דען אַלע מענשן?«

»אזוי?« וואונדערט זיך חיים־משה און קוקט אויף פישלען מיט חשד. »פון דעם זאָגסטו, וואָס סע שטארבן אלע מענשן? און מער פון גאָרניט . . . אַ?«

א צווייטן האָט אין ווּאלד פארכאפּט דער בייטאָגעדיגער גאָסרעגן, און אז ער גייט נאָכדעם דורך פארביי יצחק־בער דעם וואלדקאַסירס שטיבל, שטעלט ער זיך אָפּ און הערט: יצחק־בער היצט זיך דאָרטן און טענעט, אז מלכן האָט דאָ אין שטאָט קיינער, ווי ס׳געהער צו זיין, ניט געקאָנט.

»וואָט ווער מען אים דערציילן מעשיות? שרייט ער: אַפילו די צוויי־דריי מיידלאַך, וואָס האָבן זיך אַרום אים געדרייט, האָבן אים אויך ניט געקאָנט«.

און חיים־משה האָט דאָרטן דערפון ווילד הנאה און לאכט גוטמוטיג אויס דעם ברוגזן יצחק־בערן.

»נו, גוט אַזוי, גוט אַזוי«, זאָגט ער צו יצחק־בערן: »וואָס־זשע דען האט געוואלט ער, יצחק־בער?«

אין יענעם זעלבן אָוונט האָט זיך שוין ווידער שפּעטער ווי אלעמאָל געלויכטן אינם פענסטער פון עטל קאַדיסעס צימער, וואָס גייט ארויס צום הינטערשטן ברייטן זייט־געסל. ארום צוועלף אַזייגער ביינאכט שטייען דאָרטן די הייזער אויסגעלאָשענע און פארגעסענע — זיי דרימלען צוזאמען מיט זייערע שלאָפנדיגע בעלי־בתים, און נאר אין תּלמוד־תּורה אַריַין קערט זיך דאָרטן אַרום ארום פרעגערן דער פארוואלטער, אָטדער, וואָס חוה פּויזנער האָט זיך אים פון זעכצעהן יאָר אָן אויפן האַלז געוואָרפן, און איצט האָט זי זיך מיט אים אויפגעהערט צו באגעגענען און ווערט אינגיכן א כלה פארן יונגען בעריושינעצער דעס־לערן — פאר דעסלערן פונם נייעם גרויסן בעריזשינעצער בראווער. א גאַנצן אָוונט איז פרעגער געזעסן ביי די בראָמבערגס אין הויז און האָט געשוויצט פון צופיל טיי־טרינקען און פון די פיל געלונגענע עזותדיגע געדאַנקען, וואָס ער האָט ארויסגעזאָגט. ער האָט געשיט אלדעס בייז אויף חוה פּויזנער און אויף איר טאטן, און אלע ארום אים האָבן דאָרטן ניט געהאט קיין זייטן און האָבן אײַנ־געפונען, אז ער איז א לץ און א פארשלעפּטע קרענק:

»בשעת ער רעדט אויף חוה פּויזנער און אויף איר טאטן, איז ער דיר ממש א ,געני׳, אָטדער פרעגער«.

מ׳האָט אים געבעטן: »אַנו, פרעגער, דערציילט נאָך עפּעס.«

איצט קערט ער זיך אום צו זיך אַהיים און איז צעפרידן. היינט האָט ער אויסגענומען. נאָר בשעת ער גייט דורך דאָס הינטערשטע זייטגעסל און דערזעהט דאָרטן עטל קאדיסעס באלויכטן פענסטער, בלייבט ער א ווײַלע שטיין און טוט א דריק די פענסנע צו דער נאָז מיט אזא מינע, גלייך פון יעדן דריק, וואָס ער טוט פונאויבן מיט די מיטלסטע דריי פינגער, ווערט ווי געבוירן אינוויינינג אין

זײַן פלינקן עזותדיגן מוח א טיפער און שפּאָגלנייער שפּיצלגעדאנק.

»עטל קאדיס« . . . טראכט ער.

און אים ווילט זיך שוין מער ניט גיין אַהיים שלאָפֿן. ווען ער באגעגנט דאָ א רעכטן מענשן, וואָלט ער אים אָנגעוויזן אויף אָטדעם באלויכטענעם פענסטער.

»עטל קאדיס, וואָלט ער אים געזאָגט, ווען זי וויל, אַז קיינער זאָל ניט וויסן וועגן אירע ליידן און וועגן אירע שלאָפלאָזע נעכט, וואלט זי אויפבייניאכט באדארפט אויסלעשן דעם לאָמפּ ביי זיך אין צימער«.

נאר ראַקיטנע רוהט, און קיין רעכטן מענשן באַגעגנט מען שוין ניט. שטייט ער נאָך א ווײַלע איינער אליין דאָ אַקעגן עטל קאדיס באלויכטענעם פענסטער, דריקט שמייכלדיג די פּענסנע צו דער נאָז און זעהט:

עטל דרייט נאָך א ביסל מער דעם לאָמפּ ארויס — זי נעמט צו דעם לאָמפּ פונם טישל און טראָגט אים צו נאָך א ביסל נעהענטער צום פענסטער.

IV

מלכס חבר, חיים־משהן, איז נאָך אינם טאָג פון זײַן קומען אויסגעקומען זעהן זיך מיט אייניגע ראַקיטנער איינ־וואוינער. אינמיטן הייסן העלן טאָג, ווען דער בעל־עגלה, וואָס האָט אים געפירט דורך דער שטאָט פון וואָקזאל, האָט זיך אָפּגעשטעלט אין איינגעבראָכענעם האַלבקיילאכיגן מארק, כדי אראָפּצולאָזן דעם צווייטן פארשוין און אים ארײַנצוטראָגן די זאַכן אין שטוב, האָבן דעם פּאעטאָן שעמעוודיג ארומגערינגלט א מענשן אכט יונגע ראַקיטנער קרעמער, פון די, וואָס האָבן דאָ אַמאָל אינאיינעם מיט אים, חיים־משהן, אין איין חדר געלערנט. ווײַבאלד דער פּאעטאָן האָט זיך מיט אים אָפּגעשטעלט פונקט אקעגן

זייערע קלייטן, האָט שוין ניט געפאסט, זיי זאָלן בלייבן פונדערוווייטנס און ניט צוגיין אים באגריסן. חיים־משה — א געלבערדלדיגער יונגערמאן אין א גרוי ־עגעררעקל, וואָס האָט אים א ביסל געהויקערט אין די ברייטע אקסלען און אין די פלייצעס — האָט געמוזט אראָפקריכן פון פאעטאָן און אָפנעמען ביי זיי דעם שלום־עליכם. ביי אים אויפן בלאסן געזיכט האָבן דערביי געשמייכלט ניט מער, ווי די צוויי טונקעלע בלישטשענדיג פארוואונדערטע אויגן. די יונגע קרעמער האָט ער כמעט אלע דערקענט און איט־ליכן אָנגערופן ביי זיין אַמאָליגן חֶדרנאמען. אַלע זיינען זיי געווען טאַטעס פון קינדער, באַוואַקסענע און שווער־באַוועגליכע. ביי איינעם האָט חיים־משה שמייכלדיג איבערגעמאָסטן די באָרד און אים באוויזן, אַז זי האלט צוויי טפחים מיט א שטיקל. א צווייטער האט נאָך אַלץ, ווי אַמאָל, געהאט א היפשן רויטן פליאַם אויפן שטערן און אראָפּ נידעריגער פון לינקן אויג: ער איז שוין איצט געווען א קצב. בשעת די איבעריגע זיינען גע־שטאַנען ארום חיים־משהן מיט נאַריש שמייכלדיגע פנימער און האָבן ניט געהאַט, וועגן וואָס צו רעדן, האָט זיך דער רויטפליאַמיגער פלוצים באַדעקט מיט א געדיכטער שעמעוו־דיגער פאַרב און האָט אויך אַזוי פלוצים אָנגעהייבן רעדן צו חיים־משהן אויף „דו“, פונקט ווי אַמאָל, בשעת זיי האָבן געלערנט אין איין חדר:

„כ’האָב געהערט זאָגן: שרייבסט שוין גאָר ביכלאַך פון מאַטעמאַטיקע, האָב איך געהערט זאָגן“...

„וואָס?“ חיים־משה האָט זיך מיטאַמאָל און מיט וואונדער צו אים אומגעקוקט: „יאָ, ביכלאַך פון מאַטעמאַטיקע“.

און ביידע, ער מיטן רויטפליאַמיגן יונגנמאַן, האָבן זיך אזוי א ווײַלע געגוקט אין די אויגן און האָבן גוטמוטיג געלאכט איינער דעם צווייטן אין פנים אַרײַן.

— ביכלאך פון מאַטעמאַטיקע...

»ניין, וואָרט צו, האָט חיים־משה געזאָגט, אַרײַנ־זעצנדיג זיך צוריק אין פאַעטאָן: זאָלן זיי אזוי ניט אויסלאַכן די ביכלאַך פון מאַטעמאַטיקע — ס'איז א שכלדיגע זאַך«.

דער פאַעטאָן האָט שוין אָנגעהייבן אָפּפאָרן, האָט ער זיך געמוזט א ביסל א בייג טאָן צו די, וואָס בלייבן, און העכערן זיין קול:

»אָט, למשל, ווי א דאָמינע...«

נאָר בשעת ער האָט זיך אזוי ארונטערגעבויגן אויף צוריק, האָט ער פלוצים דערזעהן הינטער זיך דאָס שיינע שלאַנקוואוקסיגע מיידל, וואָס שטייט שוין א היפשע ווײַלע אויפן געשניצטן גאַניק פון איר פאָטערס הויז. ער האָט זיך באַגעגנט מיט אירע היפשע כמעט בולטע אויגן און האָט אין צעטראָגנקייט געמאַכט אַזאַ באַוועגונג, גלייַך ער האָט עפּעס פאַרגעסן מיט זיך מיטנעמען — דאָס איז געווען א מאָדנע, צעטראָגענע, אָפּגעריסענע און גע־שווינדע באַוועגונג. דעם מיידלס בליק איז געווען א קלוג פאַרוואונדערטער, א האלב שמייכלדיגער און אביסל אַן עזותדיגער.

»ווער איז זי?« האָט ער ביים בעל־עגלה א פרעג געטאָן.

און בשעת ער האָט נאָך אלץ געפילט יעדע מינדסטע באַוועגונג פונם מיידלס מיוחסדיגע פילבאַרע פלייצעס, און אפילו פון אירע שטאַרק הויכע שוכקאָרקעס, אויף וועלכע איר גלייכע פיגור איז געשטאַנען א ביסל אָנ־געבויגן, ווי אויף שטאָלצן, איז שוין דער בעל־עגלה געזעסן צו אים האַלב אויסגעדרייט, ניט געוואוסט, צי ער טרעפט מיט דער פאָכנדיגער בייטש אין די לויפנדיגע פערד, און האָט געענטפערט, אַז דאָס איז חוה פויזנער,

דאָס שענסטע מיידל אין ראַקיטנע׳ אַז זי האָט שוין אַמאָל ליב געהאַט פרעגערן׳ דעם פאַרוואַלטער פון תלמוד־תורה׳ און אז איצט ווערט זי אינגיכן א כלה פאר דעסלערן:

»פארן יונגן דעסלערן פון בעריזשינעץ«.

»פאַר דעסלערן?«

חיים־משה האָט ניט געוואוסט׳ ווער דעסלער איז. אַז ער איז געקומען אין וואַלד אַריין׳ האָט ער דערזעהן יצחק־בערן מיטן ווייב אינדרויסןביים שטיבל און האָט גלייך אָן דעם פארגעסן. מ׳האָט דאָרטן א גאַנצן אָוונט גערעדט וועגן מלכס זיין איז ראַקיטנע׳ און יצחק־בער האָט זיך געבייזערט; ער האָט געטענעט׳ אַז מלכן האָט דאָ אין ראַקיטנע קיינער ניט געקענט. חיים־משה האָט געלאַכט: יצחק־בער איז געוואָרן א סך בייזער.

»אַ־יאָ׳ בייזער?« האָט ער פריילין געפרעגט ביי דער יידענע.

אָקאָרשט שפעט נאָך א האַלבער נאַכט׳ ווען יצחק־בער האָט אים אריינגעפירט שלאָפן אין דער צווייטער צו־געגרייטער האַלב פון שטיבל׳ איז חיים־משה געוואָר געוואָרן׳ אַז דעסלער איז אַן אינזשענער׳ א פרעמדער. ער האָט א חלק אין די פירוויאָרסטנדיגע ריטניצער טאָרפזומפן און האָט ניטלאַנג אויסגעבויט אין בעריזשינעץ דעם נייעם גרויסן בראָווער. און אַז חוה פויזנער איז דאסזעלבע מיידל׳ וואָס איז די לעצטע צייט פאר עפּעס אין כּעס געווען אויף מלכן און האָט אים דאָך אינם געשלאָסענעם שטיבל אָנגעצונדן דאָס לעמפל אויפן צווייטן טאָג נאָך זיין טויט.

»נו׳ און געשטאָרבן?... האָט חיים־משה צו יצחק־בערן פלוצים א זאָג געטאָן. פון וואָס איז מלך פלוצים געשטארבן?«

ער האָט געוואָלט אָנהייבן וועגן עפּעס זיך דערפרעגן· נאָר יצחק־בער האָט אויף דעם נאָר א מאך געטאָן מיט דער האַנט; געהייסן האָט עס, אַז ער, יצחק־בער, איז שוין צו אַלט:

»ער וויל דערפון ניט רעדן«.

אויפמאָרגן, נאָך אָטדעם געשפּרעך ביי יצחק־בערן אין וואַלדשטיבל, איז חיים־משה אויפגעשטאנען נאָך מיטן טאָגליכט — אַן אָנדערהאַלבן שעה פאר זונאויפגאַנג. אים האָט ניט געלאָזט שלאָפן דער נייער געלעגער; צי אפשר האָט אים אַזוי פריה אויפגעוועקט דער ריח פון פרישן וואַלד, וואָס האָט א גאַנצע נאכט אריינגעדרונגען דורך די אָפענע פענסטער.

אַז ער האָט זיך אָנגעטאָן און איז ארויסגעגאנגען אינ־דרויסן, איז נאָך דער וואַלד, ווי ביינאכט, געשטאנען דרימלענדיג און שטיל. ער איז לעבן דער שטוב געוועזן שטארק הויך און געדיכט. מיט אלע רוהיגע צווייגן און הויכע בוירשפּיצן האָט ער זיך געצויגן צום צוויי מאָל הויכן, גרוי ווערנדיגן הימל. חיים־משה האָט געקוקט אויף אים און האָט זיך פארטראכט:

»א ניי אָרט«.

און מיטאַמאָל האָט ער זיך א דריי געטאן אַזוי פריש און גרינג, ווי נייגעבוירן. אין דער צווייטער האַלבער שטוב וואו ס'האט געוואוינט יצחק־בער, איז מען נאָך געשלאָפן. דער שטויב פאר די פענסטער איז דאָרטן געוועזן פריש פארקערט, און לעבן קלעצל, וואָס ליגט פאר דער טיר אויפן אָרט פון א טרעפּל, האָט זיך גע־וואַלגערט א ווייס שטיקל פּאַפּיר, א באשריבענס מיט יצחק־בערס קרומע ציפער. דער טויער פון וואַלד איז נאך אויך געווען פון אינווייניג געשלאָסן. פייכט און

פאררייסן, האָט זיך דאָרטן געשוואָרצט דאס היפּשע פאר־
זשאווערטע שלעסל און געסטארטשעט אַהער צום וואַלד צו.
און נאָר פונם קליינעם האַלב אָפענעם שטאַל, וואס
הינטערן שטיבל, האט זיך געהערט, ווי דאָס פערד טרעט
איבער פון איין פוס אויפן צווייטן און כראָמטשעט האָבער
מיט געזונטע און שטומפיגע פערדישע ציין. דאָס פערד
ווערט דאָרטן אלע ווײַלע אנטשוויגן, פארטראכט זיך,
אַפנים, הערט זיך איין און קײַט ווידער.

חיים־משה איז אַריבערגעקראָכן דעם וואַלדטויער און
האָט זיך אַוועקגעלאָזן מיטן וועג, וואָס פירט אין שטאָט.
בדיעבד איז געווען ניט קרום, וואָס ער איז אַזוי פריה
אויפגעשטאַנען. ער האָט באַדאַרפט א קוק טאָן אויף
דער שטאָט, וואו ער איז שוין קרוב זעכצעהן יאָר
ניט געווען, און זעהן, צי פון דער שטוב, וואָס זײַן
פאַרשטאָרבענער פאָטער האָט דאָ אַמאָל פאַרקויפט, איז
נאָך דער גרויסער ראַקיטנער שרפה נאָך עפּעס געבליבן.

די שטאָט האָט ער געפונען א פיל פאַרגרעסערטע און
שענער געוואָרענע, באַפוצט מיט א סך פאַרמעגליכע
נײַ אויסגעבויטע הײַזער, וואָס שלאָפן צוזאַמען מיט גאַנצע
געסלאך און זאָגן ניט אויס, צו וועמען זיי געהערן —
ראַקיטנע איז באַנײַט און באַרײַכערט געוואָרן, זינט לעבן
איר האָט זיך אויסגעבויט דער וואָקזאַל. לעבן אײַנ־
געבראָכענעם האַלבקײלאכיגן מארק איז ער א רגע גע־
שטאַנען אַקעגן נייעם הויז מיטן געשניצטן גאַניק, וואו
ס׳איז נעכטן געשטאַנען דאָס שלאַנקע שיינע מיידל, און
איז אַוועק ווײַטער.

אינם ווײַטסטן לינקן שטאָטווינקל האָט ער געטראָפן
דאָס אָרט פון זײַן פאָטערס שטוב פוסט און באַוואַקסן
מיט געדיכטן ווילדן גראָז. פונם טוי, וואָס אויף אָטדעם
גראָז, זײַנען ביי חיים־משה שטאַרק נאַס געוואָרן די

שיך. ער האָט זיך אַרומגעקוקט, צי ס'איז קיינער נישטאָ, און האָט גענומען זוכן די בודיקעס, וואו ער האָט זיך קליינערהייט געשפּילט. זיַין אויג האָט דערזעהן א שטיקל צעפוילטן, אין דער ערד איינגעגראָבענעם סלופּ, אַן אויסגעקרישעטן און שוואַרץ געוואָרענעם, מיט אַן אויסגעהוילט לאָך אין דער מיט, ווי די לאָך פון אַן אַלטן צעפוילטן באַקצאָן, האָט ער זיך אָנגעבויגן און האָט עס באַטראַכט: דאָס איז געווען אַלץ, וואָס דאָ אין ראַקיטנע איז פון זיַין פאָטערס הויז געבליבן. ער האָט זיך אויפ־געהייבן און האָט זיך געלאָזט גיין צוריק דורך דער שטאָט אין וואַלד אַריַין. נאָר אויף דער מיטלסטער לאַנגער גאַס האָט זיך מיט אים עפּעס געטראָפן. די זון איז נאָרוואָס געווען אויפגעגאַנגען, און וויַיבער האָבן געטריבן צו דער טשערעדע. לעבן ראָזגעפּאַרבטן הויפל, אַרום וועלכן ס'האָט זיך געפונען א גרויסער סקלאַד פון ערדמאַשינעס, האָט אים באַגעגנט אַן אַלטיטשקער ראַקיטנער ייד, דער ערשטער גאַנץ פריה אויפגעשטאַנענער און צעקנייטשטער ראַקיטנער ייד: און האָט גענומען אויף אים קוקן מיט גרויס נײַגעריגקייט און מיט חשד. חיים־משה האָט זיך אָפּגעשטעלט און האָט צום יידן א שמייכל געטאָן:

»וואָס קוקט איר אַזוי, רב ייד?« כ'בין א היגער.

ער האָט זיך באַלד בײַם יידן גענומען דערפרעגן, צו וועמען דאָס ראָזגעפּאַרבטע הויפל מיטן סקלאַד געהערן. דער ייד האָט געענטפערט:

»צו וועמען זאָלן זיי געהערן? צום יונגן בראָמ־בערגן; אַלץ, וואָס ער זעהט דאָ אויפן ראָג, געהער צום יונגען בראָמבערגן.«

ס'האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז חיים־משה ווייסט שוין אויך וואָס ס'ניט איז וועגן אָטדעם בראָמבערגן: נעכטן בייטאָג, בשעת דער בעל־עגלה האָט אים געפירט פון

וואָקזאַל אין וואַלד אַריין, האָט ער זיך צו אים האַלב אויסגעדרייט, זיך דערפרעגט, צי ער, חיים־משה, איז א »געענדיגטער«, און האָט אים דערציילט, אַז דאָ אין שטאָט איז אויך פאַרהאַן איינער א בראָמבערג:

»שוין איין מאָל א בראָמבערג — ווי איך בין א ייד: נאָך צוריק מיט א יאָר פערצן חתונה געהאַט »פאָ ליובווי«.

ער האָט שוין אַפילו געוואוסט, אַז אָטדער בראָמבערג איז א »פּאָפּעטשיטעל« פון דער תּלמוד־תּורה. דער ייד אָבער איז פאָרט נייַגעריג, ער וויל וויסן: ווער איז ער אַזוינס פון ראַקיטנע. און אַז חיים־משה זאָגט עס אים, באַרוהיגט ער זיך:

»ישראלס זון?« זאָגט ער, »כ׳האָב ניט געקאָנט ישראלן?«

ער ציהט צונויף די אויגן, קוקט אַזוי חיים־משהן גלייַך אין פּנים אַרייַן און טראַכט וועגן עפּעס. און פּלוצים, ווי אומגעריכט, טוט ער צו אים א זאָג:

»כ׳מיין, דו דאַרפסט שוין ניט זייַן קיין יונגערמאַן, אַ?«

ער בלייַבט א ווייַלע שטיין מיט די צונויפגעצויגענע אויגן און גיט צו:

»כ׳מיין, א יאָר צוויי־דרייאונדרייַסיג אודאי, אַ?«

חיים־משה האָט געשמייכלט, בשעת ער האָט זיך צעשיידט מיטן יידן:

»אָט האָסטו דיר...«

דאָס גאַנצע באַגעגעניש איז קיין אויסגעבלאָזן איי ניט ווערט געוועזן. לויטן יידנס חשבון איז נאָר אויסגעקומען, אַז ער, חיים־משה, איז מיט א פּאָר יאָר עלטער, ווי ער האָט גערעכנט. דאָס איז געוועזן אַן אַבסורד... נאָר מעגליך — יידן האָבן דאָ אין ראַקיטנע געהאַט פרייַע קעפּ; זיי האָבן גוט געדענקט, וויפיל יעדער איז אַלט:

»כ׳מיין, א יאָר צוויי־דרייאונדרײַסיג אודאי, אַז?«

ער האָט פאַרגיכערט די טריט. די גאַנצע מעשה מיטן באַגעגנטן יידן האָט צופיל באַהערשט דעם מוח; ער האָט געוואָלט קומען פאַרפריה אין וואַלד אַרײַן, טרעפן יצחק־בערן בײַ טיי טרינקען און עס פאַררעדן. איז שוין אָבער די זון געווען פון לאַנג אויפגעגאַנגען, בשעת ער האָט צום טויער פון וואַלד דערגרייכט. יצחק־בער האָט זיך שוין געפונען אין צווייטן עק וואַלד לעבן קאָנטאָר, וואו מ׳האָט געטעסעט קלעפּקע, און די יצחק־בעריכע איז שוין געווען אַוועקגעפאָרן מיטן וואַלד־פערד־און־וועגל אין נאָהענטן דאָרף, כדי צו קויפן אויבסן און פרעגלען עקיבאסאָנען, דעם בעל־הבית פון וואַלד, אײַנגעמאַכץ. נעכטן שפּעט אינאָוונט האָט זיך יצחק־בער עטליכע מאָל מיט איר געאַמפּערט:

»אַז איך זאָג איין וואָרט, זאָג איך: מע דאַרף זיך פאַר אים ניט זאָרגן און מען דאַרף אים ניט פרעגלען קיין אײַנגעמאַכץ«.

און זי האָט ניט געפאָלגט און האָט באַלד נאָכן אויפשטיין קראַנקערהייט געטאָן דאָס איריגע.

V

דאָס שטיבל איז געווען פוסט.

הויכע בוימשפּיצן האָבן אַרום דעם גענאָגט צוזאַמען מיטן בלויען זומערדיגן פריהמאָרגן. צווייגן האָבן זיך אַלע ווײַלע אויפגעכאַפּט, זיך ווי דערשראָקן און זיך ווידער איבערגעגעבן דעם שטילן גרינגן שאָקלען. א לאַנגאָניג בלעטערקלאַפּעריי האָט אַרײַנגעדרונגען דורך די אָפענע פענסטער, וואָס מיט די רויטע אומרוהיגע האלבע פאָר־הענגלאַך, און הינטער איינעם פון די פאָרהענגלאַך איז בײַ זיך אין צימער אין די ווײַסע אַרבל געלעגן חיים־

משה· וויבאַלד קיינער איז ניט געווען אינדערהיים· האָט ער זיך געמעגט צווינגען אָפשלאָפן כאָטש א שעה צי צוויי — אַלע זיינע אומקלאָרע אויפרעגנדיגע געפילן האָבן דאָך איצט געקאָנט קומען פשוט דערפון· וואָס ער איז אויפגעשטאַנען א צו גרויסן פאַרטאָג:

»מ׳האָט באַדאַרפט אַנטשלאָפן ווערן און אויפשטיין א פרישער«·

אַז ער האָט איינגעגראָבן דעם קאָפ אינם קליינעם בחורשן צוקאָפּנקישן· האָט ער גלייַך דערזעהן פאַר זיך א פאָר אַלטע גרינליך אויסגעלאָשענע אויגן· פייכטע און טויטע· ווי די נאַסע שטיינדלאַך· געוואַשן מיט די כוואַליעס אויפן פלאַכן ברעג ים· די אויגן האָבן אַרום זיך געהאַט א סך קנייטשן פון א פאַרמעטגעלן פנים· — פונם באַגעגנטן יידנס פנים· זיי האָבן פרעגנדיג אַרויפגעקוקט צו אים· חיים־משנה:

»כ׳מיין· דו דאַרפסט שוין ניט זיין קיין יונגער מאַן· אַ?«

און נאָך איין שאלה· א ניט דערזאָגטע:

»כ׳מיין· ביסט נאָך אַלץ· הייסט עס· א פרייַער פויגל?...«

וואָס זשע ביסטו עפעס פלוצים אַראָפּגעקומען קיין ראַקיטנע?

אומצופרידן מיטן אַלטן יידן· טיט זייַן ניט דערזאָגטער שאלה· צי מיט זיך אַליין· האָט ער זיך מיטאמאָל געגעבן א קער איבער צוריק אויף די פלייצעס און האָט געעפנט די אויגן:

»פע !... חיים־משה«·

און בשעת־מעשה איז ער שוין געווען שטאַרק אומצופרידן מיט עפעס א צווייטן חיים־משהן — א שלעכטן יונג· וואָס ליגט טיף אין אים און טרעפט דאָרט אויפצולהכעיס דעם אַלטנס צווייטע ניט דערזאָגטע שאלה·

»יעדנפאַלס דאַרף ער זיך אַליין ניט פייַניגן מער· ווי ס׳פייַניגט אים אָטדער אַלטער ייד פון זיין שטעטל«·

ער איז אַזוי געבליבן ליגן און האָט זיך פאַרטראַכט: דעם יידנס גרינבליך נאַסע שטיינדלאַך, די אויגן — דאָס איז די אייביגקייט, וואָס זעהט גלייכגילטיג צו, ווי יונגע ווערן אַלט און בלייבן ביי ניטבאַפרידיגטע פאַרלאַנגען. וואָס איז אַזוינס אָטדער ייד? א פּיין פון אָפּגעלעבטע דורות, אַן אַלטער גלייכגילטיגער ווערן, וואָס אָנערקענט דיך ניט. וואָס וואָלט ער דען געזאָגט ווען דיר, ווען ער זעהט, ווי דו פלאָטערסט צווישן פאַרטיי־חברים אונטער באַריקאַדעס? וואַרט. ס׳איז א געדאַנק — ער וואָלט וועגן דיר גאָרנישט ניט געזאָגט; ער וואָלט נאָר א פּאַטש געטאָן איבער זיין פּושקעלע און וואָלט געטאָן ווען דיר א קלוגיטשקן שמעק טאַביק. — ער איז דיר פרעמד, אָטדער אַלטער, דאַרפסט פאַרגעסן אָן זיינע צונויפגעצויגענע אויגן און אָן זיינע ניט דערזאָגטע שאלות...

און צווייטנס:

וואָס וואָלט דען ער, חיים־משה, געטאָן מיט זיין יוגנט, ווען ער האָט זי איצט נאָכאמאָל? צי וואָלט ער גע־פאָלגט דעם יידן און וואָלט געעפנט דאָ אין ראַקיטנע א באַקאַלייקלייטל?

»נאַרישקייטן«.

אים געפעלט ניט דער ענין פון א באַקאַלייקלייטל, וועט ער דאָ אויפן בעט ליגן. דאָס צימער איז א היפּש, א ריינס, מיט נייע ווייסע ווענט, ס׳האָט א שטאַרק נידעריגע סטעליע, און דאָס פרישע אָטשערעטגראָז, וואָס אויף דער ליימיגער פריש אָפּגעשמירטער ערד, פאַרשפּרייט אַרום זיך א שאַרפן ריח פון נאָהענטן שבועות און פון גוישער דאָרפישער היימליכקייט. דאָס רויטע האַלבע פאָרהענגל פלאַטערט פונם גרינגן ווינטל אויפן אָפענעם פענסטער. — ס׳איז אַן ענין — דער עיקר איז אומרוהה. בוימערצווייגן נאָגן מיט א שטילן גערויש איבער גאָר דעם וואַלד — ס׳איז

אויף אַן ענין: אַז מע וויל, קאָן מען זיך אויסמאָלן, ווי מע שפּאַצירט דאָ ארום אינצווייען מיט חוה פויזנער און מען רעדט מיט איר, ווי א יונגער אייַנגעלעבטער סטודענט: »סאַרא מעלאַנכאָלישע מעלאָדיע«, זאָגט חוה פויזנער און הערט זיך איין אינם וואַלדס שטילן גערויש. »יאָ«, ענט־פערט מען איר און מ׳חידושט זיך, וואָס זי האָט געזאָגט אַזאַ »שיין וואָרט«. טאַקע א מעלאַנכאָלישע מעלאָדיע — אַן אייביג אומעטיגע מעלאָדיע, וואָס באַגלייט דעם שטומען אומגליק פון גאָר דער וועלט. וואָס האָט זי נעכטן אַזוי געקוקט אויף אים מיט גרויסע, כמעט בולטע אויגן? און ער איז דעמאָלט געשטאַנען אינמיטן מאַרק מיט די יונגע קרעמער, מיט וועלכע ער האָט דאָ אַמאָל אין איין חדר געלערנט. אים אַרן איצט אָטדי יונגע קרעמער, די טאַטעס מיט די בערד, וועט ער זיי איצט אויך אַרייַנבעטן אַהער צו זיך אין צימער און וועט זיי דערציילן א פּשוטע מעשה וועגן זיך, חיים־משהן. זיי ווילן שטאַרק וויסן, צי ער איז א »געענדיגטער«, נאָר ער וועט זיי פאַרלייגן א קלאָץ:

»זעקס יאָר, וועט ער זיי דערציילן, איז ער איצט געווען א לערער פון מאַטעמאַטיק אין יענער גרויסער שטאָט, וואו ער האָט זיך אַמאָל באַקענט מיט יצחק־בערן. ער האָט א סך דאַנקבריוו פון זייַנע תלמידים, וואָס האָבן אויסגעהאַלטן דעם קאָנקורס אין פּאָליטעכניקום. מערסטנ־טייל אָבער האָט ער רעפּעטירט מיט יינגלאַך גימנאַזיסטן און נאָך מער מיט יונגע מיידלאַך גימנאַזיסטקעס און האָט זיך מיט זיי תמיד געפילט בעל־מלאכה. קיין זייַטיגע שמועסן האָט ער מיט זיי ניט געפירט. זיי, די מיידלאַך, האָבן אויף אים געקוקט, ווי אויף אַן איבערגעוואַקסענעם בחור א ספּיעציאַליסט. פאַרוואָס איז ביַי אים שטענדיג אַזוי ריין אין צימער? און פאַרוואָס האָט ער אַזוי פיל

בערשטלאַך מיט עלעקסירן בײַ זיך אויפן וואַשקאַסטן? און ער — ווי אַזוי האָט ער אויף די מײדלאַך געקוקט? עט! ער, חיים־משה, זאָגט זײ, די יונגע ראַקיטנע קרעמער: ס'איז נישט כדאי וועגן דעם צו רעדן...«

און נאָך קאָן ער זײ, די ראַקיטנער קרעמער, דערצײלן:

»אַלע זײַנען דאָך דאָרטן אין דער גרויסער שטאָט גע־ ווען זיכער, אז ער, חיים־משה, האָט קײנמאָל קײנעם ניט ליב געהאַט. נאָר אין אמתן האָט ער שטאַרק ליב געהאַט דעם טאַטן זײנעם — ער איז געווען א היגער, און זײ, די קרעמער, האָבן אים באַדאַרפט קאָנען. ער, חיים־משה, זאָגט זײ אויף נאמנות: קײן פוסטן קאָפּ האָט אָטדער אויסערליך פרומער ייד ניט געהאַט. זאָלן זײ אים מוחל זײַן, וואָס ער האָט זיך אַלע יאָרן ארומגעטראָגן מיט זײן פירוש אויף תהלים און מיט זײַנע חֵנדלאַך אויף אבן־עזרא. דערפאַר אָבער האָט ער ווינציגער, ווי אַלע אַנדערע, אין זינען געהאט פרנסה. ער איז געווען א וויסנסדאָרשטיגער. אז דאָס היגע צווייטע ווײַב זײנס איז געשטאָרבן, האָט ער פארקויפט די שטוב און איז אוועקגעפאָרן אויף צווײ חדשים אויסקוקן פאַלעסטינע. אלע מײַנע יאָרן, האָט ער נאָכדעם אים, חיים־משהן, געשריבן, האָב איך גע־ טראכט וועגן ארץ־ישראל. מיר טוט נאָר באנג, וואָס איך האָב ניט געהאַט אויף הוצאות אַראָפּצופאָרן און א קוק צו טאָן אויף אלכסנדריה של מצרים.«

»און אז אים, חיים־משהן, איז אײנמאָל אָנגעקומען א בריוו, אַז דער פאָטער זײַנער האָט זיך געפעלט, איז דאָס געווען אין א הײסן זומערטאָג אַרום דרײ אַזײגער נאָכמיטאָג, און אָטדעם בײטאָג, שווערט ער, חיים־משה, וועט ער שוין תמיד געדענקען מער, ווי אלע בײַטאָגן אין משך פון זײן לעבן. פון גרויס שטילקײט און היץ, געדענקט ער, האבן דאַן גענודעט הימל און ערד, און

שטיל נאָגנדיגער בוים׳ און וויַיטער האָריזאָנט׳ און פּוסט איז דאַן די וועלט געווען — פּוסט׳ זאָגט ער זיי׳ די קרעמער׳ און זיך אַליין׳ אין איר אומבאגרעניצטן חָלָל׳ אין אלע אירע ברואים און אפילו אינם ליידנשאַפטליכן אומעט׳ וואָס פארציהט זיך אַמאָל׳ ווי א רויכל׳ איבער בלויע יונגמיידלשע אויגן׳ און פּלוצים האָט ער׳ חיים משה׳ דאן דערהערט׳ ווי ערגעץ וויַיט׳ וויַיט קעגנאיבער דעם וואָקזאַל׳ וואָס ארויס גרויסער שטאָט אויף א בארג׳ פּייַפט אַריַין אין אָטדער וועלטפּוסטקייט אַריַין א רעזערוו־לאָקאָמאָטיוו׳ קיינמאָל האָט ער צו זיך אין צימער ניט געהערט דעם פּייַף אין דער וועלטפּוסטקייט אַריַין פון קעגנאיבער דעם וואָקזאָל׳ נאָר דענסטמאָל האָט ער אים דערהערט׳«

»און וואָס מיינען זיי׳ די קרעמער׳ איז געווען נאָכ־דעם?«

»ביַי אים׳ חיים־משהן׳ אין צימער איז דאן געזעסן א יונגע בלאָנדע גימנאַזיסטקע און האָט געהאלטן אין מיטן »אוראָק«׳ און ביַי אים אַליין זיינען שוין די הענט סיַיוויסיַי געווען צונויפגעלייגט׳ ווי צו »לישועתך קויתי«׳ און טיף פאררוקט צווישן די קני׳ האָט ער זיך צו איר׳ צו דער גימנאזיסטקע׳ צוגעבויגן און האָט ווייטער גע־זאָגט׳ ווי זיין שטייגער איז׳ מיטן ניגון פון פּרק:

Итак . . . чему равняется $(a+b)^2$«

און נאָך קאן ער זיי׳ די קרעמער׳ דערציילן:

»א חבר האט דאן ער׳ חיים־משה׳ געהאַט — א חבר׳ וואָס איז געווען יינגער פון אים מיט א יאָר דריַי׳ און וואָס ער׳ חיים־משה אַליין׳ האָט מיט אים געלערנט און האָט אים געגרייט צו פארשיידענע עקזאמענעס׳ ער האָט געהייסן מלך׳ביידע האָבן זיי געהאַט א ידיעה אין די פארנעפּלטע ספערן׳ א סך געלערנט צוזאמען מיט

יצחק־בערן און אַליין. און אינאָוונט האָבן זיי ביידע לאַנג ארומגעשפּאַצירט ארויס דער שטאָט, געקראָכן דאָרטן צו יצחק־בערן אויפן דאַך און געזוכט נײַע שטערן. און שטערן אויפן הימל זיינען געווען א גוזמא, און מלך, דער חבר זיינער, האָט ליב געהאַט א סך פון זיי און האָט תמיד וועגן דעם געשוויגן. אַך יאָ, מלך האָט געקאָנט שיין שווייגן וועגן זיך און וועגן די שטערן, וואָס ער האָט ליב. איינמאָל איז ער, חיים־משה, שטיל אונטערגעגאנגען צו מלכן און האָט אים געזאָגט:

»שווײַג, שווײַג, האָט ער אים געזאגט, וועסט סוף־כל־סוף אויסשווייגן א שיין לעבן.«

»און אַזוי האָבן זיי געלעבט, ער מיט מלכן, איינזאַם און אינצווייען; אינצווייען און איינזאַם. ווײַל טיף אין זיך האָט טאקע מלך ביזן סוף מיט אים, חיים־משהן, ניט מסכים געווען. ווארום ער, חיים־משה, האָט געזאגט, אז אין דער ארומיגער אומווערדיגקײַט דארף מען דורכגיין איינער אַליין, נע ונד, ווי א שאָטן. און שטארבן דארף מען אויך עלנט ערגעצוואו אין א פרעמדער גרויסער שטאָט, און די לויה זאָל פארקומען אין בין השמשות, און קיינער זאָל זי ניט באגלייטן. אויפן שלעכטן ברוק זאל זיך דעמאלט טרייסלען דער אומצופרידענער קברן מיטן ארון, און נאָר איינער א דורכגייער זאל, קוקנדיג אויפן ארון, זיך אפּשטעלן און זאל דערפילן, אז ס׳איז נאך איינער א קרבן.

»א שטומער רמז אויפן אייביגן שטומען פּראָטעסט.«

»און מלכן, דעם שעמעוודיגן לאַנגען מלכן, האָט פון תמיד אָן צופיל געצויגן צו יעדער שיינער הויז, וואו ס׳איז פאַרהאַן א שיין מיידל, און וואו מען וואַרט אויף א שמחה — ניט ער האָט אַהין געוואָלט און ניט ער איז אַהין געגאַנגען, נאָר אים האָט געצויגן... אלץ, וואָס

ער, חיים־משה, האָט געזאָגט, האָט ער אָנגענומען פאַר אמת, נאָר א חשד איז דאָך געווען, אַז אינדערשטיל איז מלך אלעמען מוחל; ער האָט אויף יעדערן א זכות... פּאָרט ער איינמאָל, מלך הייסט עס, צוגאַסט צו זײַן מוטער דער אלמנה, וואָס האלט אין זײַן ווײַטליכן געבורט־שטעטל דעם טאָפּטאַק, און קומט נאָכדעם צוריק — דער־זעלבער שווײַגנדיגער מלך מיטן פריהערדיגן שעמעוודיגן שמייכל אויפן פּנים:

»גאָרנישט, זאָגט ער, אינדערהיים איז גאָרנישט ניט געשעהן«... די מאַמע זײַנע, די אלמנה — זי לאָזט, ווי פריהער, אלעמאל אראָפּ עפּעס פונם נחת, וואָס זי האָט געקלערט אין אים צו האבן. זי שאָקלט נאָר א ביסל צו מיטן קאָפּ. ס'איז מער ניט: צוריקוועגס פון דער היים, ווען זײַן צוג האָט זיך איבעריגע צײַט פארהאלטן אויף איינעם א וואָקזאַל, איז ער, מלך, דאָרטן איבערגעגאַנגען אויף דער צווייטער זײַט, וואו ס'שטייען די בעל־עגלות, און האָט געזעהן: א היפשע שטאָט ליגט דאָרטן צעוואָרפן און באהאַלטן צווישן גרינע בוימער אויף א באַרג — א גלאָז דאָרטן אויף א דאַך מינעט זיך און שטראַלט אַקעגן דער זון פון זומערדיגן העלן טאָג. און בשעת ער שטייט אזוי, גייט צו אים צו א בעל עגלה און פרעגט:

»איר זענט ניט ליפּסקיס חתן, דער אינזשענער?... מ'האָט מיך אַרויסגעשיקט אײַך נעמען.«

מלך שמייכלט, בשעת ער דערציילט עס. נאר פון דעמאלט אָן הייבט ער אָן פארפאַלן ווערן אויף גאנצע זומערדיגע בין־השמשות. ער צינדט ניט אָן קיין לאָמפּ און שפּאַנט דאַן אַרום גאנצע שעהן בײַ זיך אין צימער. און ווער ווייס אים? אפשר געדענקט ער נאך אלץ ליפּסקיס חתן, דעם אינזשענער... ער, חיים־משה, איז איינמאָל אין אַזעלכע בין־השמשות שטיל אונטערגעגאַנגען

צו מלכס אָפּענעם פענסטער און האָט זיך לאַנג אײַנגעהערט אין זײַנע טריט:

»מלך, האָט ער אים סוף־כל־סוף איבערגעשלאָגן, האָסט, דוכט זיך, א נייגונג אונטערצוהאַלטן דער וועלטס עקסיסטענץ.«

»און מלך האָט גענומען מיט א שמייכל דעם לאָמפּ אָנ־צינדן און האָט שעמעוודיג אַראָפּגעקוקט צום גלעזל, וואָס ער טוט אָן:

»נאַר איינער«, האָט ער אים דאַן געענטפערט: »לאַך ניט; ס׳איז אַן ענין.«

»און סוף־כל־סוף איז מלך אַוועק צו א פּאַרטיי, אינ־גאַנצן צו א פּאַרטיי. ער איז נאָכדעם צוויי יאָר געווען פאַרשיקט און האָט ניט געשריבן וועגן זיך קיין בריוו. ער האָט זיך געשעמט שרייבן וועגן זיך בריוו... ער איז נאכדעם אַוועקגעפאָרן אַהער קײַן ראַקיטנע און האָט דאָ מיט יצחק־בערס הילף געעפנט דעם קליינעם מאַגאַזין פון וואוילשמעקנדיגע אַפּטייקסחורות. דעמאלט איז מען אָפּט געקומען אין דער גרויסער שטאָט צו אים, חיים־משהן, און מ׳האָט אים אָפּגעגעבן גרוסן:

»ער ווערט א חתן פאַר א קורסיסטין, מלך — ער האָט אייך געלאָזט גריסן.«

»מלך? האָט ער געשמייכלט, וואָס טוט ער דאָרטן, מלך?«

»ער, חיים־משה, האָט זיך נאך אלץ געפונען דאָרטן, אין דער גרויסער שטאָט, און האָט געזאַמלט האָניג, ווי א בין; אז ער וועט אָנזאַמלן האָניג א סך, א סך, וועט ער אַראָפּפאָרן קיין ראַקיטנע און וועט זיך דאָרטן טיילן מיט יצחק־בערן און מיטן לאנגן מלכן. און אָט איז ער איצט קיין ראַקיטנע אראָפּגעפאָרן און האָט געטראָפן — מלך, האָט ער געטראָפן, רוהט שוין קרוב צו דרײַ וואָכן

אויפן קליינשטעטלדיגן ראַקיטנער בית־עולם; פאַרוואָס האָט מען אים עפּעס געלייגט אין עק בית־עולם פונקט לעבן א יונגן דאָקטער, וואָס האָט זיך געסמט?... און יצחק־בער איז א ביסל אַלט און צו אָפּגעלעבט — נעכטן איז געווען שטאַרק ניט אנגענעם צו הערן, ווי דאָס ווײַב קריגט זיך מיט אים פאר דעם אײַנגעמאַכץ, וואָס זי וויל פרעגלען. און ער, חיים־משה?... אייגנטליך איז שוין אפשר געווען גערעכט דער באַגעגנטער ייד מיט זײַן ניט דערזאָגטער שאלה:

»וואס טוט ער עפּעס דאָ אין ראַקיטנע, חיים־משה?... צי האָט ער ניט עפּעס א זײַטיגן מיין דערבײַ? צי איז אים בײַם אַראָפּקומען אַהער ניט אַרויפגעקומען א הרהור, אַז ער פאָרט אַהער אויספירן א געוויסן ענין?«...

מיט א טאָג שפּעטער, אַרום עלף א זייגער אינדערפריה, איז חיים־משה אַרומגעגאַנגען איבער דער מיטלסטער לאַנגער גאַס אָהן א שטעקל אין האַנט. ער האָט געהאט אַזאַ צעטראָגן אויסזעהן, גלײַך ער געדענקט ניט, ווען איז ער פון וואַלד ארויס און ווען איז ער געקומען אין שטאָט. און אז ער האָט באגעגנט א מענשן, האָט ער אים אפגעשטעלט צו גיך, נאָך איידער, אַפּנים, ער קאָנ־צענטרירט זיך, נאך איידער ער ווייס, צוליבוואס ער דארף אים.

»הערט, האָט ער זיך דערפרעגט, צי ווייסט איר ניט, וואו ס׳וואוינט דאָ ליובער — עוזר ליובער?«

נאר דער טאג איז געווען זעהר א הייסער, און מענשן האבן זיך באגעגנט זעלטן; אונטער דער צעגליהטער זון האבן דעכער געשימערט מיט א פאַלשן יום־טובדיגן גלאנץ, און די גאנצע שטאט האָט ווי גערדרימלט מיט א לאַנגן זומערדיגן דרימל. לעבן אײַנגעבראָכענעם האַלבקײַלאַכיגן

מאַרק האָט זיך חיים־משה אָפּגעשטעלט און האָט זיך ארומגעקוקט. ארום און ארום איז שוין ניט געווען צו זעהן קיין איינציגן בעל־עגלהשן פּאַעטאָן — דער מאַרק איז געווען פּוסט, און נאר אויף דער שוועל פון זײַן גרויסער כל־בו־קלייט איז אין א שוואַרצן לוסטרינענעם סורדעט געשטאַנען עזריאל פויזנער — דער אָרטיגער רײַכער קרעמער. ער האָט געהאַט א סאַמעט־פּאַרגאָמן פּנים פון א צעוואַקסענעם לײַטיש אויסגעאיידלטן גלך און האָט אַלעמאָל געפּרובט מיט א גרינג הוסטל, צי די לונגען זײַנען בײַ אים ריין. אַמאָל האָט ער געליטן אויף דער לונג — שוין לאַנג איז דאָס געווען. איצט איז ער שוין אינגאַנצן געווען פּאַרגאָמן מיט געלע גאָגלמאָגלס און מיט אייער, און דאָס פּנים זײַנס איז שוין אויך אַזעלכס — ס׳האָט געשמעקט מיט געלן אייערקיכל, מיט פּוטערגעבעקס און מיט שוייס. פּלוצים האָט חיים־משה דערזעהן, אַז ער איז ניט אַליין, אָטדער רײַכער קרעמער — גאָר נאָהענט הינטער זײַנע פּלייצעס שטייט די טאָכטער זײַנע, די יונגע און שיינע חוה פויזנער; זי שמייכלט; זי שפּאַרט אונטער איר פּנים בײַם פּאָטער אויפן אַקסל און קוקט אינאיינעם מיט אים אויף חיים־משהן, קוקט מיט אַזאַ מינע, גלײַך זי וואָרנט:

»מיר נעמען אים אויף זיך, דעם »פּאַפּקא« אונזערן; מיר וועלן אים באַשיצן פון אַלע מענשן, וואָס האלטן פון אים ניט און רעדן אויף אים שלעכטס« ...

פּלוצים האָט חיים־משה ווי מיטאמאָל אויפגעוואַכט און האָט צעטראָגענערהייט פּאַרקערעוועט לינקס צום בעריזשינעצער וועג. הײַנטיגער טאָג איז בײַ אים פון אָנהייב אָן געווען א צעדרייטער — הײַנט גאַנץ פריה איז א ראַקיטנער שמײַסעריונג — א בעל־עגלה געקומען אין וואַלד אַרײַן האָלץ קויפן; ער האָט נאָך געטראָפן יצחק־

בערן מיט חיים־משהן בײַ טיי טרינקען· ער האָט גע־וואלט יצחק־בער זאָל אים אָפּלאָזן די פור האָלץ ביליג, און האָט זיי דערציילט, וויאַזוי ער האָט מיט א פּאָר יאָר צוריק דער ערשטער דערזעהן מלכן אויפן וואָקזאַל· אין א פינסטער ווינקל איז דאָס געווען, בשעת דער גע־קומענער בײַנאַכטיגער צוג האָט שוין באַדאַרפט אַוועק־גיין, און אויף דעם פּלאַטפאָרם זײַנען די לאַמטערענס געווען אויסגעלאָשן· דער בעל־עגלה האָט אַרומגעשנאָרעט מיט דער פאָכנדיגער בײַטש אין האַנט און האָט גע־נישטערט מיט די פלוידערדיגע בעל־עגלה־אויגן אין אַלע ווינקעלאַך — ער האָט געזוכט פאַרשוינען, און פאַרשוינען זײַנען ניט געווען· פלוצים האָט ער דאָרט דערזעהן דעם פרעמדן בלאָנדן יונגענמאַן· ער איז געשטאַנען טיף אַרײַנגערוקט אינם ווינקל צווישן פּאָסטקאסטן און הילצערנעם גאַניק, וואָס איז באַוואַקסן מיט ווילדן ווײַנ־שטאָק, און געדאַכט האָט זיך, אַז ער שעמט זיך און שלאָגט זיך מיט דער דעה — ער וויל אַוועקפאָרן ווײַטער מיטן צוג·

דער בעל־עגלה האָט בײַ אים געפרעגט:

»איז אפשר קײַן ראַקיטנע, אַ?··· פּאַני!«

קײַן ענטפער איז ניט געווען·

דער בעל־עגלה האָט אָפּגעוואַרט און האָט זיך גענומען קראַצן פונהינטן, אין האַלז און נאַקן:

»וואָס־זשע שווײַגט איר?··· אַ? פּאַני!«

VI

אַרויף צום בערעזשינעצער וועג איז געשטאַנען א האַלבע ראָד פון גלײַכע יונגע טאפאלן און האָט געמאַכט יום־טובדיג דאָס גראָז, וואָס אויפן עקסטן ליידיגן גרויסן פּלאַץ· אין דער מיט פון דער ראָד איז געשטאַנען עוזר

ליובערס נײַ אויסגעבויט גביריש הויז; ס׳האָט זיך געמינעט אַקעגן דער הייסער פריהמאָרגנזון און האָט געוואַרט.

אַז א פרעמדער מענש וועט קומען, וועט עס זיך לאָזן באַטראַכטן פון אַלע זייטן, און דער פרעמדער וועט זאָגן: »א שיין הויז; אין א קליין שטעטל איז פשוט זעלטן אַזאַ שיין און ציקאַווע הויז«.

זעהר הויך זיינען געווען די געזימסן אונטערן ווײַסן דאַך; שטאַרק גרויס — די געגלעזטע וואָקזאַל־פענסטער. צוריק מיט א פּאָר יאָר, ווען מ׳האָט די פענסטער אַריינגעשטעלט, איז מען אַלע שבת־בײַטאָג געגאַנגען פון שטאָט אויף דעם קוקן; — בעלי־מלאכות זיינען דאָ געשטאַנען אין שבתדיגע קאַפּאָטעס און האָבן איינער בײַם צווייטן געפרעגט:

»נו? ווי געפעלן זיי אייך עפּעס — עוזר ליובערס פענסטער?«

איצט זענען שוין אַלע אין שטאָט געווען צו דעם געוואוינט, און דאָס הויז האָט נאָך אַלץ געוואַרט, מען זאָל עס קומען באַטראַכטן.

פון צופיל זון אינדרויסן און פונפּאָרנט, אינם הויכן גלעזערנעם וועסטיביול, האָט די לופט אין די גוואַלדיג גרויסע חדרים זיך געדוכט, ווי אום בין השמשות, טונקל און האָט א ביסל געשווינדלט אין די אויגן. ס׳איז דאָרט געווען קיל און אזוי פריש, גלײַך מ׳האָט נאָר וואָס פון נאָך פסח די צווייענדיגע פאַרקלעפּטע פענסטער געעפנט און דאָס ערשטע מאָל דערהערט, אַז אויף די נאָהענטע בוימער שוויטשערן פייגעלאַך. ערגעץ ווײַט אין א זייטיג חדר האָט פון גאַנץ פריה אָן געשטעפּט אויף א מאַשין דאָס געדונגענע מיידל, די נייטאָרין, און דאָ בײַם לאַנגן טיש, וואָס אין גרויסן עסצימער, דעם פעלד, האָט חנקע ליובער נאָך אַלץ געהאַט צו טאן מיטן איבערבײַסן פון איר געגרייזלטן זיבניאָריגן ברודערל:

»נו, גיכער, מאָטיק, איינס און צוויי און דרײַ·«

בײַם וואָרט »דרײַ« האָט מאָטיק באַדאַרפט עפענען דאָס מויל איינשלינגען דעם לעפל· ער איז מיטן פנים געווען זעהר ענליך צו די פיל פאָרטרעטן פון דער יונג געשטאָרבענער בעל־הביתטע, וואָס האָבן אַראָפּגעקוקט פון אַלע ווענט מיט בלויע פאַררויכלטע בוימלאויגן און האָבן דערמאנט, אַז »זי איז געווען א זעלטענער מענש«, און אַז די גאַנצע שטאָט האָר נאָך איר געקלאָגט· די אויגן זיינען געווען אומעטיגע, טיפע דורך זייער מאַמע־דיגער איבערגעגעבנקייט· און אונטער זייער בליק האָט איצט מאָטיק באַדאַרפט אויסטרינקען זיין גלאָז קאַקאַאָ און ניט אָנגיסן אַפילו קיין איין טראָפּן אויפן נייעם בלויען טישטוך· מאָטיק אָבער האָט פריהער געוואָלט טרינקען ניט אַנדערש, ווי פון דער שאָל· דערנאָך האָט ער שוין דוקא מסכים געווען צו טרינקען פון דער גלאָז, דערבײַ זאָל ער שטיין אויף די קניען און זאָל דערווײַזן, אַז ער קאָן טרינקען אָהן הענט – לחלוטין אָהן הענט·

»נו, איצט וועט שוין מאָטיק געוויס פאַרגיסן דעם סערוועט·«

ענערגיש, ווי א מאַמע, טוט חנקע א רוק אָפּ פון אים די גלאָז· זי איז דעם פריהמאָרגן א ביסל אויפגערעגט און געדענקט, אַז פונהינטן בײַ דער טאַליע איז בײַ איר אויף איין אָרט נאָך געבליבן אויפגעשפּילעט דאָס קאָפּטל, און ס׳זעהט זיך דאָרטן אַרויס א שמאָלער ווײַסער פּאַסיק· פלוצים בלײַבט זי זיצן ווי פאַרשטיינערט און הערט זיך אײַן, ווי דאָס ברוגזע ווײַבל די דינסט עפנט עמיצן אין וועסטיביול די גרויסע און שווערע פאַראַדטיר און זאָגט דאָרטן עמיצן, אַז דער בעל־הבית, עוזר ליובער, זײַנען נישטאָ אינדערהיים·

»שאַ!« זאָגט חנקע אין גרויס איינהערעניש צו מאָטיקן און טוט דערבײַ צוויי מאָל א פינטל מיט די אויגן·

ס'איז געווען א מעשה:

צוריק מיט א שטיק צייט איז פון אָטדעם הויז אַרויס־געפלויגן מיט א קנאַק דער יונגער און שיינער סטודענט בריל — א דרייאונצוואַנציגיאָריגער געראָטענער בחור, וועמען עוזר ליובער האָט פריהער מיט א פּאָר יאָר אַראָפּ־געבראַכט צו זיך אין הויז פאַר א לערער, און וואָס אין שטאָט האָט מען אויף אים געזאָגט, אַז ער וועט סוף־כל־סוף נעמען חנקען. אַרויסגעפלויגן איז ער איבער א מיאוסער מעשה, וואָס האָט זיך געטראָפן מיט אים און מיט לאהקע דער שוואַרצער — דער נייטאָרין, וואָס שטעפּט איצט גאַנצע וואָכן אויף דער מאַשין בײַ עוזר ליובער אין הויז. און איצט, זאָגט מען, האָט ער זיך שוין ווידער אומגעקערט אַהער קיין ראַקיטנע, אָטדער סטודענט בריל – ער וואוינט אין עק שטאָט בײַ א גוי אין א שטיבל און גרייט זיך דאָרט צו זיינע לעצטע עקזאַמענעס מיט אַזאַ אימפּעט, גלײַך מיט יעדן ניי אויס־געחזרטן גראָבן בוך צעטרעט ער אַלע מיאוסע קלאַנגען, וואָס טראָגן זיך וועגן אים ארום אין שטאָט.

איז אָט: זינט אַהער, קיין ראַקיטנע, האָט זיך אומ־געקערט דער סטודענט בריל, האָט חנקע באַקומען. א סך אויפרעגונג בײַ זיך אונטער דער ברוסט און בלייבט זיצן ווי פאַרשטאָרבן איטליכס מאָל, וואָס עמיצער טוט פונ־דרויסן א קלונג אין דער גרויסער און שווערער פּאַראַדטיר.

אין וועסטיביול אָבער איז שוין צוריק שטיל, הייסט עס, אַז קיינער איז ניט געקומען. חנקע שטאַפּט שוין ווידער מאָטיקן די גלאָז קאַקאָאָ אין מויל אַריין.

»קיינמאָל, זאָגט זי, קיינמאָל נעמט זי אים שוין מער מיט זיך ניט מיט צו עטל קאַדיס. מאָטיק מעג זיך עס פאַרשרייבן אויפן שטערן.«

נאָר אין א ווײַלע ארום דערהערן זיך דאָך פון וועטסי־ביול א פּאָר שטילע מאַנסבילשע טריט· און חנקע מוז א רגע פאַרגעסן אָן מאָטיקן און זיך אָפּשטעלן אַקעגן דער פיגור· וואָס טוט א שווינדל אין טיר· נעכטן בײַטאָג איז דאָ· אַקעגן איר· אין עסצימער געזעסן עטל קאַדיס און האָט דערציילט· אַז מען רופט זי אַרויס מיט א דעפּעש צום זיידן אירן· וואָס איז שטאַרק פאַרשלאַפט געוואָרן· זי האָט געזאָגט· אַז נאָכן שליסל פון מלכס שטיבל וועט שוין חיים־משה מוזן אַרײַנקומען אַהער צו די ליובערס אין הויז· און איצט איז ער טאַקע אַהער אַרײַנגעקומען· חיים־משה· איצט געדענקט שוין חנקע לחלוטין ניט· אַז פונהינטן בײַ דער טאַליע זעהט זיך איר אַרויס א שמאָלער ווײַסער פּאַסיק פונם ליף· און נאָכדעם זיצן זיי שוין איינס אַקעגן אַנדערן בײַם טיש· און חנקע טוט אויף אים צום ערשטן מאָל גאָר פונדערנאָהענט א קוק; סך הכל איין מאָל טוט זי אויף אים גאָר פונדערנאָהענט א קוק· נאָר בשעת מעשה טוען זיך בײַ איר צוויי מאָל א הייב די לאַנגע טונקעלע וויעס און לאָזן זיך באַלד צוריק אַראָפּ: — זי האָט געמיינט· אַז ער איז א ביסל שענער· חיים־משה — א ביסל שענער· ווי ער זעהט אויס איצט· זיצנדיג אַקעגן איר דאָס ערשטע מאָל ביים טיש·

דער שמועס האָט זיך צום אָנהייב ניט געקלעפּט·

חנקע האָט דערציילט· וויאַזוי עטל קאַדיס איז נעכטן אומיסטן געקומען· כדי צו לאָזן דאָ דעם שליסל· און ווי אַזוי עטל האָט זיך פאַרגעסן און האָט סוף־כל־סוף טאַקע דעם שליסל דאָ ניט געלאָזט·

»אָפּטמאָל«· האָט זי א שמייכל געטאָן· »קען זיך מיט זיי אַזוי טרעפן: מען קומט איינע צו דער אַנדערער· מען פאַר־זיצט זיך· און מען פאַרגעסט· צוליב וואָס מען איז געקומען«·

נאָר בשעת זי האָט זיך באַגעגנט מיט זיינע אויגן, וואָס באַהאַלטן עפּעס אויס, בשעת זיי קוקן איר אין פּנים אַרײַן, האָט זיך איר פּלוצים דאַכטן געקומען, אַז דאָס אַלץ ווייסט ער שוין פונלאנג — זי האָט עס אים שוין איינמאָל דערציילט. זי איז געבליבן זיצן ווי פאַרשעמט. זי האָט ווידער אַראָפּגעלאָזט די לאַנגע וויעס און האָט מער ניט געהאט וועגן וואָס צו רעדן. דער קליינער געגרייזלטער מאָטיק איז דערווײַל געקומען צו לויפן פון די אַרומיגע חדרים און האָט זיך געקלאָגט, אַז ער האָט זיך דאָרט א קלאַפּ געטאָן אין א פינגער. האָט אים חנקע באַטראַכט, אָטדעם פינגער, און האָט אים גלײַך געגעבן א רפואה:

„זאָל ער אַרויפלייגן ביידע הענטלאַך אויפן האַרצן און זאָל א קוק טאן אַרויף צום באַלקן און נאָכדעם זאָל ער א קלאַפּ טאן דריי מאָל מיטן פיסל“.

נאָך אָטדער סגולה האָט מאָטיק נאָכאמאל באַטראַכט זײַן פינגער און האָט אַליין מודה געווען, אַז ער טוט אים שוין ניט וויי. לעבעדיג און צופרידן איז ער אַוועקגעלאָפן צוריק צום ווײַטן חדר, פונוואַנען ס'הערט זיך דאָס לאַנגע שטעפּן פון דער מאַשין, און זיין פרייליכע טופעריי האָט פריי אָפּגעהילכט איבער א גאַנצער רייה גרויסע יום־טובדיג צוגעקליבענע חדרים, אין וועלכע ס'איז קיינער ניטא. נאָר אט האָט זיך חיים־משה פאַרקוקט אויף איינעם פון די פיל פּאָרטרעטן פון דער יונג געשטארבענער בעל־הביתטע, וואָס קוקן אַראָפּ פון אַלע ווענט מיט בלויע פארחלומטע בוימלאויגן. חנקע קען זיך שוין מער ניט אײַנהאַלטן און קען שוין ניט ניט באַמערקן, אַז פונקט אויף אָטדעם זעלבן פּאָרטרעט האָט זיך פאַרקוקט מלך, בשעת ער איז צום ערשטן מאל געזעסן דא, בײַ זיי אין הויז. דער שמועס הייבט זיך שוין אָן קלעפּן. חנקע האָט שוין דערציילט, וויאַזוי קיינער האָט זיך דא אין שטאט צוריק

מיט אנדערהאלבן יאר אויף מלכן ניט געריכט; קיינעם איז ניט איינגעפאַלן׳ אַז אין עק שטאט אינם רויטן ניי אויסגערעמאנטירטן שטיבל וועט ער עפענען א אַפטייק־מאַגאַזין·

מעגליך׳ אַז דעם אינוועטאַר מיט די מעדיקאַמענטן האָט מען אים אַהין געבראַכט צו פירן ביינאַכט· נאר איינמאל אינדערפריה זיינען זיי דארטן אין עק שטאט די גאַס אדורכ־געגאַנגען — זי און עטל קאדיס׳ און האבן דאָרטן דער־זעהן דעם אַפטייקמאַגאַזין א פארטיגן׳ א גרייטן׳ מיט דער ניי אַרויסגעהאַנגענער שילד׳ מיטן רויטן פאָרהענגל׳ וואס אויף דער האלבגלעזערנער טיר און אַפילו מיטן גלעקל׳ וואס אינווייניג· עטל קאדיס האָט דעמאלט נאר־וואס געהאט פארלאזן אירע ניט דערענדיגטע אויסלענ־דערשע קורסן און האָט זיך אומגעקערט אַהער צו איר מוטער אַהיים — זי האָט אויך ניט געוואוסט׳ צו וועמען דער נייער אפטייקמאַגאַזין געהער׳ און איז צוזאמען מיט איר׳ חנקען׳ אַהין אויפצוקאַווען ארייננעקומען· זיי האבן זיך דאָרטן געקויפט נייע צאָנבערשטעלאך׳ צו שטיקלאך זייף און נאך עפעס קלייניגקייטן· נאר זיי איז שוין דעמאלט געפעלן געוואָרן מלך· ער איז געוועזן א וואוקסיגער׳ כמעט א לאַנגער; ער האָט געהאט קורצע בלאנדע האר׳ און די מאנזשעטן אויף זיינע הענט זיינען געווען קיילאכיגע און מאדנע הארטע: אז ער האָט זיך געטאן א ריר׳ האבן זיי געקלאפט הילכיג׳ ממש ווי ביינער־נע· ער איז געשטאנען פון יענער זייט הויכער גע־פאלירטער סטויקע און האָט געלייענט עפעס א נייעם גראבן בוך׳ און איטליכס מאל׳ וואס זיי׳ די מיידלאך׳ האבן ביי אים געפרעגט דעם פרייז אויף עפעס א נייעם מין סחורה׳ האָט ער געמוזט ארויסקוקן פונם בוך׳ פונאנדער־לייגן די חשבונות׳ וואס זיינען אים צוזאמען מיט דער

סחורה אנגעקומען, און אריינקוקן, וויפיל דער געפאדער־טער מין קאסט.

»אַזויפיל און אַזויפיל, האָט ער געזאָגט, קאָן איך דער־פאַר נעמען«.

»אפשר עפּעס ווינציגער?« האָבן זיי איבערגעפרעגט, חנקע לויבער און עטל קאדיס, און האָבן דערביי ניט אויפגעהערט אויף אים צו קוקן.

דעמאָלט האָט ער פונסניי גענומען פונאַנדערלייגן די חשבונות און פונסניי אין זיי אַריינקוקן.

»יאָ, האָט ער געזאָגט, מעגליך, אַז מען קען דערפאַר נעמען עפּעס ווינציגער«.

ער האָט געהאט א שטיל ברוסטקול, אַן אָנגעשפּאַלטנס א ביסל און אַן אַנדערס, ווי ביי אַלע מענשן. ס'האָט זיך געדאַכט, אַז יאָרנלאַנג האָט זיך עס אויסבאַהאַלטן, אָטדאָס קול, נאָר איצט האָט עס איינמאָל פאַר אַלעמאָל באַ־שלאָסן:

»סע וועט רעדן!«

זי, חנקע, האָט נאָכדעם די ערשטע אָנגעהויבן וועגן אים צו רעדן:

»ער דאַרף זיין אַן אינטערעסאַנטער«, האָט זי געזאָגט, »זעהר אַן אינטערעסאַנטער«.

נאָר עטל קאדיס האָט שוין דעמאָלט מערסטן געשוויגן; זי האָט שוין זעלטן געענטפערט אַפילו אויף די פראַגן, מיט וועלכע מען פלעגט זיך צו איר ווענדן. אינגיכן האָט זי זיך טאַקע פאַרשפאַרט, עטל, און האָט אָפּ־געשוויגן מער ווי צוויי חדשים אין איר צימער, וואָס ביי איר מוטער אינדערהיים.

חנקע האָט געשיט, געשיט. וואָס מער זי האָט דער־ציילט, אַלץ אומעטיגער און פאַרשלאָפענער האָבן געקוקט אירע היפּשע בלויהליכגרויע אויגן. זי האָט גערעדט אָהן

Ex bibl. univ. Tart.

א מינדסטער אָנשטרענגונג׳ אָהן א פויזע אַפילו׳ און דער־פאַר האָט זיך געדאַכט׳ אַז אינוויינינג אין זיך איז זי גלאַט׳ מאָדנע גלאַט: די ווערטער האָבן דאָרטן ניט ביי וואָס זיך צו פאַרהאַלטן. און חיים־משה האָט זי נאָך אַלץ פאַר־וואונדערט אָנגעקוקט און איז נאָך אַלץ געזעסן אַקעגן איר אין אַזאַ משונהדיגער פאָזע׳ גלייך אָט־אָט־אָט טוט ער זיך מיטאמאָל א גליטש אַראָפּ פונם בענקל און בלייבט זיצן מיט אַלע פיר אויפן סאַמעטגלאַטן קאָבריק׳ וואָס אונטערן טיש. איבער אָטדעם ווייכן סאַמעטגלאַטן קאָבריק האָט ער געפילט׳ אַז די אָפּסאַצן פון זיינע זומערדיגע שיך זיינען שטאַרק דין; זיי באַשטייען כמעט פון איינאיינ־ציגן בלעטל. און אין דערזעלבער צייט האָט ער גע־דענקט׳ אַז פונפאָרנט׳ אינם הויכן גלעזערנעם וועסטיביול׳ איז איינגעמויערט אַן אומגעוואוינליך גרויסער געשליפענער שפיגל; פריהער אַביסל׳ ווען ער איז דעם וועסטיביול דורכגעגאַנגען׳ האָט אים דאָרטן אָטדער גרויסער שפיגל אָפּגעשילדערט פון איינער א זייט׳ און אין די אויגן האָט אים א שווינדל געטאָן זיין אייגענע מידע פיגור: א קליינע און מאָדנע דאָ אינם רייכן הויכן הויז׳ א פרעמדע פיגור. ער האָט ניט אויפגעהערט מידערהייט צו קוקן אויף חנקען.

»נו׳ און מלך?... האָט ער פלוצים און מאָדנע שטיל ביי חנקען א פרעג געטאָן: אפשר קאָן ער ביי איר וויסן׳ פון וואָס איז געשטאָרבן מלך?...«

נאָר חנקע איז גאָר מיטאמאָל שטאַרק בלאַס געוואָרן און האָט אים דערויף גאָרנישט ניט געענטפערט. זי האָט זיך פלוצים אויפגעהויבן פון אָרט.

»אַך׳ יאָ׳ האָט זי געזאָגט׳ דער שליסל פון מלכס שטיבל«. חיים משה קען געוויס וועלן צוגיין צו עטל קאַדיס אַהיים נאָכן שליסל...

VII

אויף מלכן האָט זיך דאָ קיינער די ערשטע צייט ניט אומ־געקוקט: דאָס איז געווען א פאַקט. אין ראַקיטנע איז יעדערער געווען פארנומען מיט זיין אַרבעט. אין אַלבאָם ביי חנקע ליובער איז געווען פארצייכנט, אז דאָס לעבן איז א ים — א ים פון ליבע אויסגעטאָקטע קלייניגקייטן און פון פריילישער פאַרהוילענער דאָרשט. עמיצער פון אירע באקאנטע האָט עס איר פאַרצייכנט צום טאָג פון איר געבוירן:

»יעדער מענש, האָט ער איר פערצייכנט, ווארפט זיין נעץ אין ים אַריין, און יעדערן שיקט זיין מזל עפּעס צו, יעדערער האָט פאר זיך א טרייסט«.

איז אָט. אַמאָל קאָן דאָך טרעפן:

נאָך לאַנגע יאָרן שלעפּט א מענש זיין נעץ פון ים ארויס און זעהט, אַז זי איז פּוסט — זיין מזל האָט אים גאָרנישט ניט צוגעשיקט. »מילא, זאָגט דער מענש צו זיך, וועט שוין זיין אזוי... וועל איך שוין ווי ס'ניט איז דורכקומען אָהן א טרייסט, אָהן א פרייד ביי זיך אין האַרץ«.

ער פאָרט אוועק אהער קיין ראַקיטנע, וואו קיינער קאָן אים ניט, און עפנט דאָ אַ קליינעם אַפּטייקמאגאזין.

»יאָ, ענטפערט ער איטליכן קונה, וואָס דינגט זיך מיט אים פאר א וואָסער ניט איז מין סחורה: מעגליך, אז מען קאָן דערפאַר נעמען עפּעס ווינציגער«.

ער איז בכלל א בנעימותדיגער, א שטילער און האָט אויף קיינעם ניט קיין האַס. אין די שטילע זומערדיגע פאַרנאַכטן זעהט מען אים אינדרויסן לעבן דער טיר פון זיין מאַגאַזין. ער שטייט איינער אַליין און קוקט מיט גוטע אויגן, ווי די גאַס לעבט אויף אין בין השמשות.

ווײַט, ווײַט אויף די טרעפּלאַך פון עזריאל פּויזנערס כּל־בו־קלייט, וואס מיט די אײַזערנע טירן, בײַטן זיך די פיגורן, און דאָ צו אים קומט קיינער ניט, אַחוץ חײַקע דער דינסט פון אײַנפאָרהויז, וואָס טראָגט אים עסן, זי האָט ליב אלעמען צו באַרעדן, חײַקע די דינסט, און אײַלן אײַלט זי קיינמאָל ניט. בײַטאָג, אז זי ברענגט אים עסן, איז זי אויסגעפּוצט אין די הויכע ענגגעשפּילעטע קאַמאַשן; זי דרייט זיך פרייליך אַרום איבערן מאַגאַזין און דערפרעגט זיך:

»נו, וואָס הערט זיך? איר האָט שוין, ווער ס׳זאָל אײַך ראמען די צימערן?«

און פאַרנאַכט קומט זי נאָכאַמאָל: זי היילט זיך בײַ אים דעם גראָבן פינגער, וואָס רײַסט איר שוין א היפּשע צייט. און נאָכדעם שטייט זי מיט אים אינדרויסן בײַ דער טיר, פלוידערט אָהן א ברעג וועגן אלע שטאָטנייסן, און ער שטייט בײַ דער וואַנט, ווי בײַ א הרובע, און שמייכלט מיט זײַן שטענדיגן שמעוודיגן שמייכל:

»אַזוי?!« שמייכלט ער מיט וואונדער און פאַראינטערעסירט זיך אלץ מער און מער.

ער ווייסט שוין א סך נייסן פון שטאָט.

»פרעגער, דער פאַרוואַלטער פון תּלמוד־תּורה, דערציילט חײַקע, איז א גרויסער עזותניק, א לץ און א פאַרשלעפּטע קרענק«.

פרעגער שיכּורט אָפּט בײַ זיינגוויל פאָטשטער אין א זײַטיגן חדר אינאיינעם מיט זאלקערן, דעם בעריזשינעצער אַגענט פון זינגערס ניימאַשינעס, און אינאיינעם מיט שאולקע שנײַדער, מיט שאולקע הפקריונג, וואָס מאָנט אײַן זאלקערן די חובות בײַ די היגע שנײַדער. און זינט חוה פּויזנער, דעם רײַכן קרעמער עזריאל קרעמערס געבילדעט מיידל, האָט געוואָרפן אויף אים אן אומחן, האָט ער, אויפּצו־

להכעיס אַלע היגע געהייבענע לײַט, אָנגעהויבן צושטיין צו איר, חײַקען, און זאָגט, אז זי געפעלט אים, און אז ער וועט זי נעמען. חײַקע אַליין זאָגט, אז אין אָטדעם פרעגערן האָט זי פּונקט אַזאַ אמונה, ווי אינם צלם.

»אז פרעגער, זאָגט זי, רעדט, און דער הונט בילט, איז אַלץ איינס«.

»אַזוי?!« פרעגט מלך מיט וואונדער און זעהט אויס פאַראינטערעסירט.

ער ווייסט שוין אויך, אַז דאָ אין ראַקיטנע איז פאַרהאַן איינע א מיידל, א קורסיסטין, וואָס האָט זיך פאַרשפאַרט אין איר צימער, ביי איר מוטער אינדערהיים, און שווײַגט — שוין דעם צווייטען חודש שווײַגט זי.

»אַזוי?! פרעגט ער איבער פאַראינטערעסירט, און ווי־אַזוי רופט מען זי?«

»עטל, רופט מען זי, עטל קאַדיס«.

»עטל קאַדיס?«

»יאָ, וואָס איז דען?«

»אַזוי... גאָרנישט, עפּעס ווי א באַקאנטער נאָמען...«

נאָר מעגליך, אַז אים איז ניט גאָר אנגענעמן, וואָס מענשן זעהען אים אַלע טאָג אינדרויסן לעבן זײַן אַפּטייק־מאַגאַזין אינאיינעם מיט חײַקע דער דינסט. ראַקיטנע קוקט מיט אויגן; ראַקיטנע זעהט אלץ, וואָס טוט זיך אפילו דאַן, ווען אינדרויסן איז שטאַרק טונקל און די גאַסן זענען פול מיט פריילייכן גערויש, און אין די סיטקעס רוישן שנעקן, שפּילן לעבן די הײַזער און ווארפן אינ־דערהויך דעם שטוב.

ער הייבט אָן אַלע פאַרנאַכט פאַרשליסן זײַן מאַגאַזין אויף א שעה און אויף צוויי און לאָזט זיך ערגעץ אוועק. ניט ער גייט, נאָר ער גנבעט זיך, ער רוקט זיך איינער אליין, ווי מיטאזייט ארויס דער שטאָט.

זינקט א שטאָט טיף אין בין השמשות׳ רוישט און צינדט ביז שפעט אינאָווענט קיין לאָמפּ ניט אָן, און אינם ברייטן זײַטגעסל׳ וואָס אין איינעם פון אירע שטילע עקן שטייט אַן אָפּגעקומען הויז מיט דרויסנדיגע אַלטע ניט געפּאַרבטע לאָדנס׳ און א מיידל א קורסיסטין דערשווייגט דאָרט אַליין איר נשאר יוגנט· ווען מען גייט עס אָן? די ערשטע צייט האָט מען זיך דערמיט אינטערעסירט· איטליכס מאָל׳ וואָס אין שטאָט אַרײַן איז געקומען א פרעמדער גאַסט׳ האָט מען אים ארומגעפירט איבער ראַקיטנע; מ׳האָט אים באַוויזן דעם פעלז׳ וואָס ביים טײַך׳ און די שול און דעם בית עולם׳ וואָס ליגט אויף צוויי בערג; מען האָט אים אויך צוגעפירט צום ווײַטן און ברייטן זײַטנגעסל און מ׳האָט אים דערציילט:

»איר זעהט אָטדאָס הויז׳ מיטן קרומען דאַך און מיט די אַלטע ניט געפּאַרבטע לאָדנס? א מיידל א קורסיסטין שווײַגט דאָ שוין דעם צווייטן חודש·

נאָר איצט איז מען שוין דערצו געוואוינט· דערצו איז נאָך גראָד צו יענער צײַט געשעהן אין שטאָט נאָך א נײַס: בײַ עוזר ליובער אינם רײַכן הויז׳ האָט אויסגעבראָכן דער באַוואוסטער סקאַנדאַל· שבתצונאַכטס איז מען דאָרט גע־זעסן ביי א ליכט אויפן באַלקאָן׳ וואָס גייט ארויס מיט א האלבער ראָד פון יונגע טאָפּאָלן צום עקסטן ליידיגן גרינעם פּלאַץ; מ׳האָט געטרונקן טיי און אויפגענומען געסט, און פלוצים האָט מען דערהערט א יאושדיגן קוויטש פון הינטערן הויז און פון הינטערן סאָד׳ וואָס קוקט צו די בערעזשינעצער פעלדער· אז מען האָט זיך אהין געלאָזט לויפן׳ האָט מען געפונען לֵאהקע די שוואַרצע זיצנדיג אויף דער ערד·

אוי גוואַלד! האָט זי געשריגן און האָט געריסן אויף זיך דאָס קאָפּטל ,ער איז פון מיר אַנטלאָפן··· נאָרוואָס איז ער פון מיר אַנטלאָפן׳·

זי האָט געהאַט א קורצן אָטעם און האָט ניט געקאָנט רעדן. נאָר דער סטרוזש, וואָס האָט זיך אהין געלאָזט לויפן פון דער אַנדערער זייַט, האָט געפּאַקט דעם אוועק־געלאָפענעם — ער האָט אָפּגעריסן דעם יונגן סטודענט ברילן א גאַנצע לאַץ פון זייַן נייַעם גרויען סטודענטישן רעקל.

פונדעמאָלטאָן באַקומט חנקע אסך אויפרעגונג בייַ זיך אונטער דער ברוסט — זי האָט מורא צו באגעגענען זיך מיטן סטודענט בריל, וואָס איז שוין כמעט געווען איר חתן, און אַז זי גייט פאַרנאַכט געוואָרוואָרן צו עטל קאַדיס, פירט זי מיט זיך האַרט בייַ דער האנט דעם ברודערל אירן, דעם געגרייַזלטן מאָטיקן. ער איז נאָך אַפילו זעהר א קלײנער מאָטיק, אָבער פונדעסטוועגן, א שטיקל שמירה איז ער דאָך... איטליכס מאָל, וואָס זי קומט אַרייַן אין ברייטן, אין שטילן זייטגעסל, טוט איר פּשוט א קלאַפּ אין הארץ פון שרעק: עפּעס א לאַנגער מאנספּאַרשוין, א הויכער ווי א שאָטן, שאַרט זיך דאָרט אלע בין השמשות אַרום געסל. ווער זאָל דאָס זייַן? אז חנקע דערנעהנט זיך, דרייט זיך די פיגור אוועק און בלייבט ניט. אז חנקע דערגרייכט איינמאָל שפּעט פאַרנאַכט דאָס זייַטיגע געסל, באַגעגנט זי זיך מיט דער לאַנגער פיגור אזוי נאָהנט לעבן עטלס טיר, אז זי ווערט אַזש בלאַס און דערקאָנט זי: דער לאַנגער יונגערמאַן פונם נייעם אַפּטייקמאַגאַזין.

„אוי!“... גיט זיך חנקע א וואָרף און טוט א שטילן היכץ פון שרעק. נאָר די פיגור האָט שוין באַקומען א מאָדנע וואַקסענע צורה, זי טוט אן אידיאָטישן שמייכל, זי הויקערט זיך שולדיג אייַן און בלאָנזשעט שטיל אוועק פון געסל.

דער סוף איז געווען אזעלכער: איינאָנהייב איינעם אַן אָוונט איז מלך אַרייַנגעקומען אינם אָפּגעקומענעם הויז,

וואָס מיט דרויסנדיגע ניט געפּאַרבטע לאָדנס׳ די פריה געבליבענע אלמנה קאַדיס איז ניט געווען אינדערהיים· עטל איז געלעגן איינע אַליין ביי זיך אין צימער און האָט קיין לאָמפּ ניט אָנגעצונדן: סייוויסיי האָט זי דאָך געשוויגן; פלוצים טוט מען א קלאַפּ אין טיר· עטל שווייַגט· זי זעהט: די טיר עפנט זיך און ס׳גליטשט זיך אַריין אינווייניג א לאַנגער שעמעוודיגער שאָטן׳ מלכס שאָטן· ער שטייט א ווײלע ביי דער שוועל ווי דערשראָקן און האָט ניט וואָס צו זאָגן· ער זעצט זיך סוף־כל־סוף צו אקעגן אויף דער קאַנאַפּע און זיצט אָפּ אַזוי א מינוט צעהן··

»אַזוי« ברומט ער א פּאָר מאָל ארויס· ער שאָקלט מיט די ליפּן׳ נאָר דערפון קומט גאָרנישט ניט ארויס·

ער הייבט זיך אויף אוועקצוגיין׳ נאָר פאַר דער טיר בלייבט ער שטיין מיט א שולדיגן אראָפּגעלאָזענעם קאָפּ· און פלוצים׳ ווי אומגעריכט לאָזט ער ארויס אַזאַ משונה־ דיגן אָנגעשפּאָלטענעם קלאַנג׳ גלייך ס׳הייבט פלוצים אָן צו רעדן ניט קיין מענש׳ נאָר א טיש אָדער א בענקל:

»האָט קיין פּאַראיבל ניט׳ זאָגט ער און קוקט ניט אין די אויגן׳ מיר האָט זיך די גאַנצע צייט געדוכט׳ אז איך האָב אייַך עפּעס צו זאָגן«·

אַז ער עפנט די טיר׳ גיט ער צו:

»שיר׳ שיר האָב איך אייך עפּעס געהאט צו זאָגן···«

און ער פאַרשווינדט·

עטל האַלט די גאַנצע צייט אונטערגעהויבן דעם קאָפּ און קוקט מיט גרויסע פארחידושטע אויגן· זי האָט ניט פאַרשטאַנען: וואָס זאָל דאָס באַטייטן?

אויפמאָרגן האָט זי׳ צום ערשטן מאל נאך דרייַ חדשים שווייַגן׳ זיך אָנגעטאָן און איז אוועקגעגאנגען צו אים אין אַפּטייקמאַגאַזין נאָך א פירוש·

איז אָט· פונדעמאָלטאָן האָט מען אין ראַקיטנע זיך אָנגעהויבן אינטערעסירן מיט מלכן ; מ׳האָט געוואָלט וויסן, וואָס וועט זיין דער סוף:

»מלך וועט אַמאָל ווערן א חתן פאַר עטל קאַדיס· צי ניין ?«

מ׳האָט אים אָפט געזעהן גיין צו עטלען אהיים· די פריה געבליבענע אלמנה איז דעמאלט אריינגעקומען צו עזריאל פויזנערן אין קלייט זיך אָפּרעכענען פאר די עטליכע טויזנט רובל, וואָס זי באהאלט ביי אים אויס פון איר רייכן שטאַרק־קמצנישן שווער· ס׳איז געווען פונקט פארן גרויסן ראַקיטנער יריד, ווען פויזנערס רייכע קלייט איז פול געפּאַקט מיט פריש אָנגעקומענע סחורות· קיין מזומן געלט האָט ער איר דעמאָלט ניט געקאָנט געבן, ער האָט איר נאָר געקאָנט איבערשרייבן די אלטע קוויטלאַך אויף נייע· דערפאַר אָבער האָט ער איר אָפּגעגעבן פיל מער כבוד, ווי אן אנדערש מאָל; ער איז מיט גרויס דרך־ארץ געזעסן אקעגן איר אין קלייט ביים טישל און האָט א פּאָר מאָל א פרוב געטאָן מיט א גרינג הוסטל, צי די לונגען זענען ביי אים ריין·

»כ׳האָב געהערט רעדן, האָט ער ביי איר געפרעגט, מע זאָגט, אייער טאָכטער נעמט זעהר א פיינעם חתן ?«

דערויף האָט אים די אלמנה קאַדיס געענטפערט פאַר־שטעלט מיט א פרומען זיפץ, ווי ס׳פּאַסט פאר א לייטישער מחותנתטע:

»וואָס קלערט איר, האָט זי געזאָגט: אַז גאָט וויל, קאָן ער אוודאי העלפן«·

נאָר פארוואָס האָט מלך צו יענער צייט אויסגעזעהן נאָך מער דערשלאָגן, ווי תמיד ? פארוואָס האָט פונקט דאַן אויסגעפּוצטערהייט אָנגעהויבן צו אים אַריינגיין די געראָטענע חוה פויזנער ?«

דאָס אלץ איז חיים־משה עטליכע טעג נאָך זײַן קומען געוואָרגעוואָרן ביי דער ניינצניאָריגער, לײַטיש אויפ־געצויגענער חנקע ליובער און מער האָט ער פון איר גאָרנישט ניט געקאָנט וויסן. אז ער האָט זיך נאָכדעם אינאָנהייב אָוונט אומגעקערט צוריק אין וואַלד אַרײַן, איז ער געווען א ביסל מיד און צעטראָגן. ער איז געזעסן מיט יצחק־בערן אין דער באַלויכטענער האַלבער זײַט און האָט געשמייכלט.

»די ספּערן, האָט ער געזאָגט, זענען שוין אפשר גאָרניט אזוי פאַרנעפּלט: זיי הייבן אָן קלערער צו ווערן.

און נאָכדעם איז ער ביז שפּעט אינדערנאכט ניט אנטשלאָפן געוואָרן. ער איז געלעגן אנגעטאָן אינ־דערפינסטער בײַ זיך אין צימער און האָט עפּעס אפאָר מאָל צו זיך אַליין א רעד געטאָן. יצחק־בער האָט בײַ אים פונקעגנאיבער דער וואַנט א פרעג געטאָן:

»זאָגסט עפּעס, חיים־משה?...«

»ניין, האָט ער געענטפערט, גאָרניט«.

און אין א רגע ארום האָט ער דאָך צוגעגעבן:

»מלך, זאָג איך, האָט ער אריבערגעשריען דורך דעם דינעם ווענטל, שטענדיג האָט זיך אים אויסגעוויזן, אַז ער האָט עפּעס צו זאָגן; שיר, שיר האָט ער עפּעס געהאַט דער וועלט צו זאָגן«.

ער איז שלעכט געשלאָפן די גאנצע נאַכט און אויפ־מאָרגן בײַטאָג איז ער דאָס ערשטע מאָל ארײַנגעקומען אין מלכס קליינעם געשלאָסענעם אַפּטייקמאַגאַזין. דאָרטן האָט געשמעקט מיט שאַרפער קאַרבאָל, מיט שימלדיגן גוטאַפּערטש און מיט נאָך עפּעס א ריח, א ריח, וואָס בלײַבט אין יעדער שטוב, פונוואַנען מע האָט ניט לאַנג ארויסגעטראָגן א טויטן. ס׳איז דאָרטן ניט געווען אויף וואָס צו קוקן. נאָר אינם צווייטן קלענערן חדר, אינם

חדרל, וואו מלך האָט געטאָגט און גענעכטיגט, האָט ער געטראָפן א גאָלדן שטראַלכל, וואָס שפּילט מיט שטויב אויף א שוואַרצן באַצויגענעם טישל, א גאָלדן שטראַלכל, וואָס דערגרייכט אהין ערשט שפּעט נאָך האלבן טאָג און דערמאַנט אן נידעריגער פאַרנאַכטיגער זון, א טשערעפּענעם דאַך, וואָס שימערט שיין, ווי גינגאָלד פונדערווייַטן, און אָן מלכן אַליין, דעם לאַנגן שעמעוודיגן מלכן, וואָס איז דאָ איצט שוין נישטאָ. אויפן זעלבן טישל לעבן שטראַלכל איז געלעגן א קליין אַפּטייקפּודעלע, א ליידיגס און א פאַרגעלטס פונאינווייניג, און לעבן דעם האָט זיך געוואַלגערט דאָס קליינע דעקל. וואָס איז דאָס געווען פאַר א פּודעלע? חנקע ליובער איז אויך געווען מיט חיים־משהן דאָרטן אין מלכס שטיבל. זי איז געשטאַנען גאָר נאָהנט לעבן חיים־משהס אַקסל, און אוממעגליך איז געווען צו וויסן, אויף וואָס האָט זי דאָס די גאַנצע צייט געקוקט: אויפן שטראַלכל, צי אויפן פּודעלע.

»מלך, האָט זי פּלוצים א זאָג געטאָן און האָט זיך פאַרטראַכט, ער איז שוין אפשר צו פריה געשטאָרבן, מלך«.

דעמאָלט האָט זיך חיים־משה מיטאמאָל צו איר אויס־געדרייט און האָט אויף איר געטאָן אַזאַ פאַרוואונדערטן קוק, גלייך ער וואָלט זי אָקאָרשט איצט צום ערשטן מאָל אין לעבן דערזעהן.

»אַך יאָ, האָט ער פאַרוואונדערט נאָך איר איבער־געחזרט, ער איז שוין אפשר צו פריה געשטאָרבן, מלך...«

ער האָט זיך דעמאָלט מיט גרויס אינטערעס געפּאָרקעט אין אייַנעם א שופלאָד, וואו א סך פּאַפּירן זענען געווען אַרומגעלייגט אַרום מלכס גרויסן בייַכיגן טייַסטער. ס'האָט זיך געדאַכט, אז אין טייַסטער ליגט מלכס א צוואָה, ניט אַנדערש. נאָר אז ער האָט דעם טייַסטער געעפנט, האָט ער

דאָרטן געפונען ניטמער, ווי א קליין אָפּגעבראָכן שטיקל פּישביין פון א מיידלשן ליף און א היפּשן רוסישן בריוו, וואָס איז געווען געשריבן מיט א מיידלשער האַנט און האָט זיך אָנגעהויבן מיט די ווערטער:

»דער טײַוול איז פּאַרפּירעריש און קלוג ... דער טײַוול איז אפשר מער אומגליקליך, ווי קלוג.«

ס׳איז געווען קלאָר: איינע א מיידל האָט אָפּגעבראָכן אָטדאָס שטיקל פּישביין פון איר ליף און האָט עס איינ־איינעם מיטן בריוו צוגעשיקט מלכן א מתּנה. אָבער נאָך מער משונה איז געווען, וואָס דער לאַנגער, תּמיד שע־מעוודיגער מלך האָט געהאַלטן דאָס שטיקל פּישביין אָפּ־געהיט בײַ זיך אין טײַסטער. חיים־משה האָט דעמאָלט באַוויזן חנקען דעם בריוו און האָט געפרעגט:

»ס׳איז ניט עטל קאַדיסעס האַנטשריפט?«

נאָר פּאַרוואָס איז חנקע פּלוצים געוואָרן אַזוי רויט? זי האָט געענטפערט, אַז ניין:

»עטלס האַנטשריפט, האָט זי געזאָגט, איז לחלוטין אַן אַנדערע«.

און באַלד האָט זי אַוועקגעדרייט דאָס פּנים אָנאַזײַט, זי האָט בשום אופן ניט דערלאָזט, מען זאָל איר א קוק טאָן אין די אויגן אַרײַן.

ווען חיים־משה האָט זי נאָכדעם באַגלייט אַהיים, האָט זי נאָך אַלץ געהאַט א סך אויפרעגונג בײַ זיך אונטער דער ברוסט. זי האָט געקוקט אַראָפּ צו די טריט, וואָס זי מאַכט, און האָט געשוויגן. פּלוצים האָט זי בײַ חיים־משהן א פרעג געטאָן:

»איר קאָנט חוה פויזנער?«

חיים־משה האָט אויף איר מיט גרויס וואונדער א קוק געגעבן:

»חוה פויזנער?«

ער האָט עפּעס געכאַפּט ביַי איר אין פּנים און האָט גליַיך צוגעגעבן:

»כ׳האָב זי א פּאָר מאָל געזעהן«.

ער האָט זיך פּאַראינטערעסירט; ער האָט שוין לאַנג געוואָלט פרעגן:

»וואָס פאַר א מענש איז זי?«

«וואָס פאַר א מענש?«

חנקע האָט נאָך אַלץ געקוקט אַראָפּ צו אירע טריט און האָט געענטפערט, אַז ס׳איז שווער צו זאָגן:

אַדרבא. זי, חנקע, וואָלט א בעַלן געווען, אז חיים־משה זאָל זיך מיט חוה פויזנער נעהנטער באַקאָנען און זאָל אַליין זאָגן, וואָס פאַר א מענש איז זי. דאָ אין ראַקיטנע איז זי, אזויצוזאָגן, דער שפּיגל — אלעמען געפעלט זי. אַפילו מלך האָט אין איר אויך עפּעס געפונען, ער פלעגט שמייכלען איטליכס מאָל, וואָס זי פלעגט דורכגיין פאַרביַי זיַין מאַגאַזין און זיך טאָן צו אים א נייג. ער האָט געזאָגט, אַז זי איז אַן אינטערעסאנטע, זעהר אַן אינטערעסאנטע. איינמאָל האָט אים עטל דערציילט, וויאַזוי קינדווייז, בשעת זי מיט חוהן האָבן געלערנט אין שטאָטשול, פלעגט איר חוה איבערקערן דעם טינטער אויפן העפט, כּדי דער לערער זאָל איר שטעלן א צוויי. נאָר מלך האָט גע־שמייכלט. ער האָט געפונען, אז אויך די מעשה מיטן טינטער איז אינטערעסאַנט. אָפטמאָל פלעגט ער זיצן מיט חוהן אויף די טרעפּלאַך פון איר פאָטערס קלייט — חוה האָט דאָרט ליב געהאט צו זיצן אלע פאַרנאַכט, נאָכדעם ווי מען שליסט צו די קלייט. ער איז דאָרט קיינמאָל ניט געווען מיט חוהן אַליין. תּמיד פלעגן זיך דאָרט לעבן חוהן געפינען נאָך צוויי צי דריי יונגעליַיט, און חוה האָט פון זיי געלאַכט. זי האָט געזאגט, אז יידישע יונגעליַיט גייען קיינמאָל ניט צו קיין מיידל אליין. תּמיד,

האָט זי געזאָגט, גייען זיי אינצווייען, צי אינדרייען, און אַז זיי קויפן זיך נײַע קאַלאָשן, האָט זי געזאָגט, לייגן זיי אהין אריין צוגעשניטענע שטיקלאַך פּאַפּיר, כּדי זיי זאָלן זיך ניט פאַרנעצן. אָפטמאָל פלעגט חוה אוועקפאָרן אין קרייזשטאָט און זיך דאָרטן אפזאמען א וואָך צו צוויי. אז מ׳איז דעמאָלט דורכגעגאַנגען פאַרנאכט אין מאַרק, האָט מען געזעהן, ווי די טרעפלאַך ביי דער געשלאָסענער קלייט זיינען פוסט. נאָר איינמאָל איז חוה אויף א לענגערער צייט אַוועקגעפאָרן קיין קרים, און מלך פלעגט דאַן אלעטאָג גיין אויף דער פּאָסט. איינמאָל האָט אים זי׳ חנקע, דאָרטן אין עק שטאָט לעבן דער פּאָסט באַגעגנט; ער איז געגאנגען אָהן א היטל און איז געוועזן שטאַרק פאַרטיפט אינם בריוו, וואס ער האָט נאָרוואס באַקומען.

»מלך, האָט זי׳ חנקע, בײַ אים געפרעגט, וואו איז אייער היטל?«

דעמאָלט איז מלך געווארן שטאַרק רויט און האָט שעמעוודיג גענומען שמייכלען.

»אַך יאָ, האָט ער געזאָגט, כ׳האָב אפּנים פאַרגעסן, מיין היטל אין פּאָסט«.

»איז אָט« . . .

חיים־משה האָט איר פלוצים איבערגעשלאָגן:

»זייט איר זיך משער, אַז דעם בריוו האָט מלך דעמאָלט באַקומען פון חוה פויזנער?«

»פון חוה פויזנער?«

חנקע איז ווידער מיטאמאָל געוואָרן רויט.

»וואַרט, האָט זי געפרעגט, איך האָב דען געזאָגט?« . . .

דעמאָלט האָט חיים־משה אויסגענוצט איר פאַרלוירנקייט און האָט ביי איר פלוצים א פרעג געטאָן:

»נו, און וואס האָט מלך איינגענומען פאַרן טויט? דאס ווייסט מען נישט?«

און דערויף האָט זיך אייגנטליך דער שמועס איבער־געריסן. חנקע איז געוואָרן בלאַס און האָט מער ניט געקאָנט רעדן, און חיים־משה האָט זיך געפילט שולדיג, גלייך ער האָט זי נאָרוואס מיט עפּעס שטאַרק באַליידיגט.

IX

גייענדיג איינער אליין צוריק אין וואלד אריין, האָט ער אומבאמערקט פאַר זיך אליין אָנגעהויבן טראַכטן וועגן מלכן, אומבאַמערקט פאַר זיך אליין גענומען פירן מיט אים אין געדאנק א שמועס: »ער, חיים־משה און מלך, דאס זיינען, אין תּוך גענומען, איין מענש; ער, חיים־משה, איז אָפּגעזונדערט און שטרענג, וויל ער ניט מוחל זיין קיינעם, וויל ער אָנשמעקן אין לעבן מער, ווי אין דעם איז פאַראַן, ער מוז סוף כּל סוף אין זיך גובר זײַן זיין אייגענעם ווייך שמייכלדיגן מלכן, וואס האָט אויף יעדערן א זכות און קומט אריין אין יעדער שטוב און לאָזט דארטן איבער זיין ברכה. נאָר אָט איז א פאקט: מלך האָט דוקא איצט נאָכן טויט באַקומען מער וואָג — מלך מיט זיין שעמעוודיגן ווייך שמייכלדיגן פּנים«...

פּלוצים האָט ביי אים עפּעס א בליץ געטאָן אין געדאַנק. דער מוח איז גלייך שיכּור געווארן, און אין זיינע אייגענע אויגן איז מיטאַמאָל פאַרגרעסערט געווארען דער ווערט פון דעם וואס ער טראַכט:

»וואס איז אזוינס א מענש, מלך?«

»גאָרנישט, חיים־משה, א פּרוב אָדער א צייטווייליגער צופאל«.

»נו, און א מענשנס ליידן?«

»פונם זעלבן מין, חיים־משה«.

»און ווער איז אייביג?«

»אייביג בין איך, דער געשטארבענער מלך«.

»האָסט נאָכן טויט באַקומען מער זיכערקייט, מלך«...
ער האָט פאַרגיכערט די טריט.

ער איז געקומען אין וואלד אריין, אָפּגעזוכט אין יצחק־בערס האלבער זײַט טינט און פעדער און האָט זיך ביי זיך אין צימער גענומען פארצייכענען אלץ, וואס ער האָט פאר די לעצטע מינוטן פאַרטראַכט ביי זיך אין מוח.

ער האָט פלינק געטראכט און פלינק געשריבן. אָבער, וואָס מער ער האָט געשריבן, אלץ מער איז געפאלן ביי אים די שטימונג מיט דער זיכערקייט, אז דאָס, וואס ער טוט, איז וויכטיג. ער האָט איבערגעלייענט דאס אָנגעשריבענע און איז ארויס אומצופרידן. די באגייסטערונג מיט זיין גאנצער פאַרטראַכטער זאך איז פאַרשוואונדן. נאָר אויב אזוי, איז די גאנצע מעשה מיט זיין ארְאָפּקומען אהער קיין ראַקיטנע איבעריג און נאריש... ער האָט מיט יאוש אוועקגעשפאַנט איבערן צימער: וואס איז אזוינס באמת געווען מלך? א בנעימותדיג קליינשטעטלדיג געטעלע; ער האָט וייך געמאכט די הערצער ביי קליינשטעטלדיגע מיידלאַך, און חוה פויזנער האָט אים דערפאר אָנגעצונדן א לעמפל אויפן צווייטן טאָג נאָך זיין טויט; אים, חיים־משהן, וועט זי קיין לעמפל ניט אָנצינדן...

די גאנצע נאכט נאָכדעם איז ביי אים געווען א צעדרייטע, אן אויפגערעגטע, און דער מוח איז אים געווען פול מיט פלוידער. ער האָט געדענקט חוה פויזנער, דעם עזותדיג קלוגן בליק פון אירע היפשע, כמעט בולטע אויגן, דעם גאנצן שטאלט פון איר גלייכער בויִגיגער פיגור, מיט איר בריוו און מיטן שטיקל פישביין, וואס ביי מלכן אין טייסטער. פארוואָס שמייכלט זי תמיד, בעת זי זעהט אים, חיים־משהן, דורכגיין? פארוואס קוקט זי אויף אים תמיד פונדערווייטנס מיט אזא עזותדיגן שמייכל אין די אויגן, גלייך זי איז גרייט צו זאָגן:

»ער איז דאָך אראָפּגעקומען אהער נאָר צוליב מיר, אָט־דער חבר מלכס, חיים־משה, ער האָט דאָך מער ניט געהאט צוליב קיינעם אהער אראָפּצוקומען, פארוואָס זשע גייט ער צו מיר גלייך נישט צו און זאָגט ניט אויס דעם אמת?« . . .

פלוצים האָט ער זיך דערמאנט אָנם עקסטן לײדיג גרינעם שטאָטפּלאַץ און אן חנקע ליובער, וואס איז דאָרטן אוועקגעגאנגען פון אים באליידיגט און בלאָס מיט א סך אויפרעגונג אונטער דער ברוסט. ער האָט זיך מיטאמאָל דערפילט שטאַרק זינדיג און שלעכט און האָט זיך געגומען דרייען פון איין זייט אויף דער צווייטער:

»טפו! האָב דיר אכציג שווארצע יאָר!«

און אין דערזעלבער צייט האָט ער געדענקט, אז מיט אָטדער קללה פלעגט זיך שעלטן זיין טאטע, אז ס׳איז א קאַריקאַטור, אָטדאָס, וואס ער שעלט זיך פונקט ווי זיין טאַטע, און אז אפילו אָטדער לעצטער געדאנק זיינער איז שוין אויך ניט נייַ, און ער האָט אים שוין פיל מאָל געטראַכט:

»די גרעסטע קאַריקאַטור, האָט ער געטראַכט, אז א מענש איז ענליך צום טאטן«.

מיטן טאגליכט האָט ער גענומען איינדרימלען מיט א טיפער איבערצייַגונג, אז אלץ, וואָס ער האָט אויף זיין לעבן געטראַכט, טויג אויף כפרות, אז ער, חיים־משה, איז א פוסטע כלי און אז בכלל דרייט ער זיך ארום אלע זיינע יאָרן ליידיג, און אָט צוליבוואס, אשטייגער, איז ער איצט אראָפּגעקומען אהער קיין ראַקיטנע? דעם ענין, וואס ער האָט דאָ אָפּצוטאָן, האָט ער גרוינגער ווי אלץ געקאָנט אויספירן דאָרטן, אין דער גרויסער שטאָט, וואו ער האָט געלעבט. און אין תוך . . . אין תוך איז קיינעם קיין נפקא מינה ניט, אויב דא אין ראַקיטנע אין עק בית־עולם וועט

אין איין שורה מיט מלכס קבר צוקומען נאָך איינער, א נייַער... ער איז אנטשלאָפן געווארן. אקעגן אים איז געזעסן מלך מיטן שטיקל פישביין אין האנט און האָט געשמייכלט מיט אזא מינע, גלייך ער וויל זאגן:

»דאָס איז אלץ, חיים־משה, אלץ וואס איך האָב גענומען פון דער געליבטער פרוי«.

און פלוצים איז מלך פאַרשוואונדן. און דא ארום אים, חיים־משהן, איז שוין גאָר געווען חוה פויזנער; זי איז געווען ניט איינע, נאר עטליכע. זי איז געווען עטליכע חוה פויזנערס, וואס כאַפּן שטארק דעם אנבליק איינע פון דער צווייטער און אלע האָבן זיי געזונגען מיט דינע האַרציגע ברוסטשטימען, און צו אלעמען האָט צוגלייַך געצויגן דאס הארץ.

ער איז אָפּגעשלאָפן ניט מער ווי א שעה דרייַ. פונדעסטוועגן איז ער נאָכדעם אויפגעשטאנען גאנץ פריה א צופרידענער און פארגיטיגטער, אזא גרינגער, גלייך פאר דער נאכט האָט ער מיטאמאָל אָנגעוואָרן א גאנצע האַלב פון זיין וואָג. פלוצים האָט אים שטארק א ציה געטאן צו די ניטדערשריבענע שורות, וואס זיינען פון נעכטן געבליבן אויפן טיש, און דאס הארץ האָט געגעבן וועגן זיי א קלאפּ מיט פרייד:

»און ווער איז אייביג?«

»אייביג בין איך, דער געשטארבענער מלך«...

ער האָט זיך אָפּגעוואשן ביי זיך אין צימער אקעגן שפּיגל און האָט באַמערקט די מאָגערגעוואָרענע באַקן, וואָס אויף זיין אויסגעצויגענעם געזיכט. די אויגן האָבן געגלאנצט מיט פייערלאַך אזעלכע, מיט בענקשאַפט צו די ניטדערשריבענע שורות, וואס ביי אים אויפן טיש. איצט איז אין אים אלץ געווען פאַרטיג: אין אָטדעם שטילן זומערדיגן טאָג מיטן הויכן בלויען הימל, וואס ציהט זיך

רוהיג איבער אים, איז חוה פויזנער שוין מער ניט געווען איינע אליין; זי איז געווען א סך, און אלע האָבן זיי געהאט קליינע געטעלאַך אזעלכע און האָבן זיי געדריקט צום האַרץ, יעדערע — איר אייגן קליין געטעלע, אלע בײַטאָג האָבן זיי אויסגעצויגן זייערע געטעלאַך און זיי געלייגט שלאָפן:

»באַי, באַי«, האָבן זיי געוויגט זייערע געטעלאַך און האָבן דערבײַ געזונגען מיט דינע און האַרציגע ברוסטנ־שטימען.

זיי זיינען געשלאָפן, אָטדי געטעלאַך, נאָר איינס פון זיי האָט געהאט א שעמעוודיגן שמייכל אויפן בלאַסן קלאָרן געזיכט: מלכס שעמעוודיגן שמייכל...

אַרום דרײַ אזייגער בייטאָג איז ער ארויסגעגאנגען פון זיין צימער מיט אַזאַ הייס פאַררויטלט פּנים, אז ער האָט זיך פונסנײַ געמוזט אָפּוואַשן מיט קאַלטן וואַסער. ער איז געווען אויפגעלייגט און צופרידן. ער האָט זיך געוואָרטלט אין דער צווייטער האַלבער זייט מיט דער קראַנקער יצחק־בעריכע, ער האָט זיך אָנגעטאָן אין א נייעם אנצוג און האָט זיך איינער אליין אוועקגעלאָזן אין שטאָט.

ער איז געגאנגען מיטן שמאָלן שטעגעלע, וואָס באַהאַלט זיך אין גרינעם וואקסנדיגן גראָז און האָט געזעהן פונווייטנס גאַנץ ראַקיטנער שיפּוע. די צוויי קלויסטערשפּיצן מיט דער שוליאַרמלקע האָבן געשטעקט העכער די דעכער, העכער אלע שטאָטישע געשטאלטן און האָבן געשפּילט מיט פאררויכלטער זון פון זומערדיגן האלבנטאָג. און אלץ, וואָס דאָרטן איז געווען, האָט איצט אויסגעזעהן פונדער־ווייטנס, ווי דער חלום פון זיינע קינדעריאָרן; ער האָט ניט אויפגעהערט אהין צו קוקן, און די שעמעוודיגע שאָטנס פון די קינדעריאָרן האָבן ניט אויפגעהערט צו

פלאָנטערן זיך אַרום זיין נשמה· ער האָט זיך דערמאנט· ווי ער איז אמאל דא· אין אטדער שטאט געווען שטאַרק רעליגיעז· דאס האַרץ האָט דערביי געטאָן זעהר א שנעלן קלאַפּ· און אין דערזעלבער צייט איז שוין דער מוח געווען פארשיכורט פונם געדאנק· וואס טוט פלוצים אין אים א בליק·

»דער עלטסטער ליגנער· דער קינדערשער סידור זיינער· וואַלגערט זיך דאָ ערגעץ אויף א בית־מֶדרשבוידעם צווישן אלטע פאַרשטויבטע שמות«·

און ער האָט ווי נקמה געהאט אין אָטדעם אלטן גרויסן ליגנער·

אין שטאָט האָט ער זיך דעמאָלט געפילט גרינגער· ווי אלעמאָל· איטליכס מאָל· וואס יידן האָבן אים דאָרטן געפרעגט· וואס טוט ער עפּעס דאָ אין ראַקיטנע· האט ער קוים קוים אונטערגעשמייכלט און האָט געענטפערט· אז גאָרניט:

»ער איז געקומען אהער זיך א ביסל ארומשלאַיען«·

און אליין האָט ער דערביי גוטמוטיג אריינגעקוקט די יידן אין די פנימער; ער האָט געהאט הנאה· וואס ער ענטפערט זיי מיט אזא טאָן· ווי זיי איז ניחא· ער האָט ניט אויפגעהערט צו געדענקען די גרינע טאפאלן· וואס מאַכן יום־טובדיג דאס גראָז לעבן עוזר ליובערס שטוב· ס׳האָט געצויגן אהין צו חנקען· צום גוטן וואָרט· מיט וועלכן ער דאַרף זי איבערבעטן· נאָר אליין איז ער נאך אלץ געשטאנען· געשמועסט מיט די יידן וועגן דעם אלטן קבצנישן טייל שטאָט און האָט געזעהן· ווי די טרעפּלאַך לעבן עזריאל פויזנערס גרויסער קלייט זיינען ליידיג: אפנים חוה פויזנער איז נאָך אלץ געווען אין קרייזשטאָט· פלוצים האָט זיך אים שטארק פארוואָלט בארגאַראָפּ צום אלטן קבצנישן טייל שטאָט און צו די נידעריגע ניט

ברוקירטע געסלאַך, וואו ער איז אמאָל אויסגעוואקסן. ער האָט באַנייס קוים קוים שמייכלדיג גענומען ביי די יידן זיך נאָכפרעגן:

»וואס זשע הערט זיך עפּעס דאָרטן, אין די נידעריגע געסלאַך?«

און געענטפערט האָט מען אים, אז גאָרניט:

»וואס זאל זיך דאָרטן הערן?«

»קויטיגע געשעפטן«.

»קבצנים ווי אמאָל«.

אין די אונטערשטע ניטברוקירטע געסלאַך איז, ווי תּמיד אין דער צייט, געווען שטאַרק לעבעדיג און רעשדיג, קינדער האָבן געשפּילט אין אלע שמאָלע דורכגענג, און די שעה איז שוין געווען ניט קיין פריהע; די זון האָט געהאלטן ביי זעצן זיך; דער שטויב, וואס יעדער דורכ־לויפנדיגע פור האָט געלאָזט נאָך זיך באַרגאַראָפּ אין דער לופט, האָט אויסגעזעהן א גאָלדענער, אַן אמאָליגער, אויגעלאַך און פּנימלאַך האבן אין אים געבלאנדזשעט, ווי אין א קרענקליך זעהונג, און נאָך זיי האָט געבלאָנדזשעט נאָך עפּעס; א חלום פון די חומשיאָרן. פון ערגעץ א שטוב האָט זיך געלאָזט הערן א לאַנגאָניג שטעפּן פון א מאַשין; א מאמע א שלאַק האָט דאָרטן איצט צו זונזעצן געהאלטן אין איין עסן איר איבערגעוואַקסן מיידל די ברויטגעבערין, אלמאי זי האָט גענומען א ניימאַשין אויף אויסצאָלן:

»אז איך האָב געזאָגט, האָב איך: איך דארף אים אויף כּפּרות, זאלקערן דעם אגענט, און וויל ביי אים ניט נעמען קיין מאשין«.

נאָר אָט איז א שטוב א צווייטע און א דריטע. אין אן אָפענער טיר באווייזט זיך א באָרוועס ווײַבל; זי גיט

א שטעק ארויס דעם קאָפּ און כאפּט אים באלד אריין צוריק:

»אוי, איך וועל זיך א מעשה אָנטאָן, חיים־משה גייט!«···

און באלד האָבן זיך אין טיר ארויסגעשטעקט א קאָפּ, א צווייטער און א דריטער. ס׳האָט זיך ארויסגעוויזן, אז דא אין די אלטשטאָטיגע הינטערגעסלאַך, וואו ער איז אמאָל אויסגעוואקסן, דערמאָנט מען אָפּט זיין נאָמען; מען געדענקט אים נאָך פון די קינדעריאָרן. מען וויל נאָר וויסן: איז ער נאָך אזא וואוילער, ווי אמאָל, חיים־משה? איינציגע ווײַבלאַך קערן אים נאָך דא דערצו אָן קרובות. מ׳האָט געשמייכלט, בשעת מען האָט אים געפירט צו זיך אין די קליינע אָרעם אויסגעמעבלטע צימערן, און אויך ער האָט געשמייכלט, בשעת ער איז זיי אהין נאָכגעגאנגען:

»גאָרניט, האָט ער געשמייכלט, וואס זאל זיך הערן? מען לעבט«.

און אלע האָבן זיך געקלאָגט אויף כמעט איינעם און דעמזעלבן: פריהער מיט עטליכע יאָר, ווען די טאָרפּ־פאבריק אונטער ראקיטנע האָט געארבעט, האָט מען דאָרטן עפּעס געהאט, און איצט איז אודאי ערגער: מען מוז שטוקעווען.

און אלע האָבן געוואלט, אז חיים־משה זאל צו זיי אריינקומען, אז ער זאל ביי יעדערער פון זיי אין שטוב א ביסל זיצן.

אויף איינער א אלטער אקעגנדיגער שטוב ווייזט דאָרטן חיים־משה אליין אן מיטן פינגער:

»אט איז זי!«···

דער לאנגער טשערעפּענער דאַך איז געלעגן אויף אטדער שטוב אויסגעקרימט, ווי דער רוקן פון א קאַץ, בעת זי ציהט זיך, און איז אינגאנצן געוועז פארגאסן מיט

דער שיין פון פארגייענדיגער זון. די שטוב האָט ניט געהאט קיין גאניק. איר פארנטיגע טיר איז געווען צעפּראלט אפן און צוגעבונדן צו דער וואנט מיט א שטריקל, כּדי זי זאל זיך ניט פארמאכן. דער פּידאשעק איז געווען אָפּגעוואלעט, און אויף דער הויכער שוועל איז דארטן געשטאנען א לאנגער יונגערמאן מיט אן אויסגעצויגן און לאנג פּנים. ער איז געווען אנגעטאן אין אן אלט צעריסן שטוברעקל; ער האָט געהאלטן א קליין זויגקינד אויף די הענט, דאס צווייטע קינד, א יינגעלע פון א יאר דריי, האָט אים געשטופּט דאס קעפּל צווישן די לאנג־טאטעדיגע פיס, און אליין אין די גרויסע שווארצע אויגן און אינם גאנצן מאטן אומעטיגליכן געזיכט האָט ער געהאט עפּעס פון די יוצאי מצרים און פון דער זון, וואס פארגייט. — דאס איז געווען פישל ריכטמאן. אמאל אין די יונגע יאָרן איז ער אויך געווען אן עקסטערן, און איצט פארט ער צוויימאל אין וואָך צום וואקזאל און האנדלט, ווי דער שווער זיי‍ַנער, מיט זעק. דאס איז ער אמאל געווען חיים־משהס א חדר־חבר, דא אין ראַקיטנע; דאס איז ער דער ערשטער געפּאָרן אינאיינעם מיט חיים־משהן פון וואקזאל.

»חיים־משה!« האָט ער צו אים געשריגן פון דער אָפּענער טיר מיט א צופּיל אויסגעצויגן קול, ווי א יידענע, »און ווען וועסטו שוין אריי‍ַנגיין צו מיר, חיים־משה?«

»טאַקע באלד, האָט חיים־משה אים געענטפערט פון קעגנאיבער דער גאַס, טאַקע די מינוט, פישל«.

נאר אויפן וועג אהין האָט אים איבערגענומען גאָר איינע א באַיאָרטע קרובה זיי‍ַנע. צוליב זיי‍ַן כּבוד האָט זי זיך נארוואס אויסגעשלייערט אינם ברוינעם נאָך ניט געניצטן זיי‍ַדענעם טיכל, און איצט האָט די גאנצע גאַס געקוקט, ווי זי דערנעהנט זיך צו אים מיט אזעלכע בעריעש

ווײַבערשע טריטעלאך, גלייך זי וועט אים אָננעמען פאַר דער האנט און וועט זיך דאָ אינמיטן גאס אוועקלאָזן מיט אים אין א קונציגן מחותּנתטאַנץ.

»וואס־זשע דען? האָט זי געזאָגט, זי ווייסט דען ניט, אז חיים־משה איז שוין הײַנט פון די גרויסע, גאָר גאָר פון די גרויסע?«

און אַרום־אַרום איז מען געשטאנען אין די אָפענע טירן און מען האָט געקוקט, ווי דער גוטער יאָר האָט זי נאָך ניט גענומען, אָט די קְליינינטשקע פּעסי זאַליוואַנסקי; זי קאָן נאָך שיין רעדן מיט א מענשן; ניט אומזיסט איז איר מאַן עליו השלום אַלע זײַנע יאָרן געווען א חשוב, א בורר און א כּלהאָנקוקער ביי אלע נײַשטעטיגע גבירים, וואס אין אויבערשטן ברוקירטן טייל ראַקיטנע.

»זעה נאָר, האָט זי זיך געוואונדערט, אָטדא אינדרויסן וועט זי מיט אים שטיין?«

און זי האָט אים גלייך גענומען פירן צו זיך אינם קליינעם שטיבעלע, וואו די ציכטיגע פּאָדלאָגע איז נאך געווען אָפּגעשמירט מיט פעטן עלי־נעפט, און וואו אין איינעם א ווינקל איז נאך געשטאַנען דער שרײַבטיש פון איר געשטאָרבענעם מאַן, דעם חשוב און דעם בורר ביי גבירים. חיים־משה איז דאָרטן מיט איר געזעסן און האָט געקוקט, ווי דער ברייטער שרײַבטיש מיט אלע זײַנע טיכטיגע שרײַבמכשירים פאַרנעמט דאָרטן דאס בכבודיגסטע אָרט. אמאָל האָט ער געגעבן פרנסה דא אין שטוב אָטדער טיש, און. איצט האָט ער אויסגעזעהן ווי א יורד, א פוסטע כּלי.

פעסל האָט עפּעס דערציילט וועגן זיך און וועגן איר אלמנהשאפט, און חיים־משה האָט נאך אלץ געקוקט אויף אָטדעם טיש. פעסל האָט א זיפץ געטאָן.

»אַז ווער האָט מיך איצט אין זינען? האָט זי געזאָגט,

אז קיינער האלט ניט אונטער אין אָטדער שלעכטער צייט«.

און פון אָטדי לעצטע ווערטער אירע איז חיים־משה געווארן ווי צעטראָגן; ער האָט זיך ארומגעקוקט און האָט ניט געוואוסט, וואס צו טאן.

»אמת, האָט ער פארוואונדערט איבערגעחזרט, ס׳איז א שלעכטע צייט; קיינער האָט יענעם ניט אין זינען«.

און פלוצים האָט ער דערזעהן, ווי זי לאָזט אראָפּ די אויגן, פּעסל זאַליוואַנסקי, זי בלייבט אזוי אקעגן אים שטיין און וואַרט.

X

אין געסל האָט מען דערציילט, אז חיים־משה האָט איר דעמאָלט אָפּגעגעבן גרויס כבוד: ער האָט איר געגעבן גאַנצע הונדערט רובל. פּעסל אליין האָט איבערגעגעבן, ווי אזוי חיים־משה איז מיט איר געזעסן ביים שרייבטיש און האָט זיך נאָכגעפרעגט אויף איר הויזגעזינד: וואו איז אהינגעקומען איר יונגע שיינע טאָכטער, וואס האָט אמאָל חתונה געהאַט פאר א רייַכן יונגנמאַן, זי האָט זיך געגֵט? ער האָט דערמאנט אַלע קלייניגקייַטן פונאַמאָל, ער האָט בייַ איר געפרעגט:

»איז וואָס־זשע וועט זייַן ווייַטער, א, פּעסל?«

»וואָס זאָל זייַן? האָט געענטפערט פּעסל, איך, חיים־משה, בין שוין ניט קיין יוגנט, כ׳בין שוין פאַרזאָרגט. און דו דאַרפסט חתונה האָבן, חיים־משה.«

»חתונה האָבן?« האָט זיך געוואונדערט חיים־משה.

און ביידע האָבן פריַינטליך געלאַכט, זי און חיים־משה.

ווען די קלאַנגען וועגן דעם האָבן דערגרייכט צו עזריאל פויזנערן אין דער גרויסער קלייט, האָט מען דאָרטן פאַר־פירט וועגן דעם א שמועס. מ׳האָט באַוואונדערט חיים־

משהס גוט הארץ· עזריאל פויזנער אַליין האָט דעמאָלט אויפגעהערט א ווײַלע איבערצושרײַבן פון איין בוך אין צווייטן·

»אַזוי? האָט ער זיך געחידושט, גאַנצע הונדערט רובל?«

און נאָכדעם האָט ער מיט גרויס ישוב־הדעת איבער־געלייגט דאָס היפשע שטיקל וואַטע פון איין אויער אין אַנדערן; ער האָט גענומען זוכן צווישן די חשבונות איינעם א טעות און האָט בשעת מעשה צוגעגעבן:

»נו, זעהר פײַן·«

ער האָט בכלל ליב געהאַט די ווערטער »זעהר פײַן«· און אַלע האָבן געפונען, אז זיי פּאַסטן פּאַר אים, דעם בכבודיגן פּאַרמעגליכן קרעמער, ווּעמען אַלמנות און דינסט־מיידלאך פּאַרגלויבן אויף א פּשוטן קליינעם קוויטל זייער ציטעריג פּאַרמעגן· דער עיקר איז געווען זײַן שיינע הנהגה מיט מענשן, דער סֵבֶר־פָּנִים־יָפוֹת און די לײַטישע אויפפירונג מיט די יונגע לײַט, וואָס קומען אַרײַן צו זײַן שיינער געראָטענער טאָכטער· דאָסמאָל איז בײַ אים אין קלייט געזעסן דער מאַדאַם בראָמבערגס פרעמדשטאָטיגער קרוב, א רײַכער יונגער בחור, א סטודענט, וואָס האָט צוריק מיט א פּאָר יאָר זיך באַקאָנט מיט זײַן טאָכטער ערגעצוואו אין קרים און האָט פונדעמאָלטאָן גענומען נאָכשלעפּן זיך נאָר איר אַהער קײַן ראַקיטנע· ער איז געווען א בנעימותדיגער און א שטילער· אויפן שטעקל און אויפן זילבערנעם פּאָרטציגאַר האָט ער געהאַט א סך גילדענע מאָנאָגראַמעס, וואָס האבן דערמאנט, אַז א סך מענשן האָבן אים ליב און שענקען אים מתנות, און אליין האָט ער ליב געהאַט סקולפּטור· דאָס ערשטע מאָל, ווען ער איז אַהער אַראָפּגעקומען, האָט ער זיך פּאַראינטערע־סירט מיט מלכס פּנים און האָט אים גענומען אויסקנעטן· די סטאַטוע איז אַרויס א מיניאַטיורקליינע, א חנעוודיגע,

א באַשייַנטע מיט מלכס שטילן שעמעוודיגן שמייכל. נאָר חוה פויזנער איז שוין דעמאָלט געווען ערגעצוואוהין אַוועק־געפאָרן פונדערהיים. זי האָט אים געלאָזט איינעם אליין אין ראַקיטנע, און ער האָט ניט געוואוסט, וואָס מיט דער סטאַטועטע צו טון, ער האָט זי סוף־כל־סוף אַוועקגעשענקט חנקע ליובער צום טאָג פון איר געבוירן, און אַליין האָט ער נאָך נאָכדעם אַרומגעבלאָנקעט עטליכע טעג דאָ אין ראַקיטנע און איז סוף־כל־סוף אַוועקגעפאָרן צוריק אין דער גרויסער שטאָט, פונוואַנען ער שטאַמט. איצט איז ער ווידער אַהער אַראָפּגעקומען. ער האָט ניט געטראָפן חוה פויזנער אינדערהיים, איז ער געקומען זיצן צו איר פאָטער אין קלייט, ער מיט די פיל גילדענע מאָנאָגראַמעס אויפן שטעקן און אויפן זילבערנעם פאָרטציגאַר, וואָס דער־מאנען, אז א סך מענשן האָבן אים ליב.

»איז וואָס־זשע הערט זיך?« האָט ביי אים פויזנער מיט בטוחישער לייַטישקייַט געפרעגט, »שוין מן הסתם חתונה געהאַט, א?«

»ניין נאָך, האָט דער סטודענט מיט א שולדיגן שמייכל געענטפערט און האָט זיך פאַרשעמט, דוקא ניין...«

»אַזוי גאָר?«

עזריאל פויזנער האָט געפרובט מיט א גרינג הוסטל, צי די לונגען זייַנען ביי אים ריין, און האָט זיך געחידושט. נאָר באַלד האָט ער זיך פאַרכאַפּט און האָט מיט דעמ־זעלבן וואונדער צוגעגעבן:

»אַזוי? נו, זעהר פייַן.«

און דאָס אַלץ איז געווען געזאָגט געוואָרן פון הוילער לייַטישקייַט וועגן, כדי דעם צווייטן ניט צו פאַרשעמען.

אייגנטליך אָבער האָט זיך פויזנער אין יענעם הייסן זומערטאָג ניט איבעריג רוהיג געפילט און האָט צו אָפט געוואָרפן בליקן אין מאַרק אַרייַן. א ביסל שפּעטער איז

ער צוגעגאַנגען צו דער שוועל פון דער אָפענער קלייט און ווידער אַמאָל׳ ווי אינדערפריה׳ גענומען קוקן׳ צי ס׳פאָרן ניט די וואָקזאַל־בעלי־עגלות פונם צווייטן צוג. די זאַך איז באַשטאַנען דערין׳ וואָס הוה פויזנער׳ די געראָטענע טאָכטער זײַנע׳ איז געווען אַוועקגעפאָרן אין קרײַזשטאָט׳ וואו זי האָט זיך נאכאַמאָל באַדאַרפט באַגעגענען מיטן יונגן בעריזשינעצער דעסלערן. סוף־כל־סוף האָט באַדאַרפט קלאָר ווערן׳ צי איז ער פאַר איר א פּאָר׳ צי ניין. נאָר אָט איז שוין אַריבער א וואָך און צוויי׳ און זי האָט זיך נאָך אַלץ פון קרײַזשטאָט ניט אומגעקערט. צי האָט עס ניט געקאָנט הייסן׳ אַז די פראַגע איז פאַר איר דאָרטן זעהר א הארבע? עזריאל פויזנער וואַרט מיט אומגעדולד׳ אַז זי זאָל אָנקומען מיט יעדן צוגאַלעמאָל גייט ער צו צו דער אָפענער טיר פון קלייט׳ שטעלט צו א פלאַכע האַנט צום שטערן׳ כדי צו פאַרשטעלן די זון׳ און קוקט זיך אַיין: א בעל־עגלהשער פאַעטאָן שוואַרצט זיך אין דער ווײַטער טיף פון גאַסגלעקלאַך קלינגען׳ א היטלפודל זיצט פאָרנט מיטן פורמאַן אויף דער קעלניע׳ נאָר דער פאַעטאָן פאַרקערעוועט אין א זײַטגעסל; א פרעמדער מיידלשער וואואַל טוט א שווינדל דורך פאַרבײַ די אויגן. דערצו נאָך זיצט דאָ אינדערטיף פון דער קלייטקילקייט אָטדער פרעמדשטאָטיגער סטודענט׳ דער מאַדאַם בראמבערגס רײַכער קרוב׳ רויכערט פאַפּיראָסן און זאָגט ניט אויס׳ אויף וועמען ער וואַרטאיטליכס מאָל׳ וואָס צו אים׳ עזריאל פויזנערן׳ אין קלייט קומט אַרײַן זײַן פרוי׳ שטערט זיי אָטדער סטודענט זיך דורכצורעדן. עזריאל פויזנערס פרוי שטייט מיט א שוואַרצן גארעסענעם שאַרף אויפן קאָפּ בײַ דער שוועל פון קלייט׳ זי שטייט אויסגעפּוצט׳ זי זעהט נאָך אויס געגוג יונג און שיין און קוקט צוזאַמען מיט איר מאַן אינדערטיף פון גאַס.

»נו, וואָס?« פרעגט זי בײַ אים.

עזריאל פויזנער ענטפערט ניט. ער קוקט אין גאַס און טראַכט; זײַן פּנים איז א ביסל פאַרקנייטשט.

»דו! זאָגט ער פלוצים צום עלטערן קלייטמשָרת, וואָס שטייט די גאַנצע צײַט אין גרויסן שטילשווײַגנדיגן דרך־ארץ קעגנאיבער דער סטויקע, דו, ווי אַזוי רופט מען דיך?«

»יוסף«, ענטפערט דער עלטערער קלייטמשרת.

»יאָ, יוסל. אַהערצו גיי. שטיי דאָ בײַ דער קאָנטאָרקע, יוסל.«

און אליין פאַרשפּילעט ער אויף זיך די שוואַרצע לוסט־רינגענע קאַפּאָטע און לאָזט זיך פּאַמעלאַך אַראָפּ פון די טרעפּלאַך. ער גייט פויל, ווי איינער, וואָס האָט אינ־מיטן הייסן וואָכעדיגן העלן טאָג באַשלאָסן צו באַזוכן א באַקאנטן אַן אָבל. ער גלעט אָהן אויפהער די באָרד צום האַלז צו, און אַז ער באַגעגנט מענשן, קוקט ער אויף זיי פונדערזײַט מיט צוזאַמענגעצויגענע קורצזיכטיגע אויגן און דערקאָנט ניט קיינעם, גלײַך ער געפינט זיך אין א פרעמדער שטאָט. אַזוי פעלט ער אויס דעם מאַרק. ער גייט אים אַרום פון דער לינקער זײַט און לאָזט זיך אַראָפּ באַרגאַראָפּ צו דער אַלטער נידעריגער שטאָט און צו די ווײַטסטע אָרימע געסלאַך.

דאָרטן אין דער טיפער נידעריג, אויפן פּלאַץ, וואָס פאַרן אונטערשטן שלעכט ברוקירטן מאַרק, גרייט מען זיך צום גרויסן יאָרירד, וואָס אין דער צווייטער נאָכשבועות־דיגער וואָך. בײַדלאַך ווערן אויפגעשטעלט שורותווײַז און צעוואָרפן, האַמערס קלאַפּן, שאַלאַשן ווערן פאַרטיג, פורן לאָדן זיך אויס לעבן אויפגעשלאָגענע געצעלטן. און דער טאָג איז הייס און נודנע, ווי דאָס לעבן פון אָטדער גאַנצער אַלטער שטאָט, ווי דאס לעבן פונם שלימזל דעם

מלמד׳ וואָס קנעלט נאָך דאָ ערגעצוואו אין אַן עקגעסל׳ ס׳הערט זיך פון דאָרטן׳ ווי ער חזרט מיט זײַנע אָפּגעריסענע חדרקינדער די אַלטע נאָכפּסחדיג נודנע פּרשה חומש:

ואם — און אויב׳ בבית — אין שטוב׳ ישוב — וועט זיך אומקערן׳ ופרח — און וועט בליהען׳ הנגע — די פּלאג׳ ואם — און אויב . . .

קלאַפּט דער האַמער׳ וואַקסן די געצעלטן׳ חזרט דער מלמד׳ און א קליינער פאַרבלאָנדזשעטער חדראינגל פאַר־געסט שוין אויפלאַנג׳ וואו ער געפינט זיך׳ שטייט אָפּ גאַנצע שעהן דאָ לעבן די נייאויפגעשטעלטע בײַדלאַך און קוקט מיט וואונדערואיגן: עפּעס פרעמדשטעטיגע ווײַבלאַך פּאָרקען זיך אין דער בײַדלקיל דאָרט אינווייניג בײַ די סחורות; הארעפאַשנע ווײַבלאַך און רירעוודיגע אַזעלכע מיט פלינקוויבערישע הענט׳ זיי עסן אָהן טעלער פון די געבראַכטע טעפּלאַך און שמייכלען צו צו די יונגעלײַט׳ וואָס מען קאָן ניט וויסן׳ צי זײַנען זיי זייערע העלפער׳ צי זייערע געליבטע׳

עזריאל פויזנער איז שוין דורכגעגאַנגען פאַרבײַ דעם גאַנצן אַלטן מאַרק און שאַרט זיך פון איין הינטערגעסל אין צווייטן׳ מיידלאַך קוקן אויף אים פאַרחידושט׳ זיי האָבן אים נאָך קיינמאָל דאָ אין די הינטערגעסלאַך ניט געזעהן׳ ס׳איז ניט נאָך זײַן כבוד נאָך׳ ער זאָל דאָ גיין׳ און נאָך אינמיטן דער וואך׳ בײַ איינער א מיידעלע פרעגט ער וועגן עפּעס׳ ער שטעלט זיך אָפּ׳ דאָס מיידעלע ווײַזט אים אָן אויף איינער א שטוב אינמיטן געסל׳ אויף זײַנוול פּאָטשטערס האַלבאַכסניהדיגער שטוב׳

»אָט דאָ׳ זאָגט דאָס מיידעלע׳ וואוינט ער; מ׳גייט אויף דער הינטערטיר׳«

נאָר בײַ זײַנוול פּאָטשטער וואוינט דאָך איצט קיינער ניט׳ אַחוץ פרעגערן׳ דעם פאַרוואַלטער פון תלמוד־תורה׳

וואָס איז אַמאָל געווען פאַרליבט אין חוה פויזנער און וואָס איצט, זאָגט מען, שטייט ער צו צו חײַקע דער דינסט פון אײַנפאָרהויז און זאָגט, אַז ער וועט זי נעמען.

»אויפצולהכעיס שונאים, זאָגט ער, וועט ער זי נעמען.«

בײַ זײַנוול פּאָטשטער אינם לאַנגען אַכסניהדיגן אונטער־הויז קלאַפּט מען אין א שטויסל. זײַנוולס ווײַב, די קליינע דאַרגופיגע עקרה, זיצט דאָרטן מיט אַלע פיר אויף דער ערד, זי זיצט אינדערקיל, לעבן דער קיכטיר, ווײַט פונם פּיטשנאַסן פּערדישן מיסט, וואָס טריקנט קיינמאָל ניט אויס לעבן אָפענעם הויזטויער; זי שטויסט צימערינג צוליבן שבועותדיג געבעקס. און אביסל ווײַטער, אין איינעם פון די קליינע און קילע זײַטיגע חדרימלאַך ליגט פרעגער בײַ זיך אויפן האַרטן באַנקבעטל. ער ליגט אינם ברייטן בלויזײַדענעם שטובהעמדל און אין די ווייכע גע־שטריקטע שטעקשיך און רוהט אָפּ פון נאָך זײַן שווערער טאָגטעגליכער לערעראַרבעט אין תלמוד־תורה. ער האָט זיך נאָרוואָס אומגעקערט אַהיים. ער האָט אָהן מידקײַט געאַרבעט מיט דרײַ פולאיבערגעפולטע קלאַסן כסדר. הײַנטיגן טאָג האָט ער באַוויזן וואונדער: ער האָט דער־וויזן דעם צווייטן לערער, וויאַזוי מען קאָן אין די לעצטע הייסע טעג פאַר די זומערדיגע וואַקאַציעס מיטאַמאָל לעבעדיג־מאַכן אַלע קלאַסן. ער האָט נאָך חוץ דעם צום לעצטן מאָל גערעפּעטירט און געגרייט די קינדער־אַרטיסטן צום יערליכן אָוונט, וואָס דאַרף געגעבן ווערן לטובת דער תלמוד־תורה. איצט איז ער צופרידן־מיד און פילט אונטער זיך זײַן קראַפט; א גאַנצע געגנט איז מקנא ראַקיטנע אויף דער תלמוד־תורה, וואָס ער האָט דאָ אַוועקגעשטעלט; א גאַנצע געגנט גערענקט א מעשה:

צוריק מיט א יאָר פינף איז קײַן ראַקיטנע אַראָפּגעקומען ער, פּרעגער, א באַרימטער עזותניק, א שאַרפער קאָפּ, א צולהכעיסיונג און א ווילדער אַפּיקורס; ער האָט שוין אפשר אַליין אַרויסגעלאָזט וועגן זיך א קלאַנג, אַז ער האָט צופיל ליב דעם ביטערן טראָפּן. יעדנפאַלס האָט אים קיינער קיינמאָל ניט געזעהן שיכור. ער האָט זיך באַלד צעקריגט מיט אַלע חשובסטע ראַקיטנער בעלי־בתים און זיי גלײַך געגעבן צו וויסן, אַז זיי זײַנען בײַ אים בלאָטע. ער האָט מיט דרײַ מיטלסטע פינגער געגעבן א דריק צו די פּענסנע צו דער נאָז און האָט זיי געזאָגט:

»איר זענט בײַ מיר ערגער פון שאולקע הפקריונג, פון שאולקע שנײַדער, מיט וועלכן איך כאַפּ אָפּט א שנאַפּס בײַ זײַנוול פּאָטשטער אין א זײַטיג חדר«.

ער האָט באַלד פאַראינטערעסירט ראַקיטנע. אין אים האָט זיך פאַרליבט עזריאל פויזנערס זעכצניאָריג גע־ראָטן מיידל, חוה.

אַלעמאָל האָט דעמאָלט חוה פויזנער פונסנײַ צוגעזאָגט טאַטע־מאַמע, אַז זי וועט זיך מער מיט אים ניט באַגעגענען, און אַלע פרײַטאָגצונאַכטס איז זי דאָך געלאָפן צו די בראמ־בערגס אין הויז און האָט דאָרט געוואַרט, אפשר וועט ער קומען.

»אמת? האָט זי בײַ דער מאַדאַם בראמבערג געפרעגט, ער האָט אן אומגעווײנליכן שטערן...«

דאָס איז געווען פריהער, מיט גאַנצע פינף יאָר צוריק.

איצט אָבער נעמט זי בײַ אים שטיקווײַז די נשמה, אָט די אויסגעוואַקסענע, שענער געוואָרענע חוה פויזנער, און קײַן עק וועט ער בײַ איר קיינמאָל ניט דערגיין. איר אויפצולהכעיס שטייט ער איצט צו צו חײַקע דער דינסט און זאָגט אַלעמען, אַז ער וועט זי נעמען, נאָר חוה פויזנער אַרט דאָס ניט. פרעגער געדענקט, אַז זי געפינט זיך שוין

די צווייטע וואָך אין קרײַזשטאָט און אַז אָהן איר איז ראַקיטנע פּוסט מיט אַלע אירע שיינע זומערדיגע טעג; ער קוקט אויף דער סטעליע און וויל וויסן:

»וואָס וויל פון אים האָבן חוה פּויזנער?«

און נאָך:

»סוף־כל־סוף וועט זי אים פאַרמאַטערן«.

פּלוצים, א שטילער קלאַפּ אין טיר און נאָך א מער שטילער אַרײַנקומען פון א מיושבדיגן פאַרמעגליכן טאַטן, וואָס האָט א גלחיש אויסגעאיידלטע צורה און זעהט אויס א ביסל פאַרענדערט, גלײַך ער פילט, אַז ער איז אין א וואָכעדיגן טאָג געקומען גוט־יום־טוב ביטן.

פון גרויס אומגעריכטקייט פאַרגעסט פרעגער, אַז זײַן פענסנע ליגט אויף דער שוואַרצער צעראַטע אויפן טישל און טוט א דריק די מיטלסטע דרײַ פינגער צו דער הוילער נאָז, נאָר סוף־כל־סוף טוט ער די פענסנע אָן און רוקט זיך צו נעהענטער צום טישל.

»זיצט, כ'בעט אײַך.« אַזוי זאָגט ער צו עזריאל פּויזנער און קוקט ניט צו אים.

און ביידע זיצן א ווײַלע איינער קעגן אַנדערן און שווײַגן.

»כ'בין אײַך שוין לאַנג שולדיג א וויזיט«, אַזוי זאָגט עזריאל פּויזנער און טוט דערבײַ א שמייכל און בויגט א ביסל אײַן זיינע גלחיש ברייטע פּלייצעס.

ביידע קוקן נאָך אַלץ נישט איינער צום צווייטן.

א פּויזע.

איצט, געקומען צו זיך, ווייסט ערשט ניט פרעגער באַנײַס א קאָן, וואָס קאָן באַטײַטן אָטדער געהויבע־נער וויזיט. צווישן אים מיט אָטדעם מיוחסדיג רײַכן און באַוואוסטן קרעמער, דעם פאָטער פון זיין גע־ליבטן מיידל, זײַנען איינמאָל פאַר אַלעמאָל איבערגעהאַקט

געווען אַלע וועגן. די לעצטע צײַט האָט ער אויפגעהערט אַרײַנצוקומען צו אים אין הויז. איינמאָל אום ווינטער׳ חנוכהצײַט איז דאָס געווען׳ איז פרעגער צוגעגאַנגען תחילת אָוונט צו עזריאל פויזנערס נײַעם הויז׳ א ביסל נידעריגער פונם אײַנגעבראָכענעם האַלבקײַלאכיגן מאַרק׳ און האָט דאָרטן געטראָפן וואַרטן פאַר דער פאַראדטיר אן אויסגעפוצטע פאָר פערד מיט אן אויסגעפוצטן שליטן. צי איז דאָס ניט געווען דעם יונגן דעסלערס אויס־געפוצטער פוילישער שפאן? אינדרויסן האָט געשאָטן א שניי פונאָנהייב אָוונט׳ דער פורמאן אויפן שליטן האָט זיך געהויקערט און געדרימלט׳ און אינווייניג אינם קליינעם באלויכטענעם קאָרידאָר׳ וואוהין פרעגער איז אַרײַנגעקומען׳ איז איינע אליין געשטאנען פויזנערס פרוי און מיט גרויס ליבשאפט געגלעט דעם שפּאָגלנײַעם מאַר־דערנעם טולופּ׳ וואָס איז געהאנגען אויף דער שאראגע; צי איז דאָס ניט געווען דעם יונגן בעריזשינעצער דעסלערס שפּאָגלנײַער מאַרדערנער טולופּ? זי האָט זיך אויפן אַרײַנגעקומענעם פרעגערן אפילו ניט אומ־געקוקט.

»הערט«׳ האָט געזאָגט פרעגער און האָט דערבײַ פאמעלאך אויסגעווישט די פארהויכטע פענסנע׳ וואָס ער האָט אראָפּגענומען פון נאָז׳ »בײַ אײַער מאן איז׳ דאכט זיך׳ אויך פאראן אן אמתער מארדערנער טולופּ?«

»יאָ׳ האָט׳ ניט אומקוקנדיג זיך׳ געענטפערט פויזנערס פרוי׳ אָבער מײַן מאנס טולופּ איז שוין אזא אלטער׳ אן אָפּגעטראָגענער.«

זי האָט ניט אויפגעהערט צו גלעטן דעסלערס טולופּ. דעמאָלט איז פרעגער אוועקגעגאנגען און האָט אלעמען אין שטאָט דערציילט וועגן דעם וואָרט׳ וואָס ער האָט דאָרטן דער פרוי פויזנער געזאָגט:

»איר מיט אײַער מאַן, האָט ער איר פֿאַרן אװעקגײן געזאָגט, איר מיט אײַער מאַן זענט אפשר אויך אמאָל געװען נײַ; מן הסתם, זענט איר אמאָל געװען ענליך צו מענשן, נאָר איצט זענט איר שוין אָפּגעטראָגן ... שטארק אָפּגעטראָגן און אלט«.

און פֿונדעמאָלטאָן האָט ער מער ניט אריבער־געטרעטן פֿויזנערס שװעל. זעקס חדשים צײַט איז ער דאָרטן אין שטוב ניט געװען און האָט זיך סוף־כּל־סוף דערװוארט אויף אָטדעם געהויבענעם װיזיט, דאָ בײַ זײַנװול פּאָטשטער אינם זײַטיגן חדר. נאָר פּאַרװאָס פֿילט זיך אזוי שטארק, אז פֿויזנער איז געקומען צו אים ניט מער, װי אויף געציילטע מינוטן? ער זיצט, װי אויף שפּילקעס זיצט ער.

»פֿון אײַך, פּרעגערן, זאָגט ער, האָב איך שטענדיג געהאַלטן. װאָס, װאָס, א גוטן קאָפּ האָט איר, און מײַן טאָכטער, גלויב איך, זענט איר אן אמתער גוטער פֿרײַנט, אפשר דער בעסטער גוטער פֿרײַנט. אז ניט, װאָלט איך איצט צו אײַך ניט געקומען.«

פּרעגער שפּרינגט שוין שיער ניט אונטער.

»איז װאָס־זשע?« פֿרעגט ער, ניט אויפהײבנדיג דעם קאָפּ.

נאָר פֿויזנער טוט דערויף ניט מער װי א קליינעם שאָקל מיטן פּנים.

»עט«, זאָגט ער, און װאַרט אָפּ.

ער שמייכלט צו:

»איר זענט שוין גאָר ניט, זאָגט ער, אַזוי יונג, װי אומגעדולדיג ...« דאָס װיל ער געבן צו װיסן, אַז אחוץ דעם, װאָס ער איז לחלוטין ניט פּאַסיג פֿאַר זײַן טאָכטער, איז ער נאָך עלטער, א סך עלטער פֿון איר.

»אין שטאָט, זאָגט ער, רעדט מען צופֿיל װעגן אײַך און װעגן מײַן טאָכטער. מסתמא װייסט איר עס

גלײַך מיט מיר; שוין עטליכע יאָר׳ זינט מען הערט ניט אויף וועגן דעם צו רעדן׳ מסתמא ווייסט איר אויך׳ אז צו מײַן טאָכטער האָט די לעצטע צײַט אָנגעהויבן צו פאָרן דער יונגער בעריזשינעצער דעסלער׳ דער אינ־זשענער דעסלער׳ און איר זענט דאָך מײַן טאָכטער אַן אמתער גוטער פרײַנט׳ אין דעם גלויב איך… און אַן אָרנטליכער מענש זענט איר«…

נאָר פרעגער קאָן שוין מער ניט וואַרטן׳

»איז וואָס־זשע ווילט איר?« פרעגט ער׳ און הייבט זיך מיט־אַמאָל אויף פון אָרט׳ » וואָס דאַרף איך פון אײַערטוועגן טאָן?«

נאָר פויזנער איז רוהיג׳ ער שמייכלט צו:

»כדי אין שטאָט זאָל מען אויפהערן צו רעדן וועגן אײַך און וועגן מײַן טאָכטער׳ בעט איך אײַך׳ אין מײַן נאָמען און אין נאָמען פון מײַן ווייב און פון מײַן טאָכטער׳ איר זאָלט אויף א חדשים פינף־זעקס אַוועק־פאָרן פון ראַקיטנע׳«

»אין נאָמען פון אײַער ווײַב און פון אײַער טאָכטער?…«

נאָר וואָס אַזוינס איז פלוצים געשעהן מיט פרעגערן? וואָס האָט אים מיטאַמאָל אַזוי אָפגעבריהט? ער האָט ניט געהאַט קיין ווערטער׳ ער האָט געגעבן א שטײַפן דריק צו די פענסנע צו דער נאָז און געשווינד גענומען אַרומ־שפאַנען אַהין און צוריק איבערן חדר׳ אָקאָרשט אין א ווײַלע אַרום׳ ווען פויזנער איז שוין פון זײַן צימער געוועזן אַרויסגעגאַנגען׳ האָט ער זיך פלוצים אָן עפּעס דערמאָנט׳ ער איז געשווינד אַרויס אין אונטערהויז צום אָפענעם טויער און האָט פון דאָרטן גענומען נאָכשרײַען פויזנערן אויף א קול:

»הערט׳ איר זענט אַן אומגעוויינליך איידעלער מאַן׳ איר מיט אײַער ווײַב און מיט אײַער טאָכטער׳ אַן אומ־געוויינליך איידעלער מאַן…«

אין א פּאָר טעג אַרום האָט פרעגער אָפּגעפּראַוועט א פרייליכן שנעפּסל ביי זיך אין צימער. פרעגער אַליין האָט שוין דעמאָלט אפילו דאָס פאָרהענגל ניט אַראָפּגעלאָזן און דאָס אָפענע פענסטער ניט צוגעשלאָסן. אַזוי גלייכ־גילטיג איז ער געווען צו אַלץ, וואָס גאַנץ ראַקיטנע וועט וועגן אים זאָגן. דער עיקר איז ביי אים געווען, ס'זאָל זיין פרייליך.

»איר זיצט אויף א געהויבן אָרט«, האָט ער געשריגן צו שאולקע שניידער, צו שאולקע הפקריונג, וואָס מאָנט איין זאַלקער דעם אַגענטס חובות ביי די אָרטיגע שניידער, »צוריק מיט א פּאָר טעג איז דאָ אויף איער אָרט געזעסן עזריאל פויזנער אַליין.«

און אַלע אַרום טיש האָבן דערפון פרייליך געלאַכט, כאָטש קיינער האָט אויפקלאָר ניט פאַרשטאַנען, אין וואָס סע באַשטייט דער אויפטו. זאַלקער, דער בעריזשינעצער אַגענט פון זינגערס ניימאַשינען, האָט געלאָזט פריי זיין קליין יינגלש רירעוודיג גופל. ער האָט פרייליך געריבן די הענטלאַך איינס אָן צווייטן און האָט ניט אויפגעהערט צו שמייכלען צו זיך אין די יונג־גרויע וואָנסעס, גלייך ער האָט דאָ אומגעריכט געטראָפן אויף אַן אומגעוויינליך אָנגעלייגטן ברית. נאָר נאָכן פערטן גלעזל האָט ער באַקומען א סך פלעקן אויפן שייגעצדיגן רויטן פנימל און אויפן פעסטן, נאָך מער רויטן קאַרק, און האָט זיך ברייטליך אָפּגעוואָרפן צום ווענטל פון שטול.

»ווי איך בין א ייד, פרעגער, האָט ער געזאָגט, קומט צו מיר פאַר א שותף, לאָמיך קריינקען, אויב איר וועט ניט פאַרדינען פינף מאָל אַזויפיל, ווי לעבן די בעל־הבתישע שרצים אין תלמוד־תורה«.

דערויף האָט פרעגער געענטפערט מיט אָנגיסן אַלעמען נייע פולע גלעזלאַך:

»לחיים׳ האָט ער געזאָגט׳ זאָלן פּלאַצן אַלע ראַקיטנער געהויבענע און לײַטישע בעלי־בתים«·

אוןביידע זײַנען דערפון אַרויס פון די כלים׳ סײַ זאַלקער דער אַגענט און סײַ שאולקע שנײַדער· אָטדער ראַקיטנער הפקריונג מיט דער ציגײַנערשװאַרצער טשופּרינקע אויפן קורצן שטערן און מיט די היפּשע פלוידערדיגע אויגן איז קוים אײַנגעזעסן פון פרייד· ער איז צו מיטן פולן גלעזל אין האַנט צו זײַנוול פּאָטשטער׳ וואָס קוקט די גאַנצע צײַט אַרײַן דורך דער אָפענער טיר פון קאָרידאָר׳ און האָט זיך גענומען שווערן׳ אַז אין פרעגערן האָבן אַלע פּראָסטע מענשן א טאַטן דאָ אין ראַקיטנע·

»אַן אמתן גוטן ברודער׳ ווי איך בין א ייד··· און עפּעס קאָפּ׳ אַ? פאַרשטייט אין די קליינע אותעלאַך···«

דעמאָלט האָט זײַנוול פּאָטשטער א הויב געטאָן די באָרד׳ זיך פאַרצויגן מיטן פּאַפּיראָס און אַרויסגעלאָזט דעם רויך הויך צום באַלקן· ער איז געווען א רויטליכער גבר א ייד· נאָר אין דער יוגנט האָט ער געמסרט דרײַ יידן׳ איבערגעטראָגן אויף זיך א פּינפּיאָריגן חרם און איז געוואָרן ווי אָפּגעזונדערט פון דער גאַנצער שטאָט· פונדעמאָלטאָן איז ער געבליבן א שטײַפער שווײַגער; געשמייכלט צו זיך אין דער רויטער באָרד׳ וואָס הייבט אָן גרוי ווערן׳ און מער גאָר; געשטאַנען גאַנצע לאַנגע זומערטעג אָנגעשפּאַרט אָנם גרויסן טויער פון זײַן אַכסניהדיגן אונטערהויז׳ געפּיפּקעט פונם לאַנגן היל־צערנעם ציגאַרשפּיץ׳ געוואַרט אויף זײַנע צעהן פערד־און בודקעס׳ וואָס צעפירן דעפּעשן אין דער אַרומיגער געגנט׳ און געדענקט׳ אַז ער האָט אַמאָל געמסרט דרײַ יידן· פון פרעגערן׳ זײַן קוואַרטיראַנט׳ האַלט ער פון תמיד אָן׳ א וועלט האַלט ער פון אים· נאָר ער שווײַגט;

ער ווייסט ניט, ווי אַזוי וועגן דעם צו רעדן. פּלוצים דרייט ער זיך אַוועק פון קאָרידאָר צו זיך אין די חדרים, קערט זיך אום פון דאָרטן מיט צוויי אָנגעצונדענע ליכט אין די שבתדיגע לײַכטער און שטעלט זיי אַוועק לעבן פרעגערן אויפן טיש. צי מיינט ער מיט דעם די שמחה דאָ אין חדר צו פאַרגרעסערן? צי אפשר וויל ער נאָר, מען זאָל דאָ אים, זײַנוול פאָטשטערן, באַמערקן?

»זײַנוול, שרײַט זאלקער דער אַגענט, א קרענק אין דײַנע ביינער, סעק זיך אַנידער און טרינק.«

»וואַרט«, שרייט אויס פרעגער אינם צעכראַסטעטן בלויזײַדענעם העמדל מיטן פולן קעלישיק אין האַנט.

ער וויל שטייענדיג האלטן א קליינע רעדע וועגן דעם פינטעלע מענש, וואו איז דאָס געבליבן? ניטמער, ווי אינם פשוטן גוטן ברודער, אינם אגענט פון זינגערס ניי־מאַשינעס, אין שאולקע הפקריונג און אין זיינוול מָוסֶר. נאָר זאלקער שלאגט אים איבער די רייד. ער געפינט פּלוצים אונטערן טיש אן איבעריגן פוס אין א לאַקירטן שטיוול און וויל וויסן, וועמענס איז ער: זײַנער, צי שאולקע שנײַדערס. דער פוס אינם שטיוול, לאָזט זיך אויס, איז שאולקעס, נאָר זאלקער לאָזט אים ניט אָפּ; ער וויל, אַז שאולקע זאָל די מינוט זינגען »כבקרת«; ער קייכט פון געלעכטער. א יידענע אין געסל קראַצט זיך מיטן ארויסגעשלעפטן זאָקנשפּיזל אין קאָפּ און הערט, ווי שאולקע זינגט און רײַסט זיך איבער, און א פּאָר יינגעלאַך קוקן ארײַן דורכן אָפענעם פענסטער: זיי שטייען אויף די שפּיץ באָרוועסע פיס און האַלטן זיך אָן מיט די הענטלאַך אן דער שאַלעוואַניע. וואָס קומט דאָרטן פאָר אין חדר? ס׳איז דאָרטן אָנגערויכערט און הייס, ס׳ברענען אויפן טיש צווישן פולע און ליידיגע פלעשער צוויי ליכט, און שאולקע שניידער שלאָגט זיך מיט ביידע

פויסטן אין האַרץ און וויינט׳ אַלמאי זאלקער האָט אים ניט ליב:

»ווי איך בין א ייד׳ וויינט ער׳ ער מיינט׳ אַז איך דין ביַי אים פאַר געלט׳ מיינט ער׳ און איך האָב אים ליב... אָט זאָל איך ניט פאַרמאָגן׳ וואָס אָטדער קעלישיק בראָנפן באַטרעפט. און זאייך׳ פּאַני פּרעגער׳ די נשמה׳ ווי איך בין א ייד. אָט פּרובט׳ זאָגט א וואָרט...«

נאָך אָטדעם געוויינליכן חברשן טרונק ביַי זיינוול פּאָטשטער אין זיַיטיגן חדר איז פּרעגער ביַי א וואָך צייט אַרומגעגאַנגען מיט א קאַליע געוואָרענעם האַלז און האָט גערעדט הייזעריג׳ ווי א שטיק האלץ׳ ווי נאָך א הולקע אויף א לאַנגער גוטאידישער חתונה. אינדרויסן האָט דעמאָלט געריגנט. ביַי דריַי מעת־לעת כסדר איז די שטאָט געשטאַנען פּאַרקילט׳ פינסטער און פּיטשנאַס. מע איז געגאַנגען אין גאַס מיט פאַרקאַשערטע הויזן אין קאַלאָשן; מע האָט געטרעטן מיט די פיס אין בלאָטע׳ פול אָפּגעריסענע גרינע בלעטער. און אז דער רעגן האָט אויפגעהערט׳ זיַינען ווי אויף שטענדיג הענגען געבליבן די פיַיכטע שוואַרצע וואָלקנס׳ די קילקיַיט מיטן ווינט. ער האָט געפּייניגט דעכער און שטאַרק צעשאָקלטע בוימער׳ אָטדער ווינט. ער האָט געטריבן וואָלקנס און האָט פאַרפינסטערט מיט זיי די לופט. ס׳האָט זיך גע־דאַכט׳ אַז דער הייסער זומער איז אין זיין אָנהייב אַוועק אויף אייביג; ער וועט מער קיינמאָל ניט קומען צוריק.

אין יענע קילע טעג האָט דער פאַרוואַלטער פּרעגער פאַרענדיגט זיין לערנסעזאָן אין תלמוד־תורה און אַליין האָט ער שוין ווידער געהאַלטן אין איין צושטיין צו חייקע דער דינסט פון אייַנפאָרהויז און אין איין זאָגן׳ אַז זי

געפּעלט אים, און אַז ער וויל מיט איר חתונה האָבן, אויפצולהכעיס גאַנץ ראַקיטנע חתונה האָבן.

די רירעווודיגע חייקע מיט די פּאָר האָרעפּאַשנע בעריעשע הענט איז אין יענע טעג אַרומגעגאַנגען אויסגעפּוצט, ווי א כלהמיידל, און די בעל־הביתטע, א קראַנקע יידענע, אַן עגונה, האָט זיך געהאַלטן אין איין קלאָגן, אַז די מויד האָט דאָס גענאַר.

»זי האָט שוין אויפגעהערט אפילו ראָמען אין די צימערן, די מויד.«

נאָר חייקען איז דאָס ווינציג אָנגעגאַנגען. זי אַליין האָט געזאָגט, אַז אין פרעגערן האָט זי אַזאַ אמונה, פּונקט ווי אינם צלם:

»אַז פרעגער, האָט זי געזאָגט, רעדט, און דער הונט אינדרויסן בילט, איז ביי מיר אַלץ איינס.«

פונדעסטוועגן האָט זי זיך אַלע פּאַרנאַכט אויסגעפּוצט און איז אַלעמאָל געלאָפן א קוק טון, צי פרעגער וואַרט ניט אויף איר ביים פּאַרקאַן אונטערן טויער. פרעגער האָט דאָרטן אין דער פינסטער געקאָנט אָפּשטיין מיט איר גאַנצע שעהן, ווי א פּאַרעבאָק מיט א שיקסע, גלעטן איר די הענט און איר איינרעדן, אַז נאָך דער חתונה וועלן זיי א גאַנצן זומער אָפּוואוינען אין עקסטן עק שטאָט אויף דער זון ביי א גוי אין א שטיבל, און חייקע וועט דאָרט האָבן אירע הינדעלאַך און וועט זיי שיטן פּראָסע.

»נו, האָט ער ביי איר געפרעגט, ווי געפעלט עס איר, חייקען?«

דערויף האָט אים חייקע געענטפערט מיט א פריינטליכן קוק, מיט א רייצנדיגן שמייכעלע און מיט א פייערל אין די יצר־הרע־אייגעלאַך.

»פרעגער, האָט זי דאָרטן אים געענטפערט, דער רוח זאָל אייך וויסן, פרעגער...«

XI

חוה פויזנער האָט זיך אומגעקערט פון קרייזשטאָט פונקט פרייטאָג׳ ערב־שבועות׳ און אויף איר פנים איז גאָר־נישט ניט געווען קענטיג; מע האָט ניט געקאָנט וויסן׳ צי זי וועט סוף־כל־סוף חתונה האָבן פאַר דעסלערן׳ צי ניין.

פאַרנאַכט איז זי׳ ווי איר שטייגער׳ געזעסן אויף די טרעפּלאַך פון דער געשלאָסענער קלייט׳ און אינאיינעם מיט איר איז דאָרטן געזעסן אַנשל צודיק׳ א דרייַסיג־יאָריגער וואוקסיגער בחור׳ אַן אָרטיגער פּקח׳ וואָס האָט שוין איינמאָל געדרוקט מאמרים אין א העברעאישן זשור־נאַל און האָט זיך ניט לאַנג אומגעקערט פון פּאַלעסטינע. געזעסן איז דאָרטן אויך דער רייַכער און שטילער סטו־דענט׳ דער מאַדאַם בראָמבערגס פרעמדשטאָטיגער קרוב׳ אַך יאָ׳ אָטדער רייַכער און שטילער סטודענט׳ אים איז׳ אַפּנים׳ געווען אלצאיינס׳ צי חוה פויזנער וועט חתונה האָבן פאַר דעסלערן׳ צי ניין. דער עיקר איז געווען׳ ער זאָל דאָ לעבן איר קאָנען רוהיג זיצן און רוהיג רויכערן די פּאַפּיראָסן פון זייַן שיינעם זילבערנעם פּאָרטציגאַר. ער האָט זיך דאָ מיט פאַרגעניגן באקאנט מיט חוה פויז־נערס אַלע נאָהענטע און איז יעדן פון זיי געווען א הארציגער גוטער פרייַנט. דער עיקר איז געווען׳ אַז חוה זאָל מער ניט אוועקפאָרן און אים מער ניט לאָזן זיך אַרומדרייען דאָ איינעם אַליין. וואָס איז שייך צו גע־דרוקטע מאמרים׳ האָט ער אַמאָל געשריבן אין דער גרויסער רוסישער קאָמערצישער צייַטונג׳ וואָס זיין רייַכער פאָטער האָט אין דער גרויסער און ווייַטער שטאָט סוב־סידירט. א שאָד נאָר׳ וואָס אַנשל צודיקס מאמרים זייַנען געשריבן אויף העברעאיש׳ אויף א שפּראַך׳ וועלכער דער סטודענט פאַרשטייט ניט.

»נאָר אפשר געפינען זיך ביי צודיקן איניגע איבער־געזעצטע זאַכן«, ער וועט זיי מיט פארגעניגן דורכ־לייענען.

זיין באַציהונג צו גאַנץ ראקיטנע איז געווען, ווי צו א שטאָט, וואָס באשטייט בלויז פון איין משפחה; אלע איינוואוינער קערן זיך אָן קרובים. און אָט איז ער, דער פרעמדער און רייכער סטודענט, אן אָפּגעריסענער אֵיבֵר פון עפּעס א גרויסער ווייטער שטאָט: ער האָט זיך צו ראַקיטנע צוגעשאַרט און איז שוין געוואָרן אן אַלגעמיינער קרוב, אַלעמענס א פריינטל. אַלע רופן אים ביי זיין פשוטן נאָמען.

»באָרי, זאָגט מען, אָט איז דורכגעגאַנגען באָרי«.

אז חוה פויזנער איז ניט געווען אינדערהיים, אָדער זי איז געשלאָפן שפּעט אויפן טאָג, איז ער געגאַנגען זיצן צו חנקע ליובער אַהיים און האָט דאָרטן לאַנג געקוקט אויף מלכס מיניאַטיורקליינער סטאַטועטע.

»א שאָד, האָט ער געזאָגט, פון אָטדער סטאַטועטע וואָלט אפשר נאָך עפּעס געווען געקאָנט ארויס.

אים האָט באַנק געטאָן, וואָס מלך איז אזוי יונג גע־שטאָרבן, און גערעדט האָט ער וועגן דעם אָפט, אָפט, גערעדט האָט ער וועגן דעם אויך איצט, זיצנדיג מיט חוה פויזנער און מיט צודיקן אויף די טרעפּלאַך.

חוה פויזנער אבער איז געווען פאַרטראַכט. זיצנדיג אויף די טרעפּלאַך האָט זי אַרומגענומען מיט ביידע הענט די קנין, אזוי, זי זאָל קאָנען אָנשפּאַרן אויף זיי דעם קאָפּ, און האָט באוואונדערט ראַקיטנע:

»ווען מע רעכנט צו די אלטע שטאָט צו דער נייער, פארמאגט ראַקיטנע ביי ניין טויזנט איינוואוינער, פונדעסט־וועגן האָט זי ביז איצט נאָך ניט ארויסגעגעבן קיין איין אינטערעסאַנטן מענשן«.

זי האָט דערביַי געהאַלטן אין איין שמייכלען און אין איין קוקן אויף אַנשל צודיקס וואלוועלן פאָוועריּ מעגליך, אז זי האָט עס געזאָגט נאָר אים אויפצעפּוקענישׁ. זי האָט ניט געהאַלטן פון יידישע יונגע לײַט. נאָר צודיק איז געוועזן ביַי זיך צו געדולדיג, אַז דאָס זאָל אים נעמען. ער האָט א פּאָר יאָר געלערנט אין ביירוט. חוץ דעם, האָט ער אין פּאַלעסטינע פערזענליך געקאָנט ברענערן און נאָך איינִיגע אָנגעזעהענע מענשן. אַלעמען האָבן דאָרטן פאַר־אינטערעסירט זײַנע מאמרים, נאָר ניט דא איז געוועזן דער אָרט וועגן דעם צו רעדן. אויב ער איז אָפּט גע־גאַנגען צו חוה פויזנער אהיים און איז אָפּט געזעסן מיט איר דאָ לעבן דער געשלאָסענער קלייט אויף די טרעפּלאַך, איז דאָס געוועזן נאָר דערפאַר, וואָס זי איז א שיין מיידל; חוה פויזנער האָט עס סוף־כל־סוף באדארפט פאַרשטיין אָהן לשון, פשוט פונם קרומען שמייכל, וואָס ביַי אים אויף די ליפן:

»Taк«, האָט געזאָגט אַנשל צודיק, און דער שמייכל אויף זיינע ליפן איז נאָך געוואָרן א ביסל קרימער.

דער שמועס אָבער האָט זיך שוין ווידער געהאַט גע־דרייט ארום דעם געשטאָרבענעם מלכן און ארום חיים־משהן.

»וואָס טוט ער דאָ, חיים־משה?«

»פאַרוואָס האָט אים מלך אזוי שטאַרק ליב געהאַט און אזוי אָפּט וועגן אים גערעדט?«

»פאַרוואָס פילט זיך, אז חיים־משה מיט מלכן זיַינען געוועזן מאָדנע נאָהענטע, ווי איין מענש: עפּעס ברידער און ניט ברידער?«

»מיט וואָס באשעפטיגט ער זיך בכלל, חיים־משה?«

ס׳האָט זיך ארויסגעוויזן, אז דער מאַדאַם בראָמבערגס קרוב, דער סטודענט, ווייסט שוין עפּעס אויך וועגן חיים־

משהן; חיים־משהן קאן ער פון דער גרויסער שטאָט וואו עס האָט געענדיגט דער אָרטיגער דאָקטער גראַביי; חיים־משה איז א כעמיקער, אן אינזשענער.

»פארוואָס גראד א כעמיקער? ס׳איז שווער צו זאָגן. ער האָט בכלל אן אומגעוויינליך גוטן קאָפּ און קען אויס־געצייכנט מאַטעמאַטיק, אזוי זאָגט דער דאָקטער גראביי; ער איז אַן אָפּגעלאזענער, אן אנדערער אויף זײַן אָרט וואָלט שוין געוויס ביז איצט געווען בארימט. נאָר וואָס ס׳איז שייך צו זײַנע פאַרדינסטן, גיט ער, דאַכט זיך, אוראָקן פון מאַטעמאַטיק און האָט אָפּגעדרוקט סך הכל צוויי ביכער, וואָס סטודענטן נוצן פאר די עקזאַמענעס, און איז לחלוטין ניט רײַך.

דער סטודענט געפינט אויך, אז די הונדערט רובל, וואס ער האט ניט לאנג געגעבן פעסל זאליוואַנסקי, זײַנען פאר אים א צו גרויסע נתינה. ער קאן רעדן וועלטליך, אָטדער סטודענט, און איז, ווײַזט אויס, בטבע ניט קײַן שלעכטער.

»יעדנפאַלס, זאָגט ער, איז הונדערט רובל לחלוטין ניט לויט זײַן באַשטאנד«.

און אלע הערן עס מיט אינטערעס. מע שווײַגט א ווײַלע און מע רעדט ווידער.

»וואָס וואָלט געווען, אשטייגער, ווען מלך לעבט און קומט איצט צו אַהער צו די טרעפּלאַך?«

און אלעמען וואונדערט, וואָס אטדי פראגע גיט אויף דוקא זי, חוה פויזנער, צי הייסט עס ניט, אז צווישן איר און מלכן איז ווירקליך אמאָל עפּעס פאָרגעקומען? צי הייסט עס ניט, אז ווען מלך לעבט איצט און גייט אהער צו, וואָלט זי געבעטן צודיקן מיטן סטודענט אוועקגיין און וואָלט מיט אים געבליבן דאָ זיצן ביז א שפּעטער שעה נאָך א האַלבער נאכט?

ביי חוה פויזנער איז די שטימונג פון טאָג צו טאָג אַלצ־מער אויפגערעגט און פריילִיך אויפגערייצט·

אַלע פּאַרנאַכט איז זי געזעסן לעבן דער געשלאָסענער קלייט אויף די טרעפּלאַך, און וואָס מער טונקעלער דער פּאַרנאַכט איז געוואָרן, אַלצמער האָבן זיך געלויכטן און געגלאַנצט אירע היפּשע, כמעט בולטע אויגן· איר גאַנצער אויסזעהן איז געווען אַזאַ, גלייך זי האָט אַלע יאָרן גע־וואַרט אויף איינעם א מאָדנע אָנגעלייגטן גאַסט· און אָט איז שוין שבועות; ס'איז פּאַרנאַכט: די גאַס איז צוגעקערט, זי איז אָנגעטאָן, און דער גאַסט איז נאָך אַלץ נישטאָ···

זי האָט מער דעסלערס נאָמען ניט דערמאָנט·

דערצונאָך האָט זי געהאַלטן אין איין אַרומגיין מיט וויזיטן· זי איז געקומען צום דאָקטער גראַביי און האָט זיך פאַר אים געקלאָגט אויפן קלינגען, וואָס זי הערט שעהנלאַנג אין לינקן אויער· דאָס איז געווען אַרום פינף א זייגער בייטאָג· דער מיטלוואָקסיגער ציגיינערש שוואַרצער דאָקטער האָט זיך נאָרוואָס מידערהייט געהאַט אומגעקערט פונם זעמסקי שפּיטאָל, וואו ער אַרבעט טאָג־טעגליך פון אינדערפריה אָן, און ביי אים אין ווייסגע־קאַלכטן נייעם הויפל איז געווען שטאַרק הייס פון זון, וואָס פאַרגיסט עס א גאַנצן טאָג, און פון דאָקטערשער טרוקנקייט· זי האָט דאָרטן דעם דאָקטער גלייך באַוויזן דעם קליינעם געטאָקטן אויער אירן, ער איז געווען שטאַרק רויט און האָט געברענט, ווי א העליש פייער; ער האָט פונקט געשמעקט, ווי אירע האָר, ווי אירע קליידער· נאָר דער דאָקטער גראַביי האָט איר אין אויער אַפילו קיין קוק ניט געוואָלט טאָן און האָט געזאָגט, אַז ס'איז גאָר־נישט; דאָס לאָזן איר גריסן אַלע זיידעס, גוטע יידן, פון איר מוטערס צד, און מער גאָר:

»ס'איז געכטיגע טעג·«

ביי אָטדעם באַליבטן און שטאַרקאָנגענומענעם ראַקיטנער דאָקטער איז אַלץ געווען נעכטיגע טעג, אַפּילו דאָס, וואָס ער איז אַמאָל געווען אַן אָנגעזעהענער פּאַרטיי־רעדנער ערגעצוואו אין דער גרויסער שטאָט, וואו ער האָט געענדיגט, און איצט דערמאָנט דאָרטן קיינער ניט זיין נאָמען: אַפּילו דאָס, וואָס אים האָט צוריק מיט א היפּש שטיקל צייט אַוועקגעוואָרפן זיין אומגעוויינליך שיינע פרוי, די גערימטע פאַרשוין, און האָט אים דא אין ווייס־געקאַלכטן, מיט זון פאַרגאָסענעם הויפּל געלאָזט איינעם אַליין מיטן קליינעם געראָטענעם מיידעלע און מיט דער אויסגעמושטירטער גויאישער דינסט.

»ס'איז נעכטיגע טעג«, האָט געזאָגט דער דאָקטער גראַביי.

דערביי האָבן געשמייכלט זיינע יונגליכע גרויע אויגן, און די פּיל קנייטשן אַרום זיי האָבן זיך אויסגעלייגט אין אַזאַ מינע, גלייך זיי ווילן וועגן זיך זאָגן:

»קלוג ווי טויזנט רוחות אַייער דאָקטער גראַביי, אַ? האָט נאר אויף אונז ניט קיין רחמנות«.

און כדי קיינער זאָל אויף אים קיין רחמנות ניט האָבן; כדי חוה פויזנער זאָל ניט טראַכטן, אַז אויפן פערציגסטן יאָר פון זיין דאָקטערשן לעבן נויטיגט ער זיך שטאַרק אין שלאָפן ביי טאָג, האָט ער זיך אָנגעטאָן כוח און איז חוה פויזנער געגאַנגען באַגלייטן. ער האָט בעריעש געוויגט זיין שווערליכן און מידן קערפּער אויף די קורצע און פעסטע רעסאָרנדיגע פיסלאַך און האָט געהייבן מיט חסד די שליאַפּע אַלעמאָל, וואָס אים האָבן זיך געגריסט זיינע אָרטיגע פאַציענטן־חסידים. ער האָט זיי ווי ניט באַ־מערקט, אָטדי חסידים זיינע, נאר דאָך געענטפערט אויף זייערע גרוסן. אין די אויגן האָט ער געטראָגן א טרוי־מערישע מידקייט, א לאַנגאָנענדיגע און פאַרנעפּלטע,

ווי דאס גאַנצע מזלדיגע לעבן פון אים׳ דעם באַליבטן און אויף דער גאַנצער געגנט באַוואוסטן דאָקטער. און אַז ער האָט אינמיטן וועג באַגעגנט חיים־משהן׳ האָט ער זיך מיט אים אָפּגעשטעלט׳ ניט קוקנדיג דערויף׳ וואס חוה פויזנער איז מיט אים ניט געוועזן באַקאַנט:

»אָט איז נאָך איינער« האָט ער א טײַטל געטאָן אויף חיים־משהן מיטן פינגער און האָט א שמייכל געגעבן מיט אַלע קנייטשן׳ וואס אַרום זײַנע לענגליכע גרויע אויגן; גלײַך אויף פאַר אים׳ חיים־משהן׳ פילט ער זיך פונאַמאָל פאַר עפּעס שולדיג און וויל׳ ער זאָל אויף אים קיין רחמנות ניט האָבן.

»באַקאָנט זיך« האָט ער באַלד צוגעגעבן; ער האָט צע־טראָגענערהייט פאַרלייגט די הענט אַרונטער׳ אונטערן ווײַסן זומערדיגן רעקל און האָט גלײַך גענומען דערציילן׳ ווי אַזוי ער׳ דער דאָקטער גראַביי׳ האָט אַמאָל פינף יאָר נאָכאַנאַנד נאָכן ענדיגן דעם אוניווערסיטעט דעם סטודענ־טישן סורדעט מיטן סטודענטישן הוט ניט אויסגעטאָן און האָט געהאַלטן איין גלענצנדיגע רעדע נאָך דער צווייטער. זיין פּאַרטיי איז דאָרטן אין דער גרויסער שטאָט געווען די שטאַרקסטע. געדענקט ער׳ ווי הײַנט׳ איינעם א טאָג.

»דער גרויסער דיסקוסיאָנסטאָג האָט מען אים גערופן«.

דאס איז געווען אום יום־כפּור׳ א פאַרשפּעטיגטער זומערטאָג׳ וואס בריהט׳ ווי אום תמוז. גרויסשטעטיגע שולן זײַנען איבערגעפולט און די שולהויפן נאָך מער. אינוויינינג שרײַען טאַטעס דעם אַלטן »ונתנה תוקף«׳ און אין די פולגעפּאַקטע הויפן דיסקוסירט יונגוואַרג. אים׳ דעם דאָקטער גראַביי׳ פירט מען דעמאלט אַרום פון איין שולהויף אין צווייטן׳ מען טוט אים גלײַך א הייב אויף די הענט׳ און ער רעדט. ער טראַכט שוין לחלוטין ניט וועגן אינהאַלט׳ אַזויפיל מאל האָט ער שוין זײַן רעדע

איבערגעחזרט און זיך איבערצייגט, אַז זי קלעפּט זיך און ווירקט. און אומעטום, אין יעדן שולהויף, באַגעגנט ער זיך דעמאָלט מיט די אויגן פון אָטדעם (דער דאָקטער גראַביי האָט נאָכאַמאָל א טיַיטל געטאָן אויף חיים־משהן און ווידער א שמייכל געטאָן מיט אַלע קנייטשן אַרום די אויגן): איז אט נאָך דעמאלט האָט ער, דער דאָקטער, איינמאל פאַר אַלעמאָל באַשלאָסן:

»ער דאַרף זיַין ניט קיין נאר, אָטדער רויטליכער יאַט«.

וואס האָט געוואָלט דער דאָקטער? צי האָט ער גע־מיינט פשוט חיים־משהן פאַר חוהן אין די אויגן א חניפה טאן? צי אפשר איז דאס שוין געוועז ניטמער, ווי איינער פון זיַינע מאַנירן: א מאַניר אויף צוצוציהען דא אין ראַקיטנע חסידים צו זיך, דעם געלונגענעם דאָקטער גראַביַי, און פאַרגעסן מאַכן אַלעמען אָן דער מידקיַיט, וואס ער טראָגט שוין מיט זיך, און אָנם וויַיב, דער פאַרשוין, וואס האָט אים, ניט קוקנדיג אויף אַלע זיַינע מעלות, אַוועקגעוואָרפן...

חיים־משה האָט זיך געפילט שלעכט. ער האָט ניט געוואוסט פונוואס צו זאָגן. ער איז נארוואס געקומען פון וואַלד, וואו ער האָט געהאַט א געלונגענעם טאָג, א געלונגענעם און א צעטראָגענעם א ביסל, ער האָט געשריבן. און איצט האָט ער פּלוצים צום ערשטן מאל דערזעהן חוה פויזנער אַזוי נאָהענט לעבן זיך. ס'איז געשעהן א נס: א גאַנצן פריהמאָרגן האָט ער געטראַכט וועגן איר און וועגן מלכן און איצט ביַים אָנקומען אין שטאָט אַריַין האָט ער זי גליַיך דערזעהן. איר שטאָלטנע בויגיגע פיגור איז, ווי תָמיד, געשטאַנען אויף די הויכע שיכקאָרקעס א ביסל אָנגעבויגן, ווי אויף שטאָלצעס, נאר די אויגן אירע זיינען שוין גאָרניט געווען אזעלכע בולטע, ווי דאס האָט זיך

פונוויַיטנס געדאַכט; זיי זיַינען נאר געווען גרויס און איבערגעשפּיצט קלוג ערגעץ וויַיט אין דער טיפּטסער מיידל־טיף זייערער, און איטליכס מאל, וואס זיי האָבן אויף אים א קוק געטאָן, האָט ער געמוזט אָפּווענדן זיַין פּנים אינ־אַזיַיט, אַזוי שטאַרק האָבן זיי אים דערמאנט אָן זיך, חיים־משהן, אָנם ערשטן טאג פון זיין קומען קיין ראַקיטנע, אָנם געשטאָרבענעם מלכן, און אַפילו אָנם לעמפּל, וואס זי האָט מלכן אנגעצונדן אויפן צווייטן טאג נאך זיַין טויט.

»מלך איז אַמאָל געשטאַנען נאהענט צו אַרבעטער?«

»האַ?«

חיים־משה האָט זיך מיטאַמאָל ווי אויפגעכאַפּט. און אַז ער האָט זיך אויפגעכאַפּט, האָט ער דערזעהן, אַז דאָקטער גראַביי איז פאַרטראַכט, אַז אַלע דריַי שפּאַנען זיי אין איין שורה אַראפּגאַס צום מאַרק, און אַז די ווערטער »מלך איז אַמאָל געווען נאָהענט צו אַרבעטער« האָט ביי אים גע־פרעגט חוה פויזנער; זי האָט זיי א זאג געטאָן מיט א כיון, אַפּנים, מיט א ווילן אים צו פאַרוואונדערן און אים בשעת מעשה א פארש טאן מיט די אויגן.

»יא« האָט ער איר מאָדנע וואכעדיג געענטפערט און האָט זיך צו איר ניט אומגעקקערט »מלך איז דערפאַר גע־ווען צוויי יאר פארשיקט.

»נו, און נאכדעם? נאכדעם האָט ער זיך באַזעצט אין ראַקיטנע?«

»נאכדעם? איצט האָט ער אויף איר א קוק געטאן, נאכדעם איז מלכן געווען א בזיון, וואס ער איז שיר־שיר ניט געווארן א גרויסער מענש«.

און פּלוצים האָט ער דערפילט אַן אומצופרידנקייט מיט זיך אַליין, מיט דעם, וואס ער ענטפערט צופיל וואכעדיג און צופיל קלוג, אַן אומצופרידנקייט, וואס זיַין געפיל צו איר, חוה פויזנער, איז שוין אַזאַ לאַנגאָנעדיגס און אויס־

געשטאַנענס, א געיִרשֶנטס פון מלכן און אַן איבערגעחַזֶרטס וויפיל מאל אין חלום. ער האָט דערזעהן, ווי ס'קומט אונטער דער מאַדאַם בראמבערגס קרוב, דער סטודענט, האָט ער זיך וואכעדיג געזעגנט און האָט זיך אומגעקערט אַן אומצופרידענער צוריק מיט דער גאַס צו מלכן אין שטיבל; וואס טוט ער אייגנטליך דא אין ראַקיטנע?

ער וויל דא פאַרענדיגן זײַן אנגעהויבענע זאַך, און מער גאר. ער וויל דא אפוואוינען א פאר חדשים בײַ יצחק־בערן אין וואלד און אויספרובן, צי ער איז פעהיג אפּ־צוטאן איינעם אַן ענין... ער וועט אים שוין גאר אינגיכן אויספרובן, אָטדעם ענין... נאר אָט האָבן פון מלכס מוטער דער אלמנה אנגעהויבן אנקומען זעהר אומ־רוהיגע בריוו; מען רײַסט דאָרטן פון איר די הויט אין דער לײַאונשפּאָרקאַסע, וואו זי האָט פאר מלכן די עטליכע רובל געליהען, און אויף אים, חיים־משהן, ליגט שוין אויך אין דעם זין א שטיקל חוב; ער מוז פריהער איבערשרייבן אַלץ, וואס אין אַפטייקמאַגאַזין איז גע־בליבן, און ציהען זיך א קונה אויפן אינוועטנאר מיט די מעדיקאמענטן, איידער ער ענדיגט זיין זאַך.

ער האט געאַרבעט רעגלמעסיג אלע בײַטאג אקעגן א פאר שעה בײַ מלכן אין קליינעם אפטייקמאַגאַזין, געעפנט דאָרטן ניטמער, ווי איינעם א פארנטיגן לאדן און גע־סארטעוועט די סחורות.

אָפטמאָל האָט ער זיך דאָרטן אויף א היפשער ווײַלע געקאנט פארגעסן און זיך מיט גרויס אינטערעס נעמען גראַבלען אינם צווייטן קלענערן חדרל צווישן די פאפירן בײַ מלכן אין שופלאד; געלייענט איין בריוו נאכן צווייטן, גענישטערט, געזוכט און ווידער געלייענט. ס'האָט זיך ארויסגעוויזן, אז חוה פויזנער האָט איין צײַט געשריבן

מלכן בריוו פון אומעטום, וואו זי איז געפאָרן. מלך איז דעמאלט אין זײַן גראד געווען א קליינער קיסר. נאר חוה פויזנער האָט דאך אין יעדער בריוו אירן פארדרייט איר חתימה אַזוי, אַז קיין בן־אדם זאל זיך ניט אנשטויסן, אַז זי האָט זיי געשריבן; גלייך זי וואלט ניט גלויבן איר אייגענער איבערגעגעבנקייט צו אים און וואלט מורא האָבן, אַז אָטדי בריוו זאלן איר שפעטער ניט שאדן. נאר אויב אַזוי, איז מלכס גאנצע חָתנווייכקײַט בנוגע צו דער ניט איבעריג שיינער און שוויַיגנדיגער עטל קאדיס שוין געווען ניטמער, ווי א קונץ, אָדער א חובזאך? ווי אַזוי האָט מען באדארפט דערויף קוקן?

איצט איז געווען קלאר, פארוואס חנקע ליובער האָט זיך אַזוי באליידיגט דאן, ווען ער, חיים־משה, האָט איר באוויזן דעם בריוו מיטן אפגעבראכענעם שטיקל פישביין און האָט בײַ איר געפרעגט:

»קלערט איר, הייסט עס, אַז דעם בריוו האָט אנ־געשריבן חוה פויזנער?«

»ווארט, האָט זי בלאס ווערנדיג איבערגעפרעגט, איך האָב דען געזאגט?«

אָט די גבירישע, לײַטיש אויפגעצויגענע חנקע האָט געקאנט בלאס ווערן און זיך שטארק באליידיגן נאר דערפאר, וואס מען איז זי חושד, אַז זי איז פעָהיג צו רעדן איבעריגס; אַז זי קאן אויסגעבן א צווייטנס אויס־באהאלטענע סודות... ס'האָט מיטאַמאָל א ציה געטאן צו איר דאס הארץ; ס'האָט זיך געוואלט איבערבעטן זי, פארפירן מיט איר, ווי פריהער, א לאנגן רוהיגן שמועס און ארויסבאקומען נאך איינִיגע קלייניגקייטן, איינִיגע איינצלהייטן וועגן מלכן און וועגן עטל קאדיס. נאר ווען ער איז געקומען צו איר אהין אין עוזר ליובערס רייכן הויז, האָט ער זי ניט געטראפן אינדערהיים; זי איז

געוועזן אוועקגעפּאַרן מיטן קליינעם מאַטיקן אין דער אייגענער רויטער, פּירגאָרנדיגער ביַיטלמיל, וואָס געפינט זיך אַנדערהאַלבן וויאָרסט פון שטאָט און גרייט זיך איצט אויסאַרבעטן עלעקטריע פאַר גאַנץ ראַקיטנע. עוזר ליובער אליין האָט זיך נאָך אַלץ געפונען אין קיעוו, פונוואַנען ער האָט צוליב דער עלעקטריע איבערגעפּעקלט איין מאַשין נאָך דער צווייטער, און אין הויז איז קיינער, אחוץ די דינסטן, ניט געווען. ביַי חנקען אין צימער, אויפן וויַיסן פּוקס, וואָס לעבן בעט, האָבן זיך געוואַלגערט דעם קליינעם מאַטיקס אַ פּאָר שפּילכלאַך, און אויפן פּאַר־פוצטן טישל איז געלעגן ניטמער ווי דער אַלבאָם, אין וועלכן ס׳איז געשטאַנען, אַז דאָס לעבן איז אַ ים:

»אַ ים פון ליבע אויסגעטאַקטע קליינִיגקייטן און פון פריילִיכער פאַרהוילענער דאַרשט«.

חיים־משה האָט אים דאָרטן פונסניי אַ בלעטער געע־טאַן, אָטדעם אַלבאָם. ער איז דאָרטן געשטאַנען אַ ביסל און האָט זיך אומגעקערט צוריק אין מלכס קליינעם אַפּטייק־מאַגאַזין.

נאָכדעם איז געקומען נאָך איינער אַ טאָג, אַ ניַיער, אַ וואַכעדיגער און אַ הייסער.

אַ לופטל אַ ביַיטאָגעדיגס שאָקלט דאָן פּאַמעלאַך אין עק גאַס מיט די יונגע בוימלאַך, וואָס זיַינען אַרומ־געגריזעט פון בהמות און פון ציגן, און היַיזער דרימלען אַזוי אין גרויס היץ, אָדער אפשר באַהאַלטן זיי אין זיך אַ קיל מיט אַ פּאָר פרויען, וואָס דרעליוען וויַימפּערלאַך. אין שטאָט קומט ניט אָן קיין פור.

אַ וואָלקן, אַלעמאָל אַ ניַיער, לויפט נאָר געשווינד איבערן בלויען הימל, לויפט אויך אַ שאָטן אין דער נידער, יאָגט איבער גאָרער לענג פון גאַס און איבערן קיַילאַכדיגן מאַרק; יוב־טובדיג גאָלד אַנטלויפט און וואַכע־

דיגער שאטן יאגט איבער· און אויך אַזוי איז שוין דאָרטן בײַ עמיצן אין האַרץ: יום־טובדיג גאָלד אנט־לויפט און וואכעדיגער שאטן יאגט איבער· א שכֵנה אין עק גאס אַרבעט א זאָק לעבן די טרעפּלאך פון איר שטוב און ווארפט אַלעמאָל א בליק לינקס צו מלכס קליינעם אפטייקמאגאזין; שוין עטליכע טעג זינט זי באמערקט· אַז דער אפטייקמאגאזין איז אלע בײַטאג אפן· זי קומט סוף־כל־סוף אַהין ארײַן און דערזעהט חיים־משהן· ער שטייט איינער אליין אין א נײַעם אנצוג צווישן די הויכע געשפּיגלטע אפטייקשאפעס· וואס קוקן פון הינטערן שטוב גרויזאם און פארטראכט· ווי א שבעהזיצער· ער וועגט מעדיקאמענטן· שרײַבט אין א ביכעלע און פארפאקט אין פעקל נאכן צווייטן·

»זעה נאר· וואונדערט זיך די יידענע· און איך האב געמיינט· אַז דא איז עמיצער פאראן«·

חיים־משה שטייט אין די ווײַסע ארבל און טוט אויף דער יידענע ניטמער ווי א קוק: אַזוי פארנומען איז ער און באשעפטיגט· נאר אַז די יידענע גייט אוועק· גע־דויערט סך־הכל א קליינע ווײַלע· ס׳טוט ווידער א קלונג דאס שארפע אפטייקגלעקל· און ס׳שטעלט זיך ארײַן חוה פויזנער· איר גלייכע פיגור שטייט· ווי תָמיד· א ביסל אנגעבויגן אויף די הויכע שיכקאָרקעס· נאר אַליין איז זי אנגעטאָן אין א ווײַס גאַרעסן קאָפטל און אין א שארף אויפן קאָפּ; מער איינפאך· האָט זי· דאכט זיך· אָנטאן זיך ניט געקאָנט· אַזוי קומט מען פארברענגען צו א מענשן אַן אייגענעם· א נאָהענטן·

»איך וועל אײַך ניט שטערן?« פרעגט זי באלד בײַם ארײַנקומען· בײַ דער טיר·

און איר בליק איז· ווי שטענדיג· א שמייכלדיגער· אַן עזותדיג קלוגער און פארוואונדערטער· פון צעטומלט־

קייט הערט חיים־משה לחלוטין זיך ניט איין אין אירע לעצטע ווערטער, קוקט אויף איר פאַרוואונדערט און ווייסט ניט, וואס צו טאָן. אַז ער קומט סוף־כל־סוף צו זיך, זיצט זי שוין אויפן בענקל, וואס ער האָט צוליב איר מיט זיין נאָזטיכל אָפּגעווישט פון שטויב. און ער שטייט נאָך אַלץ אקעגן איר גרייט צו דינען. ער איז פאַר־וואונדערט און האלט זיין פאַרשטויבט טיכל אין האנט.

»וואַרפט אוועק איַיער טיכל« זאָגט זי און שמייכלט.

דאס איז איר געוויינליך קול. אירע אויגן קוקן אויף אים נאָך אַלץ שפּאַטיש און עזותדיג קלוג; זי הייסט, ער זאָל אוועקוואַרפן זיין טיכל.

דעמאָלט באַמערקט ערשט חיים־משה אַז ער האלט ווירקליך די גאַנצע ציַיט אַ פאַרשטויבט טיכל אין האַנט. ער פילט זיך שולדיג און פאָלגט זי.

»אַך יאָ« זאָגט ער.

און ער וואַרפט אוועק זיַין טיכל. צום אָנהייב דאַכט זיך, אַז איר גאַנצער וויזיט איז אַ פאַרשיַיטער פּרוב, און ניטמער: אַ לצנותדיגער אויפטו. הייסן הייסט עס אַזוי:

איצט אינמיטן לאַנגן און הייסן זומערטאָג וועט זי שאַפן אַן אינטריגע.

נאָר חיים־משה קוקט אויף איר און באַמערקט: אירע אויגן פאַלן פּלוצים אריין אין אַ פאַרטראַכטקייט און באַ־קומען מיטאַמאָל אַ סך טיפן. זי קוקט זיך ארום דאָ בײַ מלכן אין מאַגאַזין, ווי אין אַן אַלטער היים.

»גליַיך איך האָב דאָ אַמאָל עפּעס געקויפט...«

אַזוי זאָגט זי, בשעת זי הייבט זיך אויף פונם בענקל און פּרובט אַ שפּאַציר טאָן אין טיף פון צימער.

דעמאָלט שלאָגט חיים־משה איר פּלוצים איבער די רייד.

»גליַיך איר האָט דאָ אַמאָל עפּעס געקויפט, זאָגט ער, און האָט פאַרגעסן אָפּצוצאָלן«.

»יאָ, טאַקע, חזרט איבער חוה פויזנער מיט אַזאַ פאַר־וואונדערט פנים, גלײַך זי גלויבט ניט, אַז ער, חיים־משה, האָט עס געזאָגט, גלײַך איך האָב דא אַמאָל עפּעס גע־קויפט און האָב פאַרגעסן אָפּצוצאָלן«.

זי זעצט זיך צו צוריק אויפן בענקל און זיצט אַזוי א ווײַלע מיט אַן אראָפּגעלאָזטן קאָפּ. איר איז, אפנים, מיט־אַמאָל געוואָרן דא שווער, שטארק שווער. און חיים־משה קוקט אויף איר און שווײַגט. איצט געדענקט ער אירע בריוו, וואָס ליגן בײַ מלכן אין שופלאָד. קיינמאָל האָט ער זיי נאָך ניט געדענקט אַזוי קלאָר, ווי איצט, בשעת ער קוקט אויף איר; איבערגעבונדענע ליגן זיי דאָרטן, אויסגעציילטע.

»איר בלײַבט דאָ, אין מאַגאַזין?«

אזוי פרעגט חוה פויזנער, און דער קאָפּ איז בײַ איר נאך אַלץ אראָפּגעלאָזן און די אויגן קוקן נאך אַלץ פאַר־טראכט ערגעצוואוהין אונטער דער סטויקע ארונטער.

»אַך, ניין«.

חיים־משה האָט שוין דא איצט מערניט, וואָס צו טאָן. ער איז גרייט צו גיין, מיט אלע כּבודן גרייט. ער פאַר־שליסט אויפגיך די קאַנטאָרקע און דעם דרויסנדיגן שלאָס בײַ דער טיר און באגלייט זי אראָפּ צו דער מיט פון שטאָט. ער גייט מיט אַזאַ אויסזעהן, גלייך ער האלט זיך אין דער מעלה; איצטיגס מאָל מוז ער בײַשטיין דעם נסָיון פון דאַמענערע. אין אָנהייב מאַרק שנײַדט זיי איבער דעם וועג די אָרטיגע קאָמיסיע, וואס גיט אכטונג אויף ריינקייט. בראש פון דער קאָמיסיע גייט דער שטאָט־דאָקטער גראַבײ. ער גייט, ווי זײַן שטייגער איז, פוילבליך און שווער, און זיין פּנים איז אויסגעמאַטערט, צי פון ניט שלאָפן בײַטאָג, צי פון יידישע צרות. ער איז פאַר־טראָגן. נאָר דערזעהענדיג חוה פּוזנער מיט חיים־משהן,

גיט ער זיך העפליך א נויג. זײַנע היפּשע גרויע אויגן טוען זיך פלוצים אַזאַ דערשרעקן, גלײַך מע האָט אים נאָר־וואס אויפגעוועקט פון שלאָף, און באלד טוען זיי זיך צוריק א צינד אָן און שמייכלען שוין מיט אלע פיל קנייטשן, וואָס ארום זיי.

»קלוג ווי טויזנט רוחות, שמייכלען זיי וועגן זיך אַליין, איך פארשטיי אַלץ און גיב אייך מיין ברכה«.

אַז ער גייט אָפּ א ביסל, קוקט ער זיך נאָכאַמאָל אום און טוט ווידער א שמייכל, נאָר ס'ענטפערט אים ניט קיינער, ניט חוה פויזנער און ניט חיים־משה. זיי זיינען שוין נאָהענט צו עזריאל פויזנערס נייעם הויז. זיי שטעלן זיך אָפּ לעבן גרויסן גאניק, וואס גייט ארויס, ווי אַן אָפּענע וועראנדע צום איינגעבראכענעם מאַרק, און ס'דאכט זיך, אַז עמיצער פון זיי וועט באלד אנהייבן רעדן, זיי וואַרטן אויף עפּעס.

שטייען זיי אַזוי א ווײַלע און וואַרטן, נאָר קיינער הייבט ניט אָן צו רעדן. א פארבײַגייענדיג יינגעלע פאר־האלט זיך גאָר נאהענט לעבן זיי, באטראכט זיי מיט שעמעוודיגקייט אין די אייגעלאַך, מיט א שמייכעלע אינם איינגעבויגענעם געשטאלטל, און זיי באמערקן עס ניט.

»איך האָף, אַז איר וועט נאָך אריינקומען צו אונז«, אַזוי זאָגט חוה פויזנער, און אירע אויגן קוקן שוין ווידער צו אים ארויף האלבשמייכלדיג, שעמעוודיג קלוג: גע־כּשרטע אויגן.

»יאָ, ענטפערט צעטראָגענערהייט חיים־משה, געוויס«.

און א ווײַלע שטייט ער נאָך פארטראַכט אויפן ארט; קוקט איר נאָך, ווי זי גייט ארײַן אין הויז און געדענקט די זאַך, וואס ער שרײַבט דאָרטן בײַ יצחק־בערן אין וואַלד; פארוואס איז שטענדיג, ווען ער קוקט אויף איר,

ווילט זיך אים וואס גיכער ענדיגן די זאַך? ער מוז איצט קומען צוריק אין וואַלד אריין און זיך נעמען פאר דער זאַך.

XII

מילא, האָט חוה פויזנער ניט געהאַט מער, וואס צו פאַרלייקענען, און האָט געשוויגן. אירע קאָרטן זיינען געווען אָפן. גאַנץ ראַקיטנע האָט געוואוסט, אַז איר פרעגער שטייט איצט אָפּ גאַנצע אָוונטן לעבן פאַרקן, הינטערן איינפאָרהויז, וואס לעבן מאַרק, שטייט ער און גלעט דאָרט חייקע די דינסט פאַר דער האַנט. א שטיקל צייט האָט זי ליב געהאַט מלכן. דאס איז געשעהן פונקט דאַן, ווען גאַנץ ראַקיטנע האָט געוואַרט, וואס דא וועט אַרויסקומען.

»מלך, האָט מען געזאָגט, האָט ביי זיך געפּועלט חתונה האָבן מיט עטל קאַדיס, און אַז חוה פויזנער שיקט אים א צעטעלע, ער זאָל קומען, קומט ער צו איר, א? ער קומט«.

דעמאָלט איז חוה פויזנער בכיון אַוועקגעפאָרן פונדער־היים אויף א לענגערער צייט, כדי זי זאָל קאָנען שרייבן מלכן שיינע בריוו. און נאָכדעם האָט געטראָפן דער נס; דעסלער הייסט דער נס; דעסלער פון די טאָרפזומפן און פונם גרויסן בעריזשינעצער בראַווער, אַן אינזשענער, זאָגט מען, איז ער; ער איז רייך, שטאַרק רייך. אָבער וואס פאַר א שייכות האָט עס צו אים, חיים־משה? וואס גייט עס אים אָן?

ער האָט פאַרגיכערט די טריט:

»א מענש, וואס איז געקומען קיין ראַקיטנע אויסצו־פירן א גרויסן ענין, דאַרף גיין מיט גיכע טריט«.

ער איז געקומען אינמיטן הייסן העלן טאָג צוריק אין

וואַלד אַריין, צוריק צו זיך אין צימער און האָט דאָרטן גאָרנישט געקאָנט טאָן:

»טפו, צו אַלדי שוואַרצע יאָר. ראַקיטנע נעמט צו אָהן שיעור צייַט, און מער גאָר«.

די פענסטער זיינען געווען אָפן. די זון האָט דורך זיי שטאַרק געבאַקט. האָט ער אַראָפּגעלאָזט די קורצע רויטע פאָרהענגלאַך און האָט זיך אין די ווייסע אַרבל צוגעלייגט אויפן בעט. נאר די אַראָפּגעלאָזענע פאָרהענגלאַך האָבן ניט געהאָלפן. די פוסטקייט פונם לאַנגן הייסן זומערטאָג האָט זיך אַהער געלאָזט פילן; פון דער זון, וואס באַקט דעם וואַלד, האָט זי זיך אַהער געלאָזט פילן און פון דער אויסגעוועבטער וואָכעדיגקייט, וואס ציהט זיך אַהער מיט אַלע וועגעלאַך און שטעגעלאַך פון ראַקיטנע דער שטאָט:

»ס׳אַראַ פוסטע וואָכעדיגע שטאָט! און וויאַזוי האָסטו דא געלעבט, מלך?

אָט שטייט ער, חיים־משה, דאָרטן, בייַ דער גרעבליע, אין סאַמע אָנהייב ראַקיטנע שטייט ער, אַזוי שטעלט ער זיך פאָר, און קוקט, ווי ווייט, ווייט אין דער גאַס, אין איר טיפן הינטערגרונט יאָגן זיך אירע וואכעדיגע שאטנס נאָך איר וואכעדיג גאָלד. און די שטאָט אַליין איז אויסגעוועבט, אַלט, אויסגעהוילט און טויט. מאַמעס שטאָפּן אייער אין די קינדער און שוויצן צו; א טאטע א קרעמער, א לוסטרינענער טאַטע, שטייט אויף דער שוועל פון דער גרויסער קלייט און געדענקט, וויפיל פאָר פוישטן ליגן בייַ אים אויפן בוידעם צוגעגרייט אויפן ווינטער. ער פרובט אַלעמאָל, צי די לונגען זיינען בייַ אים ריין און לייגט איבער די שטיקלאַך וואַטע פון איין אויער אין צווייטן. און מלך האָט אָפּט געקענט אָפּזיצן א היפּשע צייַט לעבן אָטדעם רייכן קרעמער אויף די טרעפּלאַך און פירן מיט אים א שמועס. אַזוי דערציילט יצחק־בער.

»וואָס זשע מיינט איר׳ שמייכלט דאָרטן איינמאָל צו אים שעמעוודיג מלך׳ צוויי יאָר פאַרשיקט זיין קאן טאַקע אַמאָל אויך זיין א שטיקל ענין׳ אַמאָל קאן מען דערפון האבן א שטיקל נחת־רוח«׳

נאר דער קרעמער גלויבט ניט אין אַזאַ מין נחת־רוח׳

»עט!« אַזוי זאגט ער און קראַצט זיך פאַמעלאַך אין דער באָרד׳ ער געדענקט נאָך אַלץ די פיל צוגעגרייטע פוישטן׳ וואס ביי אים אויפן בוידעם׳ ער גענעצט׳ נאר מלך הערט ניט אויף צו שמייכלען ...

»פונדעסטוועגן׳ זאָגט ער שטילינקערהייט׳ פונדעסט־וועגן מוז מען מודה זיין׳ אַז ביי אייניגע מענשן איז ניט דער גאַנצער עיקר פרנסה«׳

נאר עזריאל פויזנער וויל ניט מודה זיין׳

»עט! זאָגט ער און גענעצט ווידער׳ ס׳איז חלומות׳ אינגאַנצן חלומות«׳

דעמאָלט קומט פלוצים אונטער דער פאַרוואַלטער פרעגער און כאַפּט גלייך׳ אינוואס עס גייט דער שמועס׳ ער האָט פון תמיד אָן ניט ליב אָטדעם לוסטרינענעם טאַטן׳ ער טוט עזותדיג א דריק צו די פענסנע צו דער נאָז און זאָגט:

»איז אפשר׳ זאָגט ער׳ וועט ר׳ עזריאל פויזנער כאָטש אין עפעס מודה זיין? אפשר וועט ער׳ לפּחות׳ מודה זיין׳ אַז עמיצער אויף דער וועלט ... אַז עוזר ליובער׳ למשל׳ פאַרמאָגט מער געלט פון אים?«

אין דעם איז פרעגער היציג׳ ער איז זיכער: ער האָט אים געפּאַקט׳ אָטדעם קרעמער; אין עפּעס וועט ער אים פאָרט מוזן מודה זיין׳ ער קוקט ווי דער קרעמער לייגט באַנייס איבער די שטיקלאך וואַטע פון איין אויער אין צווייטן און קנייטשט מיט די אַקסלען׳ אין עפּעס וועט ער פאָרט מוזן מודה זיין׳ נאר עזריאל פויזנער טוט

א מאַך מיט דער האַנט און בלייבט ווידער קאלט, אינ־גאַנצן קאלט.

»עט! זאָגט ער, ביי עוזר ליובער האָט קיינער ניט געציילט...«

— — — — — — — — — — — — — — — — —

איז אָט...

חיים־משה האָט זיך פלוצים דערמאנט אָן מלכס פנים:

»איז וואס זשע בין איך מיט דעם אויסן, מלך?«

»אַז גארנישט, חיים־משה, אַז א קרעמער האָט ליב צו ציילן«.

»און דו שמייכלסט אַלץ, מלך?«

»יאָ, חיים־משה, ווייל אויך דו... אויך דו האַלטסט אין איין ציילן. און ניט ווי א קרעמער ציילסטו, נאר ווי א טייוול«.

»ווי א טייוול?!«

אַך יאָ. מאָדנע, ווי קלאר דער שעמעוודיגער מלך זעהט עס איצט אַלץ פון דאָרטן, פון יענער וועלט... וואס ארט, אייגנטליך, דעם טייוול, אויב גאָט און איוב נאַרן זיך איינער אָנם צווייטן? דער עיקר איז, וואס גאָט האָט איובן געבענשט... שמחה, ביי אים אין הויז; אלע וואָך קומען זיך צונויף די קינדער, און דער טייוול גייט אַרום און אַרום דעם הויז, וואו ס׳קומט פאָר די שמחה, און ציילט און ציילט; א פרעמדוועלטיגער גייסט אָהן ליידנשאַפטן, אָהן אייגענעם באַגער ציילט פרעמדע אומ־גליקן און פרעמדע גליקן.

»אָבער א טעות, מלך, א גראָבער טעות«.

ער, חיים־משה, איז נאָך צופיל געבונדן מיטן הויז, וואו ס׳קומט פאָר די שמחה, און טראגט אויף זיך אחריות... דעם שטומען פראָטעסט... ער וויל מער ניט זיין דא אין ראַקיטנע, קערט ער זיך אום צוריק אַהין אין דער

גרויסער שטאָט. ער שטייט דאָרטן אויף אין איינעם א זומערדיגן פריהמאָרגן, באַגלײַך מיט אַלע גרויסשטעטיגע לײַט שטייט ער דאָרטן אויף, און לאָזט זיך אַוועק אין גאס. ער האָט ליב די גאס אין איר פריהמאָרגן; ער האָט ליב די זון, וואס באַקט דעם שטיין, און דעם קילן שאָטן, וואס אינדערזייט. פאַרשיידענע גליקליכע און אומגליקליכע מענשן איילן אין פאַרשיידענע זייטן, און אויך ער, חיים־משה, איילט מיט זיי. ער איז איינער פון זיי. אינ־מיטן בריק איז געפאַלן א פערד און גוססט, און מענשן דערשיסן עס דא אויפן אָרט, מענשן זיינען גרויס־שטעטיגע און באַשעפטיגט; זיי האבן קיין צייט ניט צו וואַרטן, ביז דאס פערד וועט אליין אויסגיין, און דער־שיסן עס מיט זיכערקייט, אַז זיי טוען רעכט ... נעכטיגע טעג, זיי קוקן זיך ניט אום צו אים, חיים־משהן, זיי פרעגן בײַ אים ניט, צי ער גיט דערויף זיין הסכמה ...

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

אויפן טראָטואַר, מלך, גייט אַרום אַן אַלטער קבצן, א בלינדער, און טאַפּט מיטן שטעקן דעם שטיין.

»כ׳בין אַלט נײַנציג יאָר, חזרט דער אַלטער, איך בין אַלט נײַנציג יאָר, גיט מיר א נדבה«.

און אַרום ווימלט די גאס, מענשן גייען אָפּ און אויף, און אויך ער, חיים־משה, גייט מיט זיי; ער איז איינער פון זיי. איינע א פרוי, זעהט ער, האָט זיך אָפּגעשטעלט קויפן ברויט; זי דינגט זיך פאַרן ברויט; זי צעצאָלט זיך, נאר, אַז זי קוקט זיך אום, דערזעהט זי, אַז לעבן איר איז ניט געבליבן איר קליין פּיריאָריג קינד. די שרעק פון גאָר דער וועלט איז בײַ איר אויפן פּנים.

»א דונער האָט מיך דערשלאָגן, פלעסקעט זי אויס מיט די הענט, נישטאָ מײַן קינד!«

א ביסל ווייטער שטייט מען אַרום א האַלבנאַקעטער פרוי. זי האָט א צעריסן לייב: א משוגענע' אַפּנים; זי רייסט זיך פאַר די פונאַנדערגעלאָזטע האָר און קלאַפּט מיט ביידע פויסטן אין קאָפּ; זי דערציילט וועגן אומגליק' וואס האָט זי געטראָפן:

»אַלע יאָרן' דערציילט זי' האָט זי ביי זיך אינדערהיים געוואַרט אויף גאָט; זי איז געווען זיכער' אַז ער וועט קומען — נאַרעשקייטן' ער האָט געמוזט קומען. און הײַנט אינדערפריה איז ער צו איר געקומען און האָט זי ניט גע־טראָפן אינדערהיים: זי איז אויף א רֶגעלע אַוועק־געגאַנגען פון דער היים«.

און אויפן טראָטואַר' מלך' אינדערזייט גייט נאָך אַלץ אַרום דער אַלטער קבצן דער בלינדער און טאַפּט מיטן שטעקן דעם שטיין. ער הערט נישט גאָרנישט און זעהט נישט גאָרנישט' מלך; ער געדענקט נאָר זיך און זיינע ניינציג יאָר און די נדבה' וואס אים קומט פאַר זיי:

»כ'בין אַלט ניינציג יאָר' חזרט דער אַלטער' איך בין אַלט ניינציג יאָר' גיט מיר א נדבה«.

— —

»וואס זשע איז דערפון געדרונגען' מלך?«

»אַז גאָרנישט' חיים־משה' אַז דעם אַלטן מוז מען מאַכן זעהענדיג«.

»אָבער ער איז אַלט ניינציג יאָר' מלך' ער איז אויפ־געהאָדעוועט אויף נדבות...«

»און וואס קלערסטו טאָן?«

»כ'האָב א מיטל' מלך' א זיכער מיטל... וואַרט...«

— —

וואוהין זשע איז דאס פּלוצים מגולגל געוואָרן' ער' חיים־משה? אין א פרעמדער שטאָט איז ער מגולגל געוואָרן. ער קאָן ניט די גאס. ער קאן ניט די הייזער.

ער איז צוגעגאַנגען צו א פרעמדער פאַראַדנער טיר׳ ער האָט אָנגעקלונגען און זיך געשטעלט וואַרטן. קיינער האָט אים ניט געעפנט. ער האָט אַליין א שלעפ געטאָן די טיר׳ זי איז אָפן. ער איז אַרייַנגעקומען אין פאָדער־צימער און האָט דערזעהן הענגען א פאָר רעק. »גוט׳ האָט ער א טראַכט געטאָן׳ רְמָזִים אויף מענשן«. נאָר די מענשן אַליין זיינען נישטאָ. ער וואַרט א ביסל און קומט אַרייַן אין עסצימער. נאר אויך דאָרטן איז קיינער נישטאָ. אָפגעטרונקענע גלעזער טיי אויפן טיש׳ און א סאַמאָוואַר אינדערזייַט; דו טוסט אים א טאַפ׳ ער איז נאָך וואַרעם; אַן אָפענער בוך ליגט אויפן טיש: עמיצער האָט׳ אַפנים׳ אין אים נארוואס געלייענט. נארוואס געזוכט מיט די אויגן צווישן די שורות. טירן זייַנען אָפן דורכאויס אין די אַרומיגע צימערן׳ נאָר אויך דאָרטן איז קיינער נישטאָ. ער רופט׳ נאר קיינער ענטפערט ניט. ער וויל אַוועקגיין׳ נאָר ער קען ניט; ער האָט מורא׳ טאָמער... טאָמער קומט אַריין דער גנב...

»איז אָט׳ מלך׳ וואס זשע דאַרף איך׳ נאָך דיין מיינונג׳ טאָן?«

»היטן׳ חיים־משה׳ היטן׳ ביזוואַנען ס׳וועט קומען דער בעל־הבית«.

»נו׳ און דו׳ מלך? וואַרט... ווי אַזוי ביסטו אַוועק?«

אַך יאָ׳ מאָדנע: ווי אַלע דא אין ראַקיטנע מייַדן אויס דעם שמועס וועגן מלכס אַוועקגיין׳ וועגן מלכס טויט. בייַ יעדערן איז פאַראַן א חשד׳ אַז מלך איז געשטאָרבן נישט פון זיין האַרצפעלער אַליין׳ נאר קיינער וויל דא וועגן דעם ניט רעדן. חנקע ליובער ווערט בלאַס איט־ליכס מאָל׳ וואס ער׳ חיים־משה׳ פרובט פאַרפירן מיט איר וועגן דעם א שמועס׳ און יצחק־בער דער לאַנגער לאָזט אַראָפּ די ברעמען׳ קנייטשט מיט די אַקסלען און

שווערט זיך, אַז ער ווייסט ניט: זאָל אים שוין אַזוי וויסן בייז.

»וואס זאָל איך דיר דערויף זאָגן, פרעגט ער, איך ווייס? ער האָט אוודאי געהאט ביי זיך אין אַפּטייקמאַגאַזין אַלע גוטע זיבן זאַכן . . .«

נאר אָט האָט מען אויך נאָך אים, חיים־משהן, דא אין ראַקיטנע אָנגעהויבן נאָכשפּירן. דער חשד איז געוואָרן ברייטער . . . נעכטן בייטאָג גייט ער איינער אַליין איבער דער גאַס. די גאַס איז פּוסט, און אַקעגן גייען דריי דאַמען. אַלע דריי קוקן אויף אים פונדערווייטנס; אַלע דריי מאַכן אַזעלכע אָנשטעלן, גלייך זיי קאנען ביי זיך בשום אופן ניט באַשליסן, צי זאָלן זיי אים אָפּשטעלן, צי ניין. איינע פון זיי, די מיטלסטע, די געפּאַקטע, איז די מאַדאַם בראמבערג. זי טראָגט פּענסנע און קוקט דורך איר האָפּערדיג, ווייל זי האָט זיך ניט מיט וואס צו שעמען: אַלע דא אין שטאָט טוען איר נאָך. אַלע וויסן, אַז זי איז א מוסטער פאַר דער שטאָט. זי האָט אַזאַ צונויפגעשנורעוועט פּיסקעלע, גלייך זי האָט נאר־וואס אַרויסגעזאָגט א חכמה און וואַרט, אַז די גאַנצע וועלט זאָל זי קומען אויסקושן. די צווייטע דאַמע איז אַן אומ־באַקאָנטע, א נידעריגע, א שוואַרצע מיט א נייגעריג איינ־געפאַלן נעזל, און די דריטע, די יינגסטע, איז אויס־געצויגן לאַנג און דאַר, ווי נאָך א טיפוס. דאס איז די פרייע צוהערערין אסתר פיך, וואס איז צוריק מיט עטליכע טעג אַראָפּגעקומען אַהער אויף די זומערדיגע וואַקאַציעס. זי איז מיד, פון א סך לערנען אין דער גרויסער שטאָט. זי איז אָנגעטאן אין א לייוונט ווייסן אנצוג מיט לאַנגע שלעכט־געפּרעסטע פּראָשוועס; זי האַלט איינגעבויגן דעם קאָפּ און שמעקט פונם קליינעם געלן בלימל, וואס זי האַלט אין האַנט, זי שמעקט פונם בלימל אַזוי נאָהענט, אַז אויפן

שפּיץ נאָז בלײַבט בײַ איר א געלער פלעק· איר קלײן אויסגעמאַטערט פּנימל איז פאַרצויגן מיט א געפּודערט אָפּגעברענט הײַטל, נאר די קלײנע אײגעלאַך גלאַנצן מיט א הונגעריג פײערל׳ און אין איר אינגאַנצן צאַפּלט נאָך אײנס א מאָדנע לעבעדיג אָדערל און לאָזט זי ניט רוהען; דאס אַרבעט זי מער פון אַלע׳ מען זאָל אים׳ חיים־משהן׳ אָפּשטעלן· די דאַמען לאָזן אים דורך גאר נאָהענט לעבן זיך און קוקן אויף אים׳ נאר אַז ער גײט אָפּ עטליכע טריט׳ רופן זײ אים דאָך צוריק׳ ס׳טרעט אַרויס מיט א קלײן שמײכעלע די מאַדאַם בראָמבערג און בעט׳ ער זאָל קײַן פאַראיבל נישט האָבן·

»די זאַך׳ זאָגט זי׳ באַשטײט דערין׳ וואס זײ אַלע דרײַ׳ אָטדי׳ וואס חיים־משה זעהט דא פאַר זיך׳ האָבן אויף זיך גענומען דעם אָוונט׳ וואס דאַרף אינגיכן געגעבן ווערן לטובת דער תלמוד־תורה· ווילן זײ אים׳ חיים־משהן׳ בעטן: ערשטנס׳ פאַרשטײט מען׳ ער זאָל אויפן אָוונט זײַן׳ און צווײטנס — צווײטנס ווילן זײ׳ אַז חיים־משה זאָל זיך באַטײליגן אין דער פּראָגראַם«·

»אין דער פּראָגראַם?«

חיים־משה זאָגט זײ׳ אַז צום באַדויערן׳ האָט ער ניט מיט וואס צו באַטײליגן זיך· חוץ דעם׳ וועט ער צום אָוונט געוויס שוין דא אין ראַקיטנע ניט זײן··· ער וועט שוין געוויס האָבן אַוועקגעפאָרן·

»נאר אויב אַזוי׳ זאָגט די מאַדאַם בראָמבערג און וויל זיך אַנטשולדיגן׳ אויב אַזוי פאַלט דאָך אָפּ די גאַנצע זאַך···«

נאר דא שלאָגט איר איבער די רײד די פרײע צוהערערין אסתר פיך· זי גלויבט ניט׳ אַז חיים־משה זאָל צו יענער צײַט שוין האָבן אַוועקגעפאָרן פון ראַקיטנע· זי שטײט די גאַנצע צײַט אין אײן שורה מיט דער מאַדאַם בראָמ־

בערג און שמעקט איר געל בלימל. אירע אויגן קוקן אויף חיים־משהן אָהן אויפהער פונאונטן ארויף; מיט א שמייכעלע און מיט נײַגעריגקייט קוקן זיי אויף אים און הערן אים ניט אויף צו פארשן.

»איר קלערט דען בכלל אַוועקפאָרן פון ראַקיטנע?« פרעגט זי בײַ אים.

און אין א רגע אַרום, ווידער מיטן זעלבן שמייכל אין די אויגן, מיט א רֶמֶזל פון א קלוגיטשקער, וואס ווייסט כלומרשט זיין סוד.

»איר זײַט דען פונאָנהייבאָן ניט געקומען קיין ראַקיטנע מיט דער דעה, אַז איר זאָלט דא פאַרבלייבן?.. אַז איר זאָלט מער קיינמאָל פונדאַנען ניט אַוועקפאָרן?..«

»איך? פרעגט חיים־משה, פאַרוואס מיינט איר אַזוי?«

זיי לאָזן זיך גיין אַראָפּ מיט דער גאַס. אין איין שורה מיט אים גייט די פרייע צוהערערין אסתר פיך, און די איבעריגע צוויי דאַמען גייען נאָך פונהינטן.

»מלך, זאָגט אסתר פיך, מלך האָט אויך פונאָנהייב געזאָגט, אַז ער פאָרט פונדאַנען אַוועק...

זי זאָגט עס, ווי גלאַט אַזוי אין דער וועלט אַריין. און חיים־משה באַמערקט, אַז שפּאַנען שפּאַנט זי גיך, און בשעת זיי גייען, קוקט זי אַראָפּ צו דער ערד. דערבײַ האָט זי א טבע איינצובויגן זיך אינצווייען, ווי א דינע זאַנג. ער געזעגנט זיך און קערט זיך אום אין וואַלד אַריין. ער שטרענגט זיך אָן און וויל זיך דערמאָנען, צי ער האָט זיך ניט ווען עס איז פאר עמיצן אַרויסגעכאַפּט מיט א וואָרט וועגן דעם אַלעמען, אויף וואס די פרייע צוהערערין אסתר פיך האָט געוואָרפן א רֶמֶז. ניין. אַלץ, וואס ער האָט ווען ס׳איז וועגן דעם געטראַכט, איז געווען פאַרנעפּלט, פאַרנעפּלט אַפילו פאַר אים, חיים־משהן אַליין. די פרייע צוהערערין אסתר פיך האָט גערעדט גלאַט אַזוי

אין דער וועלט אַריין. נאר אויב אַזוי, וועט ער, חיים־משה, שוין מוזן זיין אויפן אָוונט לטובת דער תלמוד־תורה. אסתר פיך וועט דאָרטן אויך זיין, און דעסלער און חוה פויזנער... און אויך ער, חיים־משה, ער וועט דאָרטן מוזן זיין.

XIII

אסתר פיך איז ביז שפעט אינאָוונט זיך פאַרזעסן ביי חנקע ליובער אינדערהיים. אַרייַנגעקומען אויף א רגע, אויף איבעררעדן מכוח די סערוועטן און טישטעכער, וואָס חנקע האָט צו געבן אויפן אָוונט אין תלמוד־תורה, און פאַרזעסן זיך מיט גלייַכגילטיגקייַט צו היים, צו שלאָף, צו אייגענעם פאנפעוודיג דינעם קולכל. איר אויסזעהן איז געוועזן א טרוימעריש לאנגווייַליגער, א האלב אויפגערעגטער, האלב דרימלענדיגער. איר איינציגער ווייַסער אנצוג, וואָס מיט די לאנגע שלעכט געפרעסטע פראשוועס, האָט אויסגעזעהן פאַריתומט, ווי זי, די פרייַע צוהערערין, אסתר פיך אַליין. זי האָט שוין ניט געהאט קיינעם דאָ אין שטאָט, אַחוץ אַן עלטערן ברודער, א האָלצהענדלער. אירע פאָטער און מוטער זיינען שוין לאַנג געשטאָרבן, און קיינער האָט ניט געוואוסט, צי מיט איר שוועגערין לעבט זי בשלום, צי ניין. זי האָט גערעדט מכוח דעם, וואָס ראַקיטנע צאַנקט:

»ניט מע שטאַרבט, ניט מע לעבט אין ראַקיטנע, נאָר מע גוססט«.

חנקע האָט זיך צוליב איר אויפגיך באַפרייַט פון דער קיכנעס חשבונות. זי האָט געלייגט מאָטיקן שלאָפן און האָט זיך אויף די שפיצפינגער אומגעקערט פון זייַן פינסטערן חדר צוריק אין גרויסן עסצימער. אַרום גרויסן ברענענדיגן הענגלאָמפ האָבן די הויכע ווענט גענומען אויסזעהן

בײַנאַכטיג און שטארק שפּעט, און די פרײַע צוהערערין איז דאָ נאָך אַלץ געזעסן און נאָך אַלץ גערעדט. ווער איז זי אַזוינס געווען, אָטדי פרײַע צוהערערין? זי האָט דאָ אין שטאָט ניט געהאט איר גלײַכן. מעגליך, אַז א פרײַע צוהערערין איז זי געוואָרן נאָר דערפאר, וואָס אַלע דאָ אין ראַקיטנע זיינען געווען קורסיסטינס. איצט האָט זי, נאָך פינף יאָר לערנען, זיך אומגעקערט אַהער כמעט א געענדיגטע, כמעט א יוריסט. זי קוקט דאָ אויף אַלעמען פונאויבן אַראָפּ, און איר איינציגער נאָהענטער פרײַנט איז דאָ דער דאָקטער גראבײ. זי האָט גערעדט מכוח דעם, וואָס פון זומער צו זומער קומט זי אַהער אַראָפּ אויף וואַקאַציעצייט און טרעפט דאָ אַלצמער לאַנגווײַליגקייטן, מער פוסטקייט.

»און אָט איז שוין געשטאָרבן מלך אויך, אויף זײַן אַפּטייקמאַגאַזין הענגט א שלעסל...«

אירע אויגן האָבן זיך געשמאָלט אין צוויי קליינע שלעפעריגע שפּעלטיקלאַך. דער קליינער מאָגערער קערפּער אינם גראַמען ווייסן אָנצוג האָט זיך געשפּאַרט אויפן גליטשיגן זאָנטיק, און דאָס מויל האָט גערעדט און גערעדט, אַזוי אַז, קוקנדיג אויף דעם, האָט זיך געדאַכט, אַז רעדן רעדט עס פון זיך אַליין, אָטדאס מויל; ס׳הענגט ניט אָפּ ניט פונם מוח און ניט פונם גאַנצן שלעפעריגן קערפּער; ס׳איז א באַשעפעניש אַליין פאַר זיך און עס רעדט. איז אָט: אָקאָרשט נעכטן בײַטאָג איז די פרײַע צוהערערין אינאיינעם מיט חיים־משהן אַריינגעקומען אין מלכס אויפגעשלאָסענעם אַפּטייקמאַגאַזין; זי האָט דאָרטן דערזעהן אין צווייטן קלענערן צימער דאָס אָפענע פאַרגעלטע אַפּטייקפודעלע, וואָס ליגט אויפן פאַרשטויבטן טישל, און האָט מיטאַמאָל פאַרשטאַנען, אַז אַלע דאָ אין ראַקיטנע זיינען פערד, פשוטע פערד:

»מלך איז דאָ געגאַנגען צום טויט מיט קליינע זיכערע טריט, און קיינער האָט עס נישט באַמערקט, אַזוי האָט זי, די פרײַע צוהערערין, דאָרטן געזאָגט צו חיים־משהן, דער סם, וואָס מלך האָט אויסגעקליבן, איז געוויס געווען א גרינגער, אַ גאַנץ געוואוינליכער, און איינגענומען האָט ער אים אין משך פון א וואָך צייט אַלעטאָג צו ביסעלאַך, סאַר א גרויל! איינגעמען סם אין משך פון א וואָך צייט אַלעטאָג צו ביסעלאַך...«

»געשיקט זיך? האָט זיך געוואונדערט חיים־משה, איר מיינט עס באמת?«

»וואָס זשע דען? האָט אים דערויף געענטפערט זי, די פרײַע צוהערערין, איך טרייב מיט אייך קאַטאָוועס?«

אַליין דער דאָקטער, דער דאָקטער גראַביי, איז אָקאָרשט איצט איר, דער פרײַער צוהערערין, מודה:

»ער הייבט זיך אָן דערמאָנען, זאָגט ער, בעת מ׳האָט מלכן באַלד נאָכן טויט אַראָפגעהויבן פונם בעט, האָט ער דערזעהן אונטערן קישן א קליין קיילאַכיג אַפטייקפודעלע, א ליידיגס און אָפנס, און לעבן דעם האָט זיך גע־וואַלגערט דאָס קליינע דעקעלע. דאָס פודעלע איז אינוויייניג געווען געל, ווי פון יאָדאָפאָרם, אַזוי זאָגט דער דאָקטער, נאָר אים איז דעמאָלט גארנישט ניט איינ־געפאַלן«.

די גאנצע צײַט, וואָס מלך איז געלעגן צובעט מ׳סן פאכיר אייז אויפן האַרצן, פלעגט ער, דער דאָקטער, צו אים אַלע בײַטאָג אַרײַנקומען און פאַרברענגען מיט אים א שעה אָנדערהאַלבן אָדער צוויי. פאַרן אַוועקגיין האָט ער אַלעמאָל געבעטן מלכן זיך אויפזעצן און האָט בײַ אים אויסגעהערט דאָס האַרץ.

»נעכטיגע טעג, האָט ער דעמאָלט צו מלכן געזאָגט, ס׳איז גארנישט; דאָס האַרץ וועט מוזן אויסהאַלטן«.

»יאָ, געוויס, האָט דערויף מלך געשמייכלט, מן הסתם, וועט דאָס האַרץ מוזן אויסהאַלטן«.

און דאָס איז געווען דאַן, ווען דעם סם האָט ער איינגענומען מיט א רגע פריהער, אָדער מיט א רגע שפּעטער נאָכן דאָקטערס אַוועקגיין. ער האָט געפּירט אַלעמען פאַר דער נאָז, מלך...

וואו זשע זײַנען דעמאָלט געווען מלכס גוטע פרײַנט?

די פרײַע צוהערערין שפּעט אָפּ פון אַלע גוטע פרײַנט מלכס. אַז זי לאַכט, הערט זיך, ווי גיפטיג ס׳קלינגט איר דין פּאָנפּעוודיג קולכל. אין אירע אייגעלאַך צינדט זיך אָן א פייערל.

»עטל קאדיס, זאָגט זי, האָט, דאַכט זיך, געהאַט, פאַרוואָס צו זײַן מלכן געטרײַ, פונדעסטוועגן האָט זי אים אַפילו איינמאָל דעם קישן ניט איבערגעשלאָגן און האָט ניט געוואוסט, וואָס בײַ אים צוקאָפּנס טוט זיך, ס׳איז אַן אַקט...«

»און חוה פויזנער האָט זיך פאַרקריגט מיט מלכן פונקט ערב זײַן קרענק. זי האָט ניט פאַרגונגען, אַזוי זאָגט מען אין ראַקיטנע... זי האָט ניט געוואָלט הערן, ווי מע שטויסט צימערינג בײַ עטל קאַדיס אינדערהיים און ווי מע גרייט זיך דאָרטן צו דער חתונה, איז זי אַוועקגעפאָרן אין קרייזשטאָט, זיך זעהן מיט דעסלערן. נו, מילא... אָבער פאַרוואָס האָט זי זיך נאָכדעם אומגעקערט און האָט אים אָנגעצונדן דאָס לעמפּל אויפן צווייטן טאָג נאָך זײַן טויט?«

בכלל מוז די פרײַע צוהערערין מודה זײַן, אַז זי פאַרשטייט ניט א סך זאַכן. אָט איז, למשל, איצט אַהער אַראָפּגעקומען אָטדער חבר מלכס, חיים־משה, און דרייט זיך דאָ אַרום. ער גייט דא, זאָגט מען, אַרײַן אין דיזעלבע הייזער, וואוהין ס׳פלעגט אַרײַנגיין מלך: ער באַגעגנט

זיך מיט דיזעלביגע מענשן··· חנקע קאָן איר ניט קלאר מאכן:

»וואָס טוט ער דאָ?«

ביַי אסתר פיך איז, הייסט עס, געווען א חשד, אַז חיים־משהן געפעלט דאָ שוין צופיל אַלץ, וואָס מלך האָט דאָ געטאן··· חנקען איז צווייטמאָל אַריבערגעגאַנגען א גרויל איבערן לײַב, נאר זי האָט געשוויגן. צום אָנהייב איז איר געווען איינגענעם, זי איז געווען די יינגסטע פון אַלע מיידלאַך דאָ אין שטאָט, קיינמאָל האָט זי נאָך ניט גערעדט מיט איר אַזוי ערנסט, ווי איצט, די פרײַע צו־הערערין אסתר פיך. דערנאָך האָט חנקה ביסלאַכווייז טיף אין זיך אָנגעהויבן ווערן, אַז די פרײַע צוהערערין זאָל אַוועקגיין. וואָסמער זי איז געזעסן, אַלצמער האָט זי געוואָלט, זי זאָל אַוועקגיין. זי האָט אַליין פאַרשלאָסן נאָך אסתר פיך די פאַראַדטיר און האָט זיך נאָכדעם אויס־געטאָן ביַי זיך אין צימער מיט אַן אומצופרידן געפיל בנוגע צו זיך אַליין, צו דער פרײַער צוהערערינס שפעטן זיצן און צו אַלץ, וואָס זי האָט דא גערעדט. וואָס האָט זי אייגנטליך געוואָלט, אָטדי פרײַע צוהערערין אסתר פיך? זי איז שוין געווען ניט קיין יונגע, לחלוטין ניט קיין יונגע, זי איז געווען עלטער פון אַלע מיידלאַך דאָ אין שטאָט. דער איינציגער פאסיגער מענש, מיט וועמען זי האָט זיך דאָ אין ראַקיטנע געקאנט צונויפגיין, איז גע־ווען דער העברעער אנשל צודיק; אָטדער, וואָס איז שוין איינמאָל געווען אין פאַלעסטינע און וואָס מע האָט שוין געדרוקט אייניגע זיינע העבּרעאישע מאמָרים. די גאנצע שטאָט האָט געוואָלט, ס'זאָל זײַן א שידוך. נאָר מיט אנשל צודיק האָט זי זיך דאָ אין ראַקיטנע פון שטענדיג אָן געקריגט. תמיד, אַז זיי האָבן זיך באַגעגנט, האָבן זיי געמוזט מיט עפעס באַליידיגן איינער דעם

אַנדערן, אַרײַנקומען אין כּעס און זידלען אַזוי שטאַרק אײנער דעם צװײטן, אַז זײטיגע מענשן זאָלן זײ דאַרטן פֿונאַנדערנעמען.

אין אַ פּאָר נעכט אַרום האָט זיך חנקען געחלומט, אַז אַהער קײן ראַקיטנע איז װידעראַמאָל אַראָפּגעקומען מלכּס שװעסטער, די פֿרעמדשטעטלדיקע פּראָװיזאָרין, אַז עטל קאַדיס האָט זיך כּלומרשט אױך אַהער אומגעקערט, און אַז אַלע דרײַ, מלכּס שװעסטער, עטל קאַדיס און זי, חנקע, גײען זײ נאָך נאָך אַ גרױסער לװיה. זײ קלערן ניט װעגן דער לװיה און װײסן ניט, װעמענס זי איז. און אינדרױסן איז מאָדנע, ס'איז פֿאַרנאַכט; אַז זײ קומען אױפֿן בית־עולם, זעהען זײ, װי מע נעמט גראָבן אַ גרוב אין עק בית־עולם, לעבן קאַרשנבױמס, אין אײן שורה מיט מלכּס קבר נעמט מען גראָבן די גרוב, מע איז מקבר דעם זשורנאַליסט, װאָס װאױנט אין קרים מיט דער אַנטלאָפֿענער דאָקטערשע גראַבײ, נאָר אַז מע לאָזט אים אַראָפּ אין גרוב און מע דעקט אױף זײַן פּנים, זעהט מען, אַז ס'איז ניט ער, ס'איז חײם־משהס פּנים...

חנקע האָט זיך פּלוצים, אינמיטן חלום, אױפֿגעזעצט אױפֿן בעט און האָט מעכאַניש, מיט פֿאַרשלאָפֿענע פֿינגער און פֿאַרשלאָפֿענע גלידער, גענומען איבערפֿלעכטן אױף זיך דעם צאָפּ; תּמיד װען זי איז געװען אומרוהיג, האָט זי מעכאַניש איבערגעפֿלאָכטן אױף זיך דעם צאָפּ.

חנקע האָט קײנמאָל ניט איבערגערעדט אירע חלומות. זי האָט אין זײ ניט געגלױבט, נאָר מיט די חלומות אַלײן איז זי געװען אינװײניג געבונדן; אַ האַלב יאָר, אײדער איר מוטער איז געשטאָרבן, האָט זי זי געזעהן אין חלום אַ טױטע, און מיט אַ חודש פֿריהער, אײדער זײער טראָגענ־דיגע גױאישע װעשערין האָט געבױרן, האָט זיך איר גע־

חלומט די וועשערין מיט א קליין מיידעלע אויף די הענט· א קליין מיידעלע מיט בלויע אויגן און מיט לויכטיגע האָר· פונקט אַזאַ· ווי זי האָט נאָכדעם געהאַט·

חנקע האָט איבערגעלעבט א שרעקליך אויפגערעגטן צעדרייטן פריהמאָרגן און האָט מיט צופיל מאַמעדיגער בייזקײַט אָנגעשריגן אויף מאָטיקן:

»מאָטיק· זיץ אײַן!«

»מאָטיק· לאָז מיך צורוה· איך בעט דיך«·

איטליכס מאָל· וואָס פון דער פאַראַדטיר האָט זיך דערהערט א קלונג· האָט זי באַקומען א בלאַס פנים און האָט זיך אַהין איינגעהערט מיט אַזאַ פארשטאָרבן האַרץ· גלײַך דאָס גייט מען איר אָנזאָגן· אז איר חלום איז מקוים געוואָרן· זי האָט זיך געפילט שטאַרק מיד· און דער קאָפּ האָט איר א ביסל וויי געטאָן· דערצונאָך האָט זיך דער טאָג אליין אויסגעגעבן זעהר א הייסער· א נודנער טאָג און א מאָדנע לאַנגער· אין אַזאַ טאָג· האָט זיך געדאַכט· קאָן געשעהן אַלץ·

בײַטאָג האָט חנקע אָנגעטאָן יום־טובדיג זיך און מאָטיקן און האָט גענומען אויף עמיצן וואַרטן· נאָר צו זיי אין הויז איז קיינער ניט געקומען· און אַלץ אַרום האָט נאָך פונבײַנאַכטאָן אויסגעזעהן מאָדנע· דער הייסער זומערטאָג איז דאָך געווען א פשוטער· א וואָכעדיגער· און ערגעצוואו לעבן דער קיך האָט מען נאָך אַלץ געהאַקט מיטן שווערן האַקמעסער· געהאַקט איילנדיג· ווי אום ערב־שבת· חנקע האָט זיך קוים דערוואַרט· ביז די הייסע זון האָט זיך אָפּגערוקט אָנאַזײַט· פון די הײַזער האָבן מיט גרויס פוילקײַט גענומען אַראָפּקריכן די קורצע שאָטנס· דעמאָלט האָט חנקע גענומען מיט זיך מאָטיקן און איז אויסגעפוצטערהייט אַוועקגעגאַנגען מיט אים אַראָפּ מיט דער לאַנגער גאַס· צוגאַסט צו דער יונגער מאַדאַם

בראָמבערג. פון איר האָט, ווי תמיד, געשמעקט מיט פולן פרישאויסגעזייפטן פּנים און מיטן רֵיח פון נייעם לייקענעם בייטעלע, נאָר איינס אַן אויג האָט בײַ איר אונטערגעציטערט, און דער קאָפּ האָט נאָך אַלץ פונבײַ־נאַכט א ביסל וויי געטאָן, ס׳האָט איר געשאָסן אין א שלייף.

נאר בײַ דער מאַדאַם בראָמבערג אינדערהיים האָט קיינער ניט דערמאָנט ניט דעם וואַלד, ניט יצחק־בערן, ניט חיים־משהן. הייסט עס, אַז דאָרטן איז מיט חיים־משהן גאָרנישט ניט געשעהן. בײַ דער מאַדאַם בראָמ־בערג איז, ווי תמיד אין שטארקהייסע זומערטעג, גע־ווען היימליך, קיל און גוט, ווײַל די בעל־הביתטע איז געווען א גרויסע בעריע און ווײַל אויף דריי טרעפּלאַך און הינטער א שווערער פּאָרטיערע האָט מען זיך אויפּ־געהויבן אין קליינעם עסצימער. געזעסן זיינען דאָרטן די מאַדאַם בראָמבערג, די פּראָוויזאָרין ליפשיץ און די נייע ראַבינערשע מיטן אײַנגעפּאַלענעם נעזל און מיט די אָפענע קלעפּיג־קלוגע טינטשוואַרצע אייגלאַך, געזעסן כמעט אַלע מיט האַנטאַרבעט אין שויס, מיט אַן אויסזעהן פון מענשן, וואָס באַהאַלטן זיך דאָ אויס אינדערקיל פון שטאַרק הייסן דרויסן, און גערעדט האָט מען וועגן דעם, וואָס פאַרבײַ ראַקיטנע דאַרף איינגיכן אָנהייבן דורכגיין א קוריערצוג, און וועגן דעם, וואָס אין די גרויסע שטעט האָט מען שוין ווידער אָנגעהויבן טראָגן פּשוטע קליידלאַך, גלאַטע אַזעלכע און שמאָלע:

מע פלאָנטערט קוים מיט די פיס.

חנקע איז דאָרטן אָפּגעזעסן ביז נאָך בײַטאָגעדיגן טיי, אָפּגעזעסן מיט שווערקײַט, מיט אָנשטענדיגער לאַנג־ווײַליגקייט, דרך ארץ צו דער בעל־הביתטע, וואָס איז געווען איר געשטאָרבענער מוטערס נאָהענטסטער פריינט.

און אוועקגעגאַנגען איז זי סוף כל סוף פונדאַנען מיט דערזעלבער אומצופרידנקײַט, מיט דערזעלבער אויפּ־רעגונג, מיט וועלכע זי איז אַהער געקומען; אַרויס־געגאַנגען אינאײנעם מיט מאָטיקן אינדרויסן און ווידער־אַמאָל דערזעהן דעם ברענענדיגהייסן זונענאויסגאַס, דעם לאַנגן תּמוזדיגן טאָג. ער איז געווען פײַנליך און אומענדליך, אָטדער טאָג. זײַנע קורצע שאָטנס האָבן זיך קוים גערוקט, קוים געקראָכן און די אינווייניגסטע אומ־רוהיגקייט אויך. אויפן טראָטואַר אין שאָטן זײַנען אויסגעפּוצט, ווי אום יום־טוב, אַרומגעגאַנגעןביידע משרתים פון בראָמבערגס סקלאַד פון ערדמאַשינעס, זיך ליידיגגייעריש געווערטלט און ליידיגגייעריש געראַנגלט, און אין די צוויי קלויסטערס, וואָס אין ביידע עקן שטאָט אונטער די בערג, האָבן שוין ווידער נאָך לאַנגער בײַ־טאָגעדיגער רוה גענומען קלינגען די גלאָקן; אָפּגעוואַרט אַזוי איינער דעם צווייטן, אָפּגעוואַרט שטיפעריש און יונג און ווידעראַמאָל גענומען פאַריאָגן, פאַרקלינגען איינער דעם צווייטן, ס׳איז געווען אַ מיטזומערדיגער גויאישער חגאטאָג אַ חגאטאָג, וואָס געהייליגט ווערט ער אין די זאַטע רוהיגע דערפער אַרום, און וואָס דאָס שטעטל דאָ נאָגט אים טײלווײַז אויס און איז אים האַלב מחלל; ס׳האָבן זיך ליידיגגייעריש געלאַנגווײַליגט אין מאַרק אַ פּאָר פאַר־געסענע גויאישע פורן, זיך געלאַנגווײַליגט מיט בענקשאַפט צו די אַוועקגעשאָקלטע האַלבשיכורע בעל־הבתים־פויערים; ס׳איז געווען פּוסט אין שטאָט, און פונווײַט־פונם שיפּועדיגן בארג, וואָס אַקעגן, האָט זיך אַהער אַרויסגעבלויט דער גרויסער וואַלד מיט זײַן אָנהייב גע־דיכטעניש, אַ שנורגלײַכער בלויער וואַלד, וואָס קייטלט בארג און הימל און טריפט איצט אין דער גרויסער היץ מיט בלויער פאַרוויכלטקייט אַרום זיך און אַרום זײַנע

טיפן, און אַזוי נאָהענט איז איצט אַהין, אַזוי נאָהענט און אַזוי ווײַט. דאָרטן געפינט זיך איצט חיים־משה... פלוצים איז חנקע געוואָרן שטארק רויט, קוקנדיג אַהין צו אָטדעם וואַלד; זי האָט מאַמעדיג אָפּגעהאלטן מאָטיקן, ער זאָל ניט לויפן אַפריהער, און אַליין איז זי געוואָרן שטאַרק רויט, און די ברוסט האָט זיך אָנגעהויבן הייבן און ווערן פול מיט האַרץ פול מיט האַרץ — דאָס ערשטע מאָל איז איר איצט אַרויפגעקומען א געדאַנק, נעמען מאָטיקן און אַרויפגיין מיט אים אַהין אויפן בארג צו חיים־משהן; דאָס ערשטע מאָל האָט אַהין צו אים אַזאַ שטארקן ציה געטאָן, און זי איז געוואָרן רויט, שטארק רויט, אייגנטליך, איז ער איר געווען א פרעמדער, אָטדער חיים־משה. סך הכל א מאָל דרײַ איז ער געווען בײַ זיי אין הויז און מער איז ער שוין ניט געקומען, ער האָט אויפגעהערט צו גיין. חנקע האָט אָפּגעהאַלטן מאָטיקן מיט כּעס אין קול:

»מאָטיק, לויף ניט, איך בעט דיך«.

און שווער איז געווען צו וויסן, אויף וועמען איז זי אויפגעטראָגן; אויף זיך פאַרן געפיל, וואָס ציהט אַהין אין וואַלד, צו אויף מאָטיקן, וואָס פאַרלויפט אַפריהער און פלאָנטערט זיך יעדערן פאַר די פיס.

אין עק מאַרק אין אלכסון האָט חנקע דערזעהן די יצחק־בעריכע. זי איז געזעסן איינע אַליין אויף דער זון אויף א ווײַסגעפאַרבטער בריהענדיגער באנק, וואָס אַקעגן א קלייט פון געפעס.

חנקע האָט זיך לעבן איר אָפּגעשטעלט:

»פרעג איך אײַך: אין אַזאַ היץ!...«

די קרענקליך געלע יצחק־בעריכע איז געזעסן אויפן בענקל אויסגעפוצט ווי אום שבת בײַטאָג; זי האָט פון

גרויס היץ צעבונדן אויף זיך דאָס זײַדענע קאָפּטיכל און האָט געפּאָכט מיטביידע עקן אויפן שוויציגן פּנים.

»אוי, איז הייס, האָט זי זיך געקלאָגט מיט א מינע פון פאַר חלשות, מע קאָן אויסגיין ... און חנקע, חנקע איז נאָך א קינד, אינגאַנצן א קינד, אויב זי פרעגט, נאָכוואָס יצחק־בער דערלאָזט, זי זאָל זיך קראַנקערהייט אין אַזאַ היץ שלעפּן אין שטאָט אַרײַן.

די זאַך באַשטייט דערין, וואָס יצחק־בער האָט זיך פון פרומקייט אָפּגעשאָקלט:

»שוין אינגאַנצן אָפּגעשאָקלט, טעג און וואָכן, אין שטויב דאָרטן, צווישן די פילשטשיקעס, און אין גאָט גלויבט ער ניט ... ווייס איך, וואָס ... ער גלויבט ניט«.

נאָך יענע וואָך האָט ער געהאַט יאָרצײַט, יצחק־בער, און פאַרגעסן, גאָרניט געגאַנגען אין שטאָט אַרײַן; זיך ניט אָפּגעוואַשן אפילו.

איז נו, מילא, יצחק־בער, ווי ער וויל זיך, נאָר זי, די יצחק־בעריכע, זי האָט מורא פאַר גאָט; זי איז קראַנק ... האָט זי איצט אָטדאָס גענומען מיט זיך, א פונט ליכט, און איז געקומען אין שטאָט אַרײַן. ליכט פון א יאָרצײַט זיינען אָסור ווי א חרם. אָטדאָס זיצט זי דאָ אויפן בענקל ניטווײַט פון דער שול און וואַרט: די שול איז נאָך פאַרשלאָסן. ס׳וועט קומען דער שמש, וועט זי אים די ליכט אָפּגעבן. און יצחק־בער? יצחק־בער ווייסט דערפון אפילו ניט, יצחק־בער איז נאָך גאַנץ פריה אַוועקגעפאָרן ערגעץ מיטן וואַלד־פערד־ און וועגל.

חנקע איז רויט געוואָרן.

און חיים־משה?

זי האָט זיך פאַרלוירן. דאָס ערשטע מאָל פאַר דער גאַנצער צײַט האָט זי געפרעגט אויף חיים־משהן. זי האָט ניט געוואוסט, וואָס וועט וועגן איר מיינען די יצחק־

בעריכע. נאָר די יצחק־בעריכע האָט גאָרנישט גע־
מיינט.

»ווער? אָטדער רוח?« האָט זי זיך געוואונדערט.

זי האָט אָנגערופן חיים־משהן »רוח«, ווײַל קיין מענש אין דער וועלט איז ניט אימשטאַנד צו לעבן אַזוי, ווי ער לעבט. זי אַליין האָט באַלד נאָך פּסח געהייסן יצחק־בערן אָנשרייבן חיים־משהן, ער זאָל קומען. זי האָט געמיינט: ער וועט דאָ אַרויפנעמען אויף זיך א ביסל לייב. נו, איז דאָך עס אָבער א רוח, ניט קיין מענש, א ניט עסט ער? צי ער טרינקט? א ניט שלאָפט ער?... ער איז צעיאָצט, ער טומלט, און געגוג.

אַנומלטן איז געקומען צו פאָרן אין וואַלד אַרײַן יצחק־בערס שוועסטער מיט איר מיידעלע. שוין ניט קיין יונגע, אָטדאָס מיידעלע אירס, א יאָר אַכט־צעהן אוודאי, רעדן רעדט עס שפּעפּליאַווע און אַליין איז עס געבליבן בײַם קינדערשן שכל; זיצט גאַנצע טעג אײַנ־דרויסן בײַ דער שטוב אויף דער ערד און שפּילט אין טשעריק. ציילט און ציילט און שפּילט נאָכאַמאָל און ציילט נאָכאַמאָל. האָט ער געקענט אַזוי אָפּזיצן אַקעגן איר גאַנצע שעהן, חיים־משה, און קוקן, ווי זי שפּילט.

»איז וויפיל האָסטו שוין געמאַכט?« פרעגט ער אַזוי בײַם מיידעלע.

»שוין טוידנט, ענטפערט דאָס מיידעלע, א תּך, א תּך מאָל טוידנט«.

»און איצט, וואָס וועסטו טאָן?«

»איך וועל מאַכן נאָך טוידנט«.

»יאָ, יאָ, זאָגט ער, און קוקט איר אין פּנים אַרײַן, מאַך נאָכאַמאָל טויזנט«.

ער גייט אַוועק צו זיך און פאַרשפּאַרט זיך. ער טוט דאָרטן, אַפּנים, עפּעס. ווער ווייס אים? תּמיד שמייכלט

ער. אַז מע פרעגט אים, וואָס ער טוט, שמייכלט ער און ענטפערט ניט, און אונטער די אויגן איז אים שוין בלוי, ער איז הויט און ביין. בײַנאַכט רעדט מען שעהנלאנג בײַ אים אין צימער. זי, די יצחק־בעריכע, כאַפּט זיך אויף אינמיטן דער נאַכט און הערט, ווי מע רעדט דאָרטן.

»חיים־משה, קלאפּט זי אים סוף־כל־סוף אָן אין ווענטל, ווער רעדט עס דאָרטן בײַ דיר, חיים־משה?«

»ס׳איז גאָרניט«, שרײַט ער צו איר פון יענער זײַט ווענטל און איז פריילין.

ער לאַכט.

»ס׳איז שֵדים, שרייט ער צו איר, שֵדים טאַנצן אַרום מיר בײַ מיר אין צימער«.

»זי, די יצחק־בעריכע, מוז זיך פאַר חנקען מודה זײַן: זי איז שוין ניט צופרידן, וואָס ער איז אַהער אַראָפּ־געקומען, חיים־משה. זי האָט מורא פאַר אַזעלכע ווערטער. ווען חיים־משה זאָל זיך איצט וועלן באַזעצן ערגעץ אַנדערש, וואָלט זי אים געזאָגט א גרויסן דאַנק... נאָר פאַרוואָס איז חנקע אַזוי בלאַס?... וואָס איילט זי אַזוי, חנקע? זי גייט שוין אַהיים? און דער שַמש פון דער שול איז נאָך אַלץ נישטאָ. זעהט נאָר, איך בעט אײַך: די זון איז שוין נאָר אויפן דאַך, און די שול איז נאָך אַלץ געשלאָסן. ווען קומט שוין א מאָל דער שַמש? נאָר חנקע גייט שוין טאַקע? א גוטן טאָג, א גוטן טאָג«.

חנקע איז געווען ניט אַזוי דערשראָקן, ווי בלאַס. פאַרוואָס האָט זי פּלוצים דערפילט אין חיים־משהן אַזאַ אייגענעם, אַזאַ נאָהענטן, נאָהענטן, גלײַך ער וואָלט געווען אירער אַן עלטערער גערויטענער ברודער. נאָך א סך, א סך א נאָהענטערער, ווי איר אייגענער עלטערער ברודער; ער איז א סך, א סך יאָרן ניט געווען אינ־

דערהיים, ער האַלט ניט פון דער היים, און איצט איז ער אַראָפּגעקומען. נאָר פאַרוואָס האָט זיך געטראָפן, אַז פאַרפאָרן איז ער ניט גלײַך צו זיך, צו זיי אין הויז, נאָר אין וואַלד אַרײַן, צו דער יצחק־בעריכע, וואָס וואָלט געווען צופרידן, ווען ער קלייבט זיך פון איר אַרויס? פאַרוואס זאָל זיך דא אין ראַקיטנע ניט געפינען עמיצער, וואָס זאָל אים דאָס זאגן? זי האָט אין זייטיגן הינטער־געסל דערזעהן פונווייטנס דעם דאָקטער גראַבײַ און האָט זיך אויף א רגע אָפּגעשטעלט: אפשר וואָלט עס אים געזאָגט דער דאָקטער גראַבײַ? ער קאָן דאָך חיים־משהן נאָך פון דער גרויסער שטאָט. אפשר וואָלט זי אים געבעטן...

נאָר דער דאָקטער גראַבײַ איז דורכגעגאַנגען גאר נאָהענט פאַרבײַ איר און האָט זי ניט באַמערקט. זײַן פריש געגאָלט פנים, וואָס מיט די גראָבע און לויכטיגע פריצישע וואָנצעס, איז געווען שוואַרץ אָפּגעברענט און פאַרשוויצט. צעטראָגן און אויסגעמאַטערט־מיד פון ניט שלאָפן בײַטאָג, האָט ער געוויגט זײַן פעסטן קערפּער אויף די קורצע און פעסטע רעסאָרנדיגע פיסלאַך און איז איצט בײַ זונזעצן אַרומגעגאַנגען אין די הינטערגעסלאַך מיט פאַרנאַכטיג שפּעטע וויזיטן צו זײַנע חולאים. צעטראָגענערהייט האָט ער געטראָפן אין א פרעמדער שטוב, ניט אַהין, וואוהין מע האָט אים גערופן. א פאַר־פוצט מיידל האָט אים פון דאָרטן אַרויסבאַגלייט מיט גרויס דרך ארץ און האָט אים שמייכלדיג אָנגעוויזן:

„אָט אַהין... אין יענער שטוב האָט מען געוויס דעם דאָקטער געבעטן".

און ער האָט דעם מיידל שוין אַפילו קיין דאַנק ניט געזאָגט; ער האָט דערזעהן תנקען מיט מאָטיקן דורכגיין, האָט ער פלוצים אויפגעוואַכט. ער האָט א שמייכל גע־

טאָן מיט אַלע קנייטשן, וואָס אַרום זײַנע פאַרדרימלטע אויגן, און האָט א מאך געטאן צו חנקען מיט דער האַנט:
»אָט אַהין, אין יענעם הויז, האָט ער געזאָגט, ס'איז אַלצאיינס ... נעכטיגע טעג ...«

XIV

דער דאָקטער גראַביי איז אַרומגעגאַנגען מיט דער קאָמיסיע, וואָס גיט אַכטונג אויף ריינקייט.
ער האָט שלעכט באַזוכט זײַנע חולאים, אָפּגעכאַפּט זײַן אַרבעט אין שפּיטאָל און פריציש שטום געטראָגן דעם עול פונם אַראָפּגעקומענעם אינספּעקטאָר, דעם דאַרן שטרענגען גוי, וואָס טראָגט בלויע ברילן און איז אינכּעס, משוגענערווײַז אינכּעס. יידן האָבן דאן גנביש אונטערגעקוקט פון יעדן שמאָלן סיטקעלע; ס'איז געווען כדאי צו וויסן:
»ווען פון זײַנע באַקאַנטע וועט דער דאָקטער לאָזן מאַכן אַן אַקט?«
נאָר דער דאָקטער האָט געהאַט א מיד פאַרשטיינערט פנים, געהאַלטן די הענט אַרונטערגעלייגט אונטערן ווײַסן זומערדיגן רעקל און נאָכגעגאַנגען דעם אינספּעקטאָר מיט אַן אויסזעהן, גלײַך ער, דער דאָקטער, וואָס שטייט העכער פון אים, מישט זיך בכיון ניט און האַלט שטאט; ער לאָזט אָטדעם שלעכטן וואַריאַט, דעם גוי, מאַכן אַקטן, וועמען ער וויל.
דרײַ טעג כסדר איז דער דאָקטער גראַביי געווען, אַזוי־צוזאָגן, פאַרקנעכטעט, שלעפעריג און עפּעס, ווי ניט מיט אַלעמען. און אויפן פערטן טאָג נאָך וואַרעמעס, ווען די קאָמיסיע איז אַוועקגעפאָרן, איז ער באַפּרייט געזעסן לעבן אַלטן מילשטיין, דעם טיש, וואָס אין שאָטן פון עזריאל פויזנערס גרויסער קלייט. איצט איז שוין

דאָ ווידער מער קײַן עלטערס פון אים ניט געװען. ער האָט געשוויצט, געטרונקען די פלעשלאַך לימאָנאַד, וואָס דער עלטערער קלייטמשרת עפנט פאַר אים מיט אַזאַ דרך ארץ, גלײַך ער איז א חשובער קונה, א גלח. ער האָט שעלמיש געשמייכלט און האָט גערעדט מכוח דעם, וואָס אַלץ איז גאָרנישט, בלאָטע שבבלאָטע:

»גלויבט זשע מיר, ר׳ עזריאל פויזנער, נעכטיגע טעג!«

»די הויפּטזאַך באַשטייט דערין, וואָס די לופט איז פול מיט זיגער... וויפיל מענשן, אַזויפיל זיגער, און יעדער פאַר זיך; יעדערער — א גרויסער, גרעסער יעדנפאַלס פונם צווייטן... און אָט איז נאָך איינער, אַ?«

דאָס האָט ער דערזעהן דעם לאַנגן אַנשל צודיק צוגיין, האָט ער צו אים א שמייכל געטאָן מיט די פולע פריצישע וואָנצעס, מיט די אויגן און מיט די פיל קלוגע קנייטשן אַרום זיי און האָט אים געגעבן די האַנט. ער האָט אים געבעטן זיצן דאָ אַקעגן אים אויף דער באַנק און האָט אים שעלמיש א קלאַפּ געטאָן אין אַקסל.

»אויך א זיגער! וואָס? נישט אַזוי?...«

אַנשל צודיק האָט נאָרוואָס פאַרן אַרויסגיין פונדער־היים געהאַט באַטראַכט אויף זיך אַקעגן שפּיגל זײַן ווײַסן קראַגן און האָט באַשלאָסן, אַז ס׳איז ניט מסוכן, אַז מע קוקט זיך ניט צו גאָר נאָהענט, זעהט מען ניט, אַז דער קראַגן איז א גומענער. איצט איז ער געווען רוהיג און האָט, ווי זײַן טבע איז דאָ אין גלות, געקוקט סקעפּטיש אויף דער וועלט און אויך אויפן דאָקטער גראַביי. ס׳איז איצט געווען שטאַרק מאָדנע אויף אים צו קוקן, אויף אָטדעם דאָקטער. די גאַנצע שטאָט איז געווען פול מיט קלאַנגען וועגן דעם, וואָס זײַן אַנטלאָפענע פרוי, די זעלטענע פאַרשוין, געפינט זיך איצט אין דער נאָהענטער קרײַזשטאָט אין האָטעל, אַז צוזאַמען מיט איר געפינט

זיך איצט דאָרטן דער גרויסשטעטיגער זשורנאַליסט, וואָס וואוינט מיט איר די גאַנצע צײַט אין קרים, און אַז זי גרייט זיך אַראָפּצוקומען אַהער אַ׳קוק טאָן אויפן קינד. יעדן טאָג האָט זי געקאָנט אַהער אַראָפּקומען, די גאַנצע שטאָט האָט אים געהאַט אין מויל. און ער איז דאָ גע־זעסן מיט אַזאַ אויסזעהן, גלײַך אים איז אַלצאיינס, וואָס מע רעדט וועגן אים, ער האָט גערעדט מכוח דעם, וואָס די לופט איז פול מיט זיגער, און אַלץ איז בלאָטע.

»נעכטיגע טעג«.

דעסלער, דעסלער פון בעריזשינעץ, למשל, פאָרט אָפּט אין קרײַזשטאָט; ער האָט דאָרטן, זאָגט מען, געשעפט. ער שטייט אויפן וואָקזאַל בײַ דער בילעטקאַסע, אינם האַרטן ברוינעם הוט און אין די לײַקענע הענטשקעס שטייט ער דאָרטן, און פאַר אים שטייען נאָך דרײַ, צי פיר מענשן. אַלע דאַרפן בילעטן אין קרײַזשטאָט. יעדערער זאָגט דאָרטן צום קאַסיר: »מיר אויך א בילעט אין קרײַזשטאָט«. נאָר אַז ס׳קומט צו דעסלערן, טוט ער א שטילן הוסט און זאָגט: »און מיר א בילעט אין קרײַז־שטאָט«, ווײַל ער האַלט, אַז ער איז ניט גלײַך מיט אַלעמען, ניין, בשום אופן, פון אים הייבט זיך אָן א נײַע צאָל; ניט »ער פאָרט אויך«, נאָר »ער« פאָרט, און אַנדערע »פאָרן אויך«. אים, דעם דאָקטער, איז שוין אַפּילו א חידוש, ווי דערלאָזט עס דעסלער, אַז די ערע זאָל זיך אָנהייבן ציילן ניט פון אים, נאָר פון קריסטוסן. כע, כע, כע...

דער דאָקטער האָט זיך פונאַנדערגעלאַכט פריציש און גרינג און האָט געגעבן א קלאַפּ צו מיט דער האַנט אויפן קאַלטן לימאָנאַד, וואָס אין גלעזל:

נאָר אָט ברענגט מען אַנומלטן צו אים, דעם דאָקטער, אין שפּיטאָל נאָך איינעם א זיגער ... דאָס איז א

געלבליך דאַר און בלאַס עקסטערנאינגל פון א נאָהענט שטעטל·

»ער האָט שוין שטודירט אין אָדעס און שלאָפט ניט ביינאַכט׳ אַזוי דערציילט די מוטער זיינע· יאָ׳ יאָ׳ זאָגט זי׳ איר מעגט אים גלויבן«·

נאָר דאָס יינגל אַליין שווייגט און קוקט זיך אַרום גרויסמוטיג׳ ניט אויפן דאָקטער קוקט ער׳ נאָר אויף די ווענטבילדער׳ אויף די ביכער אין שראַנק· אויסריידן דאָ א וואָרט רעכנט ער נידעריגער פון זיין כבוד· ער גלויבט ניט אין מעדיצין׳ אַזוי ווייזט זיך נאָכדעם אַרויס:

»מיט וואָס׳ פרעגט ער ביים דאָקטער׳ קאָנט איר היילן אָפּגעשוואַכטע ליבע? איר האָט ניט מיט וואָס זי צו היילן«·

»ער האַלט בכלל ניט פון וויסנשאַפט· אַלע געזעצן׳ זאָגט ער׳ רירן אים קוים אין פּיאַטע«·

»איר קענט׳ זאָגט ער׳ באַשטראָפן א מענשן׳ וואָס צעברעכט מיר א ריפּ אָדער א ביין· אָבער מיט וואָס וועט איר אים באַשטראָפן׳ אויב ער צעברעכט מיר א געדאַנק אָדער א געפיל? איר האָט אַפילו קיינמאָל ניט געטראַכט׳ אַז ס׳קומט אים באַשטראָפן«·

ער טיילט זיך אויס פון אַלע· ער זאָגט »איך« און »איר«· קלאָר ס׳איז א »זיגער«· נאָר דעם דאָקטער אינטערעסירט דאַן איין זאַך:

»הערט׳ פרעגט ער ביים עקסטערנאינגל׳ צי ווייסט איר ניט וועגן איינעם אַן אינזשענער דעסלער? וועגן דעסלער פון בעריזשינעץ?«

»וועגן וועמען?«

»אַך׳ ניין«׳ דער עקסטערנאינגל האָט קיינמאָל וועגן אים ניט געהערט·

דער דאָקטער האָט זיך ווידער פריציש און גרינג פונ־אַנדערגעלאַכט׳ זיך פונאַנדערגעלאַכט פונדעם׳ וואָס

איין »זיגער« אָנערקענט ניט דעם צווייטן, און האָט חבריש אַרויפגעלייגט די האַנט צו אַנשל צודיק אויפן אַקסל:

»נאָר אָט איז ער, דער דאָקטער גראַבויי אַליין, אויך, אַזויצוזאָגן, א »געוועזענער זיגער« ...

ער האָט איצט געוואָלט ריידן, דער דאָקטער, טרינקען לימאָנאַד דאָ אין שאָטן פון עזריאל פויזנערס קלייט און ריידן, ריידן אָהן א ברעג. ער האָט ניט געהאַט, וואוהין צו איילן. ווען ער קומט איצט אַהיים, וואָלט ער געפונען זיין קליין דאָקטערש טרוקן הויפל פאַרגאָסן מיט זון און אינווייניג אין די צימערן וואָלט ער קיינעם ניט געטראָפן, אַחוץ דער יונגער אויסגעמושטירטער גויע, דער דינסט, און אַחוץ זיין איינציג זעקסיאָריג מיידעלע, וואָס די אַנטלאָפענע פרוי האָט אים דאָ געלאָזן: ס'איז ניט לאַנג געווען קראַנק מיט דיפטעריט, אָטדאָס מיידעלע, און האַלט איצט אין געזונט ווערן; סע זיצט אין ווייסן אָפעראַציאָנסצימער אויף דער הילצערנער סאָפקע, מיט א פאַרבאַנדאַזשעוועט העלזל זיצט עס דאָרטן און שפילט זיך מיט דער אַלטער פידל, וואָס די דינסט האָט אַראָפּגעבראַכט פון בוידעם, דאָס איז דעם דאָקטער גראַבויס פידל, דעם ערשטן זומער, ווען ער איז קיין ראַקיטנע אַראָפּגעקומען, האָט ער נאָך געשפּילט גאַנצע שטיקער פון מענדלסאָנס קאָנצערט. שטאָטלייט האָבן דעמאָלט געקאָנט אָפּשטיין גאַנצע זומעראָוונטן אונטער זיינע אָפענע פענסטער, הערן און שמועסן מכוח דעם, וואָס ער שפילט גוט, דער דאָקטער:

»ווי גאָר די גרויסע שפּילער שפּילט ער«.

און איצט איז אָטדי פידל געווען אָהן א גריף און סך הכל מיט איינער א מיטלסטער סטרונע, אַן אויסגעצויגעגער אַזאַ און א פאַרדאַרטער. אַז מע האָט זי א פּיק

געטאָן, האָט זי כמעט ניט אַרויסגעגעבן קיין שום קלאַנג. דאָס איז געווען דעם דאָקטער גראַבייס אָפּגעשפּילטע פּידל.

אַנשל צודיק האָט זיך געפּילט לעפּיש דערפון, וואָס דער דאָקטער האַלט א לענגערע ווײַלע די האַנט אויף זײַן אַקסל; ער האָט פויל אונטערגעשמייכלט און האָט געקוקט אויפן דאָקטער סקעפּטיש.

»א שטילער וואָרעם, אָטער כלומרשט העפליכער דאָקטער, וואָס רעדט שטענדיג וועגן עולמותן. אין א קאפּיקע פונדעסטוועגן גלויבט ער... מע זאָגט: ער האַלט אויסגעבאַהאַלטן דרײַסיג טויזנט ערגעץ אין קרײַז־שטאָט אין א באַנק«.

און דער דאָקטער האָט אַלץ גערעדט וועגן דעם, וואָס ער האָט אַמאָל נאָכן ענדיגן אוניוווערסיטעט פיר יאָר נאָכ־אַנאַנד דעם סטודענטישן סורדעט ניט אויסגעטאָן. זײַן פּאַרטיי האָט אים דעמאָלט אַרומגעשיקט פון שטאָט צו שטאָט, און ער האָט אָפּגעהאַלטן איין גלאַנציגע רעדע נאָך דער צווייטער. און אומעטום, וואוהין ער קומט, טרעפט ער א גרויסן זאַל איבערגעפילט מיט מענשן, ער קען קיינעם ניט, נאָר אַלע קאָנען אים, דעם דאָקטער גראַביי.

קומט ער איינמאָל זומער בײַטאָג אין א גרויסער שטאָט און אין זעלבן אָוונט רעדט ער. דער זאַל איז מער געפּאַקט, ווי תמיד. א סך יונגע לײַט, מיידלאַך, און איינע א מיידל באַגלייט אים נאָכדעם אַרויס פון זאַל. א שלאַנקע שיינע מיידל און העכער פון אים, דעם דאָקטער גראַביי, העכער מיט א גאַנצן קאָפּ. זיי גייען ביידע אַראָפּ פון דריטן גאָרן מיט די טרעפּ. און אַרום איז פינסטער. די עלעקטריע אויסגעלאָשן. זיי ריידן פריילִיך. פּלוצים טוט זיך א דריי ער, דער דאָקטער, נעמט אַרום דאָס מיידל און טוט זי א קוש...

נאָר פאַרוואָס פאַרכאַפּט זיך פּלוצים דער דאָקטער און שטעלט זיך אָפּ? צי איז אָטדאָס מיידל ניט געוואָרן נאָכדעם זיין פרוי, אָטדי, וואָס איז פון אים פאַר צוויי יאָרן אַנטלאָפן און וויל איצט פון קרייזשטאָט אַראָפּקומען א קוק טאָן אויפן קינד?... יעדנפאַלס איז זי אויך זעהר א שלאַנקע, א שיינע און איז א סך העכער פון אים, דעם פּריציש פולבליכן דאָקטער גראַביי, העכער מיט א גאַנצן קאָפּ. דער דאָקטער רעדט מער ניט. ער האַלטביידע עלנבויגנס אויפן טיש און קוקט פאַר זיך אין מאַרק אַריין. אַנשל צודיק קוקט אויך. און פּלוצים דערזעהען זיי, ווי גאָר נאָהענט פון דער קלייטס זייט טוט זיך א שלייך אַרויס חנקע ליובער אין איר ווייסן היטעלע און אין איר ווייסן זומערדיגן קלייד. זי טראָגט עפּעס א שווערע זאַך איינגעוויקלט אין א שאַרף און וויל, אַפּנים, אַז קיינער זאָל ניט זעהן, אַז די זאַך איז איר שווער צו טראָגן. דערזעהענדיג דעם דאָקטער מיט אַנשל צודיק ביים טיש זיצן, טוט זי זיך ווי א כאַפּ צוריק און ווייסט ניט וואָס צו טאָן מיט דער שווערער זאַך. נאָר באַלד שטאַרקט זי זיך, זי טוט א שוואַכן שמייכל צו די, וואָס זיצן לעבן דער קלייט ביים טיש, און לאָזט זיך אַוועק ווייטער מיט דער מיטלסטער לאַנגער גאַס און מיטן וועג, וואָס פירט אַרויס פון שטאָט.

טעג זיינען אַלץ געשטאַנען טרוקענע, בריהענדיגע. זון האָט געגיהנמט. חנקע איז אין משך פון אָטדי טעג צווייִמאָל געווען אין וואַלד, צווייִמאָל געטראָגן אַהין איינגעוויקלט אין שאַרף מלכס סטאַטועטע. און ביידע מאָל ניט געטראָפן חיים־משהן אינדערהיים, אויף זיין טיר איז געהאַנגען א שלעסל, און ביידע מאָל זיך שיער ניט געעקקט פון היץ. איר יונג פולבליך פּנים איז

געוועזן ביז צעגליהען אָנגעפּײַערט און רויט, און לעבן די שלייפן און העכער דער אויבערשטער ליפּ זײַנען איר אַרויסגעטרעטן פיל פּיצעלאַך קליינע טראָפּנס שווייס. זי האָט זיך געפּאָכט און האָט גערעדט מיט דער יצחק־בעריכע וועגן יצחק־בערן, וועגן איר קרענק און וועגן פאַרשיידענע שטובזאַכן. זי איז געוועזן דאַנקבאַר דער יצחק־בעריכע, וואָס זי פרעגט זיך ניט נאָך, צוליבוואָס זי, חנקע, איז געקומען אין וואַלד אַרײַן.

»פאַרוואָס זאָל זיך די יצחק־בעריכע ניט קורירן, ווי עס געהער צו זײַן? פאַרוואָס זאָל זי מיינען, אַז ס׳איז מער ניטאָ קיין רפואות, אַחוץ טרוקענע באַנקעס און סינאַפּיזמעס?

און אַרומאונאַרום האָט געשמעקט מיט ערדענעם שטיבל, מיט ליימיגער פּאָדלאָגע און מיט טאָטערשע קרייטאַכצער, מיט פרישן גרינעם אָטשערעט, וואָס וואַלגערט זיך לעבן בעט און אונטער די פיס און זעהט אויס מאָדנע, דערפאַר, וואָס אינדרויסן איז שטאַרק הייס און אויף די פענסטער זײַנען דורכאויס אַראָפּגעלאָזן די קורצע רויטע פאָרהענגלאַך.

סוף־כל־סוף האָט חנקע באַשלאָסן איבערצולאָזן חיים־משהן א צעטעלע:

»זי האָט אים געבראַכט מלכס קליינע סטאַטועטע; זי קלערט, אַז די סטאַטועטע געהער געוויס גיכער צו אים, חיים־משהן, איינער צו איר. ער איז דאָך פאָרט געוועזן נעהענטער ווי אַלע מיט מלכן. זי איז זיכער, אַז דער מאַדאַם בראָמבערגס קרוב, דער סטודענט, וועט אויך אַקעגן דעם גאָרנישט ניט האָבן. זי האָט די סטאַטועטע געוואָלט צוטראָגן אים, חיים־משהן, צום טאָג פון זײַן געבוירן, נאָר זי ווייסט ניט, ווען ער יאָרט זיך, קיינער דאָ אין ראַקיטנע ווייסט ניט, ווען ער יאָרט זיך«.

זי האָט נאָכאַמאָל איבערגעלייענט איר צעטל און האָט זיך דערשראָקן, זיך דערשראָקן פאַרן געדאַנק, וואָס זי שרײַבט אים, חיים־משהן, א צעטעלע. חוץ דעם, האָט זיך איר איר האַנטשריפט געדאַכט שרעקליך. קיינמאָל אין לעבן האָט זי ניט באַמערקט, אַז זי האָט אַזאַ מיאוסע העסליכע האַנטשריפט, ווי זי באַמערקט עס איצט. זי האָט דאָס צעטעלע צעריסן און האָט געלאָזט די סטאַטועטע בײַ דער יצחק־בעריכע. זי איז באַנייס שטאַרק בלאַס געוואָרן, באַקומען א סך אויפרעגונג אונטער דער ברוסט און געבעטן די יצחק־בעריכע איבערגעבן חיים־מִשהן, אַז זי בעט אים אַרײַנקומען צו זיי אין הויז, פונאָנהייב דער נײַער וואָך בעט זי אים צו זיי אַרײַנקומען.

XV

אינאָנהייב נײַער וואָך האָט אַראָפּבאַרג, אויף דער אַלטער שטאָט, גענומען לאַרעמען דער גרויסער זומער־דיגער יאָריריד; ער האָט געדויערט גאַנצע דרײַ טעג, זונטאָג איז געווען דער ערשטער טאָג פון אָטדעם יריד.

דאָס איז געווען א פרייליכער טאָג אויף דער אַלטער שטאָט פון ראַקיטנע.

די שניטקרעמער, וואָס אין אונטערשטן שלעכטברו־קירטן מאַרק, האָבן אַרויסגעהאַנגען רויטע יום־טובדיגע פאַטשיילעס אויף די טירן און האָבן פאַרפלייצט די געגנט מיט אַלערליי לײַוונטן און מיט וואָלוועלע שלעכטשמעקעור־דיגע ציצן; זיי האָבן שמיידיג, פון פריהמאָרגן אָן, גע־וואָרפן זייער גליקליכן טומל אַקעגן שפּאָגלנייער זון, אַקעגן בריהענדיגן אָטעם פון יונגען הייסן זומער, און אַקעגן ווײַטן שהחינובלויען הימל. און פונאַרומאונאַרום, פון דערפער, וואָס ליגן באַגראָבן אין טיפע פאַרטויבטע טאָלן, פון שטעגעלאַך, וואָס פאַלן שעמעוודיג אַראָפּ פון

גרינע באַארבעטע בערג, האָבן פּאַרשוויצטע פּוסגייער און פורן נאָך אַלץ געהאַלטן אין איין ציהען.

אַרום עלף אַזייגער אינדערפריה האָבן די איבער־געפולטע געסלאַך, וואָס אין טאָל, שוין אָפּגעוואָרפן פון זיך א לאַנגאָנענדיגן טויזנטמײַלערדיגן געמורמל, אַן אויס־געמישטן מיט עפּעס אַן אייביגן הבל־הבלים, מיט קלאַפּנ־דיגן פּיסק פון באַריידעוודיגער גויע און מיט פוילע בלאָנדזשענדיגע טענער פון אַן אייביג פּאָנפּעוודיגער האַר־מאָשקע. איבערן ריח פון פרישן צוגעטריקנטן גראָז האָבן דאָרטן אָהן אויפהער געניסט די אויסגערוהטע דאָר־פישע פערד, געהייבן די קעפּ אין דער לופט און פריילין געהירזשעט ערגעץ אַרויף צום הויכן בלויען הימל. און אין דערזעלבער צײַט איז דער רײַכער און ציכטיגער טייל שטאָט, יענער, וואָס אינדערהייך, נאָך אַלץ גע־בליבן רוהיג, טיף אַרײַנגעטאָן אין דער נגידישער שטיל־קײַט פון זײַן לאַנגער און פוסטער זומערדיגער וואָך. א פּאָרהאַנג אויף אַן אָפּענעם פענסטער האָט געוואַרט, אַז א מינדסט ווינטל זאָל אים קומען א ריר טאָן, און א קבצן א פּאַרנודעטער האָט דאָרטן געליטן פון גרויס היץ, אַרומגעשפּאַנט פון הויז צו הויז און געפּרובט א שלעפּ טאָן איין געשלאָסענע פּאַראַדטיר נאָך דער צווייטער.

אויף דער לאַנגער מיטלסטער גאַס זעהט מען קיין מענשן ניט. זי איז זוניג און פּוסט. אינאָנהייב בעריז־שינעצער וועג, לעבן די יונגע גרויע טאָפּאָלן, איז אויך פּוסט. אויף עוזר ליובערס אָפּענע וואָקזאַלפענסטער הענגען די לאַנגע בכבודיגע פּאָרהאַנגען, און אויך דאָרטן איז נישטאָ קיין מינדסט ווינטל, וואָס זאָל זיי א ריר טאָן. אינווייניג אין הויז איז קיל און פריש; עוזר ליובער איז נאָך אַלץ נישטאָ אינדערהיים, און דער קליינער מאָטיק

טוט אין טויט אַרײַן, מען זאָל אים פירן אַראָפּ א באַרג אויפן יריד; ער זיצט אויפן פּאַרקעט און קלאַפּט מיט די פיס; ער וויינט אויפן קול, און חנקע דרייט זיך לעבן אים און איז אויפגערעגט.

גאַנץ פריה, ווען אַלע אין הויז זיינען נאָך געשלאָפן, האָט עמיצער געטאָן א שאַרפן קלונג מיטן גלעקל פון פּאַראַדטיר. דאָס האָט געקאָנט א קלונג טאָן איינער פון די שקצימלאַך, וואָס פּאַשעט זײַנע געגנז אויפן עקסטן ליידיג גרינעם פלאַץ; א קלונג טאָן האָט דאָך אָבער געקאָנט אויך עמיצער אַנדערש; אַרויס דער שטאָט אויפן שיפּועדיגן באַרג איז דאָ דער וואַלד; אין וואַלד וואוינט חיים־משה, און די יצחק־בעריכע האָט אים דאָרטן געקאָנט איבערגעבן . . . אַלצדינג, וואָס זי, חנקע, האָט געבעטן, האָט אים דאָרטן די יצחק־בעריכע געקאָנט איבערגעבן. חנקע וואַרט, נאָר קיינער קומט ניט.

בײַטאָג, ווען די בריהענדיגע זון רוקט זיך אָפּ א ביסל אינאַזײַט, מוז חנקע צוליב טאָן מאָטיקן און זיך מיט אים אַראָפּלאָזן אַראָפּ א באַרג אויף דער אַלטער שטאָט צום יריד. מאָטיק שינדט פּאַסן, מע זאָל מיט אים גיין גיכער, און חנקע פאַרקרימט א ביסל איר פנים און האַלט אים אָפּ מיט געוואַלט, ווי א מאַמע:

»וואוהין לויפט ער? . . אָט איז מען שוין שיער ניט איבערגעפאָרן אָטדעם מזיק«.

דערבײַ שפּילעט זיך איר אָפּ איינע א נײַע לײַקענע העגטשקע, און פון דער האַנט פאַלט איר אַרויס דער לויכטיגער אויפגעשטעלטער זאָנטיק און בלײַבט ליגן אויף דער ערד. די קעכין א פעסטע געשטופּלטע יידינע, וואָס קומט אָן פון מאַרק פאַרשוויצט מיט א שווערן קלימעק אויפן בויך, הייבט חנקען אויף דעם זאָנטיק און

געפינט, אַז אָטדער קליינער מאָטיק איז גאָר קיין קינד נישט; ס'איז נאָר עפּעס אַן אָנשיקעניש, א שטיק קוועק־זילבער איז עס:

»ער וואָלט געקראָכן פערד אונטער די בײַכער, אָטדער מאָטיק«.

אינאָנהייב יריד צווישן די ערשטע צוויי שורות אויס־גערוהטע פערד, וואָס שטייען באַרגאַראָפּ מיט די קייענ־דיגע מײַלער צו די אויסגעשפּאַנטע וואָגנס, פּאָכען מיט וויידלען און מיסטיגן אַהער צום וועגצו, באַגעגענען זיי זיך מיט דער מאַדאַם בראָמבערגס שוואַרצאַטלעסענעם פּאַלטאָ און מיט דער קורצפּיסיגער און קורצנעזלדיגער ראַבינערשע, וואָס איז דאָ אין שטאָט נאָך א נײַע. די פרוי בראָמבערג פירט זי תמיד אַרום אונטער דער האַנט; די פרוי בראָמבערג רעדט, און זי קוקט מיט די קלעפּיג אָפענע שוואַרצע אייגעלאַך און שווײַגט. ביידע זעהען זיי איצט אויס אַזוי יום־טובדיג, גלײַך זיי קערן זיך אום פון א באַדעקנס. איבערהויפּט די פרוי בראָמבערג, זי טראָגט איצט איר גאָלדענע פענסנע, און אַז זי זאָגט אָפּ א חָכמה, שנורעוועט זי צונויף דאָס פּיסקעלע און וואַרט, אַז די גאַנצע וועלט זאָל קומען זי אויסקושן: זי געדענקט תמיד, אַז זי איז א מוסטער. צוריק מיט א יאָר פער־צעהן האָט זי די ערשטע דאָ אין געגנט חתונה געהאַט פאַר איר שוועסטערקינד »פּאָ ליובווי«, און איצט ווייסן עס אַלע אין געגנט; אַלע אין געגנט מאַכן איר נאָך... איצט גייט זי פונם יריד; זי האָט געהאָפט קריגן עפּעס רעכטס צווישן די אַרויסגעפירטע ציצן, זי האָט געמיינט קויפן א מתנה איר דינסט.

דרײַ אויפגעשטעלטע פּרויענזאָנטיקעס שטייען א ווײַלע, ווי א סֶגל, דאָ אויף דער זון צווישן די מיסטיגנדיגע פערד, און די מאַדאַם בראָמבערג האַלט דערווײַל אין איי

שלעפן דעם ברוגזן מאָטיקן פאַרן אַראָפּגעלאָזטן בערדל· זי פאַרבײַסט אַזש מיט די ליפּן:

»פאַרוואָס איז ער תּמיד אַזאַ שלעכטער, אָדער מאָטיק? אַזאַ שלעכטער ···«

אַלע פאַנקעווען אים, אָדעם מאָטיקן; אַלע ווייסן, אַז זײַן עלטערער ברודער בומע איז אַן אומלײַט, א ניט גע־לערנטער און אַן אויסוואורף· ער האָט איינמאָל צוגעפּאַקט א היפשע סומע געלט אינדערהיים און איז אַנטלאָפן; ער איז געווען פאַרמישט אינם סטודענט ברילס מיאוסע מעשים מיט לאהקע דער שוואַרצער נייטאָרין, און איצט בײַ דרײַ־אונצוואַנציג יאָר האָט מען אים קוים באַשטאַט ערגעץ אין אויסלאַנד אין א טעכנישער מיטלשול און מע פאַנקעוועט מאָטיקן, מע געדענקט, אַז די גערעאָטענע מאַמע איז אים צו יונג געשטאָרבן·

מע שטייט א ביסל און מע שמועסט מכּוח דער אַנט־לאָפענער דאָקטערשע גראַביי, וואָס געפינט זיך איצט אין קרײַזשטאָט· צו ווען, אַשטייגער, ווער זי איצט אין ראַקיטנע פאַרפאָרן? געוויס צו דער מאַדאַם בראָם־בערג אַהיים·

מע שטייט נאָך א ביסל, מע קוקט זיך אין די אויגן, ווי פאַרליבטע, און מע שווײַגט· בײַ חנקען ברענט שוין א גאַנצע האַלבע זײַט פון פּנים· זי ווייסט ניט, וואָס וויל פון איר אָדי נײַע קורצנעזלדיגע ראַבינערשע, וואָס קער זיך אָן גאָר נאָהענטע קרובֿים מיטן יונגן סטודענט בריל· די ראַבינערשע עסט זי ממש מיט די אויגן·

»ווען מאָטיק, זאָגט חנקע, איז א געטרײַ ברודערל, וואָלט ער זיך באַלד אומגעקערט אַהיים; ער וואָלט זי איצט מערניט אַרומגעשלעפּט«·

נאָר מאָטיק פּכינקעט אונטער און שלעפּט זי דווקא אַראָפּ, דווקא אין סאַמע טיפער געדיכטעניש פונם מאַרק־

יריד, וואו מאַסן גויים רײַבן זיך איינער אָן אַנדערן און באַ־לעגערן דיביידלאַך פון זעלצערוואַסער. די היץ איז דאָרטן גרויס; עס שמעקט מיט מענשנשווייס, מיט פוילן גע־רייכערטן פישל און מיט נייעם פעטן שטיוול. אַז די מענשנכוואַליע נעמט זיי דאָרטן נאָר אַרײַן, שלעפּט זי זיי שוין אָהן אויפהער מיט זיך. מע שטויסט זיי פון־הינטן. חנקען שטויסט עמיצער די גאַנצע צײַט פון־הינטן אינם עלנבויגן פון דער האַנט, אין וועלכער זי האַלט דעם אויפגעשטעלטן זאָנטיק. זי וויל א קוק טאָן, ווער ס׳שטויסט זי, נאָר זי קאָן זיך ניט א דריי טאָן, זי איז אָנגעטאָן אין גאָרסעט. פּלוצים וואַרפט זי די ענגע מענשנכוואַליע אַרויס אין א צווייטן מאַרק, א פרײַערן און א גרעסערן. ער רינגלט אַרום דעם גויאישן בית־עולם און ציהט זיך נאָכדעם אַוועק אין ווײַט פעלד אַרײַן. דאָ איז די לופט פול מיט פאָכערײַ פון ווידל און מיט גערוך פון פריש פערדיש קויט. א יַם פון דישלעס שטעקן אינ־דערהייך, ווי א וועלדל, און מאָטיק רײַסט זיך צום יונגן לאָשיקל, וואָס הירזשעט מיט שרעק, פאַרלירנדיג אויף א רֶגע די אַוועקגעלאָפענע שקאַפע־מאַמע. דאָ פאַרקויפט מען פערד, און דער טומל איז גרויס. מע לויפט אַדורך מיט די פערד פאַר די סוחרים, און קיין איין סוחר לאָזט זיך ניט נאַרן. און א ביסל ווײַטער אָנאַזײַט באַווײַזט מען צוויי גרויסע גלאַנציג שוואַרצע פערד דעם יונגן בעריזשינעצער דעסלערן. צוויי שטאַרקע און ספּריטנע פערד, וואָס האָבן קײַלאַכיגע שטײַף אײַנגעבויגענע העלזער מיט גוואַלדיגער גבורה אין די מוסקלען. מיט יעדן פון זיי פאָרקעט זיך א באַזונדערער מענש און האַלט זיי קוים אײַן, און דעסלער קוקט אויף זיי רוהיג קאַלט. ער קוקט זיך ניט אום צו די פאַרשוויצטע ליוועראַנטן, וואָס חַנפענען אים. ער איז אויסגעפוצט אין זײַן נײַעם שוואַרצן פאַלטאָ

מיט נײַע לײַקענע הענטשקעס, מיט נײַע לאַקירענע שיך
און מיטן באַזילבערטן אַנטיקשטעקעלע אין האַנט, און
אויפן קאָפּ טראָגט ער א נײַעם האַרטן און ברוינעם הוט,
כאָטש די גאַנצע וועלט טראָגט שוין פונלאַנג שוואַרצע
היט און ווייכע — אים געפעלן אויפצולהכעיס דער וועלט
דוקא האַרטע היט און ברוינע — אַלעמאָל קויפט ער זיך
א נײַעם ברוינעם און האַרטן הוט. זײַן געגאָלט און קורץ
בערדל, וואָס אונטערן דינעם האַרטגעשלאָסענעם און
געגאָלטן מויל, איז אָפּגעהאַקט און שאַרף. שאַרף איז
אויך דאָס טיפע שטרענגע פײַערל, וואָס אין זײַנע קליינע
שוואַרצע אויגן. די פאַרשוויצטע מעקלער פּאַרקן זיך
אַרום אים, מע חנפעט אים, נאָר ער ענטפערט קיינעם
ניט קיין וואָרט. אים ווערט קיינער ניט נאַרן, ער קוקט
רוהיג צו די פערד. איצט טוט ער עפּעס א זאָג צו
יאַנען, דעם יונגן אויסגעדינטן גוי, וועמען ער האָט
אַראָפּגעבראַכט מיט זיך פון זײַנע מקומות. מע זאָגט:
ער איז אין אים שטאַרק פאַרגלויבט, אין אָטדעם יאַנען.
און יאַן הערט אים מיט גרויס אָפּשײַ. ער ענטפערט אים
תמיד ניטמער ווי »Так точно«, »Никак нѣт« און אַזוי
געשווינד, גלײַך מע טוט אין אים א דריק עפּעס א פאַר־
הוילן קנעפּל. ער איז אויסגעפּראַוועט און קאָן זיך
חתמענען, אָטדער יאַן. ער טרעט צו צו באַטראַכטן די
פערד און קוקט זיי צוערשט אַרײַן אין די מײַלער; ער
ציילט בײַ זיי די יונגע ציין און זוכט עפּעס בײַ זיי צווישן
די אויערן, ער הייבט אויף בײַ יעדן פון זיי א פאָרנטיגן
פוס און באַקוקט אויפגיך די קלאהען, ער פירט איבער
מיט דער האַנט איבער זייערע גלאַטע רוקנס פונם האַלז
ביז די ווידלען און ענדיגט אַלעמאָל מיט א שלעפּ, מיט
אַזאַ שטאַרקן שלעפּ פאַרן ווידל, אַז דאָס גאַנצע פערד
טוט ווי א וואַקלענדיגן ציטער. און דאָס אַלץ טוט ער

אָפּ אין אַזאַ איַילעניש, מיט אַזאַ פאַרגעניגן, אַז עס פאַר־כאַפּט בײַ אים דער אָטעם. ער בלײַבט שטיין צוריק אין איין שורה מיט דעסלערן און קוקט נאָך אַלץ מיט חשק. ער האָט ניט וואָס צו זאָגן: די פערד געפעלן אים. דעמאָלט מאַכט דעסלער א קליינע אָנשטערענגונג אויף צו טאָן א שמייכל, נאָר קיין שמייכל קומט ניט אַרויס. זײַן לענגליך טונקלברוין פּנים בלײַבט פאַרהאַרטעוועט, ווי געווען. ער טוט עפּעס א זאָג צו די ליוועראַנטן. ער נעמט אַרויס דעם טייסטער און ציילט אויס די ליוועראַנטן געלט, נײַ געלט און שמעקנדיגס; תמיד איז בײַ דעס־לערן זײַן געלט נײַ און שמעקט מיט פאַרפומען. ער קויפט אויס מיט אָטדעם געלט אַלע שענסטע זאַכן אין געגנט, און איצט, זאָגט מען, ווערט ער אײַנגיכן א חתן פאַר חוה פויזנער; זי איז אויך די שענסטע מיידל אין ראַקיטנע, די שענסטע מיידל אין דער גאַנצער געגנט.

נאָר מאָטיקן האָט שוין דערווײַל עמיצער אָנגעטראָטן אויף א פּיסל; ער וויינט. חנקע בייגט זיך אָן, כדי צו נעמען אים אויף די הענט, פּלוצים אָבער פאָרט אָן א פור מיט א סך אונטערגעבונדענע פערד; ס׳רוקט זיך אָן א גע־שריי מיט א שרעק. א שוידער טוט א יאָג איבערן גאַנצן לײַב, מע שטויסט איינער דעם צווייטן. עמיצער נעמט אָן חנקען אינאיינעם מיט מאָטיקן און רוקט זיי אָפּ אָנאַזײַט. און מיטאַמאָל, צווישן דעם טומל און מישמאַש, טוט גאָר נאָהענט א שווינדל א האַלבע זײַט פון חיים־משהס פּנים מיט איינעם פון זײַנע אַקסלען. ס׳טוט א נאָג אין האַרץ. צי דאָס האָט ער זיי אָפּגערוקט אינאַזײַט? בכלל, צי איז ער דאָ געשטאַנען די גאַנצע צײַט און האָט געקוקט, ווי דער יונגער דעסלער פון בעריזשינעץ קויפט זיך נײַע פערד? אָך, ניין, חיים־משה שמייכלט:

דאָס איז ער געוועזן, זאָגט ער, ביי איר, חנקען, אינדערהיים. ער האָט זי שוין אַזוי שטאַרק געוואָלט זעהן.

XVI

אין יענעם זעלבן זונטאָג איז קיין ראַקיטנע אויפן יריד מיט זיין אייגענעם אויסגעפּוצטן פערד־און־וועגל אַרויס־געפאָרן דער בעריזשינעצער אַגענט פון זינגערס ניי־מאַשינעס זאלקער.

אַרויסגעפאָרן איז ער גאַנץ פריה, ווען די זון האָט נאָך ניט שטאַרק געבראָטן, און די הויכע גראָבנס איןביידע זייטן וועג האָבן נאָך אָפּגעוואָרפן דעם נשאר פון טונקל־פייכטע כיאורשאָטנס. דאָס פערד האָט פריילין אונטער־געשפּרונגען, דאָס געלע אָפּגעטאָקטע רעסאָרנבריטשקעלע האָט געפינקלט מיט באַשלאָגענעם מעש, מיט פילפאַרביגע קוטאסן, וואָס אין דער יאמשאווער בייטש און אין די העל־געלע לייצעס; די קיילאַכיגע גלעקעלאַך האָבן פאַרקלונגען די קורצע לויפנדיגע וויאָרסטן, און זאַלקער אַליין מיט זיין קליינעם יינגלש רירעוודיגן גופל, מיטן שייגעצדיג־רויטן פנימל און מיט די ענגע לאַקירענע שטיוול, איז געזעסן אין בריטשקעלע, ווי פאַרשלאָפן. ער האָט פון רגע צו רגע געדרימלט, זיך פון רגע צו רגע אויפגעכאַפּט מיט שרעקיגן וואונדער, מיט פאַרשלאָפענעם התפעלות, וואָס ס'איז פאַראַן א זונטאָג גאַנץ פריה אויף דער וועלט און וואָס אין מויל איז אים זויער און קלעפּיג; זויער פון די נעכטיגע שבתדיגע ביסלאַך בראנפן, פון דער אייגענער בייזקייט און פונם אייגענעם לאַנגן צעקראָכענעם ווייב, וואָס דאָרטן אין בעריזשינעץ אין דער שטילער פאַר־וואָרפענער היים. איצט, פאָרנדיג אַזוי איינער אַליין און דרימלענדיג אויף האַלב, אויף דריי פערטל, האָט זיך די

גאַנצע צײַט געדענקט, ווי אַזוי אָטדאָס ווײַב זײַנס רעדט תמיד צעקראָכן און בייז; עלטער איז זי פון אים סך הכל אויף א קליינינקייט, אויף א פּאָר יאָר, נאָר פאַרמאָגן פאַר־מאָגט זי שוין ניט קיין איין אייגענעם צאָן אין מויל. אַז זי לייגט זיך שלאָפן, נעמט זי אַרויס די צוויי קאָסטנס פרעמדע ציין פון מויל, ווייקט זיי איַין אין א גלאָז וואַסער און שטעלט זיי אַנידער אויפן נאַכטשאפקעלע צווישןביידע בעטן; און נאָכדעם שלאָפט זי שוין אַזוי א גאַנצע נאַכט; א גאַנצע נאַכט אָהן איין צאָן אין מויל.

טפו!

זאַלקער האָט צום לעצטן מאָל אויסגעשפּיגן פון נאָך די נעכטיגע שבתדיגע ביסלאַך בראנפן, פון נאָך דער נעכטיגער בייזקייט און האָט מיט באַשלאָסנקײַט פאַר־קערעוועט לינקס מיט דער בערע, וואָס ציהט זיך אונטער־ראַקיטנער באַרג פאַרבײַ די ריטניצער זומפּן. לעבן זוניג־זילבערנעם ריטניצער טײַכל האָט ער דערזעהן די גויאישע פור, וואָס האָט מיטאַמאָל געגעבן א יאָג אַרויס פונם קליינעם זײַטיגן כוטאָר און וואָס איז געשווינד אַוועק באַרגאַראָפּ מיטן ראַקיטנער וועג אויפן יריד. ער האָט געפּרובט א וואונק טאָן צו דער אויסגעפּוצטער שיקסע, וואָס איז געזעסן דאָרטן אויפן וואָגן מיט די פּלייצעס צו טאַטע גוי, וואָס טרײַבט די פערד; דערבײַ האָט ער אויפ־גיך אָפּגעשפּילעט זײַן רויט געליאַמעוועט פאָרכאַלאַטל. ער האָט געשווינד אַראָפּגענומען דעם קאפּטור פון קאָפּ און האָט באַוויזן דער שיקסע א שייגעצדיגרויט פנימל מיט א קונציג אונטערגעשוירן בערדל, א שטעכעדיגס און א יונגגרויליכס, און מיט א גלאַנציגן לאַקירענעם דאַשיק בײַם היטל. ער האָט צוגעמאַכט איינס פון זײַנע גרינע עַזותדיגע אייגעלאַך, פאַר וועלכע ס׳ציטערן אַלע שנײַדער אין געגנט, און מיטן צווייטן אייגעלע, דעם אָפענעם,

האָט ער געטאָן צו דער שיקסע אַזאַ מין וואונק, וואָס האָט געהאַט א סך צו זאָגן. נאָר די שיקסע איז געבליבן קאַלט, גלײַך ניט זי מיינט מען. זי האָט פויל אויס־געשנײַצט די נאָז אין דער גאַנצער האַנט אַרײַן און האָט נאָכדעם לאַנג די האַנט געווישט אין הילצערנעם זײַטל פון וואָגן. דעמאָלט האָט זאַלקער דער אַגענט זיך פּלוצים דערמאָנט אָן לאהקע דער שוואַרצער נייטאָרין פון ראַקיטנע, וואָס האָט פאַר פסח געגומען בײַ אים א ניימאַשין אויף אויסצאָלן, און זיך מיטאַמאָל דערפילט יינגלש און פריי־ליך; מיטאַמאָל האָט ער דערפילט, אַז ער האָט פײַנט זײַן צעקראָכענע ווײַב, אַז צוליב איר, לאהקע דער שוואַר־צער, איז ער היינט אום זונטאָג אויפגעשטאַנען בײַ זיך אינדערהיים אַזאַ גרויסן גאַנצפריה און פאַרשלאָפענערהייט דאָרטן געגומען באַטראַכטן זײַן בריטשקעלע, צוליב איר פאָרט ער איצט קיין ראַקיטנע אויפן יריד, און זעהן, ער וועט זי באַלד זעהן... פריילעך און רירעווודיג האָט ער צעשמיסן זײַן פערד, איבערגעיאָגט די גויאישע פור, וואָס איז גיך געבליבן ווײַט פונהינטן, און איז געשווינד אַוועק באַרגאַראָפּ. באַלד האָט ער געגומען אויספעלן פאַר־שיידענע שווערבאַלאָדענע פורן אויפרעכטס און אויפלינקס; ער האָט דערגרייכט די הילצערנע ראַקיטנער גרעבליע, וואָס איז שוין באַגאָסן מיט שטאַרק הייסער זון און איז באַלעגערט מיט די פיל שווערע שוואַרצע פורן, וואָס ציהען צום יריד.

הימל האָט געבלויט. באַזונטע ערד האָט ווי פריסיק געבריהט אין די פיאטעס, און באָרוועסע שיקסעפיס האָבן אויף איר געטראָטן, געטראָטן.

זאלקער האָט געגעבן א שטאַרקן ציה די באַפּוצטע העל־געלע לייצעס און פּלוצים אָפּגעשטעלט זײַן פערד און וועגל.

»דו׳ אַהערצו גיי!«

אינאָנהייב יריד צווישן די ערשטע גלחישע פורן׳ וואָס שטייען האַלב אויסגעשפּאַנט לעבן די קלייטן׳ האָט ער דערזעהן שאולקע שנײַדער; שאולקע הֶפקריונג׳ וואָס מאָנט אים איַין די חובות ביַי די ראַקיטנער שנײַדער׳ און האָט אים צו זיך גערופן:

»הער נאָר׳ דו!«

שאולקע האָט זיך אָבער ניט אײַנגעהערט. פאַרמוחט׳ מיט א פאַררוקט היטל צום נאַקן און מיט א קורצן ברוינעם שטערן׳ וואָס שוויצט אונטערן אַרויסגערוקטן ציגײַנעריש־שוואַרצן טשוביק׳ איז ער געשטאַנען אָנגעשפּאַרט מיט די פּלייצעס אין א וואָגן׳ געקייט א שטרוי און געקוקט פאַר זיך מיט פאַרטראַכטע מַמזֶרש ספּריטנע אויגן. אויפן רוף איז ער סוף־כל־סוף צוגעגאַנגען פאַרטראַכט׳ ווי ניט ווילנדיג. נאָר זאַלקער האָט שוין אין זײַן זײַט ניט גע־קוקט. טוענדיג א פּאָך מיט דער יאמשאָווער בײַטש ערגעץ אינאַזײַט׳ האָט ער באַקומען א פאַרשטיינערט פּנים און גענומען קוקן ערגעץ ווײַט איבערן פּערדס אויערן. פון נאָכן לאַנגן אָפּגעשוויגענעם פריהמאָרגן׳ וואָס ער האָט פאַרבראַכט פאָרנדיג׳ האָט איצט זײַן קול אָפּגעקלונגען א ביסל געלעגערט׳ הייזעריגליך און בייז.

»מיכל קראַוועץ האָט אײַנגעצאָלט?«

»אַ?«

שאולקע האָט פויל אַרויפגעשטעלט א פוס אויפן נידע־ריגן אַרויפקריך פון וועגעלע און האָט אַלץ אויסגעזעהן פאַרמוחט. ער האָט אַלץ געקייט די שטרוי.

»אײַנגעצאָלט׳ האָט ער פויל געענטפערט׳ וואָס זשע?«

»און יוסל קירזשנער?«

»געסילקט.«

»דער אַמעריקאַנער שנײַדער?«

»שוין לאַנג, נאָך שבתצונאַכטס«.

»וואַרט, די בוטווינעווקער גלחטע?«

»יאָ, נאָרוואָס«.

»נו, און לאהקע די שוואַרצע?«

שאולקע האָט פאַרמאַכט איין אויג און מיטן צווייטן, דעם שמייכלענדיגן, האָט ער א קוק געטאָן צו זאַלקערן חבריש און בעטלעריש.

»אָט דאָס וואַרט איך אויף איר... זי האָט צוגעזאָגט... אָט באַלד. ווי איך בין א ייד, פאַני זאַלקער!...

נאָר ביי זאַלקערן האָט זיך מיטאַמאָל אָנגעצונדן דאָס שייגעצדיג רויט פּנימל. די גרויע עזותדיגע אייגעלאַך האָבן פּלוצים געגעבן א גלאָץ אויף שאולקען און זיינען אַזוי אויף א ווילע אין זייער בייזקייט פאַרגליווערט געוואָרן:

»ווּעסט מאַכן מיט דער שוואַרצער קונצן נאָכדעם, אַז זי וועט איינצאָלן... דו הערסט, וואָס מע רעדט צו דיר, פערד איינער!«

און ניט אויסרעדנדיג מער א וואָרט, ניט אומקוקנדיג זיך צו שאולקן אַפילו, האָט ער אַוועקגעשמיסן ווייטער מיט דער טיפער געדיכטעניש פון יריד. ער האָט פאַר־בייפאָרנדיג אַריינגעשריגן א פּאָר ווערטער אין איינעם א באַקאַנטן ביידל, וואו מע פאַרקויפט גויאישע קאַרעלן און האָט, אויסמיידנדיג דעם יריד, אַוועקגעשמיסן אַרויס שטאָט מיט זון און מיט וועג, וואָס פירט אין וואַלד אַריין. ער האָט דאָרטן ביי יצחק־בערן אין וואַלדשטיבל ניט גע־טראָפן קיינעם, אַחוץ דער קראַנקער יצחק־בעריכע, וואָס ליגט אין בעט, און האָט איר איבערגעגעבן, אַז ער האָט א קונה אויפן אינוועטאַר מיט די מעדיקאַמענטן, וואָס ביי מלכן אין אַפּטייקמאַגאַזין.

»איז אָט: ווי הייסט ער, אָטדער יונגער מאַן, וואָס וויל פאַרקויפן די מעדיקאַמענטן? חיים־משה הייסט ער? נו,

גוט, טאָ זאָל ער זיך מטריח זײַן צו אים, זאַלקערן, ער שטייט אײַן אויף דער אַלטער שטאָט, בײַ זײַנוויל מָוסֶר, בײַ זײַנוויל פאטשטער שטייט ער אײַן. מע קאָן אים דאָרטן טרעפן א גאַנצן בײַטאָג.

בײַ זײַנוויל פּאָטשטער אינם לאַנגן אכסניהדיגן אונטער־הויז בײַם טויער שמעקט מיט נאַסן פערדישן גלעגער און מיט בהמהשן הויף. אונטערן לעכערדיגן דאַך גוואַד־זשעט א קײַלאַכיג יאָר אונטער די פּיס. ס'איז דאָרטן תמיד פאַרנע און הייס, פליגן ווידמענען זיך אויף זונענ־פלעקן צווישן אומריינע ערטער, און דער האַרבער ריח פאַרגייט דאָרטן תמיד ביז צום ניסן, ביז דערוואָרגן צו ווערן. איצט פילט זיך נאָך אַהער דער ווײַט צעשפּרייטער יריד. פון ערגעץ גאָר נאָהענט קלינגט מען מיט לאַנגע שטאָלענע שנײַדמעסערס; ס'הירזשען פריילך פערד.

גאָר אַנדערש איז א ביסל טיפער אין הויז לעבן דער שוואַרצאָפּגעסמאַלעטער קיכטיר און לעבן דער דייזשע. דאָרטן איז די גריבלדיגע ערד ריינפאַרקערט און בעל־הבתיש באַגאָסן פון א טשײַניק. דער שטיב שמעקט דעריבער מיט פרישאויסגעקערטן בית־מדרש; די לופט איז קעלערדיג קיל און שטיל און רופט אַרויס א חשק צו דרימלען, זיצן אַזוי רוהיג, גאָרנישט ניט טאָן און דרימלען.

בײַ דער קאַמער, לעבן א פאַרשפּרייט טישל, זיצט א היפשער ברייטביינערדיגער פאַרשוין אין א ברייטער גרינוואָלענער בלוזע. ער מאַכט צורעכט דעם קלאַווישנ־טייל פון א גרויסער פונאַנדערגעשרויפטער האַרמאָניע. א נאָז האָט ער א ברייטאײַנגעפאַלענע, פאַרריסן צו די אויגן צו מיט היפשע און שוואַרצע צוויי פּיראַמידנלעכער, ליפּן — אַנטבלויזטע, פולע, וואָס שאָקלען זיך אינערט,

איידער דאָס מויל הייבט אָן ריידן, און א באָרד – עטליכע געציילטע אָהנקאָלירענע האָר, וואָס זיינען ביי אים, אַפּנים געצערטלט, און טייַער, שטאַרק טייַער, טוענדיג זייַן אַרבעט, וואַרפט ער בליקן צו דעם גרויסן אָפּענעם טויער, צו די זונענפלעקן, וואָס אויפן פיטשנאַסן פערדישן מיסט. ער זעהט, ווי זאַלקער דער אַגענט פאַרפאָרט אין הויז אַרייַן, ברייטליך ווי א פריץ, פאַרפאָרט ער. דער הינקענדיגער שייגעץ, דער סטרוזש, שפּאַנט אים אויס דאָס פערד, און זאַלקער אַליין שווייַגט. ער ציהט בייזליך אַראָפּ פון זיך זייַן פאַרשטויבט פאָרכאַלאַטל און זעצט זיך צו אויפן שטאַפּל פון לייטער, וואָס פירט אויפן בוידעם. ער זיצט אַזוי ברייטליך און באַטראַכט אויף זיך די ענגע און קונציגע לאַקירטע שטיוול; ער וויל איצט אויפצולהכעיס ניט טראַכטן ניט וועגן שאולקען און ניט וועגן לאהקע דער שוואַרצער, שפּעטער, בייַטאָג, וועט ער זי זעהן, נאָר דערווייַל וויל ער ניט.

אָט שרייַט ער בייזליך אָן אויפן קרומען שייגעץ, וואָס איז זיך נוהג ניט ווי ס׳געהער צו זייַן מיט די צוויי שפּאָגלנייַע ניימאַשינעס, וואָס ער נעמט אַראָפּ פון בריטשקע

»דו! ווי דו גייסט דאָרטן! פּאַמעלאַך! מיט אויגן קוק...«

און פּלוצים האָט זיך פון דער קאַמערזייַט דערהערט א געקכעֶלטער הוסט פון א מענשן, וואָס פאַרלאַנגט, מע זאָל אים באַווייליגן:

»קכע! קכע!«

זאַלקער האָט זיך אַהין אומגעקוקט. ער האָט זיך באַגעגנט מיט א צעפּלעטשטער נאָז און מיט די קייַלאַכיגע ברייטצעשטעלטע אויגן, וואָס אין אירעביידע זייַטן. אויגן, וואָס שטאַמען, אַפּנים, ניט פון דער היגער וועלט

און זאָגן דאָ, אויף דער היגער וועלט, גאָרנישט; זיי זיינען שטומע.

»יעס, יעס, האָבן אַרויסגעשאָקלט די פולע אַנטבלויזטע ליפּן, זינגער עט קאָמפּאַ... אויך א שטיקל סחורה, קאָן מען זאָגן, אַ? !первый классъ исключительно«

זאַלקער האָט ניט אויפגעהערט צו קוקן אויף אים און אויף זיין גרינע בלוזע. ווער איז ער, אַשטייגער, געוועזן, אָדער פאַרשוין? אן אורח ביי זיינוול פאָטשטער, א דורכגייער א ווייטער, א ירידמענש; פאָרט אַרום פון יריד צו יריד און מאַכט צורעכט פרעמדע קאַליע האַר־מאָשקעס. און קיין היים האָט ער, מן הסתם, ניט און קיין טאַטן אויך ניט, אַז מען וויל זיך פאָרשטעלן, ס׳אר א טאַטן ער האָט געהאַט, קאָן מען ניט.

»טצע !«

זאַלקער האָט אויסגעשפּיגן קונציג פון צווישן צוויפ־געדריקטע ציין. ער איז נאָך אַלץ געוועזן בייז. ער האָט זיך דערפרעגט, צי דער פאַרוואַלטער פרעגער איז דאָ אינדערהיים, און איז אַוועקגעגאַנגען צו אים אין צימער.

פרעגער האָט שוין געהאַט פונאַנדערגעלאָזט די תלמוד־תורה אויף זומער. אין א טאָג צעהן אַרום שטעלט ער דעם ספּעקטאַקל מיט די קינדער; ס׳גייט דער אָוונט לטובת דער תלמוד־תורה. און נאָכדעם: פריי. גאַנצע אַכט וואָכן פריי און גוט אויפן האַרצן; גוט, וואָס פאַר זיין עזות האָבן אים ראַקיטנער יידן פיינט, ניט ווייניגער, ווי ער זיי. גוט, וואָס חייקע די דינסט גייט שוין אַרום גאַנצע טעג אויסגעפּוצט, ווי א כלה. גוטע פריינט זאָגן איר, אַז זי איז משוגע:

»פרעגער וועט דיך אין א יאָר אַרום אַוועקוואַרפן, דו נאַר איינע«.

און זי ענטפערט זיי, ווי אַן עקשן, א הוילער עקשן:

»איין יאָר מיט פרעגערן, זאָגט זי, איז בעסער ווי א גאַנץ לעבן אָהן אים«.

»מאַלאָדיעץ, חייקע!« פרעגער פילט, אַז זי איז ווערט צו זײַן זײַן כלה. ער איז פרײַ און צופרידן.

און אָט איז א הייסער שבתדיגער פריהמאָרגן, א טאָג א היילינגער, א שטאָט א שבתדיגע, א זון, וואָס בריהט, און ווײַסע טשאָלנטאויוונס זײַנען דורכאויס באַקלעפּט מיט שוואַרצע פליגן, מיט אָהן א שיעור שוואַרצע פליגן.

וואויל איז די הײַזער, וואָס האָבן שבת פונגאַנצפריה־אָן אַן אייגן שטיקל שאָטן אַרום די אָפענע פענסטער. ס׳הערט זיך פון זיי ניטמער, ווי מיידלאַךריידן. שבתדיג אַזוי ריידן זיי, בנעימות און מיט בושה, גלײַך דעם דרויסן קאָן פאַרדריסן, אַלמאַי זיי גייען אין אונ־טערשטע ווײַסע קליידלאַך בײַ טיי טרינקען. און מאַנס־בילן פעלן, מאַנסבילן זיינען אין שול.

פרעגער גייט אויפן פוסטן ברוק. שבתדיג לאַנגווײַליג, שבתדיג באַגאָסן מיט זון ציהען זיך אין דער לינקער זײַט די געשלאָסענע קלייטן. ס׳קומט ניט אָן קיין פור. פרעגער באַגעגנט ניט קיין איין מאַנסביל. אים דער־מאָנט עס זײַן ערשטן זומער דאָ אין ראַקיטנע. ער איז צופרידן. ער טראָגט א האַנטוך אין האַנט און גייט זיך באָדן. נאָר אַז ער גייט דורך אין עק שטאָט פאַרבײַ די פונאַנדערגעעפנטע שולפענסטער, וואָס אויף א בערגל, אַקעגן נידעריגן שמאָלבאַגרינטן טײַך, דערהערט ער דעם שבתדיגן נוסח פון »ברוך שאמר«. ס׳אַר אַן אַלטער איינגעגעסענער נוסח! ער לייקנט אַלע בייסן, וואָס זײַנען אויפגעטאָן אויף דער וועלט. און פרעגערן פאַר־דריסט פלוצים, אַלמאַי דער נוסח איז אַזאַ איינגעשפאַר־טער; אַלמאַי איז ער, פרעגער, ניט קיין רויכערער.

אויפצולהכעיס אַלע פּײַנע מזרחאידן׳ וואָס קוקן אים נאָך פון די אָפענע שולפענסטער׳ וואָלט ער איצט פאַרריכערט א פּאַפּיראָס· ער באָדט זיך נאָכדעם אין שמאָלן טײַכל בכיון אויף אַזאַ אָרט׳ אַז מען זאָל אים אַרויסזעהן פון די אָפענע שולפענסטער· זאָלן זיי דאָרטן זעהן׳ ווי ער זייפט זיך און פלושקעט זיך לאַנג׳ לאַנג׳ ביז ער ווערט מיד· אין די אויגן בלענדט דאָס שמאָלע טײַכל׳ זונט און שטראַלט׳ אין די אויערן מורמלט׳ גלײַך זיי האָבן זיך אָנגענומען מיט וואַסער׳ און פרעגער ווישט זיך׳ ווישט זיך און ווישט· ער טוט זיך אָן· ער הערט׳ וואו מע האַלט אין שול:

»אור חדש על ציון תאיר«·

און פּלוצים דערזעהט ער׳ ווי אויפן צווייטן ברעג׳ קעגנאיבער דעם שמאָלבאַגרינטן טײַכל שימערט עפּעס אויף דער זון· א גרין זײַדן קאָפּטל רוקט זיך דאָרטן אונטער א העלרויטן זײַדענעם זאָנטיק· ווער זאָל דאָס זײַן? אים טוט פּלוצים א טיאָק אין האַרצן:

»ס׳איז ניט חוה פויזנער?··· ניין׳ ס׳איז ניט זי«·

און אין א רגע אַרום נאָך א גרויסער טיאָך: »יאָ׳ ס׳איז זי«· דאָס שטעגעלע דאָרטן אויפן צווייטן ברעג טײַכל באַהאַלט זיך אין הויכן גראָז· אירע פיס ווערן דאָרטן פאַרפאַלן׳ מע זעהט זיי ניט גיין׳ און דער רויטזײַדענער זאָנטיק מיטן גרינעם קאָפּטל שוועבן׳ שוועבן; כדי אויסצומײַדן די שול׳ איז זי׳ אַפנים׳ אַרומגעגאַנגען דעם טײַך מיט די גויאישע סעדלאַך און איז אָנגעקומען מיטן צווייטן ברעג; זי גייט זיך באָדן· אָט דערגרייכט זי דאָרט דעם אָנהייב פון יונגן געדיכטן וועלדל און פאַרשווינדט אונטער א בוים· זי קומט אַרויס פון דאָרטן אין א לאַנגן ווײַסן העמד און ווארפט זיך אַרײַן אין טײַך אַרײַן· זי שווימט׳ זי קאָן שווימען· ס׳איז בײַ

איר א ירושהזאַך׳ איר פאָטער שווימט אויך איבער אַמאָל אין א פרײַטאָג פאַרנאַכט דעם גאַנצן טײַך אין דער לענג׳ און יינגלאַך׳ מיט וועלכע ער האָט קיינמאָל קיין וואָרט ניט גערעדט׳ שטייען דעמאָלט בײַם ברעג און קוקן׳ איר שטאַלטנער קערפּער אינם ווײַסן ברייטן העמד ליגט אינגאַנצן פונאויבן אויף דעם וואַסער׳ די האָר זײַנען צוזאַמענגענומען הייך אויפן קאָפּ׳ כדי זיי זאָלן זיך ניט פאַרנעצן׳ די שיינע שלאַנקע הענט צע־ברעכן שטראַלן מיט יעדן שטרעק׳ און דאָס פּנים׳ דאַכט זיך׳ שמייכלט׳ נאָר וואָס איז דאָס פאַר א מין? אין שול האַלט מען ערשט »אל אדון«׳ הייסט עס׳ אַז ער׳ פרעגער׳ האָט א טעות געהאַט׳ אים האָט זיך פריהער געדאַכט׳ אַז ער הערט קלאָר דעם נוסח פון »אור חדש על ציון תאיר«... נאָר אויב אַזוי׳ איז נאָך פריה׳ ער קאָן נאָך א ביסל אַוועקגיין מיטן ברעג טײַך אין יונגן וועלדל׳ וויפיל יאָר איז׳ אַז ער׳ פרעגער׳ איז אַראָפּ־געקומען אַהער קיין ראַקיטנע? א יאָר זעקס׳ דעמאָלט זײַנען נאָך דאָ אין יונגן וועלדל געווען צעוואָרפן א סך אַלטע הויכע בוימער׳ און איצט האָט מען זיי שוין אַלע אויסגעהאַקט׳ געבליבן זײַנען פון זיי ניטמער ווי וואָרצלען׳ יעדערער מיט זײַן פאַרעלטערטגעלן אָפּשניט׳ זיי זײַנען צעוואָרפן איבערן גאָרן וועלדל און זעהען אויס׳ ווי בענקלאַך׳ פרעגער זעצט זיך צו אויף איינעם פון זיי׳ ער שאַרט לעבן זיך מיטן שטעקל׳ נאָר פונם מוח גייט אים ניט אַרויס דער שטאַלטנער קערפּער אינם ברייטן ווײַסן העמד׳ וואָס שלענגעלט זיך מיט הנאה פונאויבן אויפן וואַסער׳ ער האָט זי שוין לאַנג ניט גע־זעהן אַזוי נאָהענט׳ ווי הײַנט׳ חוה פויזנער׳ און דאָס האַרץ נאָגט דערפאַר אַזוי׳ נאָגט און נאָגט׳ ווי צוריק מיט עטליכע יאָר׳ ווען זי פלעגט אָפּט בײַטאָג אַרויס־

קומען צו אים אַהער אינם דאָזיגן וועלדל. איצט איז ער פּאַר איר אַזאַ ווײַטער, ווײַטער. זי ענטפערט ניט אויף זײַנע בריוו, ער ווייסט ניט, צי זי האָט אים איצט געזעהן אַקעגן, אויפן צווייטן ברעג טײַך, צי ניין.

נאָר אָט טיאָפּקען טריט הינטער אים אויפן שטעגעלע. דאָס איז זי, חוה פּויזנער; דאָס זײַנען אירע טריט. זי קערט זיך אום דאָ אַרום אַהיים; זי וועט דאָ דורכגיין גאָר נאָהענט. נאָר פאַרוואָס טופעט זי אַזוי שטאַרק מיט די פיס? צי וויל זי ניט, אַז ער, פרעגער, זאָל זיך צו איר אומקוקן? ניין. זי זעהט אים. זי טוט זיך אַפילו קיין נייג ניט. א שפּאָטיג קנייטשעלע באַגראָבט זיך נאָר אין לינקען ווינקל לעבן אירע ליפּן, אירע היפּשע, כמעט בולטע אויגן טוען אויף אים א קוק מיט וואונדער, גלײַך זיי וואָלטן ניט גלויבן, אַז דאָס איז ער. ער לעבט נאָך? ער איז נאָך אַלץ דאָ אין ראַקיטנע? און מער גאָרניט, גאָרניט. זי איז שוין פאַרבײַ, און קוקט זיך אַפילו איין מאָל צוריק נישט אום. זי דערווײַטערט זיך און פאַרשווינדט. נאָר אָט... צי ווייסט זי, אַז חייקע, חייקע די דינסט פון אײַנפאָרהויז גייט אַרום גאַנצע טעג אויסגעפּוצט, ווי א כלה, און אַז אין אײַנפאָרהויז טוט זי שוין גאָרנישט; זי האָט געהייסן איר בעל־הביתטע זיך צוזוכן וואָס גיכער אַן אַנדער דינסט...

— —

איז אָט פון יענעם שבת אָן האָט פרעגער באַמערקט, ווי חייקע די דינסט הייבט אָן ווערן צו אים אַלץ מער און מער אָפּגעקילט. פרעגער האָט גענומען אַרבעטן אויף אַלע כלים מיט אימפּעט און גרויס פּאָמפּע. ער האָט צוגעזאָגט חייקען, אַז אויף דער חתונה וועט ער אַראָפּברענגען די בעריזשינעצער כלי־זמר. מע וועט גיין איבער דער שטאָט מיט א מאַרש. צו דער חופּה וועלן,

אַחוץ די פידלען, שפּילן צוויי קליינע טרויבעלאַך, א פלייט, א קלאַרנעט מיט א טראָמבאָן; מע וועט קלאַפּן אין דער גרויסער פּויק; פאַר די כלי־זמר וועלן לויפן באָר־וועסע יינגעלאַך מיט שיקסעלאַך, און זאַלקער דער אַגענט וועט פונמיטן עולם צינדן פייערווערק און זועט וואַרפן אין דער לופט אַזעלכע שוועבעלאַך, וואָס ברענען לאַנג. חייקע מעג זיך שוין אויף זאַלקערן פאַרלאָזן, ער קאָן קריגן אַלץ. אָבער אויך דאָס האָט אויף חייקען ווייניג געווירקט. זי איז שוין ווידער געווען אָנגעטאָן אין די צעריסענע שיך אויף די באָרוועסע פיס און צוריק גע־אַרבעט אין אייַנפאָרהויז, ווי אַן אייזל. זי האָט מודה געווען פרעגערן, אַז ער איז איר איינגעבאַקן אין האַרצן. זי וועט אים אייביג ניט פאַרגעסן. נאָר וואָס זאָל זי טאָן, אַז אַלע לייַטישע מענשן האַלטן זי אָפּ, אַלע זאָגן איר, אַז זי וועט זיך נאָכדעם באַוויינען אויף אירע יאָר. »אַלע לייַטישע מענשן? אדרבא...«

פרעגער האָט געוואָלט וויסן ביי חייקען, ווער זיינען די לייַטישע מענשן. נאָך זיין מיינונג זיינען אין ראַקיטנע בכלל קיין לייַטישע מענשן נישטאָ. אדרבא, זאָל זיי חייקע אָנרופן בייַ די נעמען. נאָר חייקע איז שוין צוריק געגאַנגען אין די צעריסענע שיך אויף די באָרוועסע פיס און איז געווען עקשן, הוילער עקשן. זי האָט קיינעם ניט געוואָלט אָנרופן.

דערצונאָך האָט דעמאָלט צו חייקען הינטערן אייַנ־פאָרהויז אַלע פאַרנאַכט אָנגעהויבן קומען דער עלטערער משרת פון פויזנערס קלייט, יוסף, א געזונטער פיר־אונצוואַנציגיאָריגער בחור, א רירעוודיגער, מיט קרומ־ליכע אויגן און מיט נייַע גלאַנציגע שטיוול, וואָס האָבן געהאַט אויפּאויבן ווייַסע, געניייטע שטעך. אַז פרעגער האָט אים איינמאָל פאַרנאַכט דאָרטן הינטערן אייַנפאָרהויז

געטראָפן וואַרטן און אים געפרעגט, וואָס טוט ער דאָ, האָט אים יוסל גאָרנישט ניט געענטפערט. ער האָט נאָר א קוק געטאָן אויף אים אין אלכסון מיט די קרומליכע אויגן. ער האָט זיך אָנגעבויגן, אויפגעהויבן א שטרוי און האָט גלייַך גענומען אָפּטרעטן. ער איז אַריבער־געקראָכן איבערן פּלויט פונם נאָהענטן פּאַרוואַקסענעם גויאישן גאָרטן און איז דאָרטן פאַרשוואונדן.

דעמאָלט איז פרעגערן גלייַך אייַנגעפאַלן דער חשד:

»איז אָט, ווער די לייַטישע מענשן זייַנען!...«

ער האָט געפּאַקט צו זיך אַהיים דעם קליינעם לייזערן, דעם צוועלפיאָריגן לעבעדיגן און תמיד שמייכלענדיגן פּעמפּיק, וואָס מ'האָט צוגענומען פון דער תלמוד־תורה צו פויזנערן אין קלייט און מע האָט אים דאָרטן אָנגעטאָן א פאַרטוך. אין די פרייע בייַטאָגעדיגע שעהן איז אָטדער לייזער געשטאַנען אין פאַרטוך מיט אַרונטערגענומענע הענט אויף דער שוועל פון פויזנערס גרויסער קלייט, געשטאַנען מיט דרך ארץ צום בעל־הבית, וואָס שרייַבט דעמאָלט איבער פון איין בוך אין צווייטן, און מיט א שמייכל צו אַלע דורכגייער, וואָס קאָנען אים, דעם פּעמפּיק, און ווייסן, אַז ער איז א דורכגעטריבענער, א קלוגער.

פרעגער האָט אָפּגעהאַלטן אָטדעם לייזערן בייַ זיך אין צימער א גאַנצן שבתדיגן בייַטאָג און איז בייַ אים געוואָר געוואָרן א סך וויכטיגע זאַכן:

חוה פויזנער, איז ער געוואָר געוואָרן, האָט די לעצטע צייַט אָנגעהויבן זיך זאָרגן פאַרן פאָטערס געזונט. זי איז אים מיטאַמאָל געוואָרן אַזוי געטרייַ, גלייַך מער האָט זי שוין קיינעם ניט אויף דער גאָרער וועלט. בייַטאָג, ווען ער לייגט זיך שלאָפן, קומט זי אים פאַרבייַטן אין קלייט אַרייַן. זי זיצט מיט א בוך לעבן דער קאַסע, זי קוקט

אַרײַן, נאָר לײַענען לײענט זי קנאַפּ. זי פּאַרטראַכט זיך. זי פּאַרקוקט זיך אַזוי אויף יוסלען, דעם עלטערן משרת, און זאָגט, אַז ער איז א גאַנץ פֿײַנער בחור. א שײנער, זאָגט זי, איז ער, נאָר א נאַר, א גרויסער נאַר:

»פּאַרוואָס, למשל, זאָל ער זיך ניט שַדכענען צו חײקען פֿון אײַנפֿאָרהויז? פּאַרוואָס זאָל ער ניט חתונה האָבן?«

יוסל ווערט רויט, ווי אַן אינדיק, און ווײסט ניט וואו־הין צו קוקן מיט די קרומליכע אויגן. ער קוקט דער־פֿאַר צו אים, לײזערן, וואָס שטײט אויף דער שוועל.

»דו! שרײַט ער צו אים, וואָס קרימסטו די אָפּסאַצן?«

נאָר לײזער קרימט ניט די אָפּסאַצן; ער שטעלט נאָר אַרויס יוסלען די צונג. סוף־כּל־סוף זאָגט יוסל אַרויס זײַן מײנונג:

»חײקע, זאָגט ער, איז א דינסט«.

נאָר חוה פֿויזנער געפֿינט, אַז ס׳איז ניט ריכטיג.

»אויף חײקען קאָן מען בשום אופן ניט זאָגן, אַז זי איז א דינסט. חײקע ציהט זיך אויף בײַ איטע־לאהן אין אײַנפֿאָרהויז פֿון קינדווײַז אָן. איטע־לאה איז א קראַנקע און האָט קײן קינדער ניט. איר מאַן, וואָס אין אַמעריקע, האָט זי שוין לאַנג אַוועקגעוואָרפֿן. ער האָט דאָרטן אַן אַנדער ווײַב. איטע־לאה אַלײן זאָגט, אַז אויב חײקע וועט זיך האַלטן אין דער מעלה, אויב זי וועט חתונה האָבן פֿאַר א פֿײַנעם יונגנמאַן, וועט זי איר איבער הונדערטאונצוואַנציג יאָר לאָזן דעם אײַנפֿאָרהויז מיט אַלץ, וואָס זי פֿאַרמאָגט...«

אַך, איז אָטוואָס? אים, פּרעגערן, רעכנט ניט חוה פֿויזנער פֿאַרן פֿײַנעם יונגנמאַן. זי האָט זיך אינגאַנצן איבערגעביטן, חוה פֿויזנער, און שפּילט א ליבע מיט איר טאַטן, דעם רײַכן קרעמער. זי איז געוואָרן מיושבדיג און בעסער, א סך בעסער, ווי זי איז געווען. זי טוט,

זאָגט מען, א סך טובות אָרעמע יידן בײַ דעסלערן און פּילט זיך פאַר אַלץ פאַרענטפערליך; זי וויל פּשוט א טובה טאָן חייקע דער דינסט און איר קלאָר מאַכן, אַז זי וועט זיך נאָכדעם באַוויינען, זי וועט אַרײַנפאַלן אין שלעכטע הענט.

און אפשר... אפשר טוט עס שוין חוה פויזנער ניט גאָר פון הוילער גוטסקײַט, אפשר פאַרדריסט זי נאָך א ביסל, וואָס חייקע וועט האָבן אים, פרעגערן?.. זי קען עס ניט איבערטראָגן... נאָר אויב אַזוי, טײַטשט זיך עס גאָר אַנדערש. צי הייסט עס ניט, אַז ער, פרעגער, האָט נאָך א האָפענונג? אין איינעם א פאַרנאַכט קאָן חוה פויזנער שטילערהייט אַרײַנקומען צו אים, אַהער צו זײַנוול פאָטשטער אין זײַן צימער, און זיך דאָ אַנטשולדיגן, ווי אַמאָל, זיך נעמען שלאָגן על־חטא...

אין יענעם שבתדיגן בײַטאָג דריקט פרעגער אינטענ־סיווער, ווי אַלעמאָל, די פענסנע צו דער נאָז. ער דרייט זיך אַרום בײַ זיך אין צימער און טראַכט. סוף־כל־סוף שרײַבט ער חוה פויזנער א בריוו:

»ער ווייסט פון א סך מעלות אירע. ניט לאַנג האָט ער געזעהן, ווי זי קאָן שווימען... נאָר פון איר לעצטער מעלה האָט ער ניט געוואוסט; ער האָט ניט געוואוסט, אַז זי קאָן קאַליע מאַכן שידוכים«.

ער ווייסט, אַז אויך אָטדער בריוו זײַנער וועט בלײַבן אָהן א ענטפער, נאָר ער וואַרפט אים דאָך אַרײַן אין פאָסט־קאַסטן. ער דערוואַרט זיך קוים ביז פאַרנאַכט און גייט אַוועק צו חייקען הינטערן אײַנפאָרהויז.

»נו, וואָס הערט זיך? חייקע האָט זיך שוין באַטראַכט? זי האָט זיך אַרויסגעשלאָגן דאָס משוגעת פון קאָפּ? וואָס, ניין? זי איז נאָך אַלץ עקשן? זי אַרבעט נאָך אַלץ אין אײַנפאָרהויז, ווי אַן אייזל? פאַרוואָס זשע שווײַגט זי? פאַרוואָס זאַל זי ניט זאָגן קלאָר און אָפן, אַז ער, פרעגער,

געפעלט איר מער ניט? פריהער איז ער איר געפעלן, און איצטער ניט. נאָר אויב אַזוי, איז נאָך אפשר ניט אַלץ פאַרפאַלן. ער קאָן אויף זיך נעמען ווערן לייַטישער. ער וועט זיך דאָ אין ראַקיטנע מער מיט קיינעם ניט קריגן. ער האָט ניט קיין עלטערן, ער האָט נאָר א שטיפמאַמע ערגעץ אויף דער וועלט, וועט ער איר אָנשרייַבן, זי זאָל קומען, זאָל זי פירן צו דער חופה. זאָל מען וויסן, אַז אויך ער שטאַמט ניט ערגעץ פון הינטער א פלויט...

נאָר פאַרוואָס שטייען בייַ חייקען טרערן אין די אויגן? זי קאָן ניט לייַדן, ווי ער רעדט? וועט ער מער ניט ריידן, ער בעט נאָר, זי זאָל אים איינמאָל פאַר אַלעמאָל ענט־פערן: יאָ אָדער ניין. נאָר חייקע וויל געבן דעם ענטפער ערשט דינסטאָג נאָכן יריד... איז מילא, וועט ער וואַרטן, וועט ער וואַרטן ביז דינסטאָג נאָכן יריד.

ער האָט זיך אומגעקערט אַהיים אויף דער אַלטער שטאָט און האָט באַנייַס גענומען אַרומשפאצירן בייַ זיך אין צימער, באַנייַס א קאָן געדריקט מיט די מיטלסטע פינגער די פענסנע צו דער נאָז:

»וויאַזוי דאַרף מען אויסטייַטשן חייקעס וואַרטן ביז נאָכן יריד? צי הייסט עס ניט, אַז זי האָפט פאַר אָטדער צייַט זיך נאָכאַמאָל זעהן מיט חוה פויזנער און נאָכאַמאָל פרעגן בייַ איר אַן עצה? נאָר אויב אַזוי, וועט איר חייקע דערציילן אַלץ, וואָס ער, פרעגער, האָט איר הייַנט גע־זאָגט, אַפילו די מעשה מיט זייַן שטיפמאַמע וועט זי איר דערציילן; דערויף איז זי חייקע...

בייַ פרעגערן קלאפט פון גרויס אויפרעגונג אין האַרץ. ער וואַרט, ער לעבט אין האַלבשיכורן טשאַד. די קלאָרע הייסזומערדיגע טעג זייַנען איצט זייַנע אייגענע; זייער נאָמען איז — חוה פויזנער. זיי זייַנען העלבלוי און פול מיט איר געדעכעניש. סוף־כל־סוף דערוואַרט ער זיך:

אין איינעם א בײַטאָג ברענגט מען אים אַרײַן א קליין בריוועלע פון פּאָסט און מע בריהט אים אָפּ; דאָס בריוועלע שמעקט מיט חוה פויזנערס האַנטשריפט און באַשטייט סך הכל פון צוויי ווערטער:

»Это развратъ«·

אַך! איז אָטוואָס: חוה פויזנער נעמט אָן אויף איר אייגענעם חשבון אַלע גוטע ווערטער· וואָס א פײַנער מאַנסביל זאָגט חייקע דער דינסט· ווען קיינער הערט ניט· הינטערן אײַנפאָרהויז· חוה פויזנער ווייסט· אַז זי איז מיידל נומער איינס· זאָל מען א קוק טאָן בײַ איר אין צימער אויף איר ווײַסן בעט און אויף אַלע קלייניגקײַטן אַרום· וועט מען גלײַך מודה זײַן· אַז די פרוי· דאָס איז זי· חוה פויזנער; אַלע איבעריגע זײַנען נאָכגעמאַכטע· פאַלשע אַסיגנאַציעס· נאָר אויב אַזוי· איז גוט· זײַן פאַר־בינדונג מיט חוה פויזנער איז נאָך אַלץ ניט איבערגעריסן· הוראַ! זאָל לעבן די פאַרבינדונג מיט חוה פויזנער אַפילו דאַן· ווען ציהען ציהט זי זיך ניטמער· ווי דורך איין חייקען דער דינסט·

זונטאָג יריד· אַרום צוויי א זייגער בײַטאָג· ווען אויף דער אַלטער שטאָט אַרום זײַנוול פּאָטשטערס אכסניהדיג לאַנגן הויז האָט זיך גענומען שטאַרקן מיטן קלונג פון די לאַנגע שטאָלענע שנײַדמעסערס· וואָס מען פאַרקויפט דאָ ניט ווײַט לעבן דער שטוב· דאָס פריילינכע הירזשען פון די פערד· האָט מען בײַ פרעגערן אין צימער זיך גע־זעצט צום מיטלסטן פאַרשפרייטן טישל·

זײַנוול פּאָטשטער האָט געהאַט געלע קאָרענע »סטאַרקע« פאַרפראַוועט מיט מאַראַנצנשאָלעכץ און מיט וואָרצלען· ווען זאַלקער מיט פרעגערן האָבן אויסגעטרונקען פון אָט־

דער »סטאַרקע« די ערשטע צוויי קעלישיקלאַך, האָבן זיי גלײַך א קוק געטאָן איינער דעם צווייטן אין פּנים אַרײַן און האָבן ביידע מודה געווען, אַז דער שנאַפּס איז א גלאַטער, ווי א בוימל. אין מויל פּילט מען אים, ווי געוויינליכע לעבליכע וואַסער, נאָר אַז ער קומט אַראָפּ אינוויייניג, טוט ער גלײַך א בריה; ער צינדט אָן.

»איז וואָס זשע קלערט איר?«

»איבערחזרן? אַ?«

»אַוודאי«.

מע האָט פאַרביסן מיט קאַלטע זויערע אוגערקעס, געביסן זיי גאַנצערהייט אַזוי, אַז די זאַפּט איז גערונען איבער די פרישגעגאָלטע אונטערמײַלער, און האָט געגעסן און האָט געקילט. מע איז געווען רוהיג. נאָר נאָכן פערטן גלעזל האָט דאָך א מאָדנע פרייד א ברויז געטאָן איבערן גאַנצן קערפּער און געגעבן א שלאָג גלײַך אין קאָפּ אַרײַן. ס'האָט זיך מיטאַמאָל פאַרשטאַרקט דער קלאַנג פון די שנײַדמעסערס, דאָס הירזשען פון די פערד; די גויעס מיט די גויים האָבן אָנגעהייבן ריידן העכער, דרייסטער, און דער גאַנצער פריילעכער יאָרירִיד, דער טומל איצט מיטן הייסן העלן זומערטאָג האָט מיטאַמאָל געגעבן א טרעטצו צו דער שטוב מיט די אָפענע פענסטער און האָט זי אַרומגענומען. אַלץ איז געוואָרן נאָהענט, מיט די הענט צו דערלאַנגען, און אַפילו זי, חוה פויזנער. פרעגער האָט זי דערפילט אַזוי נאָהענט, גלײַך זי שפּרײַזט אַרום לעבן זײַן צימער אונטער דער שטוב. און אין האַרצן האָט געגעבן א כוואַליע פון נײַער יונגער פרייד:

»וואַרט! וואו זשע איז נאָך עולם?«

»וואו איז דער גלגול?«

»ווער? דער וואָס מאַכט צורעכט קאַטערינקעס?«

»זײַנוול! ברענגט אים אַהער!«

ער האָט ווירקליך איצט געכאַפּט דעם אָנבליק פון א גלגול, אָטדער, וואָס מאַכט צורעכט האַרמאָניעס. ער איז אַרײַנגעקומען אַהער אין צימער מיט א גרויסער האַר־מאָניע אונטער דער האַנט. אַז מע האָט אים דאָ געבעטן זיצן, האָט ער זיך פּאַמעלאַך אַראָפּגעלאָזן ניט אויפן גאַנצן בענקל, נאָר אויף א שפּיץ. מיט זײַנע דאַרע לאַנגע פינגער האָט ער א טאַפּ געטאָן דעם עק פון די איינציגע שיטערע האָר, וואָס שטעקן אונטער זײַן מויל און זײַנען בײַ אים, אַפּנים, שטאַרק טײַער. דערבײַ האָבן זײַנע שטומע אויגן קוים קוים אונטערגעשמייכלט און געקוקט אַזוי מאָדנע, גלײַך ער גלויבט ניט, אַז אים האָט מען טאַקע באמת אַהער גערופן; בײַ אים איז רעכט, אַז אין א רגע אַרום זאָל מען אים הייסן נעמען דעם וועג.

»פונוואַנען זײַט איר, פעטער?«

»פון אומעטום«.

»און מעד טרינקט איר?«

»כע... כע...«

»טאָ גיסט אים אָן, זאַלקער; ער וועט אונז שפּילן«.

»היידאַ, פאַני!«

דער גלגול האָט זיך פאַררויטלט באַלד נאָכן צווייטן גלעזל און האָט פאַרוואָרפן א פוס איבער א פוס: אָנ־געשפּאַרט אָן שפּיציגער קני די גרויסע האַרמאָניע, וואָס איז באַשלאָגן מיט פיל ציכטיגאויסגעריבענע מעשענע צוועק־לאַך, און זיך נידעריג, נידעריג איבער איר איבערגעבויגן. ער האָט זי געגעבן א שלעפּ פאַר די אויערן און גלײַכ־צײַטיג א דריי מיטן קאָפּ איןביידע זײַטן, גלײַך ער ווייסט נאָך ניט, מיט וואָסער אַן אויער זאָל ער זיך אָנ־הייבן צוהערן: מיטן רעכטן, צי מיטן לינקן. און מיט־אַמאָל איז דאָס חדר פול געוואָרן מיט אומרוהיגע קלאַנגען,

וואָס פאַרלויפן טאַנצנדיג איינער פאַרן צווייטן, שטעלן זיך הינטערפיסלאַך און קוליען זיך, קוליען זיך, ווי די קליינע פריילין שפּעטנדיגע קאָמעדיאַנטלאַך.

»וואָס שפּילט איר? שאָפּענען, פּעטער?«

»יעס, יעס. ס׳טרעפט צווישן איין יריד און צווייטן, כע... כע.. מע מוז גיין איבער די דערפער, מע שפּילט אין די פריצישע הויפן...«

און ווידער קלאַנגען, קלאַנגען. ער האָט געעטעמט שווער, ניט ווינציגער, ווי דער היפּשער פילגעקנייטשטער אינסטרומענט. ער האָט געקייַכט און געפּאַנפּעט אינ־איינעם מיט די קלאַנגען. און אַלע זייַנען געוועזן נתפּעל. קיינער האָט ניט באַמערקט, ווי אין טיר האָט זיך צוויי־מאָל באַוויזן שאולקע שנייַדער, איינמאָל א פאַרוואונדער־טער, מיט אויגן, וואָס גאַפן און גלויבן ניט, אַז דאָס, וואָס זיי זעהען, קומט ווירקליך פאָר. און דאָס צווייטע מאָל אַן אונטערטעניגער און נישטיגער, מיט מתנות אין די פולגעשטאָפּטע טאַשן, מיט א מינע פון א געכאַפּטן גנבֿ, וואָס חנפעט זיך און וויל, מע זאָל אים באַוויליגן, פאַר־געסן זייַן שולד.

»הערט זשע אויס, פאַני זאַלקער!«

דאָס שפּילן האָט זיך מיטאַמאָל איבערגעריסן.

»אַוועק פון די אויגן, ממזר!«

»גוט, וועל איך נאָר אַנידערשטעלן אויפן טיש אָט־דאַס אָ«.

און ער האָט, ווי א קונצנמאַכער, גענומען שלעפּן פון אַלע טאַשן פאַרחתמעטע פלעשלאַך פון פאַרשיידענער גרייס. אין יעדערן פון די פלעשלאַך האָט זיך געבויטעט א שווער געטראַנק. סאַר א טיפע טאַשן אָטדער שאולקע שנייַדער האָט געהאַט! אויפן טיש זייַנען שוין גע־שטאַנען בייַ א האַלב טוץ פולע פלעשלאַך, און די טאַשן

זייַנען נאָך אַלץ ניט געווען אויסגעליידיגט· דאָס האָט ער, אַפּנים, געוואָלט זיך פאַרגיטיגן·

»פאַני פרעגער, האָט ער זיך בייַם פאַרשוויצטן פאַר־וואַלטער געבעטן, זאָגט אים איר, איך בעט אייַך, וואָס האָט ער פאַראיבל?«

ער האָט זיך אויסגעגלייַכט, אים איז עפּעס אייַנ־געפאַלן:

»אָט זאָל ער זאָגן איין וואָרט, האָט ער א וואונק גע־טאָן אויף זאַלקערן, זאָל ער נאָר א פּיפּס טאָן, ברענג איך אים באַלד ט'אַהער די שוואַרצע· ווי איך בין א ייד, כ'ברענג זי אים ט'אַהער··· נו? וואָס? זאָל איך גיין?··«

פּלוצים האָט זיך אין צימער מיט אַן אומרוהיגן פּנים באַוויזן דער לאַנגער זייַנוול און האָט מיט דער האַנט א מאַך געטאָן אַזאַ צייכן, גלייַך ס'איז עפּעס געשעהן·

»וואָס איז?«

ס'איז מיטאַמאָל געוואָרן שטיל· זאַלקער האָט באַוויזן אַראָפּצוכאַפּן א פּאָר פלעשלאַך פונם טישל און זיי אַראָפּ־שטעלן אונטערן בענקל· אַלעמענס אויגן האָבן זיך אָנ־געקלעפּט אָן דער טיר, און אויף דער שוועל הינטער דעם הויכן זייַנוולס פּלייצעס איז שוין געשטאַנען א העל־בערדלדיגער יונגערמאַן אין אַ גרוי יעגעררעקל מיט טונ־קעלע בלישטשענדיג פאַרוואונדערטע אויגן· די אויגן האָבן געשמייכלט צוזאַמען מיטן בלאַסן פּנים און באַ־וואונדערט, אַפּנים, דאָס בילד· דאָס איז געווען דער יונגערמאַן, וואָס וואוינט בייַ יצחק־בערן אין וואַלד און וואָס אין שטאָט רופט מען אים חיים־משה, מלכס חבר חיים־משה· ער האָט געפרעגט אויף זאַלקערן דעם אַגענט, ער האָט געוואָלט מיט אים זיך דורכריידן וועגן דעם קונה אויפן אינוועטאַר און אויף די מעדיקאַמענטן, וואָס בייַ מלכן אין מאַגאַזין·

XVII

אויפן יריד לעבן טומלדיגן פערדישן מאַרק, ניט ווײַט פון גויאישן צווינטער, וואו חיים־משה מיט חנקען האָבן זיך פריהער א ביסל באַגעגנט, איז געווען אוממעגליך אײַנ־צושטיין; מע האָט געשטויסן פון אַלע זײַטן. חיים־משה האָט אָפּגעפירט חנקען א ביסל אָנאַזײַט און זיך אָפּ־געשטעלט מיט איר ריידן:

»נו?«

און פלוצים דערזעהן עפּעס אין אירע בלויליכע פאַר־שמאַכטע אויגן; פלוצים באַנומען מיט ברוסט און האַרץ די אויפגעציטערטע אומרוהיגקײַט, וואָס זיי באַהאַלטן אויס אין זייער שטומער טיף, בשעת זיי האַלטן צו אים אַזוי אין איין שטומען אַרויפקוקן:

»וואָס קומט פאַר? חנקע...«

און נאָך:

»איר זײַט צוויי מאָל געווען אין וואַלד?«

נאָר ווידער קיין ענטפער ניט באַקומען, אַחוץ דעם שטומען אונטערטעניגן קוקן.

»וואַרט«.

פונהינטן איז באַנײַס אָנגעפאָרן א פור מיט א סך אונטערגעבונדענע פערד, האָט ער חנקען נאָך טיפער אָנאַזײַט אָפּגעפירט, ער האָט זי גענומען אונטער דער האַנט, האָט זי א ציטער געטאָן מיטן גאַנצן קערפער און האָט אויפגעוואַכט:

»וואו איז מאָטיק?«

»אָט איז ער«.

מאָטיקן האָט מען דאָ אויפן אָרט געמוזט קויפן א קײַלאַ־כיגן הילצערנעם לעפל, א רויטיג גלאַנציגן, מיט גאָלד געקעסטלטן, איינעם פון די פיל לעפל, וואָס א באָרוועסער,

פאַרשוואַרצטער גוי האָט געהאַלטן לעבן זיך צעשאָטן אויף דער ערד אויף א זאַק. דערנאָך האָט מאָטיק זיך ווידעראַמאָל צעוויינט אויף א קול, ער האָט דערזעהן טראָכימען, זייער פורמאַן, וואָס קערט זיך אום מיט א נאַס אָפּגעוואַשענער געלער בריטשקע און מיט אָפּ־געבאָדענע פערד ערגעץ פון אַרויס שטאָט, פונם טייַך. מאָטיקן האָט מען געמוזט אָפּשיקן מיט טראָכימען אַהיים, און אַליין זייַנען זיי אַוועקגעגאַנגען ווייַטער, מיט א נייַעם זייַטיגן מאַרק. לעמער האָבן דאָרטן אויף דער הייסער זון געמעקעט געבונדענערהייט, בעת מע האָט זיך אויף זיי אָנגעלעגט און געשוירן זייער וואָל. פון ערגעץ ווייַטער האָבן חזירים געגרילצט מיט אַזעלכע קולות, גלייַך מע איז זיי דורס, מע קייַלט זיי אויפן אָרט. און אַקעגן איז שוין מער קיין יריד ניט געווען; אַקעגן האָבן פרייַע גרויע פעלדער אַרויסגעפירט זייערע ברייטע שטויביגע וועגן ווייַט אין וועלט אַרייַן, און א פור, א זוניג פריי־ליכע, א וואָגלענדיגע און צעבייַטשלטע, האָט שוין אויף איינעם פון אָטדי וועגן געהאַט געטראָגן איר שמייַדיגן אַוועקלויף. די ערשטע פור, וואָס ווידערשפעניגט און אַנטלויפט פון ירידעווודיגער שטאָט און פון סאַמע טומל־דיגן מיטן פון הייסן ברענענדיגן בייַטאָג.

»און מיר, ווי אָטדי פור . . .«

חנקע האָט ווידעראַמאָל, ווי אין ציטער, אויפגעוואַכט. ווער האָט עס געקאָנט זאָגן אָטדי ווערטער: חיים־משה? נאָר אפשר האָט זיך איר נאָר אויסגעוויזן, אַז זי הערט זיי. יעדנפאַלס האָט חיים־משה איצט ניט געהאַט קיין אויסזעהן פון א מענשן, וואָס האָט נאָרוואָס עפּעס גע־זאָגט, ער איז געגאַנגען פאַרטראַכט, שטאַרק פאַרטראַכט.

זיי זייַנען געגאַנגען מיט א גרויליך שמיטהדיגן הפקר־פעלד, געגאַנגען גלאַט אַזוי, ווי אָהן א ציל. און נאָכ־

דעם זייַנען זיי מיט אָטדעם פעלד צוגעקומען ביז א גרין צעשאָקלטער זאַנגענבייט און ביז דעם שטילן באַהאַלטענעם וועג׳ וואָס צווישן אָטדי זאַנגען׳ א שמאָלן וועג׳ וואָס פירט צו א ווייַטן עק וואַלד אַקעגן׳ צו יענעם ווייַטן עק וואַלד׳ וואָס מע האָט אים שוין צוריק מיט א יאָר אַכט איינגאַנצן אויסגעהאַקט און איצט איז דאָרט זוניג׳ יונגע בוימלאַך איבער גאָרן וואַלד צעשפרייט׳ און פאַרהאַקטער טויער היט זיי דאָרטן׳ און קיינער׳ קיינער דאַרף אַהין נישט פאָרן׳

זיי האָבן אָפּגערוהט׳ זיי זייַנען געזעסן אויפן פריש־באַגרינטן הויכן גראָבן לעבן אָטדעם יונגן וועלדל און געהערט׳ ווי קריכווארג גרילצט אינם גראָז׳

»חיים־משה . . .«

און מער האָט זי ניט געקאָנט ריידן׳ ער האָט זי אָנגענומען פאַר דער האַנט און האָט אויף איר א קוק געטאָן׳ מיט גוטן אַזוי האָט ער אויף איר א קוק געטאָן׳ נאָר בשעת זי האָט זיך באַגעגנט מיט זייַנע אויגן׳ וואָס באַהאַלטן עפּעס אויס ערגעץ אין דער טיף פון זייערע קלוגע גוטמוטיגע פּייַערלאַך׳ האָט זיך איר פלוצים געגומען דאַכטן׳ אַז דאָס אַלץ׳ וואָס זי וויל אים זאָגן׳ ווייסט ער שוין פונלאַנג׳ זי איז שוין איינמאָל געזעסן דאָ מיט אים אויפן גראָבן׳ זי האָט אים שוין איינמאָל געזאָגט׳ נאָר אויב אַזוי׳ וועט זי אים זאָגן נאָר איין וואָרט:

»איר איז גוט . . . פון אַלץ איז איר איצט אין אָטדער רגע גוט׳ אַפילו פון דעם׳ וואָס מאָטיק האָט קיין מאַמע ניט . . . ווי מאָדנע דאָס איז! . . זי האָט אים נאָר געוואָלט זאָגן׳ אַז זי פאָדערט פון אים גאָרניט׳ זי ווייַנט . . . ניין׳ ס׳איז גאָרנישט . . . ס׳איז גאָרנישט אָטדאָס׳ וואָס זי ווייַנט׳ זי האָט זיך נאָר דערמאָנט אָן מלכן . . . נאָר אָט . . .«

זי האָט געטראָגן א ‍ַימל פּרייד אונטער דער ברוסט און אין די אויגן. דעם גאַנצן וועג, וואָס חיים־משה האָט זי באַגלייט צוריק אַהיים, האָט זי ניט געקאָנט ריידן. זי האָט ניט געפרעגט, ווען זי וועט זיך נאָכאַמאָל זעהן מיט חיים־משהן. דער עיקר איז געווען, וואָס חוצן קליינעם מאָטיקן איז איר איצט אינמיטן הייסן זומער צוגעקומען א נײַ און גרויס לעבן. איר איז, אַפּנים, געווען גוט, שטאַרק גוט.

אַז חיים־משה האָט זיך נאָכדעם אומגעקערט צוריק אין וואַלד אַרײַן, האָט ער זי געדענקט אינאיינעם מיט אָטדעם נײַעם צוגעקומענעם לעבן אירן, זי געדענקט נאָכדעם, ווען ער איז שוין נאָכאַמאָל געווען אויף דער אַלטער שטאָט און האָט אָפּגעזוכט זאַלקער דעם אַגענט בײַ פּרעגערן אין צימער; וואָס וואָלט געווען, א שטייגער, ווען ער קערט זיך איצט אום צו חנקען אַהיים און זאָגט איר דאָרטן אויס אַלץ און הייבט אָן ריידן מיט איר אָפן, ווי מיט מלכן? וואָס וואָלט געווען, ווען דאָרטן, בײַ עוזר ליובערן אין הויז, טוט פּלוצים א קלונג דאָס פּאַראַדגלעקל, און חנקע דערזעהט, אַז אַרײַנגעקומען איז נאָכאַמאָל ער, חיים־משה? נאָר אַליין איז ער שוין געשטאַנען אויף דער אַלטער שטאָט, אין נידעריג געבויטן אַכסניההויז אויף דער שוועל פון פּרעגער דעם פּאַר־וואַלטערס שיכור ווערנדיגן צימער און האָט געזעהן פאַר זיך ליידיגע און פולע פלעשער פון פאַרשיידענער גרייס. פלעשערהעלזלאַך שטעקן דאָ און דאָרטן אָהן א סדר, ווי אין אַ טומלדיגן ווײַנשענק, און צווישן זיי שאָקלען זיך די פאַררויטלטע און בלאַסע פּנימער פון די, וואָס טרינקען. איינער האַלט א גרויסע האַרמאָניע אויפן שויס, א צווייטער, א רירעוודיג פעסטער מיט ענגע לאַקירענע שטיול, שרײַט אָן אויפן לאַנגן, דעם שנײַדעריונג, וואָס שטייט

מיט שולדיגע פלוידעראויגן בײַ דער טיר; ער קלאפּט מיטן צעכליופּעטן קעלישיק אָן טיש:

»איז געגאַנגען און געבראַכט זי די מינוט! דו הערסט, וואָס מע רעדט צו דיר, הונט אײנער?«

און יענער קראַצט זיך פויל אין נאַקן און פאַרשווינדט. חיים־משה האָט געפרעגט:

»און וואו איז דאָ זאַלקער? זאַלקער פון בעריזשינעץ?« האָט זיך פון בענקל אויפגעהייבן דערזעלבער קלײ־ניטשקער מיט די ענגע לאַקירענע שטיוול, וואָס האָט נאָרוואָס געקלאַפּט מיטן קעלישיק אָן טיש.

»איך. וועגן אינוועטאַר מיט די מעדיקאַמענטן אפשר?«

»יאָ, יאָ.«

»איז אָט פרעגער: דאָס מעקלערײַ אויף שנאַפּס, ווי איך בין א ייד, ביז איין פּרוטה. שרעקט זיך ניט, פּאַני, זיצט... מיר זײַנען מענשן, פשוטע. איר וועט פאַר־זוכן א קאַפּעלע?«

און מע האָט אים גלײַך אָנגעגאָסן עמיצנס א קעלישיק, וועלכן מע האָט פריהער אַפילו ניט אויסגעשווענקט און זיך גענומען קלאַפּן מיט אים אין גלעזל.

»לחיים!«

»פאַר אײַער געזונט.«

»זאָלן פלאַצן אַלע ראַקיטנער פּײַנע און לײַטישע בעלי־בתים.«

»טרינקט!«

דער גלגול מיט דער צעפּלעטשטער נאָז האָט גלײַך באַמערקט, אַז דאָס וואָרט איז געזאָגט געוואָרן ניט צו אים. ער האָט שטיל געגעבן א הוסט, א טאַפּ געטאָן מיט די לאַנגע פינגער די שיטערע האָר אונטערן מויל

און האָט זיך אָפּגערוקט מיטן בענקל א ביסל וויַיטער פון טיש. ער האָט דערפילט, אַז ער גייט אָפּ אויפן צווייטן פלאַן. פלוצים האָט ער א קלאַפּ געטאָן מיט אַלע טענער פון דער האַרמאָניעס געעפנטע קלאַווישן און האָט זיך אָפּגעהאַקט. דאָס האָט ער אַרויסגעלאָזן פונם אינסטרו־מענט די לופט און איז אַזוי געבליבן זיצן.

»איר זיַיט דאָך עפּעס א רעוואָלוציאָנער, אַ?«

»א רעוואָלוציאָנער?«

חיים־משה האָט געמוזט אָפּטרינקען פון גלעזל; ער האָט זיך אומגעקוקט אויף פּרעגערן.

»ניין. ער ווייסט ניט. אפשר אַמאָל געווען...«

»וואָס זשע? איר שעמט זיך, פּאַני?«

דאָס האָט זאַלקער אויסגעצויגן די פיס מיט די ענגע לאַקירענע שטיוול אונטערן טישל, זיי אויסגעצויגן אינ־גאַנצן אויף זייער גאָרער לענג און זיך ברייט פונאַנדער־געוואָרפן אויפן אָנלען פון בענקל.

»כע, כע!«

»ביַי אים, זאַלקערן, איז אויך פאַראַן א יינגערער בראַטאָק, א רעוואָלוציאָנער. דרייט זיך אַרום די גאַנצע ציַיט ערגעץ צווישן כערסאָן און ניקאָלאַיעוו. א כוואַט א בחור. באַגעגנט ער זיך מיט אים איינמאָל אין אָדעס, מיט אָטדעם בראַטאָק זיַינעם. פּשוט אויף דער גאַס באַגעגנט ער אים און זאָגט צו אים אַזוי:

»וואָס זשע הערט זיך עפּעס, יונה?« זאָגט ער צו אים.

»וואָס זאָל זיך הערן, ענטפערט יונה, ס׳וועט זיַין גוט«.

»ניין, ניט דאָס מיין איך, זאָגט ער צו יונהן, ס׳איז דאָך שוין א פּאָר יאָר אינגאַנצן שטיל ביַי איַיך«.

»האָב קיין יסורים ניט«, ענטפערט יונה.

»טאָ זעה זשע, זאָגט ער צו יונה׳ן, זעה זשע, ס׳זאָל די גבירים נאָכאַמאָל א קיל טאָן אין פּופּיק. כע־כע־כע!«

ער האָט זיך ווידער צעלייגט אויפן בענקל׳ אַזוי אַז זײַנע פיס אונטערן טיש האָבן זיך געגעבן א הייבאויף אין דער לופט׳ און האָט זיך פריילין פונאַנדערגעלאַכט אויפן קול׳ נאָר פרעגער האָט שוין אַפילו ניט געפילט די פאָר פליגן׳ וואָס ביי אים אויפן גלאַנציגן פליך און אויפן הייכן שטערן׳ ער איז געוועזן ערנסט:

»וואַרט · · ·«

די אויגן זײַנען ביי אים געוועזן אָנגעגאָסן׳ די צונג א ביסל געלעגערט׳ נאָר דער מוח האָט שנעל געאַרבעט׳ ער האָט געוואָלט ריידן · · · דריקן די פענסנע צו דער נאָז און ריידן׳

»ער וויל׳ ראשית־כל׳ טרינקען לחיים פאַר חיים־משהן׳ ער גלויבט ניט קיין געלערנטע׳ זיי טראָגן צוויי פאָר ברילן דעמאָלט׳ ווען זיי קאָנען זיך באַגיין מיט איין פאָר; זיי זײַנען מטהר א שֶרֶץ מיט ק״ן טעמים׳ נאָר א שֶרֶץ בלייבט א שֶרֶץ׳ חיים־משה׳ אָבער׳ טראָגט בכלל ניט קיין ברילן; ער׳ פרעגער׳ האָט עס שוין איינמאָל געזאָגט ביי בראָמבערגן אין הויז׳ אַזוי דאַכט זיך אים׳ און דערפאַר וויל ער אויסטרינקען פאַר אים׳ לחיים! מלך איז אויך געוועזן אַזעלכער׳ ער האָט זיך געפירט גלייך מיט אַלעמען׳ צוליב שלום׳ מסתמא׳ ווען ער׳ פרעגער׳ איז נאָכגעגאַנגען נאָך מלכס לויה׳ האָט ער א טראַכט געגעבן: געשיקט זיך׳ אַז אָטדער מענש האָט קיינמאָל אין זײַן לעבן קיינעם ניט געוואָלט אָנשפייען אין פנים אַרײַן? נאָר אויב יאָ׳ איז ער׳ פרעגער׳ ניט מחויב זיך פאַר אים צו שפייען׳ איז אַקעגן וואָס זשע זאָגט ער עס? · · · אַקעגן דעם׳ וואָס ער׳ פרעגער׳ האַלט ניט פון שלום; ער איז איין צד׳ און גאַנץ ראַקיטנע א צווייטער צד׳ אָט זאָל זאָגן זאַלקער׳ ער׳ פרעגער׳ איז א רעוואָלוציאָנער׳ כאָטש ער האַלט א ביסל פון

פּאַלעסטינע. ניט דערפאַר, וואָס ער איז, חלילה, א ציוניסט, נאָר פּשוט, ווייַל אין פּאַלעסטינע, גלויבט ער, קאָנען ניט אויסוואַקסן אַזעלכע טאַטעס, ווי עזריאל פויזנער. דאָס איז א זייַדענער קרעמער. און ער, פּרעגער, זאָגט: דאַלאָי דאָס זייַדנס פון די קרעמער! נאָר עזריאל פויזנער וויל ניט אַראָפּציהען פון זיך דאָס זייַדנס און פּראַוועט אַלע פּרייַטאָגצונאַכטס טישן. ער פאַרבעט איינמאָל אים, פּרעגערן, צו אָטדעם טיש און בעט אים דאָרטן זעהר איידל, ער זאָל אויפהערן זיך באַגעגענען מיט זייַן טאָכטער. מחמת, זאָגט ער, זי איז נאָך א יונג קינד, און איר אנטוישט זי אין אייניגע אידעאַלן. אין וועלכע אידעאַלן?! אַזוי שרייַט ער דאַן אויס צו עזריאל פויזנער, איר האָט איר דען עפּעס געגעבן, א חוץ קנאָבל און ברויט?«

»מאָלאָדיעץ! אָט אַזוי«, האָט פריילין איבערגעשלאָגן זאַלקער. ער האָט זיך אויפגעכאַפּט, ווי פון האַלבן דרימל, א ציה געטאָן פּרעגערן פאַרן אַרבל און גענומען קלאַפּן זיך מיט אים אין די גלעזלאַך:

»אין פּאַטיליצע אים, דעם ממזר!«

ער האָט זיך געוואָלט קושן.

נאָר פּרעגער האָט זיך צו אים ניט אומגעקוקט. ער האָט זיך אין דער צעכראַסטערטער בלוזע אויפגעהויבן פון בענקל און ער האָט אויסגעלאָזן:

»דערום זאָג איך: לחיים! זאָלן ברענען אַלע זייַדענע קרעמער!... זאָלן... נאָר פאַרוואָס וויל שוין אַוועקגיין חיים־משה?... פאַרוואָס אייַלט ער אַזוי?... וואָס זשע, זייַנע שיפן אויפן ים וועלן אונטערגיין?«

»אַך יאָ«, חיים־משה געפינט, אַז אין א געוויסער מאָס איז פּרעגער טאַקע גערעכט, זייַנע שיפן אויפן ים וועלן ניט אונטערגיין...

ער קאָן דאָ נאָך א ביסל זיצן׳ ער האָט נאָר געוואָלט זאָגן׳ אַז מלך וואָלט מיט פרעגערן געוויס ניט מסכים געווען׳ מלך וואָלט געזאָגט: מע דאַרף אַראָפּציהען פונם זיידנס דעם קרעמער׳ נאָר דאָס זיינען קליינינקייטן ... דער עיקר איז׳ וואָס דאָ אין צימער איז הייס׳ שטאַרק הייס׳ א הייכע אַטמאָספּער ... זי ווירקט׳ זאָל אים׳ חיים־משהן׳ ערלויבט זיין׳ זיך נאָר איבערצוזעצן אַהין׳ נעהענטער צום אָפענעם פענסטער׳ ער האָט אויך אייניגע טענות קעגן ראַקיטנע׳ אויך ער איז ניט מיט אַלץ צו־פרידן׳ ווי שטאַרק הערט זיך אַהער פון אַלע זייטן דאָס ווימעלען פונם יריד! אָט למשל: ווען ער מיט פרעגערן לייגן זיך אַנידער אין איינעם א פריהמאָרגן און שטאַרבן אַוועק׳ וואָלט מען זיי דאָ געלייגט אין עק בית־עולם ביים פּאַרקן׳ אין ראַקיטנע האָט מען אַזאַ טבע: מע לייגט יונגעלייט אין עק בית־עולם ביים פּאַרקן׳ פּאַר־וואָס׳ למשל׳ האָט מען דאָרטן געלייגט מלכן? ער׳ חיים־משה׳ הייבט עס ניט אָן צו פאַרשטיין׳ ער פרעגט זיך נאָך׳ נאָר דעם אמת קאָן ער ביי קיינעם ניט דער־גיין ... און מעגליך׳ פונדעסטוועגן ... מעגליך׳ אַז פון ראַקיטנע זאָל בלייבן ניטמער׳ ווי דער בית־עולם׳ און אויפן בית־עולם איז מלך דער עיקר׳ ער וואָלט דאָרטן באַדאַרפט פאַרנעמען דעם אויבנאָן׳ דעם ערשטן פּלאַץ׳ איז אָט: לחיים! ... זאָל פרעגער מוחל זיין׳ וואָס ער האָט זיך א ביסל פאַררעדט אינאַזייט ... ער האָט לחלוטין ניט געמיינט מיט דעם׳ ווי פרעגער זאָגט׳ זיך אָנטאָן אין ברילן׳ ער האָט זיך נאָר דערמאָנט אָן זיינס א באַקאַנטן היסטאָריקער׳ וואָס איז איינמאָל אַרויפ־געקומען אויף א בית־עולם און האָט זיך דאָרטן געזעצט שרייבן די געשיכטע פון דער נאָהענטער שטאָט׳ פאַר געשיכטע׳ מוז ער צוגעבן זיינען שטענדיג די טויטע

לעבעדיג און די לעבעדיגע — טויט. נאָר אייגנטליך האָט ער, חיים־משה, איצט געוואָלט עפּעס פרעגן בײַ אים, פרעגערן. ער האָט געוואָלט וויסן, ווער איז אַזוינס אָטדי זווה פּויזנער, וואָס גאַנץ ראַקיטנע האָט זי אין מויל? אים אינטערעסירט עס איבער געוויסע טעמים.

»ווער? חוה פּויזנער?« פרעגער קאָן עס אים זאָגן מיט גרויס פאַרגעניגן. דאָס איז א מענש, וואָס וואָלט א בעלן זײַן גלײַכצײַטיג פליהען און גיין האַרט בײַ דער ערד. דאָס איז פּערזענליך זײַנע, פרעגערס, א צרה. נאָר אַז ער וויל, איז דאָס ניט נאָר זײַן צרה, דאָס איז א צרה פון דער גאַנצער וועלט. זי איז געראָטן אין איר טאַטן. אַמאָל האָט זי אים שטאַרק פײַנט געהאַט, דעם טאַטן, און איצט טוט זי אַלץ, וואָס ער הייסט. זי איז אין אים פאַרליבט... זי צעקלאַפּט אַליין אַלע פריה־מאָרגן פון זײַנטוועגן די אייער, זי באַזאַלצט זיי אים און טרעט פון אים ניט אָפּ, ביזוואַנען ער זופט זיי אינגאַנצן ניט אויס... זי האָט כלומרשט חרטה אויף אַלע אירע מיידלשע זינד, נאָר אַז מען וועט דאַרפן, וועט זי אָנ־הייבן זינדיגן באַנײַס א קאָן, נאָך מיט מער אימפּעט. נאָר וואַרט, זאַלקער!... וואוהין?! טו נאָר א קוק, ווער קלאַפּט דאָרטן פון יענער זײַט טיר?

אינם צווייטן פּוסטן אַכסניהדיגן חדר פון יענער זײַט טיר, האָט זיך שוין עטליכע מינוט צײַט געפונען שאולקע, שאולקע שנײַדער מיט לאהקע דער שוואַרצער. לאהקע די שוואַרצע איז געווען אײַנגעהילט אין איר מוטערס לאַנגן וואַרעמען שאַל און האָט געזאָדן. אָטדער וועריקמדיגער שנײַדעריונג האָט זי אָפּגענאַרט; ער האָט די גערופן אויסטענען זיך בײַם אַגענט, פאַרוואָס זי האָט ניט אײַנגעצאָלט פאַר איר מאַשין דאָס וואָכנגעלט איג־

דערצײַט׳ און האָט זי אַרײַנגעפּירט אין אָטדעם לײדיגן אכסניהדיגן צימער׳ וואו ס׳איז נישט געשטאַנען גאָר־נישט׳ אַחוץ א בעט מיט אַן אומרײנעם מאַטראַץ. לאהקע האָט באַלד בײַם אַרײַנקומען געוואָלט פאַרקערעווען און אַוועקגײן צוריק אַהײם. נאָר שאולקע האָט איר אויף דער שוועל פאַרצוימט דעם וועג.

»וואוהין?«

»לאָז!«

»האָב צײַט!«

לאהקע די שוואַרצע האָט מער צום שנײַדעריונג קײן וואָרט ניט געוואָלט אויסריידן. זי האָט אַריבערגענומען די שאַל איבערן קאָפּ׳ אַזוי אַז פרײַ געבליבן זײַנען בײַ איר מערניט ווי די נאָז׳ דאָס מויל און די אויגן׳ און האָט מיט שטײַפע כעסדיגע טריט גענומען אַרומשפּאַנען איבערן צימער. דער עיקר איז בײַ איר איצט געווען ניט צו לאָזן אים אויף זיך קוקן. נאָר דער שנײַדעריונג איז געבליבן רוהיג. ער האָט אַראָפּגענומען דאָס היטל׳ אַרומגעווישט דעם שווייס פון אונטער דער טשופּרינקע און האָט גענומען פאַרדרייען א ציגאַר:

»אַ דו! סטערווע אײנע׳ אַנטלויפן?... נאר דו׳ גאָר אַנטלויפן? און פון ברילן׳ פונם סטודענטיק פון דײַנעם׳ ביסטו אויך אַזוי גיך אַנטלאָפן?...«

דעמאָלט האָט לאהקע נאָכמער זידן אָנגעהײבן; זי האָט זיך א לאָז געטאָן גלײַך צו דער זײַטיגער טיר פונם צווייטן חדר׳ פונוואַנען ס׳הערט זיך ריידן׳ און האָט גע־נומען אין איר מיט אַלע כוחות קלאַפּן. נאָר שאולקע האָט ניט דערלאָזט. טוענדיג א וואָרף אָפּ פון זיך דאָס היטל מיטן ציגאַר׳ וואָס ער האָט גענומען דרייען׳ האָט ער זיך גלײַך א יאָג געטאָן אויף איר און האָט זי א כאַפּ געגעבן פונהינטן אַרום דער טאַליע:

»קום אַוועק, זאָג איך דיר!«

»איכ׳ל ניט גיין.«

»קום, זאָג איך!...«

לאהקע האָט ניט געפאָלגט. דעמאָלט האָט זיך בײַם שנײַדעריונג מיטאַמאָל דאָס פּנים מיט די אויגן מיט רויטן אָנגעגאָסן. ער האָט זי געגעבן א שלעפּ אָפּ פון טיר, צוגעדריקט זי צום בויך און צו דער ברוסט און זי אונטערגעהויבן. ער האָט זי אַזוי גענומען טראָגן צוריק־וועגס צום בעט מיטן ברודיגן מאַטראַץ. נאָר אויפן וועג האָט זי זיך געגעבן צו אים א דריי איבער אויג צו אויג און מויל צו מויל. דעמאָלט האָט ער זי א הייב געטאָן העכער; ער האָט זי אַנידערגעוואָרפן מיט די פלייצעס אויפן בעט און אָנגעלייגט זיך אויף איר מיט זײַן גאַנצער וואָג. אירע הענט זײַנען געווען שטײַף און בויגיג, ווי רעסארן. ער האָט נאָכמער אָנגעלייגט זיך אויף זיי. בײַ אים האָט פאַרכאַפּט דער אָטעם:

»אַ! זעה נאָר א מאָרדעטשקע, א פאַכטע! און שמעקט אַזוי אַ? דעם סטודענטיק ברילס שמעקעכצן?«

זײַנע אויגן האָבן געקוקט, ווי געשווינד זי דרייט אַהין און צוריק מיטן פּנים. זי לאָזט ניט, ער זאָל פאַקן מיט די ליפּן איר מויל. ני טוט זיך א וואָרף אונטער און גראָבט אײַן די ציין טיף טיף אין זײַן לינקן אַקסל. און פּלוצים הייבט זיך אָן עפענען פונהינטן דאָס טירל צו פרעגערן אין חדר...

חיים־משה איז שוין דאָרטן אין צימער ניט געווען. ער האָט שוין געהאַט איבערגעגעבן זאַלקערן אַלע חשבונות פונם אינוועטאַר מיט די מעדיקאַמענטן און האָט זיך אומגעקערט צוריק אין וואַלד. דער גלגול מיט די שיטערע האָר אונטערן מויל איז שוין ווידער געזעסן

איבערגעבויגן איבער דער צעצויגענער האַרמאָניע און האָט געפּאכעט און געכארכלט צוזאַמען מיט אַלע קורצ־אָטעמדיגע און לאַנגאויסגעצויגענע טענער. פרעגער איז געלעגן אויפן האַרטן סאָפּקעלע מיט ביידע עלנבויגן אונטערן קאָפּ און האָט פאַרטראַכטערהייט זיך אָפּגעגעבן א דין וחשבון פון דעם, וואָס ס׳איז היינט פאָרגעקומען; אים איז היינט, נאָך לאַנגן פאַרשוויַיגן, אויסגעקומען נאָכאַמאָל צו ריידן וועגן חוה פויזזער. ער האָט זיך גע־פּילט אינגאַנצן אויפגערודערט און מיד. און אין צימער אַרייַן האָט זיך שוין פונדרויסן געפּילט דער נאָהענטער פאַרנאַכט, די זון, וואָס האַלט ביי זעצן זיך, און דער ערשטער ירידטאָג, וואָס האָט שוין אָפּגעלאַרעמט און האַלט ביי גוססן. פורן צעפאָרן זיך שוין, מן הסתם, מיט די וועגן אין אַלע עקן שטאָט, לויפן אַזוי, איילן, און חזירים קוויטשען, ליגן אַזוי געבונדענערהייט אין די אַוועקלויפנדיגע וועגן און קוויטשען; ערגעץ קלאַפּט מען אין א בובען: א גויאישע כאסלערע דאָרטן, צי גלאַט אַזוי, שקצים זיינען שיכור, שיקסעס טאַנצן. זאַלקער, וואָס איז איינער אַליין געבליבן זיצן ביים טישל מיט די פיל ליידיגע און האַלבפולע פלעשער, האָט גענומען האַלב שיכורערהייט רופן צו זיך פון צווייטן צימער שאולקען מיט לאהקע דער שוואַרצער. דעמאָלט האָט זיך פרעגער אויפגעהויבן פון סאָפּקעלע, זיך אָנגעטאָן און איז מיט זיין האַלבניכטערן, האַלבאויפגערעגטן צושטאַנד אַוועק־געגאַנגען בלאָנקען אָהן שום ציל איבערן יריד. דער היינטיגער ירידטאָג איז פאַר אים פון אַלעיאָר געווען א מאָדנער. אין היינטיגן ירידטאָג האָט ער געקאָנט גיין איבער פאַרשיידענע מערק און זעהן, ווי זיינע תלמידים, זיינע תלמוד־תורה־יינגלאַך, שטייען דאָ און דאָרטן אונטער די ביידלאַך און העלפן לייזן די פאַרשוויצטע

קרעמער, טאַטעס. זיי האָבן אים ליב, אָט די קינדער זיינע.

»המורה«, שרייַען זיי צו אים פון אַלע זייַטן פונהינטער די בייַדלאַך, און זייַנען גליקליך, און זיי לאַכן.

און פאַרנאַכט, אַז ער גייט דורך דיליידיגעוואָרענע מערק, זעהט ער זיי ווידעראַמאָל, אָטדי קינדער־תּלמידים זייַנע. זיי האַלטן דעמאָלט אין איין שאַרן צווישן פאַר־שיידנפאַרביגן פּאַפּיר און צעבראָכענע קעסטעלאַך, וואָס בלייַבן נאָך די שטעלן: אין איין שאַרן און זוכן, אין איין שאַרן און זוכן.

XVIII

ס'איז געווען דינסטאָג פאַרנאַכט, ווען די לעצטע יריד־פורן זייַנען זיך צעפאָרן, ווען אין די פוסטווערנדיגע מערק בייגן זיך קינדער, שאַרן און זוכן צווישן צעבראָ־כענע קעסטלאַך און פילפאַרביגן פּאַפּיר.

אין שטאָט דרייט זיך דאַן אַרום א שפּאָגלנייַער בלאַס־קענדיגער פאַעטאָן, א טיפער, א בכבודיג שווערער, אויף גומענע רעדער, מיט ווייכע רעסארן און מיט א הייכן און ווייכן בלוי קאַרטענעם אָנשפּאַר, וואָס באַשטייט פון גע־העפטע פירעקיגע קישעלאַך, שטאַרקע פערד מיט פריילִיך געבויגענע העלזער לויפן מיט אים יונג איבער די גאַסן, קלאָהען טופען, רעסארן וויגן זיך און ברומען; שנעל ריירעוודיגע רעדערשפּיצן דרייען דעם פאַרבייַלויפנדיגן בלאָסק פון פאַרגייענדיגער זון, און דער פורמאַן איז יאַן, דעסלער בעריזשינעצערס יאַן. ער טראָגט א גע־קנייטשטע סיראַטן היטל מיט מעשענע קנעפּ אינם לאַנגן בורנעס און די בייַטש האַלט ער ווי גאָר די גרויסע פורמאַנעס.

ס׳איז בכלל א ביסל קשה: צוליבוואָס, אַשטייגער, דרייט ער זיך אַרום גאַנצע שעהן איבער ראַקיטנע?

נאָר אויפמאָרגן פאַרנאַכט באַווייַזט ער זיך דאָ ווידער; ווידער יאָגט ער פרייליך אַרום, אַהין און צוריק, איבער די גאַסן. צי הייסט עס ניט, אַז פאַר אָטדי שטאַרקע שוואַרצע פערד איז א פאָר טאָן פון בעריזשינעץ קיין ראַקיטנע גאָרנישט ניט ווערט? צי אפשר איז אָטדער שפּאָגלנייַער שפּאַן מיט עפּעס נייַס צוגעבונדן געוואָרן צו ראַקיטנע? שטאָט איז נייַגעריג, זי וויל וויסן.

איצט זיצן אויפן פּאַטעאָן דעסלער מיט חוה פויזנער. דעסלער אין זייַן האַרטן ברוינעם הוט מיטן קאָפּ א ביסל אינאַזייַט, און חוה פויזנער אין א ווייַס דעקאָלטירט באַטיסטן קלייד מיט הוילן קאָפּ, מיט אַנטפּלעקטן שמייכלענדיגן פּנים אַקעגן פליהענדיגער לופט און מיט גלאַטגעקעמטע, קוים געגרייַזלטע האָר, וואָס הייבן זיך און ציטערן אויף בייַ יעדער קילן בלאָז פון שוואַכן ווינט.

ווייַבער קוקן אויף איר פון יעדער געעפנטער טיר; ווייַבער שמועסן, אַז זי איז שוין רעכט שיין, אָטדי חוה פויזנער:

»א מלכותדיגע צורה«.

»און בכלל...«

»וואָס זשע דען?«

»מע האָט דען פריהער ניט געוואוסט, אַז ס׳איז קינדערשע זאַכן: זי האָט זיך כלומרשט דאָ אַרומגעשלעפּט מיט פרעגערן; זי האָט זיך סוף־כל־סוף באַטראַכט און איז געקומען צום שכל«.

און געוועזן איז גראָד טונקלדיג. א האַלב פאַרכמאַרעטער שעמעוודיגער דרויסן.

קורצע פאַרדומפּענע קנאַלן הערן זיך צו בין־השמשות צו פון לינקן ווייַט פאַרשוואַרצטן הימלווינקל. אָפּ־

גערִיסענע און ווײַטע קנאַלן׳ אַזוי אַז מע קאָן ניט וויסן׳ צי דאָס דונערט׳ צי דאָס לערנט מען זיך שיסן ערגעץ אינם זומערדיגן לאַגער׳ ווײַט אַרום בעריזשינעץ. זומער־דיגער גליוזער: מע ווייסט ניט׳ אָדער ס׳וועט גיין א רעגן׳ אָדער ניין. ס׳שמעקט מיט פײַכטע גראזן׳ און דער בלאַסקענדיגער פּאַעטאָן האַלט זיך אַלץ אין איין אַרומ־יאָגן׳ טראָגט זײַן שטילן רעסארנדיגן מורמל באַרגאַראָפּ׳ אויף דער אַלטער שטאָט. וואָס האָבן דאָרטן דעסלער מיט חוה פויזנער צו טאָן? זיי באַליידיגן דאָרטן ניט קיין איין קליין און נישטיג הינטערגעסל און אַפילו דאָס געסל׳ וואו ס׳געפינט זיך זײַנוול פּאָטשטערס אכסניהדיג לאַנג אונטערהויז און וואו ס׳וואוינט פרעגער׳ דער פאַר־וואַלטער פרעגער. ווען זיי פאָרן עס אַדורך׳ אָטדאָס געסל׳ האַלט חוה פויזנער פונקט אינמיטן דערציילן עפּעס דעסלערן׳ פונקט אינמיטן לאַכן אויפן קול. און אויך דעסלער שמייכעלט. ער טוט איר אויף אַזויפיל צוליב און הייבט אָן מיט חסד צו שמייכלען.

איז אָט. אין יענעם זעלבן פאַרנאַכט שיקט מען עס רופן עזריאל פויזנערן פון קלייט אַהיים. מע זאָגט אים׳ אַז זײַן פרוי רופט אים:

»זי דאַרף אים עפּעס זאָגן«.

פויל אַזוי גיט מען עס אים איבער און פויל לאָזט ער זיך אַהיים גיין; טרעפט די פרוי איינע אַליין אין עס־צימער אין א מאָדנע אײַלנדיג בעל־הבתעווען איצט צו פאַרנאַכט צו און בלײַבט שטיין א ביסל אָנאַזײַט׳ בלײַבט מיט קאַלטער וואכענדיגקײַט אין די אַקסלען׳ מיט גע־לאַסענעם וואַרטן און קורצזיכטיגן בליק און מיט פאַמע־לאַכער האַנט׳ וואָס גלעט די באָרד׳ ווי זײַן טבע איז׳ אַרונטער צום האַלז צו:

»נו?«

»גאָרניט. וואָס זאָל זײַן?«

און ווינקען ווינקט זי אַהין, צום ווײַטליכן צימער, וואו ס'געפינען זיך איצט חוה מיט דעסלערן.

»איז זי פריהער א ביסל אַרויסגעגאַנגען, חוה, און האָט געזאָגט, אַז מע דאַרף עפּעס צוגרייטן: הײַנט איז־אונט, זאָגט זי, וועט זײַן דאָס קנַסמאָל«.

»אַזוי? . .«

און ווידער געבליבן אַזוי שטיין מיט וואָכעדיגקײַט אין קול און אין קורצזיכטיגן בליק, געגלעט פּאַמעלאַך און פויל די באָרד אַרונטער צום האַלז צו. נאָר פלוצים דערזעהן, ווי די פרוי נעמט אויפגיך פאַרשפּרייטן א נײַ געפּרעסטן, ווײַסן סערוועט אויפן צערוקטן טיש, און מלמדיש אָנגענומען דעם סערוועט פאַר די געבליבענע פרײַע צוויי עקן. דאָס ערשטע מאָל אין לעבן האָט ער געהאָלפן דער פרוי פאַרשפּרייטן דעם טיש מיט א ווײַסן סערוועט. ווי אויפצולהכעיס איז די דינסט ניט געווען אינדערהיים, זי איז נאָך בײַטאָג אויסגעפּוצטערהייט אַוועקגעגאַנגען צו אירע קרובים אויף דער אַלטער שטאָט. מע האָט אַוועקגעשיקט דעם קליינעם לייזערן זי זוכן.

עזריאל פּויזנער איז אַרײַנגעקומען אין שלאָפצימער. ער האָט אַרויסגערוקט די שבתדיגע שיך פון אונטערן בעט, זיך צוגעזעצט און גענומען אויף זיי פאַרטראַכט קוקן, נאָר געטראַכט האָט ער ניט וועגן זיי, נאָר וועגן זיך, וועגן דעסלערן און וועגן שידוך, וואָס ער מאַכט.

»ער איז רײַך, דעסלער, שטאַרק רײַך . . . דעם שידוך טוט דעסלער מיט חוהן, און מערניט מיט קיינעם«.

אויב ער, עזריאל פּויזנער מיט דער פרוי, וועלן זיך איצט נעמען שטאַרק אויספּוצן, וועט עס הייסן, אַז זיי זײַנען פון דער הינטערגאַס, אויפגעקומענע זײַנען זיי... קליינינקע...

אַז די פרוי איז אַרײַנגעקומען זיך איבערטאָן, האָט זי אים נאָך געטראָפן אַזוי זיצן.

»כ'מיין, מע דאַרף גאָרנישט, האָט ער אויסבאַהאַלטן, ווי פון אונטער דער נאָז, צו דער פרוי א זאָג געטאָן. ס'מעג זײַן אַזוי...«

»אַ?« האָט די פרוי אין וואַרטעניש איבערגעפרעגט.

און געבליבן איז, אַז מע וועט זיך ניט איבערטאָן, מע בלײַבט אין דעם, וואָס מע טראָגט.

מע האָט זיך אומגעקערט צוריק אין עסצימער און גע־האָלפן דער פרישגעקומענער דינסט דעם גרויסן לאָמפּ אָנצינדן. נאָר אין עק עסצימער ביים אַרײַנגאַנג איז שוין געשטאַנען דער שמש פון דער נאָהענטער שול. א קליין יידל א קאַרליק, וואָס איז אינדערוואָכן א קירזשנער און האָט דערפאַר תמיד טינטשוואַרצע הענט. אָטדער שטייפער רירעוודיגער קאַרליק האָט שוין ערגעץ אָנגעשמעקט וועגן דער שמחה, אָנגעשמעקט געשווינד, ווי א קברותמאַן שמעקט אָן א מת. ער איז געקומען מיט א גרייט צעטל פון אַלע פויזנערס גוטע פרײַנט. נאָר עזריאל פויזנער האָט אים אינגאַנצן דאָס צעטל אויסגעמעקט און האָט אים געהייסן רופן ניטמער, ווי דעם חזן, דעם רב און נאָך איינעם עפּעס אַן אַלטן אָרעמען קרוב זײַנעם, וואָס וואוינט אויף דער אַלטער שטאָט. ער האָט נאָכדעם צוריקגערופן דעם שמש נאָכאַמאָל און האָט בײַ אים געפרעגט, צי אויף א קנסמאָל מוז מען רופן דעם שוחט אויך. ער איז, אַפּנים, דאָך געווען א ביסל צעטראָגן, עזריאל פויזנער. פּונקט איצט, אינם דאָזיגן מאָמענט, האָט ער פאַרגעסן, צי ס'איז א מוזזאַך און צי אויף א קנסמאָל מוז מען רופן דעם שוחט אויך.

אויפן ווײַסגעשפרייטן טיש צווישן א פּאָר בלומען מיט הייכע גלעזערנע כיבודקלאשן, האָבן געברענט ליכט, העלע לוסטיגע ליכט; געשטאַנען אַזוי אין זילבערנע רערנ־לייכטער און געציטערט צנועהדיג מיט פולע יום־טובדיגע פלעמלאַך.

און אַרומאונאַרום איז געווען וואך, גרויער וואכעדיגער אָוונט נאָך לאַנגן יאָרירידי.

עזריאל פויזנער, אין וואָכעדיגן לוסטרינענעם סורדעט, האָט ניט פאַרמאָגט קיין איין איינציג וואָרט, מיט וועלכן ער וואָלט זיך איצט קאָנען ווענדן צום אינזשענער דעסלער; געזעסן אויבנאָן, ווי מיט גוואַלד, געשפּילעט אויף זיך די קנעפּלאַך, און אַז עמיצער האָט א זאָג געטאָן:

«מחותן!»

האָט זיך געדאַכט, אז דאָס רופט מען ניט אים, נאָר עמיצן א צווייטן, א סך אַן עלטערן און בכבודיגערן, וואָס איז שוין לאַנג געשטאָרבן, לאַנג אַוועק און פאַרשוואונדן פון דער וועלט.

חוה פויזנער איז אויך געווען אָנגעטאָן אינם זעלבן גלאַטן ווײַס באַטיסטענעם קלייד, אין וועלכן זי איז א גאַנצן פאַרנאַכט אַרומגעפאָרן מיט דעסלערן איבער דער שטאָט; זי איז ווי א פאַרגעסענע געזעסן בײַדערזײַט, ווײַט פונם טיש אויפן קליינעם קורצן סאָפקעלע און האָט גע־האַט אַזאַ גלײַכגילטיג אויסזעהן, גלײַך אָטדאָס קנסמאָל לעבט זי איבער דאָס צעהנטע מאָל אין משך פון איר לעבן; ס׳איז נמאס, און זי וויל, ס׳זאָל זיך וואָס גיכער ענדיגן.

דערפאַר, וואָס דעסלער אינם נײַעם וויזיטרעקל און מיטן ווײַסן טיף אויסגעשניטענעם האַרץ, איז געזעסן בײַם טיש אָהן א היטל און האָט גערעדט רוסיש, האָבן זיך דער רב, דער שוחט און דער חזן געהאַלטן אין הערט,

געזעסן אין איין שורה און אין אַלץ, ווי מאַלפּעס, נאָכ־געטאָן איינער דעם צווייטן. זיי האָבן דערפּאַר אויס־געזעהן, ווי סטאַטיסטן אין געליהענע קאַפּאָטעס מיט צו־געקלעפּטע בערד. זיי האָבן געמאַכט איבעריגע לעפּישע באַוועגונגען און ניט געוואוסט וואָס צו נעמען צו דער טיי. סוף־כל־סוף האָבן זיי זיך אָהן שום זײַטיגער איני־ציאַטיוו איבערגעזעצט צום קליינעם ווײַספאַרשפּרייטן טישל און בײַ דער שײַן פונם איינאונאיינציגן ליכט אַלע אינאיינעם גענומען שרײַבן די תנאים, גלײַך אויף אָטדער אַרבעט איז קאַרג איינער. און נאָר דער אָרעמער קרוב פויזנערס, דער גרײַזגרויער ייד פון דער אַלטער שטאָט, איז, ווי פריהער, רוהיג געבליבן זיצן אין עק טיש. ער איז געווען אָנגעטאָן אין א נײַעם סאַמעטענעם קאַשקעט, מיט א גאַרטל אויף דער אַלטער אַטלעסנער קאַפּאָטע, און זײַן פּנים מיט דער היפּשער גרויער זקנה האָט זיך געדאַכט, ווי פריש פון מרחק. ער האָט צוגערוקט צו זיך איינעם א דרײַערנדיגן לײַכטער און זיך ערנסט אָנ־געבויגן איבער זײַן אַלטן היפּשן ספרל און געהאַלטן אין איין ערנסטן זאָגן, אין איין זיסן וואַרטן, צי אויף עולם־הבא, צי אויף די געשמאַקע מאכלים, וואָס ער וועט הײַנט אינאָוונט עסן. באַלד האָט זיך דערהערט א רוף פונם קליינעם זײַטיגן טישל, וואו מע שרײַבט די תנאים.

»מחותן!«

האָט עזריאל פויזנער געמוזט אַהין צוגיין, געמוזט הייסן אויסשטרײַכן אַלץ, וואָס געהייבענע מחותנים שטעלן אין די תנאים אַרײַן, און אַז ס'איז געקומען צום אָרט, וואו מע דאַרף אַרײַנשרײַבן דעם חתן, האָט קיינער ניט געוואוסט, וויאַזוי זײַן פאָטער הייסט. אַלע האָבן געוואוסט, אַז ער וואוינט אין דער ווײַטער גרויסער שטאָט, ער איז דער רײַכסטער בעל־טאַקסע אויף גאָר

דער וועלט׳ נאָר וויאַזוי מען רופט אים ביים נאָמען׳ האָט קיינער קיינמאָל ניט געהערט; מע האָט געמוזט אַלע ווערן רויט און צוקוקן׳ ווי דער שמש גייט צו צו דעס־לערן און פרעגט עס ביי אים׳ ביים חתן אַליין. פלוצים האָט מען שטילערהייט גענומען חוה פויזנער אַרויסרופן פון עסצימער אין קאָרידאָר אַריין און פון דאָרטן ווייטער׳ אין קיך אַריין. זי האָט זיך דאָרטן אָפּגעזאַמט א פּאָר געציילטע מינוטן׳ נאָר אַז זי איז נאָכדעם אַרייַנגעקומען צוריק׳ האָט ביי איר פון גרויס כעס געברענט דאָס פּנים׳ אין איינעם א מוילווינקל האָט ביי איר עטליכע מאָל א ציטער געטאָן די אונטערשטע ליפּ. איר איז פון קיך נאָכגעגאַנגען די מוטער און האָט ביי איר עפּעס געפרעגט׳ נאָר זי האָט ניט געקאָנט ריידן.

»Как нахально и грубо« האָט זי געזאָגט׳ זי האָט זיך קיינמאָל ניט געקאָנט פאָרשטעלן׳ אַז א מענש איז פעהיג אויף אַזעלכע מיאוסע גראָבע טריט«.

נאָכדעם האָט מען געשמועסט אין שטאָט:

אַרום איינס א זייגער ביינאַכט נאָך תנאים־לייענען און נאָך טעלערברעכן איז מיטאַמאָל געוואָרן פריילעך ביי פויזנערן אין הויז. געקומען זיינען אַהין אָפּגעבן מזל־טוב די מאַדאַם בראָמבערג מיט דער נייער ראַבינערשע און מיט נאָך אייניגע נאָהענטע מענשן: מע האָט דאָרטן כלומרשט געהוליעט א גאַנצע נאַכט. און פריהער א ביסל איז אַהין אויף דער הינטערטיר כלומרשט אַרייַנגעקומען איינער א מענש׳ ער איז אַרייַנגעקומען אויף דער קיך און האָט זיך דערפרעגט ביי דער דינסט:

»ס׳איז ריכטיג? ס׳קומען טאַקע פּאָר תנאים ביי חוה פויזנער מיט דעסלערן?«

קיינער האָט ניט געוואָלט אָנרופן אָטדעם מענשן בײַם נאָמען, און אַלע זײַנען דאָך אויפמאָרגן נאָכן קנסמאָל מיט גרויס אינטערעס געלאָפן צו דער טיר א קוק טאָן אויפן דורכגייענדיגן פאַרוואַלטער פרעגער. דאָס האָט געקאָנט זײַן פּשוט דערפאַר, וואָס אַלע דאָ אין שטאָט זײַנען אים געווען שונאים. מיט דרײַ פערטל שטאָט איז ער געווען צעקריגט. פרעגער אַליין אָבער איז געווען רוהיג און קאַלט. אַך, יאָ, ווען ער זאָל געווען וועלן דערלאָזן, ס׳זאָל אים אָנגיין כאָטש א האַלב פון דעם, וואָס ראַקיטנע ווינשט אים, וואָלט שוין לאַנג געווען גע־בליבן פון אים ניטמער, ווי א ביסל אַש און שטויב. ער האָט נאָר מיטאַמאָל אָנגעוואָרן זײַן גאַנצן אימפעט בנוגע צו חייקע דער דינסט. ער איז מער ניט געגאַנגען צו איר הינטערן אײַנפאָרהויז. אים האָט ניט געאַרט, ס׳זאָל דאָרטן מיט איר גאַנצע פאַרנאַכטן אָפּשטיין יוסל דער קלייטמשרת. אדרבא, אויף דעמדאָזיגן געביט האָט ער איר געוואונשן אַלדעס גוטס, אָטדער חייקען.

אַליין האָט ער זיך צומאָרגנס נאָכן קנסמאָל, ווי א גע־זעצטער באַיאָרטער מענש, באַוויזן אין שטאָט אין זײַן וואַרעמען ברוינעם בורנעס. נאָר אויך דאָס האָט געקאָנט זײַן פּשוט דערפאַר, וואָס אין שטוב איז אים זיך שווער געזעסן, און אינדרויסן איז מיטאַמאָל געוואָרן ווינטיג און עסעריג קיל, גלײַך דער זומער האָט זיך שוין אינגאַנצן געפעלט און ס׳גייט א ביטערע צײַט, ס׳גייט ווינטער אויף דער וועלט. פרעגער האָט דעם גאַנצן בײַטאָג פאַר־בראַכט בײַ בראָמבערגן אין הויז און האָט דאָרטן גערעדט, א סך גערעדט. דערנאָך האָט ער זיך באַגעגנט אין גאַס מיט חיים־משהן און האָט מיט אים באַנײַס פאַרפירט א שמועס:

«צי דאַכט זיך ניט אויס חיים־משהן, אַז די שטאָט האָט א גאַנצע נאַכט געהוליעט ערגעץ אויף א שמחה און איז

נאָכדעם געשלאָפן שפעט אויפן טאָג? ער׳ פרעגער׳ האָט איצט יעדנפאַלס אַזאַ באַגריף׳ וואו ער באַגעגנט ניט מענשן׳ געגעצן זיי; צענומען גרויסע מײַלער און גענעצן··· נאָר אָט׳ ווי געפעלט עס חיים־משהן? הײַנטיגע נאַכט איז ווירקליך אין שטאָט עפעס פאָרגעקומען; הײַנט בײַ־נאַכט איז חוה פויזנער אָפיציעל א כלה געוואָרן פאַר דעסלערן פון בעריזשינעץ··· פיניטאַ לאַ קאָמעדיאַ׳ הײַנטיגע נאַכט האָט דער רוח חתונה געהאַט מיטן טײַוול«·

פרעגער האָט זיך פונאַנדערגעלאַכט׳ זיך פונאַנדער־געלאַכט מיט אַזאַ הנאה און מיט אַזעלכע פונאַנדער־געטרייסלטע אַקסלען׳ אַז די פענסנע האָט זיך אים כמעט אינגאַנצן פון דער נאָז אַראָפּגערוקט׳ און ער האָט זי גע־מוזט אונטערכאַפּן מיט ביידע הענט·

»ניין׳ ער זאָגט עס ניט גלאַט אַזוי אין דער וועלט אַרײַן«·

ער האָט זיך פּאַמעלאַך געלאָזט גיין אין איין שורה מיט חיים־משהן א ביסל אַראָפּ מיט דער גאַס צום ברייטן האַלבקיילאַכיגן מאַרק צו:

»דער עיקר איז׳ וואָס אָטדער דעסלער איז טאַקע ווירק־ליך א טײַוול׳ ער האָט זעהר ווינציג ענליכקײַט צו א מענשן׳ כאָטש ער איז אַן אינזשענער; ער שפּײַט קיי־לאַכיג«·

צוריק מיט א יאָר פיר׳ ווען ער איז אַהער אַראָפּ־געקומען און האָט געקראָגן א חלק אין די ריטניצער טאָרפזומפּן׳ האָט ער אָנגעטאָן לאַנגע שטיוול און האָט צוויי וואָכן צײַט אַרומגעשפּאַנט איבער די זומפּן; ער מיט יאַנען׳ דעם געטרײַען גוי׳ וואָס ער האָט מיט זיך אַראָפּ־געבראַכט· און באַזעצט האָט ער זיך נאָכדעם אין בעריזשי־נעץ ניט בײַ א יידן׳ נאָר בײַ א גוי׳ בײַם וועגמײַסטערס אַלמנה אין א האַלבער זײַטשטיבל׳ און האָט דאָרטן א

גאַנצן אָנהייב ווינטער אַרומגעשפּאַנט אינם לאַנגן גראמען כאַלאַט און אין די ווייכע שטובטופלעס.

»יאַן! האָט ער געררופן זײַן געטרייען גוי דורכן פענסטער, יאַן!«

און אַז יאַן איז אַרײַנגעקומען, האָט ער אים געהייסן א קוק טאָן אויפן זייגער:

»דו וועסט אַרײַנקומען צו מיר פּונקט אין זיבנאונפערציג מינוט אַרום, פאַרשטאַנען?«

»Так точно«, האָט געענטפערט יאַן.

און ער איז אַרײַנגעקומען פּונקט אין זיבנאונפערציג מינוט אַרום, געזעסן אינדרויסן אויף דער פריזבע מיטן סאָלדאַטנזייגער אין האַנט און אַכטונג געגעבן, ער זאָל ניט פאַרשפּעטיגן אויף קיין סעקונדע.

דאָס האָט דעסלער אויסגעמושטירט זײַן גוי, יאַנען. אַז ער פאָרט אין קרײַזשטאָט, דעסלער, פאַרגעסט ער ניט ברענגען פון דאָרטן א פּאָר שפּײַטעפּלאַך. ער שטעלט אַוועק די שפּײַטעפּלאַך אין קאָרידאָר צווישן זײַן האַלב און צווישן דער האַלב, וואו ס׳וואוינט דעם וועגמײַסטערס אַלמנה, און לערנט די גויע א גאַנצן ווינטער, אַז זי מיט די קינדער דאַרפן שפּײַען ניט אויף דער הוילער פּאָדלאָגע, נאָר אין די טעפּלאַך, פּונקט אין די טעפּלאַך. דערנאָך קומט דער זומער, און בײַ אים אין בעריזשינעץ ווערט פארטיג זײַן נײַער גרויסער בראָווער. אַלע פריהמאָרגן גייט ער אַהין אויסגעפּוצט אין זײַן נײַעם פּאַלטאָ, אין די הענטשקעס און אינם האַרטן ברוינעם הוט, ווי אויף א ברית. און אַז א ייד, א מעקלער, גייט אים דעמאָלט נאָך מיט א פּראָבע גערשטן אין האַנט, קוקט ער זיך ניט אום און ענטפערט ניט קיין וואָרט. ער פאַרקרימט נאָר א ביסל דאָס מויל און שפּאַנט אַוועק גיכער.

הייסן הייסט עס:

»אין קאַנטאָר בין איך פאַר אײַך א סוחר און אין גאַס קיין מחותן ניט«·

ער זאָגט עלטערע יידן »דו«·

און אין בראָווער דאָרטן בײַ אים· בעת ער קומט אַרײַן· א בית עולם: שטאַרק שטיל· זאַלקער דער אַגענט איז דאָרטן איינמאָל געוועזן· דערציילט ער· אַז פלעשער ציטערן· און די שליסלען פאַרגלויבט ער דאָרטן נאָר יאַנען דעם גוי· און מער קיינעם·

קומט ער איינמאָל אין א הייסן זומערדיגן בײַטאָג אַהין צו זיך אין קאַנטאָר· דעסלער· און טרעפט דאָרטן דעם בוכהאַלטער· פרויקע נעכעס· בעת ער זיצט איבער די ביכער אָהנם רעקל· אין די ווײַסע אַרבל זיצט ער· און אַרום שטייען עטליכע קונים און וואַרטן· ער גיט זיי אַרויס חשבונות· דעסלער זאָגט דעם בוכהאַלטער גאָר־נישט· ער גייט אַרײַן גלײַך אין זײַן באַזונדער צימער· נאָר א ביסל שפּעטער שיקט ער דעם בוכהאַלטער אַרײַנ־רופן און זאָגט אים· ער זאָל זיך נעמען דעם וועג·

»איר הערט· וואָס מע רעדט צו אײַך? זאָגט ער· נעמט אײַך דעם וועג!«

ער שרײַבט באַלד אָן א בריוו און שיקט אַוועק יאַנען אין קרײַזשטאָט נאָך אַן אַנדער בוכהאַלטער· דער בוכ־האַלטער שטייט· ער וויל וויסן פאַרוואָס? ער וויל עפּעס זאָגן·

נאָר דעסלער וויל ניט הערן·

»קיינע טענות«·

בײַ אים אין קאַנטאָר· הייסט עס· איז ניט קיין בית־מדרש· וואו מע שפּרייט זיך פונאַנדער אין די ווײַסע אַרבל·

דער בוכהאַלטער האַלט אויס דאָ אין ראַקיטנע א מוטער אַן אַלמנה· אירע קלענערע יינגלאַך לערנען אַלע בײַ אים·

פרעגערן, אין תלמוד־תורה, גייט זי אַרום צו אלע אָנ־געזעהענע מענשן און וויינט:

»אַז וויי און ווינד איז מיר, מײַן פרויקע איז דאָך שוין פרײַ... ער גייט שוין ווידער אַרום מיטן בײַטשל...«

נאָר קיינער קאָן איר מיט גאָרניט העלפן: דעסלער האַלט ניט פון קיינעם. דעמאָלט נעמט אויף זיך די זאַך חוה פויזנער. זי געפינט זיך פונקט אין אַזאַ צײַט, ווען זי איז געוואָרן לײַטיש און טוט טובות א סך אָרעמע מענשן. זי דינגט דעם שענסטן פאַעטאָן אין ראַקיטנע און פאָרט אַוועק גלײַך צו דעסלערן אין בראָווער; זי פאַרברענגט מיט אים א שעה צײַט אין קאַנטאָר און פועלט בײַ אים. זי מאַכט אים שמייכלדיג:

»גוט, ער נעמט אים צוריק צו, דעם בוכהאַלטער«.

איז אַט:

דעמאָלט איז עס געשעהן בײַ חוה פויזנער און בײַ דעסלערן. פון יענער גוטער זאַך אָן האָבן זיי אָנגעהייבן, אַזויצוזאָגן, מיטפילן איינער דעם צווייטן.

נאָר וואָס איז אַזוינס מיט חיים־משהן? ער זעהט אויס צעטראָגן. ער הערט כמעט ניט, וואָס מע רעדט צו אים. ער שטייט אינמיטן גאַס אין איין שורה מיט פרעגערן און האַלט אין איין קוקן אַראָפּ צום אײַנגעבראָכענעם האַלב־קײַלאַכיגן מאַרק צו און צו פויזנערס גרויסער קלייט. דאָרטן אינם שמאָלן געסעלע, וואָס לעבן אָטדער קלייט, באַווײַזט זיך א פיגור פון א מיידל, אָנגעטאָן אין ווײַסן מיט א זאָנטיק אין האַנט. צווייטמאָל באַווײַזט זיך דאָרטן די פיגור. ס'דאַכט זיך, אַז דאָס איז חנקע ליובערס פיגור. זי קוקט זיך אַהער אײַן, זי לאָזט זיך אַהער גיין, נאָר זי באַקומט איבער עפּעס חרטה און קערט זיך אום צוריק. ס'דאַכט זיך, אַז פונקט אַהין קוקט צעטראָגענערהייט חיים־משהן. נאָר ניין. ער וואַרט, אַז פון בעריזשינעץ

זאָלן אָנקומען די צוויי פורן, וואָס זאַלקער דער אַגענט דאַרף צושיקן נאָכן אינוועטאַר מיט די מעדיקאַמענטן פון מלכס מאַגאַזין.

»א מאָדנע זאַך, זאָגט ער, די פורן האָבן נאָך באַדאַרפט קומען נעכטן«.

און פלוצים דערמאָנט ער זיך אָן עפעס און אַנטשולדיגט זיך פאַר פרעגערן, ער מוז באַלד זיך אומקערן צוריק אין מלכס אַפטייקמאַגאַזין. ער האָט דאָרטן עפעס פאַרגעסן.

נאָר פרעגער האָט איצט ניט וואוהין צו איַילן. ער איז גרייט באַגלייטן חיים־משהן אין אַפטייקמאַגאַזין.

דאָרטן אין מאַגאַזין איז שוין אַלץ פאַרפאַקט, אָפּגערוקט פון די ווענט און גרייט צוליב די פורן, וואָס דאַרפן קומען פון בעריזש׳נעץ. די שפיגלשאפעס זיַינען אַרומגעוויקלט מיט רעדנעס און אינמיטן צימער ליגן אָנגעוואַלגערט איינס אויפן אַנדערן א סך פאַרפאַקטע קאַסטנס. איצט געדענקט פרעגער די מיאַטעבלעטלאַך. ער פלעגט זיי נעמען ביַי מלכן נאָך יעדער שנאַפּס, כדי דער בראנפן זאָל זיך ניט פילן.

»זעלטענע בלעטלאַך...«

נאָר חיים־משה ענטפערט ניט גאָרנישט. ער איז פאַרנומען מיט אויסליידיגן איינעם א שופלאָד פון מלכס טיש און פאַרפאַקן דאָס אַלץ אין א באַזונדער קעסטל. חיים־משה נישטערט דאָרטן געשווינד צווישן די פאַפירן און זוכט עפעס. ס׳פליהען פון שופלאָד אין קעסטל אַריַין גאַנצע הויפנס בריוו, א גרויסער טיַיסטער מיט א פאָר טאַשביכעלאַך. אין די אויגן טוט סוף־כל־סוף א שווינדל א קליין נישטיג פעקעלע, וואָס חיים־משה וואַרפט עס געשווינד אַראָפּ צו זיך אין די הויזנטאַש. איצט איז שוין אַלץ פאַרטיג. חיים־משה פאַרקלאפט דאָס קעסטל

מיט מלכס בריוו און בעט פרעגערן דערמאָנען דעם אַגענט זאַלקערן:

»דאָס איז א באַזונדער קעסטל, ס׳געהער ניט צום אינ־ווענטאַר מיט די מעדיקאַמענטן.

פרעגער האָט זיך נאָכדעם אָפּגעוואַלגערט אַקעגן א פּאָר מעת־לעת ביַי זיך אין צימער אויפן האַרטן סאָפּקעלע און האָט געוואַרט אויף א נס:

»זאָל כאָטש עמיצער ווער קומען צו אים אַהער אין זיַין חדר«.

נאָר קיינער איז צו אים אַהער ניט געקומען, אחוץ שאולקע שניַידער, וואָס האָט געמיינט דאָ טרעפן זאַלקער דעם אַגענט. סוף־כל־סוף איז שאולקע אויך געווען ביַי אים א גאַסט. ער האָט גענומען פּרובן מיט אים זיַינוולס »סטאַרקע«, אַזוי פּאַמעלאַך, ניט ערנסט, נאָר דאָך אַריַינ־געצויגן געוואָרן צו ביסעלאַך. ער האָט אַזוי פאַרבראַכט אינאיינעם מיט שאולקען א קארגן מעת־לעת.

און נאָכדעם איז פרעגערן, ווי געוויינליך נאָך א לענגערן טרונק, געווען מיאוס דאָס לעבן דאָ אין ראַקיטנע. ס׳האָט זיך געוואָלט אַוועק ערגעץ אין דער וועלט אַריַין. ער איז ווידער געלעגן ביַי זיך אויפן הארטן סאָפּקעלע און האָט געטראַכט וועגן זיך, וועגן חוה פויזנער און וועגן פאַרשיידענע מיטלען, מיט וועלכע מענשן מאַכן אַמאָל א סוף צו אַן אומאָנגענעמענער לאַגע. ניט וועגן זיך האָט ער געטראַכט, נאָר וועגן אַנדערע מענשן.

אויפן זינען זיַינען אים אַרויפגעקומען א האַנטוך, א פּשוטער לאַנגער האַנטוך, וואָס הענגט אויף א קריוק אינ־מיטן סטעליע, און א פּעקעלע, א קליין פּעקעלע, וואָס

האָט אויף זיך אַן עטיקעטל מיט א שוואַרצן שאַרבן און מיט צוויי איבערגעצלמטע מענשנביינער· וואו האָט ער׳ פרעגער׳ ניט לאַנג געזעהן אַזאַ מין פעקעלע?

ער האָט אָנגעשטרענגט אינגאַנצן דעם זכרון און האָט זיך דערמאָנען ניט געקאָנט·

סוף־כל־סוף איז אין א פּאָר טעג אַרום געקומען דער אַגענט זאַלקער· מע האָט אים באַדאַרפט איבערגעבן וועגן באַזונדערן קעסטל׳ וואָס שטייט ביי מלכן אין קליינעם צימער און געהער ניט צום אינווענטאַר מיט די מעדיקאַמענטן· און פלוצים האָט זיך פרעגער דערמאָנט אָנם פעקעלע׳ וואָס חיים־משה האָט דאָרטן אויפגיך אויס־געטיילט׳ זיך דערמאָנט׳ נאָר געבליבן אַזוי פאַרוואונדערט און ניט געגלויבט·

XIX

חיים־משה האָט אומגעקערט חוה פויזנער אייניגע פון אירע זאַכן׳ וואָס האָבן זיך געפונען ביי מלכן· אַזוי האָט מען איבערגעגעבן אינם נאָמען פון אסתר פיך·

»נו׳ יאָ׳ האָט חיים־משה כלומרשט געזאָגט׳ וואָס וועלן זיך אָטדי זאַכן וואַלגערן ביי יצחק־בערן אין וואַלד?«

ער׳ חיים־משה׳ האָט זיי ניט וואוהין צו נעמען·

דערנאָך האָט מען חיים־משהן א גאַנצן ביי־טאָג געזעהן אויף א סך ערטער אין שטאָט׳ און אַן אויסזעהן איז ביי אים געווען אַזאַ׳ גלייך ער פאַקט די טשעמאָדאַנעס און גרייט זיך אין וועג אַריין; ער איילט און וויל פאַרטיג ווערן וואָס גיכער· ער האָט זיך אַראָפּגעלאָזן אויך אויף דער אַלטער שטאָט און איז דאָרטן געווען ביי פישל ריכטמאַן אין שטוב׳ ביי יענעם זעלבן פישל ריכטמאַן׳ וואָס האָט דאָ אַמאָל אינאיינעם מיט אים אין איין חדר געלערנט׳ און האָט נאָכדעם אויך געפרובט זיין אַן

עקסטערן, און איצט האַנדלט ער, ווי דער שווער זײַנער, מיט אַלטע זעק.

»וואָס זשע הערט זיך עפּעס, חיים־משה?« אַזוי האָט בײַ אים געפרעגט פישל ריכטמאַן. ער איז געזעסן בײַ זיך אין דער אַלטער געזײַרשנטער שטוב מיט א קליין קינד אויף די הענט און האָט געוואַרט אויפן ווײַב, וואָס איז אַוועקגעגאַנגען צוגאַסט אויף דער נײַער שטאָט.

»איז וואָס, חיים־משה, האָסטו עפּעס מתקן געווען אין ראַקיטנע?«

דערויף האָט אים חיים־משה געענטפערט, אַז גאָרניט.

»וואָס זשע מיינסטו, פישל? האָט ער אים געענטפערט, כ׳האָב דאָ טאַקע גאָרנישט מתקן געווען«.

און ער איז דערפון, אַפנים, געוואָרן א ביסל אומרוהיג; ער האָט אָנגעהייבן אַרומשפּאַנען איבער דער שטוב. ער האָט אויסגעהערט בײַ פישלען א סך נייסן פון שטאָט, דערנאָך האָט ער ווידער אַמאָל גענומען אײַלן. ער האָט זיך אומגעקערט צוריק אין וואַלד אַרײַן, צוריק צו זיך אין צימער:

»דער עיקר איז אומרוה, מלך«.

און נאָך:

»ביסט גרייט, מלך?«

»כ׳בין גרייט, חיים־משה«.

»טאָ קום, מלך, קום צו דין וחשבון«.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

»אויב אפילו יצחק־בער, אויב יצחק־בער איז עפּעס אויסן געווען מיט זײַן שטומען ערנסט, איז יעדנפאַלס ניט נאָכצוטאָן דיר, מלך, נאָר פאַרקערט, טאָן דעם היפוך. ער האָט זיך דאָך נאָך אין די יונגע יאָרן צעקריגט מיט גאָט«.

»איז צוליבוואָס נוצט די ווייכקײַט בנוגע צו א וועלט,

וואָס מע אָנערקענט זי ניט? צוליבוואָס שמייכלסטו, מלך?«

נאָר אַקעגן, אויפן ניטגעפּאַרבטן קאַמאָד, שטייט מלכס קליינע סטאַטועטע און שמייכלט אַלץ מיט איר שטענדיגן שעמעוודיגן שמייכל.

חיים־משה זעהט זי פון אַקעגן, פון בעט, און ווערט אומרוהיג:

»וויפיל פאַנאַטיזם! וויפיל עקשנות אין אָטדער גוטס־קיַיט מלכס!...«

»און דו האָסט דאָך אויך ניט אָנערקענט די וועלט, מלך; פאַרוואָס זשע ביסטו אַזוי שטיל אַוועקגעגאַנגען?« אדרבא:

»אַוועקגיין דאַרף מען מיט א שטאַרקן קלאַפּ פון טיר, און זאָל א ציטער טאָן די שטוב, זאָלן זיך אויפכאַפּן די קליינע קינדער«.

נאָר יצחק־בער איז אָפּגעשטאַנען און אַלט. ער ווייסט ניט, ווי אַזוי א קלאַפּ צו טאָן מיט דער טיר, און טראָגט שטומערהייט דעם יאָך פון א מענשן, וואָס האָט זיך נאָך אין די יונגע יאָרן צעקריגט מיט גאָט.

אַלע פאַרנאַכט, נאָך חשבונות מיט פילשטשיקעס, נאָך קריגעריַי מיט פרומער יידענעוויַיב און מיטן צווייטן יינגערן וואַלדגאַמן, וועמען ער איז חושד אין גנבה און פאַרגלויבט אים ניט די קאַסע, קומט ער אַהער צו אים, חיים־משהן, אין צימער, יצחק־בער, קומט מיט פאַר־לייגטע הענט אין די אַרבל און מיט גרויס אומעט פון אַן אָבל, וואָס האָט באַגראָבן זייַן גאָט. ער זאָגט דאָ גאָר־נישט. ער שפּאַרט זיך נאָר אָן מיט די פּלייצעס אָן וואַנט און שטייט דאָ אָפּ אַזוי שעהנלאַנג אין דער פינסטער מיט טיפן אַנגסט, מיט שטומען מאָנען, אַז ער, חיים־משה, זאָל »נתגלה ווערן«...

הייסן, הייסט עס אַזוי:

»איך, יצחק־בער, האָב אָנגעהייבן, און דו, חיים־משה, מוזט ענדיגן; אויף דיר ליגט דער חוב«.

נאָר וואָס קאָן דען ער, חיים־משה, טאָן?

פרעגער דער פּאַרוואַלטער זאָגט, אַז ער איז זיך ניט מחויב צו שפּײַען פאַר מלכן.

»זאָל יעדער, זאָגט ער, שפּײַען פאַר זיך אַליין«.

אַך יאָ, מאָדנע:

»ער אָנערקענט ניט קײנעם, אָטדער פרעגער«.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

פרעגער שפּײַט אײנער אַליין פאַר זיך. ער נעמט אַרײַן צו זיך אין צימער זאַלקער דעם אַגענט מיט שאולקע שנײַדער און טרינקט מיט זיי לחיים:

»זאָלן פלאַצן אַלע געהייבענע און פײַנע לײַט!«

און איצט גייט ער אַרום אין שטאָט, פרעגער, און דערציילט אַלעמען, אַז צו אים אין צימער איז אַנומלטן געקומען ער, חיים־משה:

»ער האָט בײַ מיר פאַרבראַכט, זאָגט ער, א גאַנצן בײַטאָג«.

אַזוי גיט איבער פישל ריכטמאַן.

מע פרעגט בײַ אים:

»פרעגער, ווי איז אײַער מיינונג וועגן חיים־משהן?«

דעמאָלט טוט ער ערנסט מיט די מיטלסטע דרײַ פינגער א דריק צו די פענסנע צו דער נאָז און זאָגט, אַז דער עיקר איז, וואָס אויך ער, חיים־משה, איז אַן אומצופרידענער.

»פון אומצופרידענע, זאָגט ער, וועט געהאָלפן ווערן די וועלט«.

נאָר אין דעם איז אַנשל צודיק שוין בשום אופן מיט אים ניט מסכים; ער איז איינער פון די, וואָס שטייען

אינמיטן מאַרק אַרום פּרעגערן און הערן, ווי ער רעדט שטותים.

»נו, און אַז זאַלקער דער אַגענט, זאָגט ער, איז ניט צופרידן מיט זײַן ווײַב, און אַז שאולקע שנײַדער וויל לאהקע די שוואַרצע און קאָן זי ניט דערגרייכן, וועט אויך דערפון געהאָלפן ווערן די וועלט?«

ער איז א סקעפּטיקער, אַנשל צודיק, און שוין א פּאָר יאָר געוועזן אין פּאַלעסטינע; ער גלויבט בכלל ניט, אַז דאָ אין גלות זאָל עפּעס אויפגעטאָן ווערן.

אַזוי האָט אים, חיים־משהן, דערציילט פישל ריכטמאַן וועגן אַנשל צודיק. דערנאָך איז פון דער נײַער שטאָט צוריקגעקומען פישלס ווײַב און איז געוועזן צופרידן, וואָס חיים־משה פאַרברענגט בײַ איר אין שטוב.

»זעה נאָר, האָט ער געזאָגט, טאַקע א געהייבענער גאַסט«.

זי האָט צוגענומען בײַ פישלען דאָס קליינע זויגקינד, וואָס ער האָט די גאַנצע צײַט געהאַלטן אויף די הענט, און האָט זיך אַוועקגעזעצט מיט דעם אַקעגן זיי בײַם טיש. זי האָט נאָר געוואָלט פאַרשפּרייטן דעם קאָלירטן סערוועט אויפן הוילן טיש, און אַז חיים־משה זאָל ניט אַוועקגיין פון טיי; זי וועט שטעלן דעם סאַמאָוואַר.

»אַז שוין יאָ אַזאַ גאַסט, האָט זי געזאָגט, טאָ זאָל כאָטש זײַן אין שטוב יום־טוב«.

און זי האָט איינס און צוויי אים געמאַכט, אָטדעם יום־טוב. ס'האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז זי איז שוין גאָר־ניט אַזאַ פּראָסטע, אָטדי פרוי פישלס. ניט אומזיסט האָט זי פון אַלע יונגע לײַט דאָ אין ראַקיטנע אויס־געקליבן דוקא פישלען, וואָס איז אַמאָל אויך געוועזן אַן עקסטערן. מיטן פּנים איז זי א ביסל עלטער פון פישלען, נאָר אַליין האָט זי אין זיך אַן אָדער פון א

מענשן, וואָס שטרעבט צו א העכערער מדרגה. זי איז בטבע געווען א שטילע. איר גאַנצע אָרטיגע אָפּ־געקומענע משפחה איז געווען א שטילע, נאָר זי ווייסט פון אַלע זאַכן, וואָס טוען זיך אָפּ אין שטאָט. זי רעדט בכלל פּאַמעלאַך. זי רעדט ווי א רֶביצין, וואָס האָט פּײַנט יענעם צו באַריידן. נאָר יעדער זאַך איז שוין, נאָך איר מיינונג, גאָרניט אַזוי פּראָסט.

»יעדער זאַך, זאָגט זי, האָט אויף זיך אַן אויבערשלאַק און אַן אונטערשלאַק, און אינמיטן איז נאָך אויך עפּעס פאַרהאַן«.

»ווי, ווי?« פרעגט איבער חיים־משה, און בײַ אים צינדן זיך אָן צוויי שמייכלדיגע פײַערלאַך אין די אויגן.

»וואָס זשע? זאָגט זי, בײַ אײַך איז עס א נײַס?«

נאָך איר מיינונג, האָט חוה פּויזנער שוין גאָרניט אַזוי גרינג דערגרייכט דעסלערן.

»ער איז איר אָנגעקומען, זאָגט זי, מיט די גרינגע ווערים«.

זי בײַט איבער דאָס קינד פון איין ברוסט צו דער צווייטער און גיט צו:

»ווארעם רירן אַזאַ מין אײַז, ווי דעסלערן, נאָכדעם ווי מע האָט אַליין שוין געהאַט זיבן אַנדערע, איז שוין אויך ניט גאָר פון די גרינגע מלאכות«.

»און עוזר ליובער, זאָגט זי, עוזר ליובער בלײַבט לחלוטין ניט אומזיסט גאַנצע דרײַ חדשים אין קיעוו«.

»ס'אַ סברא, אַז ער האָט שוין שכל צו לעבן דאָרטן מיט עמיצן, און דוקא ניט מיט קיין יידישע... דוקא מיט א גויע. וואָס הערט ער די שטאָט? אַז ער מאַכט פּאָרט גליקליכע געשעפטן אין דער מיל. מע וועט געוואָר ווערן וועגן דער גויע? וועט ער געבן נאָך א טויזנטער אויף שטאָטזאַכן«.

»און חנקע ליובער? גאָר אַן אַנדער זאַך איז חנקע. זי איז ווי צוויי טראָפּן גערעאָטן אין דער מוטער אירער; זי, פּישלס ווײַבל, האָט זיך אָנגעקערט מיט איר ווײַטע קרובים און האָט זי שוין איינמאָל גוט געקאָנט«.

»אַזוינס, זאָגט זי, איז גאָר אויף דער וועלט נישטאָ«.

אַך יאָ, אָטדי חנקע, וואָס איז געראָטן אין איר מוטער, און וואוינט אַליין מיט מאָטיקן דאָרטן, אינם גרויסן הייכן הויז, און קיינער ווייסט ניט, צי זי ווייסט, וואָס איר פאָטער טוט דאָרטן אין דער גרויסער שטאָט, צי ניין; ס׳איז געוויס כדאי געווען צו זיצן דאָ נאָך א ביסל און אויסהערן וועגן איר פּישל ריכטמאַנס פּרוי. נאָר חיים־משה האָט שוין, אַפּנים, מער קיין צײַט ניט געהאַט דאָ צו זיין; ער האָט געאײַלט, זיך געזעגנט און געאײַלט.

אין א פאָר טעג אַרום האָט חיים־משה דאָך באַגעגנט זיך מיט חנקען לעבן די יונגע גלײַכע טאָפּאָלן, וואָס אויפן עקסטן ליידיג גרינעם פּלאַץ. דאָס איז געווען אין א הייסער שעה בײַטאָג, ווען אויף דער גאַס איז שטיל און פּוסט. גאַס איז געוואוינט צו מיידלאַך, וואָס זיצן דאַן אינדערהיים אינדערקיל.

בײַ חיים־משהן האָבן זיך אָנגעצונדן די שמייכלדיגע פײַערלאַך איןביידע אויגן. נאָר בײַ חנקען איז מיטאַמאָל פאַרשטאָרבן געוואָרן דאָס האַרץ. די ערשטע ווײַלע האָט זי לחלוטין ניט געקאָנט ריידן.

»איר פאָרט אַוועק, האָט זי סוף־כל־סוף אַרויסגערעדט. מיר האָט געזאָגט אסתר פיך«.

»אסתר פיך?«

»יאָ. איצט, האָט אסתר פיך געזאָגט, איז שוין באַ־שטימט, אַז חיים־משה פאָרט אַוועק«.

»וואָרט ...«

אים האָט ווירקליך אַנומלטן באַגעגנט אסתר פיך. »וואָס הערט זיך עפּעס מיט אײַער רײַזע?« האָט זי בײַ אים געפרעגט. »וואָס זאָל זיך הערן?« האָט ער איר געענטפערט, »מסתמא וועל איך סוף־כל־סוף אַוועקפאָרן«. מער האָט ער איר בכלל גאָרנישט ניט געזאָגט.

דעמאָלט געשעהט עפּעס מיט חנקען. אפנים, ס'ווערגט זי אין האַלז, זי הייבט פּאַמעלאַך אויף די לאַנגע וויעס און טוט אויף חיים־משהן א קוק. איצט גלויבט זי אים, אַז מער האָט ער אסתר פיך גאָרנישט ניט געזאָגט. זיי לאָזן זיך ביידע גיין אַרויף מיטן גרינעם פלאַץ, מיט די יונגע טאָפּאָלן, וואָס פירן נעהענטער צו ליובערס הויז. נאָר חנקען איז נאָך אַלץ שווער צו ריידן.

»מעגליך, זאָגט זי, אַז זיי וואָלטן זיך איצט באַלד באַדאַרפט צעשיידן, זי און חיים־משה.«

»חנקע איַילט ערגעץ?«

»ניין. גלאַט אַזוי...«

א פויזע.

חנקע קוקט ניט צו אים. זי זאָגט:

»אויב זי און ער זיינען אַרויסגעגאַנגען פונדערהיים, כדי צו גיין אין פאַרשיידענע זײַטן, וואָלטן זיי אפשר אַזוי באַדאַרפט טאָן אויך ווײַטער... זי אײַלט ניט אין ערגעץ. זי קלערט נאָר, אַז אַזוי וואָלט געווען גלײַכער, זי וואָלט איצט צוגעגאַנגען אָטדאָ ניט ווײַט, סך הכל צוויי גאַסן, און וואָלט זיך דערפרעגט, צי עטל קאַדיס קומט ניט די טעג אַהיים. דערנאָך וואָלט זי זיך אומגעקערט צוריק אַהיים, דעמאָלט וואָלט מיט איר גאָרניט ניט פאָרגעקומען. נאָר אָט... אָט האָט זי חיים־משה איצט אָנגענומען פאַר דער האַנט, און זי פילט, אַז מיט איר קומט פאָר... ניין, ס'איז ניט קיין נאַרעשקײַטן, ווײַט ניט קיין נאַרעשקײַטן. זי פאַרגעסט אינגאַנצן אָן מאָטיקן.

»די ערשטע צײַט האָט זיך איר נאָר געדאַכט׳ אַז זי דאַרף גאָרנישט פון אים׳ חיים־משהן׳ זי דאַרף אים אַפילו ניט זעהן׳ זאָל ער נאָר זײַן אין וואַלד׳ און זאָלן קלינגען צו זיי אין פאַראַדטיר פאַרשיידענע מענשן׳ זי וועט דאָך קלערן׳ אַז דאָס איז ער׳ דערנאָך האָט זיך איר שטאַרק פאַרוואָלט אים זעהן׳ דאָס איז געווען איינמאָל׳ ווען זי איז אַרויסגעגאַנגען פון פויזנערס קלייט און האָט דערזעהן׳ ווי ער׳ חיים־משה׳ מיט פרעגערן שטייען פונוויײַטנס׳ פאַרוואָס איז דאָרטן חיים־משה אַזוי לאַנג געשטאַנען פונוויײַטנס?... מסתמא איז בײַ איר׳ חנקען׳ דאַן געווען א נאַריש אויסזעהן׳ זי האָט זיך אַלעמאָל געלאָזט גיין צו אים און האָט זיך אַלעמאָל אומגעקערט צוריק... זי שעמט זיך עס דער־ציילן: זי האָט קיינמאָל ניט געקלערט׳ אַז זי קאָן עפּעס אָנשרײַבן׳ נאָר די טעג האָט זי דאָך עפּעס אָנגעשריבן׳ ס׳איז געוויס נאַריש; זי האָט עס נעכטן בײַטאָג צעריסן׳ נאָר געטאָן האָט זי עס נאָר דערפאַר׳ וואָס איר האָט זיך שטאַרק פאַרוואָלט אים זעהן... זי האָט פון תמיד מורא פאַר שטאַרק ווען׳ אפשר איז זי רעליגיעז׳ ווי איר מוטער איז געווען׳ זי ווייסט ניט׳ דאָס איז געווען׳ ווען איר מוטער איז געשטאָרבן׳ און מאָטיק איז געבליבן א קליינינקער׳ דערצו נאָך האָט דעמאָלט איר עלטערער ברודער צוגענומען פון דער קאַסע א ביסל געלט און איז אַנטלאָפן; דעמאָלט האָט זי׳ חנקע׳ דערפילט׳ אַז אויב זי וויל עפּעס שטאַרק׳ איז עס א פאַרברעך׳ זי׳ חנקע׳ טאָר עס קיינמאָל ניט דערלאָזן... נאָר אָט׳ פאַרוואָס טראַכט זי כסדר׳ אַז אים׳ חיים־משהן׳ איז ערגער פון איר... תמיד זיצט זי און טראַכט׳ אַז אים איז א סך׳ א סך ערגער׳ זי ווייסט ניט׳ וואו וואָלט׳ אַשטייגער׳ אים׳ חיים־משהן׳ געווען גוט׳ דערצונאָך קומט צו איר

אָפּט אָטדי פּרײַע צוהערערין אסתר פּיך און רעדט און רעדט: »אָט וועט איר זעהן, זאָגט זי, הלוואי איך זאָל ליגן זאָגן...«

»אַך ניין«.

חיים־משה באַמערקט, אַפּנים, אַז חנקען איז שוין ווידער אַמאָל שווער צו ריידן, און וויל איר מאַכן גרינגער, ס׳איז גאָרנישט, ס׳איז גאָרנישט ניט ווערט:

»אים איז לחלוטן ניט ערגער, אדרבא, צײַטנווײַז לײַדט ער דערפון, וואָס אים איז בעסער, פיל בעסער, למשל, ווי יצחק־בערן. חנקע קען יצחק־בערן? נאָר איצט האָט ער גראָד אין איינעם א זומער נאָכאַמאָל א פּרוב געטאָן אויף זיך ראַקיטנע, די שטאָט, וואו ער איז געבוירן געוואָרן, און איצט האָט ער שוין פאַרקויפט דעם אינוועטנאַר מיט די מעדיקאַמענטן זאַלקער דעם אַגענט און וואַרט, ער זאָל צושיקן דאָס געלט פאַר מלכס מוטער און זאָל צונעמען די זאַכן. ער גייט אַלעטאָג אין שטאָט אַרײַן, נאָר זאַלקער שיקט ניט צו די פורן. איצט איז ער געגאַנגען צו חנקען אַהיים און האָט זי שטאַרק געוואָלט זעהן; ער טראַכט וועגן איר אָפּט דאָרטן אין וואַלד, ער טראַכט וועגן איר אויך איצט, בעת ער האַלט זי אַזוי פאַר דער האַנט און קוקט איר אַרײַן אין פּנים אַרײַן. וואָס וואָלט געווען, א שטייגער, ווען מלך לעבט, און ער מיט חנקען וואָלטן איצט צו אים אַרײַנגיין? חנקען וואָלט זיך ניט וועלן איצט זעהן מלכן?... נאָר פאַרוואָס ווערט חנקע בלאַס?... פאַרוואָס דאַכט זיך אים, חיים־משהן, אַז אָט, אָט וועט חנקע פאַרמאַכן די אויגן און וועט אָנהייבן שעפּטשען, בעטן פאַר עמיצן גאָט מיט די ליפּן? אַך ניין, אויב דאָס שרעקט זי, וועט ער מער אַזוי ניט ריידן, ער וועט זי נאָר צופירן ביז זייער הויז און וועט זיך אומקערן צוריק אין וואַלד אַרײַן.

ער האָט דאָרטן נאָך עפּעס צו טאָן, ער מוז דאָרטן עפּעס פאַרענדיגן.

און ער האָט זיך אומרוהיגערהייט אומגעקערט צוריק אין וואַלד אַריין, צוריק צו זיך אין צימער; ער האָט די גאַנצע צייט געהאַלטן אָפּגעהיט ביי זיך אין מוח דעם געדאַנק:

»אַך יאָ, אָטדער מלך...«

ער האָט זיך גלייך צוגעזעצט צו די ניט דערשריבענע בלעטלאַך, וואָס ביי אים אויפן טיש.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

»אייגנטליך איז בענקשאַפט גאָרנישט ניט ווערט, מלך, בענקען בענקט מען נאָך געשטאָרבענע«.

»זיי ווערן באַנייט געבוירן, חיים־משה«.

נאָר אין צימער איז שוין געווען האַלבטונקל און פאַר־נאַכטיג טויט. שטומער וואַלדאָוונט האָט פונדרויסן בלאָז פאַרקלעפּט די אָפענע פענסטער. בלויע בלינדקייט האָט פאַמעלאַך געמעקט דעם שמייכל פון מלכס קליינער סטאַטועטע, און ווידער האָט מען אים, חיים־משהן, דאָ געשטערט פאַרענדיגן זיין זאַך. פריהער האָט זיך גע־הערט, ווי אין נאָהענטן קאָרידאָר האָט שטיל א סקריפּ געטאָן די טיר, א סקריפּ געטאָן נאַכטיג אַזוי, שלעפעריג און זיך שטילערהייט פאַרריגלט. און נאָכדעם האָט פאַמעלאַך גענומען סקריפּען און עפענען זיך די טיר, וואָס פירט צו אים, חיים־משהן, אין צימער, און עמיצער האָט אָנגעהייבן אַהער גיין.

»ווער איז דאָרטן, אַ?«

»ס'איז קיינער נישט, ס'איז איך, יצחק־בער, חיים־משה«.

XX

סוף־כל־סוף זיינען פון בעריזשינעץ געקומען זאַלקער דעם אַגענטס צוויי פורן און האָבן פאַרנומען דעם אײַנ־וועגטאַר מיט די מעדיקאַמענטן פון מלכּס אַפּטייקמאַגאַזין.

א גאַנצן פריהמאָרגן זיינען די פורן געשטאַנען אײַנ־דרויסן לעבן מאַגאַזין און האָבן זיך באַלאָדן, זיך גע־פּאַקט פּויל, אָהן חשק. די האַלבאויסגעשפּאַנטע פערד האָבן היימליך געכראָמטשעט דעם האָבריק פון די נידעריגע זעק, פרעמדע פערד, וואָס פאַרגעסן א רגע, אַז זיי קייען, שטעלן אָן די אויגן און קוקן און דערקאָנען ניט די שטאָט.

סוף־כל־סוף האָבן זיך די פורן גערירט פון אָרט. אַרום צוויי א זייגער בײַטאָג האָבן זיי אַוועקגעסקריפּעט אַראָפּ־שטאָט מיט דער מיטלסטער לאַנגער גאַס, הייך באַלאָדן מיט שראַנקען, שאַפּקעלאַך און קאַסטנס. פונאויבן, מלכּס צוגעבונדן בעט, און נאָך העכער, א פּאָר איבערגעקערטע בענקלאַך, וואָס שטעקן מיט די פיסלאַך צום הימל און שאָקלען זיך אַראָפּ, אַראָפּ צום באַגרינטן בעריזשינעצער וועג.

איצט איז שוין אין שטיבל גאָרנישט ניט געבליבן, אַחוץ הוילע קויטיגע ווענט און אַחוץ פּאַפּירן, א סך צעריסענע פּאַפּירן, וואָס האָבן זיך געוואַלגערט דורכאויס אויף די פּאָדלאָגעס אונטער די פיס. פונדרויסן אויף דער טיר איז שוין מער ניט געהאַנגען דאָס שלעסל, און חיים־משהן האָט מען שוין נאָר זעלטן געזעהן אין גאַס.

נאָכדעם האָט זיך פּלוצים אײַליג גענומען אָנרוקן דער טאָג מיטן אָוונט לטובת דער תּלמוד תּורה. און אַלע זײַנען מיטאַמאָל געוואָרן אומגעדולדיג און צעיאָצט, ווי אום ערב א גרויסאַרטיגער שטאָטחתונה, ווי אום ערב חתנמאָל, אויף וועלכן גאַנץ ראַקיטנע זיינען מחותּנים, אַלע גרייטן זיך צום טאַנץ.

אין יענעם טאָג האָט מען זיך פריהער, ווי תמיד, אָפּ־געפּאַרטיגט מיט מיטאָגס.

מאַמעס האָבן פון פריהמאָרגן אָן געצוואָגן די קינדער; טאַטעס האָבן געמסחרט פויל, אָהן שום זיכערקייט און אָהן גלויבן, ווי אויף קאַטאָוועס; ווינטיגע הייסע זונענ־לופט האָט געבריהט און געדינט, בעריעש פאַרטריבן די שווימענדיגע שטיקער כמאַרע, דעם חשד פון רעגן, צום עקסטווייטן הימלווינקל, און אויפן ראָג פון זייטגעסל, גאָר נאָהענט הינטער בראָמבערגס ראָזגעפאַרבטע הייפלאַך, איז שוין געשטאַנען אויסגעפוצט, אויסגעווייסט און אויס־געשטעלט דער גרויסער אָפּגעדונגענער מאַגאַזין, וואו דער אָוונט וועט פאָרקומען. חנקע ליובער און אסתר פיך זיינען דאָרטן געבליבן די לעצטע; זיי האָבן אויפגיך פאַרשפּרייט די טישן און זיינען אַוועק אַהיים זיך איבער־טאָן.

מע האָט געשמועסט, אַז די מאַדאַם בראָמבערג האָט אָפּגערעדט מיט צוויי קאָמפּאַניעס כלי־זמר, מיט דער אָרטיגער און מיט דער בעריזשינעצער, אַז אַחוצן ספּעק־טאַקל, אַחוצן געזאַנג מיט דער דעקלאַמאַציע פון די תלמוד־תורהקינדער, וועלן פאָרקומען נאָך צוויי נומערן: אַנשל צודיק וועט נאָכמאַכן א פרומען בעל־דרשנס א רעדע און איינער א גימנאַזיסט פון א נאָהענט שטעטל וועט קומען אויפן אָוונט אינאיינעם מיט זיין שוועסטער דער קורסיסטין און אינאיינעם מיט איר רייכן חתן, וואָס וועט זיך לאָזן קאָסטן א סך געלט. דער גימנאַזיסט וועט שפּילן אויפן פידל און וועט אין דערזעלבער צייט זיך אַליין אַקאָמפּאַנירן אויף דער פּיאַנע. מיטאַמאָל איז געוואָרן אַרום דריי אַזייגער בייטאָג, און איבער דער שטאָט האָט זיך פאַרשפּרייט די ידיעה, אַז עוזר ליובער איז געקומען. מע איז געוואָרן אַנטציקט: עוזר ליובער האָט דאָך פון

תמיד אָן אַרײַנגעטראָגן אויף אָטדעם אָוונט מער הכנסה, איידער אַלע איבעריגע. דאָס איז געווען זײַן חזקה.

מע האָט געשמועסט:

„נו, ווי געפעלט ער אײַך, עוזר ליובער?"

זעה גאָר, ער האָט'ך טאַקע אינזינען געהאַט אָנצולויפן פונקט צום אָוונט."

„פײַן. זעהר פײַן."

מע האָט גענומען אײַלן מיטן איבערטאָן זיך. און פלוצים, ווי אומגעריכט האָבן אויפן ראָג לעבן בראָמ־בערגס הייפל א זעץ געגעבן ביידע קאָמפּאַניעס כלי־זמר מיטאַמאָל, א קלאַפּ געטאָן דעם ערשטן מאַרש מיט ביידע קליינע און גרויסע פּויקן, מיט אַלע מעשענע טרויבעס און מיט אַלע פלייטן און פידלען. מע האָט זיך א לאָז געטאָן צו די טירן קוקן: א פאַרשטאַרקטער היציגער ווינט האָט מיטאַמאָל געגעבן א פּאַטש איבערן גאַנצן שטויב, וואָס אויף דער לאַנגער מיטלסטער גאַס, געגעבן אים א הייב אויף אין דער לופט, אײַנגעהילט אין אים די טענער און האָט אַוועקגעיאָגט אַראָפּ אַראָפּ, צו ווײַטן ווינקל, וואוהין ער האָט א גאַנצן פריהמאָרגן געטריבן די שוואַרצע שווימענדיגע שטיקער וואָלקן. און פונאַקעגן, פון יענעם עקשטאָט, וואָס גרינט אַוועק צו גויאישע הײַזער צו, האָבן זיך שוין אַהער גע־טראָגן גאַנצע הערטן באָרוועסע שקצימלאַך און פילפאַרביגע שיקסעס; א באָרוועסע ניאַנקע האָט אַהין אַוועקגעטענצלט מיט היפּנדיגע טריט, מיט א צעטרייסלט וויגקינד אויף

הענט, און מיט דאָרשט צו פרייד, צו קלאַנג פון מעשענע געשרייען און פון הילכיג קלינגענדיגע טאַצן. און כלי־זמרישע כלים האָבן נאָך אַלץ אַהין געבעטן און גערופן, נאָך אַלץ געהאַלטן אין איין אונטערטרײַבן די, וואָס קעמען זיך איבער בײַ זיך אינדערהיים. א פּאָר

נאַקעטע אַקסלען האָבן אויף א רגע א שווינדל געטאָן אין א געעפנטער טיר׳ א פּאָר נאַקעטע אַקסלען פון א פּרוי׳ וואָס טוט זיך איבער; א נאַקעטע יונגמיידלשע האַנט האָט זיך דאָרטן אויסגעצויגן א קניפּ צו טאָן דאָס קליינע ברודערל׳ וואָס זאָגט זיך איצט אָפּ פון צו פּאָלגן א גאַנג. און די מיטלסטע גאַס איז שוין געווען רוהיג און אינגאַנצן פּוסט; מע האָט דאָרטן קיינעם ניט געזעהן. מיט א גע־פּודערט פּנים און מיט צופיל פּעטע פרישע געקעמטע האָר האָט דאָרטן נאָר אַדורכגעאיילט די נייע קורצנעזל־דיגע ראַבינערשע. זי האָט אויפן אָוונט אָנגעפירט דעם בופעט און האָט באַדאַרפט קומען אַהין די ערשטע.

עולם האָט זיך אויפגעקליבן אין מאַגאַזאַן. שוואַרצע און ווייסע פלעקן האָבן געבלאָנדזשעט אין זיין צוגעגרייטער קיל. נאָר אין מאַגאַזאַן איז נאָך אַלץ געווען גראַם: ער איז געווען גרויס׳ שטאַרק גרויס.

נאָהענט ביי דער טיר׳ לעבן די כלי־זמר האָבן א פּאָר מיידלאַך־חברטעס געפּרובט זיך א דריי טאָן דעם וואַלץ׳ וואָס די כלי־זמר שפּילן גלאַט אַזוי פאַר זיך. נאָר ניט אַרויסגערופן קיין שום אינטערעס ביי די אַרומיגע׳ ניט אויסגענומען׳ און מיטאַמאָל איבערגעריסן׳ אויפגעהערט׳ זיך פונאַנדערגעגאַנגען חרטהדיג׳ מיט שולדיג שמייכלענ־דיגע פּנימער. אין א שוערן שוואַרצן אנצוג און מיט א צופיל ווייסן געפּרעסטן קראַגן׳ א גראַמליכן׳ ווי א גע־לעגענער׳ האָט דורכגעבלאַנקט דער פּאַרוואַלטער פּרעגער און געגומען נישטערן און זוכן׳ אויפקלייבן די תלמוד־תורה־יינגלאַך און זיי שפּאַרן אין ווייטן ווינקל הינטערן אַראָפּגעלאָזטן סצענעפאָרהאַנג. זיך געיאָגט צעדולטער־הייט׳ האַלב הייזעריג און האָט געשריען. באַלד האָט דער עולם אָנגעהייבן זיך אַריינשפּאַרן און וואַקסן. די לופט

אין זאַל איז געוואָרן טונקל. מע האָט גערעדט אַלע אינ־איינעם, און אינדרויסן איז עמיצער געקראָכן אויפן דאַך. מע האָט געשיקט אַראָפּשלעפּן פון דאָרטן דאָס פריילֿיך צעהוליעטע שייגעצל, וואָס קריכט משוגענערווייַז אויפן דאַך, נאָר אַרויסשפּאַרן זיך אינדרויסן איז געווען כמעט ווי אוממעגליך, אַזויפיל עולם האָט דאָרטן שוין געשטעקט, זיך געפּרעסט און געשטופּט בייַם טויער. פונהינטן אין סאַמע עק פון אָטדעם עולם איז געשטאַנען די האַלב־קראַנקע יצחק־בעריכע, געפּרובט א פּאָרמאָל זיך דורכ־שלייַכן, נאָר אַלעמאָל אָפּגעשטויסן געוואָרן און געבליבן אומבאַהאָלפן און ווייט פונהינטן.

„זעהט נאָר, איך בעט אייַך, האָט זי זיך געקלאָגט, ס'איז דאָך גאָר ערדטרעטעניש, ממש ערדטרעטעניש"!

זי איז געווען אָנגעטאָן שבתדיג מיטן נייַעם זייַדענעם קאָפּנטיכל און האָט געהאַלטן אייַנגעקניפּט אין עק נאָז־טיכל דאָס ביסעלע געלט, וואָס זי וויל געבן צו לייזן לטובת די אָרעמע תלמוד־תורה־ייִנגלאַך. איר איז דאָ סוף־כל־סוף געקומען צו הילף שאולקע שנייַדער, שאולקע שנייַדער, וואָס העלפט דאָ איבערטראָגן די טישן און אויסשטעלן די בענק.

„לאָזט דורך! האָט ער געשריען, ס'איז די יצחק־בעריכע"!

ער האָט זי אָנגענומען, ווי א קליין קינד, פּאַר דער האַנט און זי גענומען נאָך זיך שלעפּן, שלעפּן און שטופּן זיך, טרעטן אויף פיל באָרוועסע שיקסעפיס. און פּלוצים האָבן די כלי־זמר אין מאַגאַזאַן גענומען שפּילן אַן אייַלנ־דיגן „וויוואַט". און פונאָנהייב איז מען געווען פאַר־וואונדערט; מע האָט ניט געוואוסט, אַז דאָס איז לכבוד דער אַרייַנגעקומענער מאַדאַם בראָמבערג, וואָס האָט אַלע־יאָר דעם גרעסטן חלק אין אָטדעם אָוונט. דער דאָקטער

גראַבײ אַלײן האָט איר געזאָגט׳ אַז ער׳הײסט שפּילן פון אירעטוועגן אָטדעם „וויוואַט״, און אַלע האָבן איר גע־נומען פּליעסקען׳ מע האָט זיך געזעצט צו די לאַנגע ווײַס געשפּרײטע טישן׳ וואָס פאַרבײַ די ווענט׳ און מע האָט גענומען טרינקען טײ.

חנקע ליובער איז נאָך אַלץ געשטאַנען קעגנאיבער דעם בופעט לעבן דער נײַער ראַבינערשע. געשטאַנען אינם ווײַס געשטיקטן האַלבטיולענעם קלײד און אין די לאַנגע ווײַסע הענטשקעס אָהן די פינגער און האָט זיך געשטאַרקט. דער פאָטער אירער איז פּלוצים געקומען פון וועג מיט צעהן מינוט פריהער׳ אײדער זי האָט באַדאַרפט אַהער אַוועקגײן; מאַטיק — מאַטיק איז דאָרטן געבליבן מיט אים אַלײן. זי האָט שטײענדיג דאָ׳ אַקעגנאיבער דעם בופעט׳ געמוזט האַלטן קאָפּ און געדענקען׳ וויפיל מע דאַרף לײזן פאַר יעדער מאכל׳ וואָס צווישן די בלומען. און פּלוצים האָט זי אינמיטן זאַל דערזעהן חיים־משהן אין זײַן גרויען וואָכעדיגן יעגעררעקל. אַזוי איז ער אַהער אַרײַנגעקומען: צעטראָגן׳ און אומגעריכט׳ און פּשוט אין זײַן גרויען וואָכעדיגן רעקל׳ ער האָט געדרײט דעם קאָפּ אין אַלע זײַטן׳ ער האָט געזוכט עמיצן מיט די אויגן.

„חנקע׳ חנקע! לאָזט דורך!״

זי האָט געמוזט דורכלאָזן צווישן זיך און בופעט דער מאַדאַם בראָמבערגס גרויסן אויפגעזאָדענעם וואָקזאַל־סאַמאָוואַר׳ וואָס צוויי מענשן האָבן אים געטראָגן. זי האָט אָפּגעטראָגן א ביסל אינאַזײַט׳ נאָר דאָרטן אינדער־טיף לעבן חיים־משהן איז שוין געשטאַנען חוה פויזנער אין איר גלאַטן דעקאָלטירטן שוואַרצן קלײד און אויף די שטאַרק הײכע שיכקאָרקעס. אויף א רגע האָט ער זיך פון דאָרטן באַגעגנט מיט חנקעס אויגן. דעמאָלט האָט זיך חנקע אויף א רגע אָנגעבויגן צו א יונגער מוטער מיט

א קליין מיידעלע, וואָס פאַרדרייט די יאָר און האַלט אין איין קליבן צווישן די זיסע זאַכן אויפן בופעט. חנקע האָט מיטאַמאָל דערפילט, אַז דער גאָרסעט איז אויף איר ענג, שטאַרק ענג, איר האָט פאַרקלעמט בײַם האַרץ:

»וואָס ווילסטו, מיידעלע?«

און אַז זי האָט זיך צוריק אויסגעגלײַכט, האָט זי שוין דערזעהן חוה פויזנער זיצן מיט חיים־משהן אויפן רויטן סאַמעטענעם סאָפקעלע, וואָס אין ווײַטן עק. ער האָט אַלץ געוואָרפן בליקן אַהער צום בופעט צו, חיים־משה, נאָר ער האָט געשמייכלט, געהערט, וואָס חוה פויזנער דערציילט אים, און האָט געשמייכלט.

אַלע האָבן דאָ געוואָלט כבוד, ווי אויף א חתונה.

אסתר פיך האָט זיך באַלד צעקריגט מיט א פּאָר ווײַבער, וואָס זיינען אַליין געקומען מיט די גלעזער צום סאַמאָ־וואַר זיך אָנגיסן טיי. אסתר פיך האָט זיי געזאָגט, זיי זאָלן זײַן אַזוי גוט און אַנידערשטעלן די גלעזער, זיך אַנידערזעצן אויף זייערע ערטער און וואַרטן, מע וועט זיי דערלאַנגען. נאָר די ווײַבער האָבן געענטפערט, אַז זיי זיינען שוין גענוג געזעסן און האָבן שוין גענוג געוואַרט, זיי האָבן באַצאָלט פאַרן אַרײַנגאַנג גלײַך מיט אַלעמען; זיי האָבן ניט געקלערט, אַז דאָ גיט מען כיבוד נאָר אייגענע, באַקאַנטע. דערויף האָט זיי אסתר פיך גע־ענטפערט, אַז זיי זיינען בײדע »נאַכאַלקעס«, זיי קענען נעמען זייער געלט צוריק און זיך גיין געזונטערהייט.

די ווײַבער האָבן זיך באַליידיגט און האָבן געמאַכט א גוואַלד, נאָר אסתר פיך האָט געשריגן, אַז קיין טיי וועט זי שוין ניט געבן, זיי זאָלן אַפילו צעשפּרונגען ווערן. ס'האָבן זיך געמוזט אַריינמישן זײַטיגע און זיי איינ־געשטילט. די כלי־זמר האָבן דערפאַר אויפגעהערט צו

שפּילן, און אַלעמען איז מיטאַמאָל געוואָרן לאַנגווײַליק און ניט גוט. אַלע האָבן מיטאַמאָל באַקומען אַזאַ געפיל, גלײַך מיט זייער קומען אַהער זיינען זיי אויסן געווען ניט קיין שיינע כוונות. דערנאָך האָבן די כלי־זמר נאָכאַמאָל אָנגעהייבן שפּילן, און מיידלאַך האָבן נאָכאַמאָל אָנגעהייבן טאַנצן. געפּרובט מיט א כוונה צו פאַרגעסן אָן דעם, וואָס איז פאָרגעקומען, נאָר פאַרגעסן ניט געקאָנט.

אויבנאָן, ווי מחותנים בײַם אָנגעזעהענעם ווײַס געשפּרייטן טיש, זיינען געזעסן צוויי גבירים פון שטאָט, עוזר ליובער און דער יונגער בראָמבערג. ביידע אין שוואַרצע סורדוטן, ביידע שווערליכע, בכבודיגע, מיט אַזעלכע ריין אויסגעזייפטע האַלזאונאַקנס, גלײַך זיי האַלטן זיך תמיד אינדערהיים אין איין צוואָגן, נאָר ביידע אָרטיגע שטאַרק־האָנערדיגע, און דערפאַר וואָכעדיג קאַלטע, גלײַכגילטיגע צו דעם, וואָס מע האָט זיי דאָ אַנ׳דערגעזעצט איינעם אַקעגן אַנדערן. ס׳האָט זיך געדאַכט, אַז זיי ווילן אויפצולהכעיס איינער מיטן צווייטן ניט ריידן. דער יונגער בראָמבערג האָט דאָך פון הוילער לייטישקײַט ווען געגעבן אַזאַ קנייטש מיט די קורצזיכטיגע אויגן, גלײַכווי ער וואָלט זיך וועלן דערמאָנען, וואָס האָט ער געזאָגט אויף אָטדעם אָוונט פאַראַיאָרן. ער האָט זיך סוף־כל־סוף א שאָקל געטאָן.

»וואָס אמת איז אמת, האָט ער געזאָגט, דער פאַרוואַלטער פרעגער האָט פאָרט געמאַכט א לייט פון דער תּלמוד תּורה.«

נאָר עוזר ליובער האָט אים געהאַלטן פאַר א קליינעם חכם. אים איז ניט אָנגעגאַנגען, וואָס ער האָט געזאָגט. ער האָט זיך דערפאַר צו. אים ניט אומגעקוקט און האָט ווי פריהער געקלאפּט מיט די פינגער אויפן טיש, ווי אין א פאָרטעפּיאן. ער איז געווען באַוועגליכער און לעבע־

דיגער פון אַלע טאַטעס. פון אים האָט געשמעקט מיט שטאַרקן אָדעקאָלאָן, מיט טייער שטיקל זייף, און אינ־גאַנצן מיט זײַן פריש צעקעמטן רויטליכן בערדל, וואָס קומט אָן אָקאָרשט הײַנט פון וועג, האָט ער דערמאָנט אָן דער גויקע, מיט וועלכער ער וואוינט. די גילדענע פענסנע האָט געריטן האָפּערדיג אויף זײַן גראָבליכער נאָז, און אַליין האָט ער געהאַט אַזאַ פריילין אויסזעהן, גלײַך ער איז תמיד גרייט צו זאָגן:

»א חיות, בנאמנות, אויסצעוואַקסן אין א קורצער צײַט מיט א גרויסער און רויטער דרייגאָרנדיגער מיל, מיט אַן אייגן ציקאַווע הויז און מיט א נאָמען און מיט אַן אַרויס־געשטעלטער פייג איבער דער גאַנצער געגנט«.

אויף א רגע איז דאָ דורכגעגאַנגען דער דאָקטער גראַביי, געוואָלט, אַפּנים, זיך פאַרהאַלטן לעבן חוה פויזנער מיט חיים־משהן און עפּעס זאָגן. נאָר באַלד אַוועק צוריק צום בופעט און געהייסן דאָרטן פאַרמאַכן דאָס פענסטער, וואָס מע האָט שוין ווידער געעפנט פונקט אַנטקעגן דער טיר. סוף־כל־סוף זיינען דאָ איצט געווען אַלע זײַנע פאַציענטן; אויב עמיצער פון זיי וועט כאַפּן א צוגלופט, וועט עס סייוויסיי אויסגיין צו זײַן קאָפּ.

»איי, איר דאָרטן! האָט ער געשריגן, פאַרמאַכט, וואָס שטייט איר?«

און אַז ער האָט זיך אַהער אומגעקערט, האָט מען שוין געקלונגען צום דריטן מאָל. אַלע האָבן זיך אויפגיך אויס־געזעצט אויף די בענקלאַך, און די סצענע האָט זיך גע־עפנט, ס'האָט זיך פאָרגעשטעלט א וואַלד: קינדער האָבן געבלאָנדזשעט אין א וואַלד. די ערשטע צוויי קינדער האָבן אָפּגערעדט, אַז זיי לאָזן זיך אין צוויי פאַרשיידענע זײַטן זוכן דעם וועג. פלוצים האָבן אַלע די, וואָס זיצן אויף די בענקלאַך, אין דער טונקלקײַט געגומען דרייען

די קעפּ צום גרויסן טויער פון אַרייַנגאַנג; אַלע האָבן זיך אָנגעהייבן שעפּטשען, אַז דעסלער איז געקומען:

»דעסלער פון בעריזשינעץ«.

די מאַדאַם בראָמבערג איז אים געגאַנגען באַגעגענען. די קינדער אויף דער סצענע האָבן זיך אויף א רגע פאַרלוירן. דער ספּעקטאַקל האָט זיך ווי אָפּגעשטעלט. און נאָכדעם האָט מען שוין אין די רייהען גערעדט די גאַנצע צייַט, וואָס דער ספּעקטאַקל איז געגאַנגען. קיינער האָט ניט געהאַלטן פון דעסלערן, און אַלע האָבן זיך דאָך געהייבן פון די ערטער, כדי צו זעהן אים אין פנים. און נאָכדעם האָבן זיך שוין אין א ווייַטן ווינקל אין עק געהאַלטן אין איין סודען דער גימנאַזיסט פון נאָהענטן שטעטל, זייַן שוועסטער די קורסיסטין און איר חתן, וואָס האָט זיך דאָ געזאָלט לאָזן קאָסטן א סך געלט. אַלע זיינען זיי געוועזן שטאַרק אויפגעבראַכט, אַלמאי מע האָט זיי דאָ אָפּגעגעבן ווינציג כבוד, און האָבן איצט, אינמיטן ספּעקטאַקל גע־וואָלט אַוועקפאָרן אַהיים. מע האָט צו זיי אונטערגעשיקט חנקען, וואָס האָט פאַר זיי שיר ניט געוויינט:

»מע וועט זיי אָפּגעבן אַן אָרט אָט בייַ יענעם באַזונדערן טישל. מע פאַרזיכערט זיי, אַז זיי וועלן זיך דאָרטן פילן גוט.

און פלוצים האָט זיך פאַרשפּרייט א קלאַנג, אַז מיט חנקען, מיט חנקען אַליין איז דאָרטן עפּעס געשעהן.

מע איז געגאַנגען צו איר הינטערן בופעט אינם פאַר־האַנגענעם האַלבפינסטערן ווינקל, וואו די טישן זיינען געווען פול מיט אָנגעשניטענע געבעקסן און מיט געפּעס. געגאַנגען איז אַהין אויך עוזר ליובער. מע האָט איר דאָרטן געגעבן א זופּ טאָן וואַסער און מע איז געוואָר גע־וואָרן, אַז ס׳איז איר גאָרניט, חנקען, זי זאָגט זיך אָפּ פון צו גיין מיטן פאָטער אַהיים, זי וויל דאָ בלייַבן אויף

ווײַטער. דעמאָלט האָט מען זיך אומגעקערט צוריק אין מאַגאַזאַן און מע האָט דערזעהן, אַז דער ספּעקטאַקל האָט זיך שוין געענדיגט. מע רוקט אָפּ אַלע טישן אינאַזײַט צו די ווענט, און שאולקע שנײַדער באַגיסט די ערד פון מאַגאַזאַן פון א טשייניק, כדי דער שטויב זאָל זיך אָפּ־זעצן. מע שטייט שוין ווידער נײַגעריג אין א גרויסער קײַלאַכיגער ראָד און מע וואַרט אַלץ עפּעס נײַס.

מע האָט געהייסן שפּילן די כלי־זמר.

אַרום איינס אַזייגער בײַנאַכט איז עמיצער אַנטדרימלט געוואָרן אין עק מאַגאַזאַן אויף א בענקל. אַנטדרימלט געוואָרן זיצנדיג און אָפּגעדרימלט אַזוי א ווײַלע מיט א צעשאָקלטן קאָפּ, וואָס באמבלט זיך פאַרלוירענערהייט אַראָפּ און אַרויף, נאָר פּלוצים גענעבן אַן אומגעריכט צעשראָקענעם בליק מיט די שווערליכע פאַרשלאָפענע אויגן אַקעגן זיך און האָט דאָס אָרט ניט דערקאָנט, אַזוי פאַרענדערט און טיף נאַכטיג האָט אויסגעזעהן אַלץ אין מאַגאַזאַן: ס׳האָבן זיך געזעצט אַלע דרײַ הענגענדיגע בליצלאָמפּן און זיך געוויקלט צי אין נעפּל, צי אין שטויב. אויף דער פּויק איז שוין לאַנג, אַפּנים, געהאַט אַנדרימלט געוואָרן די טאַץ, און געקלאפּט האָט זי דערפאַר איינ־טאָניג, פויל און פון זיך, ווי אין חלום. די כלי־זמר האָבן געשפּילט דרימלדיג און מיד, און דער עולם אין דער גרויסער בלייענער ראָד האָט נאָך אַלץ, ווי פאַר־שיכורטע, ווי אויפצעפּוקעניש עמיצן א שטאַרקן און גרויסן, זיך גערינגלט אין א פאַרשוויצטער שווינדלענ־דיגער איילעניש, געהיפּעט און געטופּעט דעם מאָדנע לאַנגן טאַנץ, זיך אָפּגעשטעלט אַלעווײַלע מיט א שטאַרקן אָפּגעהאַקטן קלאַפּ פון פּויק, געלאָזט אַן אָטעם טאָן די

כלי־זמר און זיך ווידער אַמאָל גענומען דרייען און אויפ־
הייבן דעם שטויב·

דעסלער האָט שוין געהאַט אָפּגעגעבן דער מאַדאַם בראָמבערג זײַן שמעקנדיג געלט אין קאָנווערט און איז פאַרפריה אַוועקגעפאָרן אַהיים· עוזר ליובער מיט בראָמ־בערגן האָט מען שוין דאָ אויך מער ניט געזעהן, און יונגוואַרג איז דערפאַר געווען פרײַ און לוסטיג· דער גימנאַזיסט אינמיטן טאַנצנדיגער ראָד האָט באַוויזן, ווי אַזוי צעהן מענשן קאָנען זיך אָנהאַלטן איינער אָן צווייטן און גיך דרייען זיך אַזוי משוגענערווײַז, אַז דער קאָפּ זאָל זיך שווער פאַרדרייען און זיי זאָלן נאָך אַלץ שמייכ־לען, אָפּעטעמען מיטן לעצטן אָטעם און שמייכלען און ווידער אַמאָל זיך נעמען דרייען, זיך הילן אין גאַנצע וואָלקנס שטויב·

»אוי, ס׳שטיקט · · ·«

»גייט אַרויס פונדאַנען«·

אסתר פיך האָט געהאַט קראַנקע לונגען· דער דאָקטער גראַביי האָט זי עטליכע מאָל אַוועקגעשיקט צו דער אָפענער טיר, נאָר זי איז געווען א ביסל אויסגעטרונקען און האָט געוואָלט זײַן דוקא דאָ, וואו ס׳זיצן דער דאָקטער מיט חיים־משהן·

»ניין· זי וועט זײַן דאָ· זי וועט דאָך ניט לאָזן, אַז דער דאָקטער מיט חיים־משהן זאָלן אַוועקגיין, איידער ס׳ווערט טאָג· פאַראַיאָרן אויף אָטדעם אָוונט איז געווען מלך, און אויך אים האָט מען דעמאָלט ניט געלאָזן אַוועק־גיין, איידער ס׳וועט אָנהייבן טאָגן, זי און נאָך אַנייער א מענש האָבן אים דעמאָלט ניט געלאָזן· איצט איז אָט־דער מענש אָפּגעגאַנגען, אַזויצוזאָגן, אויפן צווייטן פלאַן · · · איר קוקט אים איצט אָן, אָטדעם מענשן? · · · כי, כי, כי · · ·«

און זי האָט גענומען ווינקען אויף חוה פויזנער, וואָס זיצט ווי פאַרגאַפּט איינע אַליין אין עק מאַגאַזאַן אויפן קורצן סאַמעטענעם סאָפקעלע.

אין יענעם אָוונט האָט פרעגער דער פאַרוואַלטער באַ־וויזן פונסנייַ צו באַליידיגן חוה פויזנער און זי אָנרירן מיט א פּאָר ווערטער, אַזוי, אַז זי זאָל ווערן שטאַרק אויפגעבראַכט און רויט און זאָל זיך נאָכדעם קיין אָרט ניט געפינען א גאַנצן אָוונט. פונאָנהייב האָט זי גע־פּרובט ריידן פאַרן דאָקטער אויף אָטדי אַלע יידישע יונגע־לייַט, וואָס טאַנצן.

»קוקט, ווי זיי שפּרינגען, האָט זי געזאָגט צום דאָקטער, ס'אַראַ מיאוסע באַוועגונגען; קוקט, ווי זיי זיינען אַלע העסליך«.

אַלץ אין זיי איז, נאָך איר מיינונג, געוועזן עקלדיג. זי, חוה פויזנער, האָט בכלל אין משך פון איר לעבן אַזוי זעלטן וועגן זיי געטראַכט.

»איינמאָל זיינען צוויי פון זיי אַרייַנגעקומען צו איר אַהיים. זי איז נאָך דעמאָלט געלעגן אין בעט, נאָר זי איז געוועזן גרייט זיי גלייַך אַרייַנצולאָזן צו זיך אין צימער, אויף אַזויפיל האָט זי זיי ניט גערעכנט פאַר מאַנסבילן«.

חוה פויזנער האָט אויך געפּרובט זיצן א ביסל מיט חיים־משהן און אים פאַראינטערעסירן.

»יצחק־בער דאַרף זייַן, נאָך איר מיינונג, אַן אינטערע־סאַנטער מענש, אַן אָפּגעשלאָסענער, ער גלויבט זעהר ווינציג מענשן«.

נאָר חיים־משה האָט נאָר געהערט און מער גאָר, גע־הערט און געשמייכלט, גלייַך אויך ער איז עפּעס ווי אָנגעשטויסן אויף איר, אויך ער גלויבט איר ניט.

סוף־כל־סוף איז חוה פויזנער געבליבן זיצן איינע אַליין

אויפן קורצן סאַמעטענעם סאָפקעלע און גענומען וואַרטן ס׳זאָל טאָג ווערן.

»געשיקט זיך, אַז דאָ וועט זיך ניט געפינען קיינער, וואָס זאָל זי איצט באַגלייטן אַהיים!?«

זי האָט געקוקט, ווי דער עולם טאַנצט און הייבט אַרום זיך דעם שטויב, און געפילט, אַז דאָרטן אין ווינקל, קעגנאיבער די פאָרהאַנגען, וואו ס׳שטייען די טישן מיטן געפעס און מיטן געבעקס, האַלט זיך עפעס אין איין טאָן, מע האָט זי דאָרטן אין מויל.

אַך, יאָ. דאָרטן הינטערן פאָרהאַנג אינם האַלבפינסטערן ווינקל האָט זיך די גאַנצע צײַט עפעס געטאָן.

שאולקע שנײַדער האָט דאָרטן באַקומען זײַן לוין דערפאַר, וואָס ער האָט געהאָלפן אויפן אָוונט באַדינען; ער האָט געזופט פון אַלע ניט אויסגעליידיגטע פלעשער. געטרונקען האָבן דאָרטן, חוץ אים, פרעגער, אַנשל צודיק און אויך אסתר פיך. אסתר פיך האָט דאָרטן ווי א מאַנסביל געפרובט אַרײַנגיסן אין זיך עטליכע פשוטע ביסלאַך בראָנפן און האָט געהאַלטן אין איין לאַכן אויף איר דינעם פאָנפענדיגן קולכל. פרעגער האָט דאָרטן געפרובט אַלעמען איינשטילן; ער האָט גערעדט אויף אַלע לײַטישע און געהייבענע ראַקיטנער בעלי־בתים. נאָר דער אויסגעטרונקענער אַנשל צודיק האָט ניט געוואָלט הערן און איז געבליבן שטאַרק אויפגעראַמט און צופרידן. ער האָט געקוואָלן פון זיך, אַנשל צודיק אַליין, פון דעם וואָס ער אַליין טרינקט, און פון דעם, וואָס ער אַליין פאַר זיך רעדט אויף חוה פויזנער.

»א קרעפּס! האָט ער געשריגן, אויפן ערנוואָרט, א קרעפּס!«

און ער האָט אַלץ געטײַט מיטן פינגער אַהין צום סאַמעטענעם סאָפקעלע, וואו ס׳זיצט חיה פויזנער.

שיכורערהייט, מיטן גלעזל אין האַנט, איז ער אַלעמאָל צוגעגאַנגען צו עמיצן פון די אַרומיגע, צוגעגאַנגען מיט אַזאַ מינע, גלייַך ער האָט מורא, אַז יענער וועט אים נעמען קיצלען, און גענומען עפּעס שעפּטשען אויפן אויער. אים איז אַרויף אויפן זינען א גלענצנדער איינפאַל:

א קרעפּס האָט א שטיקל צייַט, ווען ס'פאַלן אים אַראָפּ פון די קלעמערס די האָרנביינדלאַך, ער האָט זיך דעמאָלט ניט מיט וואָס צו קנייפּן, ער פאַרקלייבט זיך דאַן אין א ווינקעלע, ווי א סטאַטעק, און וואַרט איבער די שלעכטע צייַט. איז אָט:

»פונקט ווי חוה פויזנער איצטער...«

אים האָט זיך געדאַכט, אַז דער געדאַנק איז א גלענצנ־דער. נאָר קיינער האָט אים ניט געוואָלט אויסהערן ביזן סוף. שיכורערהייט איז ער נאָכאַמאָל מיט אָטדער המצאה צוגעשטאַנען צו חיים־משהן; ער האָט פאַרגעסן, אַז ער איז שוין איינמאָל צו אים צוגעשטאַנען.

»טוט אויף איר א קוק«, האָט ער אָנגעקוואָלן.

נאָר חיים־משה האָט ווידעראַמאָל גלייַכגילטיג אויס־געהערט. ער האָט בכלל אויסגעזעהן גלייַכגילטיג צו אַלץ, וואָס דאָ אויפן אָוונט קומט פאָר. ער האָט אַלץ געמאַכט אַזעלכע באַוועגונגען, גלייַך ער זוכט עמיצן מיט די אויגן. נאָר סוף־כל־סוף איז ער אַרויסגעגאַנגען צום אָפענעם טויער פון מאַגאַזאַן און זיך געשטעלט וואַרטן, ס'זאָל טאָג ווערן. פונהינטן, הינטער די פּלייצעס האָט נאָך אַלץ געקלאַפּט די פּויק. ס'האָבן זיך נאָך אַלץ גע־זעצט די לאָמפּן, און פאַר די אויגן האָט זיך געבלאַנקט דער אינווייניגסטער ציכטיגער פאַסאַד פון בראָמבערגס אַרומגעפּוצטן ראָזגעפאַרבטן הויז. ערדמאַשינעס האָבן זיך דאָרטן געשוואַרצט, געגרינט אין לאַנגע, לאַנגע

שורות, און שפּייכלערס האָבן געדרימלט אינדערזײַט, פולע שפּייַכלערס, זיכערע אַזעלכע און באַשטאַטע, באַשטאַטע. מאָדנע, ווי פּעסט ער האָט זיך דאָ אייגעפונדעוועט, אָטדער פאַמעלאַכער, קורצזיכטיגער און פולבליכער בראָמבערג. נאָר אָט: וואָס פאַר א גאַרעשקייַטן עס קומען איצט אַרויף אים, חיים־משהן, אויפן זינען . . . וואָס גייט עס אים אָן? ס'איז אפשר גלייַכער, וואָס ער איז סוף־כל־סוף ניט צוגעגאַנגען צו חנקע ליובער. און די נאַכט, וואָס ער האָט דאָ פאַרבראַכט? ער האָט פונאָנהייב אָן אַזוי געטראַכט: »תמיד שלאָפט מען ניט א נאַכט, איידער מע פירט אויס א געוויסן ענין«. נאָר אָט אַקעגן הייבט שוין אָן גרוי ווערן און טאָגן דער פּייַכטער סוף פון נאַכט. ס'איז דאָ מער נישט געבליבן וואָס צו טאָן. ער האָט זיך אומגעקוקט צוריק אין מאַגאַזאַן אַרייַן, צו די הענגענדיגע לאָמפּן, וואָס זעצן זיך נאָך אַלץ אין נעפּל; אייגנטליך דאַרף ער, חיים־משה, זיך מיט קיינעם דאָ ניט געזעגענען. ער מעג גיין.

ער איז געגאַנגען איינער אַליין מיט דער סופנאַכטיגער גרויקייַט אַרויס דער שטאָט, געשפּאַנט שמייַדיג מיטן טויאיגפּייַכטן שטויב אויפן וועג און האָט נאָך אַלץ אינזינען געהאַט דעם פריהערדיגן געדאַנק:

תמיד שלאָפט מען ניט א נאַכט, איידער מען פירט אויס א געוויסן ענין.

צוריק מיט א יאָר האָט אויף אָטדעם אָוונט פונקט אַזאַ נאַכט פאַרבראַכט מלך. נאָר מלך איז אינדערפריה אַוועק פון דאָרטן רוהיג, מיט זייַן שטענדיג שעמעוודיגן שמייכל מלך האָט געטאָן אַנדערש. ער האָט זיך געלייגט שלאָפן מיט א נאַכט פריהער, איידער ער איז שטיל אַוועקגעגאַנגען. ער איז געוועזן אויסגעהאַלטן ביזן סוף, מלך,

און האָט געשמייכלט. אויב שטומער, נאָר »שטומער פּראָטעסט«, איז קיינעם ניט פאַרוואונדערן. אַך יאָ, ער, חיים־משה, האָט שוין, דאַכט זיך, איינמאָל וועגן דעם געטראַכט:

»פאַרוואָס ביזטו אַזוי שטיל אַוועק, מלך ?«

»דו ווייסט, חיים־משה«.

»כדי ניט אויפצעוועקן קליינע קינדער ?«

»יאָ, חיים־משה, זאָלן דרימלען קינדער ; זאָלן דרימלען קינדער מיט בלאַסע בעקלאַך«.

»אָבער ס׳איז דאָך הוילער שד, מלך, הוילער שד, אין גוטסקייַט און אין שעמעוודיגן שמייכל...«

ער איז אַריבערגעקראָכן דעם וואַלדטויער און האָט געטראָפן די טיר פון יצחק־בערס דרימלדיגן שטיבל, ווי אין שטילער וואַרטעניש, ניט פאַרריגלט פון אינווייניג. אַך מאָדנע... מאָדנע, ווי אָטדער יצחק־בער האָט זיך תּמיד פאַר אים, חיים־משהן, געזאָרגט. דאָס האָט ער, אַפּנים, נעכטן אינאָוונט אינזינען געהאַט דאָ אַרומצוגיין און פאַרמאַכן צו דרויסן די לאָדנס פון זייַנעם, חיים־משהס, צימער ; ער האָט אינזינען געהאַט ניט צו פאַרריגלען פון אינווייניג די טיר, כדי ער, חיים־משה, זאָל ניט דאָרטן קלאַפּן.

ער איז שטיל אַרייַנגעקומען צו זיך אין צימער און האָט פאַרשלאָסן נאָך זיך די טיר, און ערשט נאָכדעם באַמערקט, אַז ער האָט אינדרויסן פאַרגעסן עפענען די לאָדנס פון זייַנע פענסטער. נאָר אומקערן זיך און עפענען איז געווען איבעריג. דער גרויער אָנהייבטאָג האָט שוין סייווי אַרייַנגעדרונגען דורך די שפּאַלטן און האָט געלויכטן. ער האָט זיך צוגעלייגט אויפן בעט און איז אַזוי אָפּגעלעגן לאַנג, לאַנג, מיט אָפענע אויגן אַקעגן דער סטעליע.

וואָס איז איצט געבליבן צו טאָן?

זיך שלעפּן פאַר די האָר און אויפרײַסן, ווי ס׳פּאָדערט יצחק־בער, »נתגלה« ווערן און טאָן דעם שטאַרקן קלאַפּ מיט דער טיר, אָדער נאָכגעבן דעם געפּיל, וואָס האָט היינט א גאַנצע, א גאַנצע נאַכט צו איר, צו חנקען, גע־צויגן, נעמען מיט זיך חנקען אַהין צוריק אין דער גרויסער שטאָט, און זאָל זי זיצן דאָרטן בײַ אים הינטערן פּאָרהאַנג, זאָל זי הערן, ווי ער קנעלט מיט היפּשע יינגלאַך און מיט מיידלאַך מיטן אַלטן ניגון פון פרק...

»и так чему равняется (а + в)²«.

און נאָך אַן אויסוועג איז פאַראַן, נאָך א מיטל:

»אַך יאָ, מאָדנע, ער געדענקט עס געוויס...«

איינמאָל, שאַרנדיג בײַ מלכן אין שופלאָד צווישן זײַנע פּאַפּירן, האָט ער געפונען א קליין פּעקעלע מיט א שוואַרצן מענשנשאַרבן אויפן עטיקעטל און מיט צוויי איבערגעצלמטע ביינער. ער האָט עס דעמאָלט אַראָפּ־געלאָזן צו זיך אין הויזנטאַש, נאָר ער געדענקט ניט, וואוהין ער האָט עס נאָכדעם אַהינגעטאָן.

ער קאָן זיך בשום אופן ניט דערמאָנען, וואוהין ער האָט עס דעמאָלט אַוועקגעלעגט.

ער איז מיטאַמאָל געוואָרן אומרוהיג. ער האָט אויפגיך אַרויסגערוקט פון הינטערן קאָמאָד זײַנע צוויי טשעמאָ־דאַנעס און האָט געשווינד גענומען אין זיי זוכן. ער איז אַזוי געשטאַנען אויף די קניה לעבן די טשעמאָדאַנעס און האָט געהאַלטן אין איין נישטערן אין זיי און זוכן. און פּלוצים האָט ער מיטאַמאָל אויפגעהערט; ער האָט אָנ־געשטעלט אַן אויער צו דער שיין פון איינעם א לאָדנ־שפּאַלט און האָט זיך גענומען איינהערן:

מע האָט געקלאַפּט אינם לאָדן, שטיל אַזוי און ניט זיכער האָט מען אין לאָדן געקלאַפּט, אָפּגעהיפּערט אַלע־

מאָל א נײַע וואַרטנדיגע ווײַלע און ווידעראַמאָל געגעבן עטליכע שטילע, ניט זיכערע קלעפּ. פּאַמעליך און אויף די שפּיץ פינגער, גלײַך ער קאָן עמיצן אויפוועקן, איז ער צוגעגאַנגען צום פענסטער און האָט עס געעפנט אינ־דרויסן אַרויס. דאָס פענסטער, אינאײנעם מיטן לאָדן; ס׳איז שוין געווען אינגאַנצן טאָג, ממש טאָג. ערגעץ ווייט, פאַרשטעלט מיט די ווייטסטע און העכסטע בוימער־שפּיצן פון וואַלד, איז אויפגעגאַנגען די זון, און אַקעגן־לעבן דעם פײַכטן קאַלטן ביישטידל פון פענסטער איז מיט א בלאַס און צעשראָקן פּנים געשטאַנען א פּרוי. זי איז געווען אָנגעטאָן אין א געהעפטווײַסן האַלב־טיולענעם קלייד מיט ווײַסע און לאַנגע הענטשקעס אָהן פינגער. אירע אויגן האָבן אויף אים געקוקט גלײַך פון אַקעגן, ווי פאַרגליווערטע האָבן זיי אויף אים געקוקט, ווי גלעזערנע, וואָס קאָנען ניט ריידן. ער האָט זי דערקאָנט.

»אַך, חנקע . . . «

אָנגעהייבן אין יאָר 1913.